

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Alma Čović-Filipović

**JEZIČNE STRATEGIJE IZRAŽAVANJA
AFEKTIVNOSTI U POLITIČKO-MEDIJSKIM
DISKURSIMA O ANEKSIJI BOSNE I
HERCEGOVINE I SARAJEVSKOM
ATENTATU**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2016.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Alma Čović-Filipović

**JEZIČNE STRATEGIJE IZRAŽAVANJA
AFEKTIVNOSTI U POLITIČKO-MEDIJSKIM
DISKURSIMA O ANEKSIJI BOSNE I
HERCEGOVINE I SARAJEVSKOM
ATENTATU**

DOKTORSKI RAD

Mentorice:

dr. sc. Maja Anđel

dr. sc. Zrinjka Glovacki-Bernardi

Zagreb, 2016.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Alma Čović-Filipović

**LANGUAGE STRATEGIES OF
EXPRESSING EMOTIONS IN THE
DISCOURSE OF POLITICS AND MEDIA
ON ANNEXATION OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA AND THE SARAJEVO
ASSASSINATION**

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Maja Anđel, PhD

Zrinjka Glovacki-Bernardi, PhD

Zagreb, 2016.

Životopis

Prva mentorica, dr. sc. Maja Anđel

Dr. sc. Maja Anđel doktorirala je 2006. na Sveučilištu u Zagrebu. Od 1997. do 1998. lektorica je za njemački jezik na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Upravo od 1997. do 2000. radi kao prevoditeljica. Od 2000. do 2001. asistentica je na Odsjeku za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2001. do 2014. asistentica, docentica, izvanredna profesorica na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; od 2014. izvanredna profesorica. Od 1999. do 2000. kao stipendistica ÖAD-a boravi na Institutu za jezikoslovlje Sveučilišta u Beču. Slijede stipendije ÖAD-a, i stipendija Ernst Mach i boravak na Institutu za jezikoslovlje Sveučilišta u Beču i Institutu za medicinsku kibernetiku i AI Medicinskog sveučilišta u Beču od 2003. do 2004., u srpnju 2004. na Santa Fe Institute, Qingdao, China i u svibnju 2008. na Santa Fe Institute, Santa Fe, New Mexico, USA. Nastavna aktivnost od 2000. do danas vezana je uz područja psiholingvistike, kognitivne lingvistike, fonetike i fonologije njemačkog jezika i sintakse njemačkog jezika. Najvažnije znanstvene suradnje bile su sa prof. dr. sc. Petar Milin, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Novom Sadu i sa prof. dr. sc. Mirjana Lenčec, Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Članica je uredništva časopisa *Zagreber Germanistische Beiträge*.

Bibliografija odabranih radova:

1. Anđel, M. (2012.) Unterschiede in konnektionistischer Sprachverarbeitung: Deutsch und Kroatisch. *Estudios Filológicos Alemanes*, 24. 73-83
2. Anđel, M., Dolović, I., Lütze-Miculinić, M. (2012.): Vernetzung von präpositionalen Bedeutungen im mentalen Lexikon kroatischer Deutsch und Englisch lernender Jugendlicher. *Zagreber Germanistische Beiträge*, 20. 165-182.
3. Borčić, N., Anđel, M. (2012., u tisku): Metaphor JOURNEY in Political Language: Is gender a fellow traveller, or is it lost on its way? In: 19th Sociolinguistics Symposium, Freie Universität Berlin, kolovoz 2012.
4. Borčić, N., Anđel, M. (2011., u tisku): Wechselwirkung der Sprache und des

Geschlechts in politischen Reden und Zeitungsinterviews. In: Akten des 46. Linguistischen Kolloquiums, Sibiu, rujan 2011.

5. Anđel, M. (2011.): Morphologische Komplexität und Sprachverstehen. U: Glovacki-Bernardi, Z., Janeš, F., Ščukanec, A. (ur.): Deutsch in Südost- und Mitteleuropa – Kommunikationsparadigmen im Wandel, Zbornik međunarodnog simpozija, Osijek 2008. Zagreb : FF press. 65-78

Životopis

Druga mentorica, dr. sc. Zrinjka Glovacki-Bernardi

Rođena u Zagrebu 1952. godine. Od 1971. do 1975. studij germanistike i anglistike na Sveučilištu u Zagrebu i Sveučilištu u Münsteru. Doktorirala 1981. godine. Od 1977. do 1995. asistent, docent, izvanredni profesor na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; od 1995. redovni profesor. Nastava i predavanja na sveučilištima u Münchenu, Grazu, Beču, Mariboru, Sarajevu, Tuzli, Ljubljani, Novom Sadu. 1992.-1995. prodekanica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2005. predstojnica Katedre za njemački jezik, Odsjek za germanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2013. član Forschungszentrum Deutsch in Mittel-, Ost- und Südosteuropa (FZ DiMOS), Universität Regensburg. Završeni projekti (voditeljica): 1984.-1990. Tekst kao jezična i informacijska jedinica, Institut za lingvistiku, Sveučilište u Zagrebu; 1994.-1996. Österreichisch-kroatische Sprachbeziehungen in der Neuzeit, besonders seit dem 18. Jahrhundert, Sveučilište u Zagrebu i Sveučilište u Beču (prof. dr. Peter Wiesinger); 1996.-2000. Hrvatsko-njemačke jezične veze; 2002.-2006. Hrvatsko-njemački jezični dodir; 2007.-2013. Njemački i hrvatski u dodiru – sociokulturološki aspekti i komunikacijske paradigme. Tekući projekt (istraživač): Povijesne perspektive transnacionalne prakse i međukulturnog dijaloga u Austro-Ugarskoj, Institut za antropologiju Zagreb. Članstvo: MGV Mitteleuropäischer Germanistenverband, SLE Societas Linguistica Europaea, IVG Internationale Vereinigung für Germanistik.

Bibliografija odabranih radova:

1. Deutsch in Südost- und Mitteleuropa - Kommunikationsparadigmen im Wandel / Glovacki-Bernardi, Zrinjka (ur.). Zagreb : FF press, 2011. (zbornik).
2. Glovacki-Bernardi, Zrinjka, Hölbling Matković, Lara, Petrušić–Goldstein, Sanja. Agramer – rječnik njemačkih posuđenica u zagrebačkom govoru / Agramer – Wörterbuch der deutschen Lehnwörterin der Stadtsprache von Zagreb. Zagreb : Novi liber, 2013 (rječnik).
3. Glovacki-Bernardi, Zrinjka. Österreichisch-kroatische Sprachbeziehungen als Spiegel der

Kulturgeschichte // Aktendes XI. InternationalenGermanistenkongresses, Paris 2005, Bd. 5, Kulturwissenschaftvs. Philologie / Valentin, Jean-Marie (ur.). Bern : Peter Lang, 2007. Str. 95-99.

4. Die Ebenen der österreichisch-kroatischen Sprachbeziehungen in Vergangenheit und Gegenwart // Sprache und Politik: Die Balkansprachen in Vergangenheit und Gegenwart / Schaller, Helmut (ur.). München : Südosteuropa-Gesellschaft, 1996. Str. 97-105.
5. Jernej, Mirna; Glovacki-Bernardi, Zrinjka; Sujoldžić, Anita. Multilingualism in Northwestern part of Croatia during Habsburg rule. // *Jezikoslovlje*. 13.2 (2012); 327-350 (članak, znanstveni).

Sažetak

Manifestacije emocionalnosti u jezičnoj uporabi općenito, a u političko-medijskoj konkretno dugo su bile marginalno područje jezikoslovnih istraživanja. Cilj je ovoga rada na temu *Jezične strategije izražavanja afektivnosti u političko-medijskim diskursima o aneksiji Bosne i Hercegovine i Sarajevskom atentatu* istražiti ulogu emocija u političko-medijskom diskursu koji se tradicionalno smatra područjem racionalnog djelovanja čovjeka.

Teorijski okvir rada čine lingvistička analiza diskursa, tekstna lingvistika, medijska lingvistika, politolingvistika te kognitivna lingvistika.

Glavna je hipoteza istraživanja da su emocije u političko-medijskoj uporabi jezika inherentno obilježje takve uporabe i da nisu samo popratni fenomen jednog, po vjerovanju većine, dominantno racionalnog područja jezičnog djelovanja. U tome kontekstu pretpostavlja se da emocije ako ne u većoj, onda u jednakoj mjeri kao i racionalne tekstne strategije podupiru i omogućuju rješavanje komunikacijskih zadataka odnosno funkcija medijsko-političke komunikacije. Na diskursnoj razini, u smislu lingvističke epistemologije, polazi se od teze da emocije kao jedan tip vrednovanja sudjeluju u konstrukciji konceptualizacija izvanjezične stvarnosti, koje na diskursnoj razini mogu postati dijelom kolektivnog znanja određenog doba.

Metodološki inventar kombiniran je na temelju dvaju glavnih metodoloških pristupa – metodološkog koncepta diskursne analize i metodološkog koncepta lingvističke analize emocija u jeziku. Kategorije analize su povijesni okvir, komunikacijsko područje (mediji, politika), komunikacijski oblik (novinski članak), tekstna vrsta (*Leitartikel*), nominacijski izrazi (leksička razina), konceptualne metafore, modalnost (sintaktička razina) i stilska sredstva.

Analiza predmetnog korpusa pokazala je da je polazišna hipoteza u korpusu potvrđena i da su se emocije manifestirale, odnosno izražavale u navedenim diskursima. U skladu s poimanjem emocija kao evaluacijskih fenomena istraživanje je pokazalo da te manifestacije emocionalnosti predstavljaju verbalne afektivne evaluacije koje se manifestiraju na različitim jezičnim razinama i da su dio strateškog jezičnog djelovanja medijsko-političke komunikacije.

Što se tiče podhipoteze rada o epistemološkoj funkciji emocionalnosti u danim diskursima, analiza je pokazala da je izražavanje emocija u tim diskursima sukreiralo konceptualizaciju i prezentaciju stanja stvari i da su emocije sastavni dio te konceptualizacije.

Ključne riječi: emocionalnost, jezične strategije, politička komunikacija, mediji, diskurs

Summary

Purpose of Paper

Manifestation of emotionality with respect to general use of language and particularly in media-political context has been a marginalized area of linguistic research for a long period of time. This paper entitled *Linguistic Strategies of Expressing Affectivity within Political-Media Discourse concerning the Annexing Bosnia-Herzegovina and Sarajevo Assassination* aims to explore a role of emotions within a political and media discourse, which has been treated traditionally as the area of human rational area of action taking. Theoretical framework of this paper has been composed of a linguistically discourse analysis, textual linguistics, media linguistics, politico linguistics and cognitive linguistics.

The main hypothesis of the research states that emotions viewed in the context of use of language in political and media terms, have had inherent nature within such use; accordingly they have not been only an accompanying phenomenon of dominant, rational area of language use. In this context, it is assumed that emotions support and enable resolving communication tasks or functions of media and political communication to the same or even greater extent like rational textual strategies. At a discourse level, in a sense of linguistic epistemology one starts from a thesis that emotions, as one type of valuation, take part in constructing certain conceptualizations of beyond a language reality that could become a part of general knowledge of certain period.

Research Method

The methodological inventory has been combined pursuant to two major methodological approach, including— a methodological concept of discourse analysis and a methodological concept of linguistic analysis of emotions used in language. The analysis categories include historical framework, communication area (media, politics), textual type (Leitartikel), nomination expressions (a lexical level), metaphor, modality (syntactic level) and figurative language means.

Results

The subject corpus analysis has showed that an initial hypothesis within concerned corpus has been confirmed and that emotions have been manifested or expressed within discourses provided. Pursuant to emotion cognizance as evaluative phenomenon, the research has showed

that emotionality manifestation represents verbal affective evaluations that have been manifested at various language levels and additionally they have been a part of strategic language action taking of this type of communication.

With respect to paper's sub hypothesis concerning epistemological function of emotionality, the analysis shows that emotion expression within discourse provided has co-created conceptualization and presentation of actual state whereas emotions make an integral portion of such conceptualization.

Finding

Research of affective language dimension within media-political discourse can provide several manifestation concerning their functioning, thus overcoming conclusions concerning intensification of expressivity communication. In this regard, demonstration of state of facts through language can not include reference only, but also emotional valuation, subject of instrumentalization in particular within political and media context. With due consideration of a discourse level, there is a probability that such valuations evolve into forms that may constitute a portion of collective intelligence or mentality and thus reinforce mental representation of certain object with respect to stereotyping. Due to media science finding that media affect significantly people's perception of the world, it is necessary to be aware of affective evaluations of such world perception and accordingly re-examine their significance. This need has been even greater if considering a cognizance of cognitive science showing that emotions have been evolved with cognitive status and process and thus affect inevitably a political decision making and action taking process, viewed by majority as a rationale one.

Key words include: emotionality, linguistic strategies, political communication, media, discourse.

SADRŽAJ

0. UVOD	1
1. TEORETSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA JEZIČNIH STRATEGIJA IZRAŽAVANJA AFEKTIVNOSTI	3
1.1. O POJMU AFEKT/EMOCIJA	3
1.1.1. EMOCIJA KAO EVALUACIJSKI FENOMEN	3
1.1.1.1. O pojmovima stav i vrednovanje	6
1.1.2. POJAM EMOCIJE U JEZIKOSLOVLJU	8
1.1.3. DRUŠTVENI ASPEKT EMOCIJA	14
1.1.4. EMOCIJE I DISKURS	16
1.1.4.1. O pojmu diskurs	20
1.1.5. EMOCIJE U JEZIKU	27
1.1.5.1. Leksička razina	28
1.1.5.2. Sintaktička razina	31
1.1.1.1. Metafore	34
1.1.1.2. Tekstna razina	35
1.2. JEZIK I POLITIKA	39
1.2.1. OBILJEŽJA I FUNKCIJE JAVNOPOLITIČKE KOMUNIKACIJE	39
1.2.2. IDEOLOŠKA OBOJENOST JEZIKA U POLITIČKOJ KOMUNIKACIJI	46
1.2.3. POLITIČKA KOMUNIKACIJA I MEDIJI	49
1.1.6. POJAM JEZIČNE STRATEGIJE	53
1.2. POVIJESNI OKVIR ISTRAŽIVANJA	56
1.2.1. BOSNA I HERCEGOVINA U DOBA AUSTROUGARSKE UPRAVE	56
1.2.2. BOSANSKO-HERCEGOVAČKI TISKOVNI KRAJOLIK	57
1.2.2.1. List Sarajevoer Tagblatt	59
1.2.2.2. List Bosnische Post	60
1.2.3. AUSTROUGARSKI TISKOVNI KRAJOLIK	61
1.2.3.1. List Neue Freie Presse	62

2. CILJEVI RADA I METODA ANALIZE	65
2.1 CILJEVI I HIPOTEZA RADA	65
2.2 METODOLOGIJA, KORPUS I PLAN ISTRAŽIVANJA	67
2.3 KATEGORIJE ANALIZE	72
2.3.1 O POJMU TEKSTNA VRSTA	72
2.3.1.1 O TEKSTNOJ VRSTI POLITIČKI KOMENTAR/UREDNIČKI ČLANAK	79
2.3.1.1.1 O argumentaciji i emocionalnosti	82
2.3.2 NOMINACIJSKI IZRAZI	87
3 EMPIRIJSKA ANALIZA ČLANAKA	90
3.1 DISKURS O ANEKSLJI BOSNE I HERCEGOVINE OD STRANE AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE	91
3.1.1 LEKSIČKA RAZINA	92
3.1.1.1 Nominacijski izrazi	92
3.1.1.2 Leksemi koji označavaju emocije	134
3.1.2 Rečenična razina	138
3.1.3 Tekstna razina	139
3.2 DISKURS O SARAJEVSKOM ATENTATU U NOVINAMA <i>SARAJEVOER TAGBLATT</i> I <i>NEUE FREIE PRESSE</i>	145
3.2.1 LEKSIČKA RAZINA	148
3.2.1.1 Nominacijski izrazi	148
3.2.1.2 Leksemi koji označavaju emocije	155
3.1.2 Rečenična razina	158
3.1.3 Tekstna razina	160
4. ZAKLJUČAK	169
5. LITERATURA	176

0. Uvod

Iako su emocije nedvojbeno konstitutivni dio ljudske prirode, te je i svaki vid ljudske egzistencije poput doživljaja, percepcije, razmišljanja i ponašanja prožet njima, u većini humanističkih znanstvenih disciplina emocije su do nedavno bile zanemareno područje istraživanja. Više je razloga za to zanemarivanje, a jedan je od najvažnijih redukcionističko poimanje čovjeka kao dominantno racionalnog bića – *animal rationale* – koje je više od jednog stoljeća dominiralo i u humanističkim i u društvenim znanostima (usp. Schwarz-Friesel 2007). Dodatnu zabludu stvarala je i predodžba da su kognitivni procesi potpuno autonomni od osjećaja, te je, pojednostavljeno rečeno, znanost mogla ostaviti emocije po strani i fokusirati se na dominantni, racionalni dio ljudske prirode. No sudeći prema najnovijim spoznajama neuroloških znanosti, kognicija i emocija nisu u potpunosti dva autonomna entiteta, što znači da se misaoni procesi ne mogu i ne bi se trebali odvajati od emocionalnih i obrnuto (usp. Scherke 2009; Schwarz-Friesel 2007). Štoviše, prema riječima kognitivne lingvistice Monike Schwarz-Friesel, „emocije su se u međuvremenu u većini aktualnih teorija o kogniciji počele smatrati konstitutivnim odnosno određujućim komponentama kognitivnih stanja i procesa i kao takve se analiziraju“ (*ibid.*: 1).

Te nove spoznaje potaknule su znanost na novo promišljanje osjećajnog dijela ljudske prirode, zbog čega se ustalio naziv „emotional turn“ koji označava svojevrsnu renesansu emocionalnosti u gotovo svim društvenim i humanističkim znanostima. S jezikoslovnog stanovišta postavljaju se nova pitanja o odnosu jezika i emocije, načinima njezina izražavanja, ulozi emocionalnosti u raznim područjima komunikacije isl.

U ovom radu želimo istražiti ulogu emocija u političko-medijskom diskursu, koji se tradicionalno smatra područjem racionalnog djelovanja čovjeka. Prema ustaljenom mišljenju prezentiranje i zastupanje političkih stavova i mišljenja odvija se pomoću argumenata koji moraju biti razumni, objektivni, trezveni i, razumije se, bez utjecaja emocionalnog. Emocionalnost se u takvoj komunikaciji u najboljem slučaju tematizirala u kontekstu retoričkih figura, pojačivača ekspresivnosti, ali se nije percipirala kao bitna komponenta tog (jezičnog) djelovanja ili se čak izjednačavala s neracionalnošću. Međutim, u svjetlu novih spoznaja postavlja se pitanje ima li emocionalnost u političko-medijskoj komunikaciji zaista tako marginalno značenje kakvo joj se

donedavno pridavalo u znanosti? Preispitivanje uloge emocionalnosti utoliko je važnije ako se prisjetimo da se tom komunikacijom formiraju mišljenja i stavovi koji su pak temelj za daljnje prosuđivanje, donošenje odluka i djelovanje koje može imati, a često i ima, dalekosežne posljedice na ljudsko društvo.

Medijsko-politički diskurs o kojem je u ovom radu riječ istražuje se na primjeru dvaju povijesnih diskursa s početka 20. stoljeća – diskursa o aneksiji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije i diskursa o Sarajevskom atentatu. Ti su povijesni momenti za velike sile bili neuralgična točka i stalan predmet prijepora, pa je njihovo tematiziranje u javnom prostoru bilo komunikacijski izazov. Pretpostavlja se da su listovi svoje komunikacijske ciljeve (koji su, naravno, ovisili i o njihovoj političkoj orijentaciji) jednim dijelom strateški rješavali i na emocionalnoj razini. Riječ je o trima dnevnim listovima koji su bili najprominentnija glasila tog vremena – *Sarajevoer Tagblatt*, *Bosnische Post* i *Neue Freie Presse*. Dok su *Sarajevoer Tagblatt* i *Bosnische Post* zapravo bili bosansko-hercegovački listovi koji su izlazili na njemačkom jeziku, *Die Neue Freie Presse* bio je jedan od triju glavnih liberalnih listova Cislajtanijske Monarhije koji su izlazili u Beču, ali su se čitali u cijeloj Monarhiji i predstavljali protutežu konzervativnim listovima. Cilj je istraživanja utvrditi da li se i na koji način u ovim političkim diskursima manifestirala emocionalnost, odnosno jesu li se funkcije medijsko-političke komunikacije realizirale i na emocionalnoj razini. Ako jesu, kakvu je funkciju emocionalnost imala u takvim diskursima i iscrpljuje li se objašnjenje njezine prisutnosti u stilu nekog teksta? I, konačno, ima li emocionalnost u tekstovima epistemološku vrijednost, tj. sudjeluju li emocije u konstrukciji određenih konceptualizacija izvanjezične stvarnosti? U tom je kontekstu posebno važna i uloga emocionalnosti u tekstnoj vrsti politički komentar koja se također tradicionalno smatra racionalnom, odnosno u jezikoslovnoj terminologiji argumentativnom, pa se postavlja pitanje pretpostavlja li argumentativna struktura te tekstne vrste odusutnost emocionalnosti ili je emocionalnost neizostavno obilježje političkog komentara?

Kako bismo odgovorili na pitanja koja se u ovom radu postavljaju, prvi dio rada bavit će se pojmom emocije, te će se u skladu s tim prikazati koncept pojma emocije/afektivnosti koji se zastupa u radu, dati definicija jezičnih strategija izražavanja emocionalnosti i pregled mogućnosti manifestacija emocionalnosti u jeziku. Potom slijedi kratak pregled dosadašnjih istraživanja afektivnosti u jeziku. U prvom će se dijelu također, s obzirom na korpus, tematizirati obilježja i funkcije jezika u politici i jezika u medijima te će se razmotriti utjecaj ideologije na jezik u tim

komunikacijskim područjima. U posebnom potpoglavlju bit će predstavljen povijesni kontekst u kojem su tekstovi nastali, tadašnji bosansko-hercegovački i austrougarski tiskovni krajolik te listovi od kojih je sastavljen korpus.

Drugi dio rada bavi se metodološkim pitanjima, te će se u skladu s teoretskim okvirom istraživanja predstaviti metodološka načela teoretskih pristupa odabranih u ovom radu i kategorije analize kojima se u radu žele obuhvatiti jezične strategije izražavanja afektivnosti, poput nominacijskih izraza, stilskih figura, metafora i sl.

Treći je dio rada empirijski i u njemu će biti analiziran diskurs o aneksiji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije te diskurs o Sarajevskom atentatu, i to prema navedenoj metodologiji.

Četvrti je dio zaključni dio rada s kratkim pregledom spoznaja i najavom njihove praktične primjenjivosti.

1. Teoretski okvir istraživanja jezičnih strategija izražavanja afektivnosti

1.1. O pojmu afekt/emocija

1.1.1. Emocija kao evaluacijski fenomen

Postoji više od stotinu prijedloga za definiciju emocije.¹ Samo ta činjenica svjedoči koliko je emocija složen i teško uhvatljiv pojam koji tek treba da bude određen jednom općeprihvaćenom definicijom (usp. Schwarz-Friesel 2007: 43, 44). Ista autorica smatra da problem definiranja prije svega leži u nemogućnosti izravne opservacije emocije jer je emocija interna pojava koja se može opisati samo na temelju njezinih vanjskih manifestacija (usp. *ibid.*: 44). S druge strane, značenje emocija za određivanje ljudske prirode neupitno je: „One [emocije] utječu i prate djelovanja ljudi isto tako intenzivno i trajno kao i mentalni misaoni procesi te procesi donošenja odluka. Nije moguće odrediti čovjeka i njegovo biće a da se ne uzmu u obzir njegova temeljna emocionalna stanja i mogući oblici doživljaja“²(*ibid.*; 44-45). Kako se, dakle,

¹ Prema Jahr (2000) ima oko stotinu definicija emocija; slično i Schwarz-Friesel (2007).

² „Sie (Emotionen) beeinflussen und begleiten Handlungen von Menschen ebenso intensiv und nachhaltig wie die mentalen Denk- und Entscheidungsprozesse. Eine Bestimmung des Menschen und seiner Wesensart ist ohne die Einbeziehung seiner emotionalen Grundbefindlichkeiten und möglichen Erlebensformen nicht möglich“ (Schwarz-Friesel 2007: 44-45).

emocija definira u znanosti? Među teoretičarima emocije postoji konsenzus o tome da se emocija sastoji od više komponenata koje se mogu uočiti na različitim razinama, a među njima su „[...] fiziološke reakcije (npr. frekvencija pulsa i disanja, krvni tlak [...]), ekspresivne motoričke reakcije (gestika, mimika, paralingvistička sredstva)“ i „ekspresivne jezične reakcije“ (Jahr 2000: 7), koje su za ovaj rad najvažnije. Svaka definicija emocije postavlja neku od tih komponenata kao svoje težište, te se prema Schwarz-Friesel (2007: 47) one mogu grupirati ovisno o tome koje svojstvo emocije pojedina definicija stavlja u prvi plan. Tako Ulich opisuje emocije „kao duševna stanja na temelju osobne pogođenosti koja nemaju primarnu funkciju izvan njih samih“³ (Ulich 1982, cit. prema Jahr), dok ih Hülshoff određuje kao „tjelesno-duševne reakcije kojima se prima, prerađuje, klasificira i interpretira neki događaj iz okoline, pri čemu dolazi do nekog vrednovanja“ (Hülshoff 1999:14, cit. prema Schwarz-Friesel 2007: 47)⁴. Poimanje emocije kao evaluacijskog fenomena postaje dominantno posebice nakon tzv. emocionalnog prevrata, kada je kognitivna znanost spoznala da kognicija i nije posve neovisna o emociji, kako se to prije smatralo, nego da su emocije „konstitutivne odnosno determinirajuće komponente kognitivnih stanja i procesa“ (usp. Schwarz-Friesel 2007: 1). Takvo su poimanje preuzeli i lingvisti koji se interesiraju za odnos jezika i emocije, te se u jezikoslovnoj literaturi uglavnom mogu naći definicije koje ističu taj aspekt emocija. Tako Reinhard Fiehler, jedan od prvih jezikoslovaca koji razmatra odnos jezika i emocija, ističe: „Prema mišljenju koje se ovdje zastupa svaka emocija ispunjava *funkciju vrednujućeg stava*“⁵ (1990: 46). Tu funkciju Fiehler predstavlja jezgrovitom formulom „Emocija A vrednujući je stav o X na temelju Y kao Z“⁶ (*ibid.*) u kojoj je X predmet ili osoba na koju se emocija odnosi, Y su očekivanja, interesi, želje, društvene norme, slika o sebi ili drugome, a Z je varijabla koja prikazuje da li je neko stanje stvari u skladu s nekim očekivanjima, normama i sl. ili nije.

Evaluacijsku funkciju emocija ističe i Jahr: „Većina teoretičara emocije polazi od toga da je jedna od komponenata konstrukta emocija kognitivno vrednovanje podražaja ili

³ „als seelische Zustände auf der Grundlage der Selbstbetroffenheit, die keine primäre Funktion außerhalb ihrer selbst hat“ (Ulich 1982, cit. prema Jahr).

⁴ „körperlich-seelische Reaktionen, durch die ein Umweltereignis aufgenommen, verarbeitet, klassifiziert und interpretiert wird, wobei eine Bewertung stattfindet“ (Hülshoff 1999: 14, cit. prema Schwarz-Friesel 2007: 47).

⁵ „Nach der hier vertretenen Auffassung erfüllt jede Emotion die *Funktion einer bewertenden Stellungnahme*“ (Fiehler 1990: 46).

⁶ „Emotion A ist eine bewertende Stellungnahme zu X auf der Grundlage von Y als Z“ (Fiehler 1990).

situacija“⁷(2000: 8)⁸ te zaključuje: „Emocionalnog doživljaja, dakle, nema bez vrednovanja i bez refleksivnog samoreferiranja“⁹ (*ibid.*). Schwarz-Friesel emocije također naziva „instancama vrednovanja koje se odnose i na vlastito stanje i na vanjska stanja u cjelokupnom kompleksu ljudskog života i doživljavanja“¹⁰(Schwarz-Friesel 2007: 72) te se „(dijelom svjesno, dijelom nesvjesno) rabe kako bi se unutarnja i vanjska stanja stvari procijenila i prosudila ovisno o situaciji“ (*ibid.*: 73).¹¹U skladu s tim Fries zaključuje: „Općenite su funkcije osjećaja relevantne za lingvistiku da daju specifična vrednovanja, naime emocionalna, posredstvom jezičnih iskaza i njihovih komponenata, da time bitno budu uključeni u procese odlučivanja i da utječu na planiranje, postavljanje ciljeva, tijek i rezultat djelovanja“¹²(Fries 2004: 7). Time Fries,osim evaluacijske funkcije emocija, ističe i funkciju utjecaja na kognitivne procese,primjerice na donošenje odluka, te utjecaja na samo ponašanje ili djelovanje, što u kontekstu političke komunikacije ima ključnu važnost. Međutim, emocije nisu samo „instance“ koje vrednuju, već mogu biti i posljedica kognitivnog vrednovanja. Na tu razliku ukazuje među ostalima i Jahr kada na temelju istraživanja emocionalnih teoretičara zaključuje: „Prema tom modelu vrednovanje je i uzrok i učinak emocije“¹³ (Jahr 2000: 11). Iako postoje i drugi modeli odnosa emocije i vrednovanja, opće je prihvaćeno mišljenje da emocije nužno određuje njihova evaluacijska komponenta, pa ćemo se u ovom radu, s obzirom na još uvijek veoma heterogena stajališta o odnosu emocije i vrednovanja, zadovoljiti modelom prema kojem su emocije instance vrednovanja koje nam otkrivaju odnos „emitenta“¹⁴ emocija prema onome na što se emocija odnosi.

⁷ „Die meisten Emotionstheoretiker gehen davon aus, daß eine der Komponenten des Konstrukts Emotion die kognitive Bewertung von Reizen oder Situationen ist.“

⁸Usp. i Fiehler (1993: 153),koji kaže da je komunikacija emocija jedan oblik komunikacije vrednovanja.

⁹ „Emotionales Erleben findet also nicht statt ohne Bewertung und ohne reflexiven Selbstbezug“ (Jahr 2000: 8).

¹⁰ „[...] Bewertungsinstanzen, (die) sowohl auf die eigene Ich-Befindlichkeit als auch auf externe Befindlichkeiten im gesamt-komplex menschlichen Lebens und Erlebens bezogen sind“ (Schwarz-Friesel 2007: 72).

¹¹ „(teils bewusst, teils unbewusst) benutzt, um innere und äußere Sachverhalte je nach Situation einzuschätzen und Urteile zu treffen“ (*ibid.*: 73).

¹² „Für die Linguistik relevante generalisierbare Funktionen von Gefühlen bestehen darin, spezifische Bewertungen, nämlich emotionale, über sprachliche Äußerungen und ihre Komponenten zu liefern, hierdurch wesentlich in Entscheidungsprozesse einzugreifen und die Planung, die Zielsetzung, den Verlauf und das Ergebnis von Handlungen zu beeinflussen“ (Fries 2004: 7).

¹³ „Nach diesem Modell ist die Bewertung sowohl Ursache als auch Wirkung von Emotion“ (Jahr 2000: 11).

¹⁴ Emitent u ovom smislu ne znači da je osoba zaista nositelj emocije koju signalizira, već da ona u komunikaciji izražava i označava emocije.

Budući da vrednovanje i stav imaju središnje značenje u političkoj komunikaciji i ulozi emocija u njoj, u sljedećem poglavlju kratko ćemo se osvrnuti na ta dva pojma.

1.1.1.1. O pojmovima stav i vrednovanje

U komunikaciji se stavovi realiziraju kao vrijednosni stavovi.¹⁵ Mi iznosimo svoju ocjenu onoga o čemu govorimo, naši su stavovi rezultati tih ocjena. Pri formiranju svojeg suda predmet ocjenjivanja uspoređujemo i mjerimo prema normama koje vrijede u određenom društvu. Te su norme osnove za vrednovanje¹⁶ od kojih polazimo (usp. Girnth 1993: 61-62). Sager (prema Girnth 1993: 62) razlikuje četiri osnove vrednovanja: estetsku, moralnu, faktično-adaptivnu i osjetilno-ekspresivnu. Naše se ocjene kreću između polova lijepo – ružno kada ocjenjujemo prema estetskoj osnovi, dobro – loše prema moralnoj, točno – netočno, upotrebljivo – neupotrebljivo, odgovarajuće – neodgovarajuće prema faktično-adaptivnoj i ugodno – neugodno kad ocjenjujemo polazeći od osjetilno-ekspresivne osnove (usp. Girnth 1993: 62). Uzimajući gore navedeno u obzir, Girnth (*ibid.*) ovako definira vrednovanje: „Subjekt koji vrednuje neki predmet vrednuje ga tako što uzima određene aspekte vrednovanja zadane usporednom bazom i tom predmetu dodjeljuje mjesto na skalama koje odgovaraju tim aspektima vrednovanja. Rezultati tog procesa postaju u odnosu na zadane normativne rezultate i s njima povezana težišta kriterij za pozitivno/negativno ishodište u vrednovanju predmeta.“¹⁷ Na kraju tog procesa dolazi se do rezultata koji stoji u odnosu poređenja s očekivanim rezultatom (*Sollergebnis*). Posljedica su vrednovanja stavovi koji se u socijalnoj psihologiji definiraju kao: „relativno trajne tendencije u percepciji, vrednovanju i ponašanju prema društvenim objektima“¹⁸ (Triandis 1975: 10, cit. prema Girnth 1993: 57). Kao konstitutivne komponente stava navode se kognitivna, afektivna i voluntativna (usp. Weber i Probala 2013; usp. Girnth 1993). Dok se kognitivna komponenta odnosi na znanje, razmišljanje i vjerovanje o predmetu stava, voluntativna na spremnost nositelja

¹⁵Usp. Oppermann (1976: 8): „Einstellungen werden definiert als die Bewertung eines Objektes in der sozialen Umgebung eines Individuums.“

¹⁶ Bewertungsbasen, usp. Girnth (1993: 61).

¹⁷ „Das bewertende Subjekt bewertet einen Bewertungsgegenstand, indem es bestimmte, durch die Vergleichsbasis vorgegebene Bewertungsaspekte des Bewertungsgegenstandes heranzieht und auf den diesen Bewertungsaspekten zugeordneten Einordnungsskalen den Bewertungsgegenstand einordnet. Die entsprechenden Einordnungsergebnisse werden relativ zu den in der Vergleichsbasis vorgegebenen Sollergebnissen und den damit verbundenen Gewichtungen zum Kriterium für eine positiv/negativ-Auszeichnung des Gegenstandes“ (Girnth 1993: 62).

¹⁸ „relativ überdauernde Wahrnehmungs-, Bewertungs- und Verhaltenstendenzen gegenüber sozialen Objekten“ (Triandis 1975: 10, cit. prema Girnth 1993: 57).

stava na djelovanje, afektivna komponenta odnosi se na osjećaje prema predmetu stava, te se prema Girthu (*ibid.*) može poimati i kao način na koji osoba vrednuje predmet stava. Kako vidimo, i u istraživanju stavova znanost povezuje emocije s evaluacijskom funkcijom, koja je pak ključna komponenta stava: “Evaluacijska je dimenzija najistaknutije svojstvo stava”¹⁹(Ostrom 1980: 12, cit. prema Girth 1993: 58). U jezikoslovnim istraživanjima koncept stava i njegove tri spomenute komponente nisu terminološki ujednačeni. Kao primjer te neujednačenosti Girth (*ibid.*: 64) navodi pojmove epistemički, doksatički, normativni, motivacijski, intencionalni i sl. kod Wunderlicha (1976: 73), zatim evaluacijski, doksatički (epistemički), motivacijski, parativni kod Rosengartena (1984: 170), intencionalni, emocionalni, epistemički kod Langa (1983: 320) itd. Brinker (1994: 37) koncept stava s razine govornog čina premješta na tekstnu razinu te ga naziva „thematische Einstellung“ (tematski stav) i definira kao „stav emitenta prema sadržaju teksta, posebice prema temi teksta“²⁰. Tematski stav Brinker dijeli na četiri tipa – epistemički, pri kojem emitent izražava svoj stav o istinitosti ili vjerojatnosti tekstnog sadržaja, odnosno otkriva stupanj sigurnosti svoga znanja, zatim evaluacijski, pri kojem izražava svoje pozitivno ili negativno vrednovanje propozicije odnosno sadržaja teksta, motivacijski/preferencijski/intencionalni/ekspektativni stav koji izražava stupanj interesa emitenta i, konačno, emocionalni stav u kojem dolazi do izražaja psihički stav govornika prema sadržaju odnosno temi teksta (usp. Brinker 1994: 37). Pri tome Brinker napominje da u istraživanju funkcije teksta evaluacijski stav zauzima posebno mjesto i da je implicitno sadržan i u drugim tematskim stavovima (usp. *ibid.*). S obzirom na to da je izražavanje emocija jedna vrsta vrednovanja, bilo na leksičkoj, tekstnoj ili diskursnoj razini, u kontekstu ovog istraživanja važan je evaluacijski odnosno emocionalni stav, stoga nećemo dalje ulaziti u terminološku problematiku.

¹⁹ „Die evaluative Dimension stellt 'die herausragendste Eigenschaft der Einstellung' dar“ (Ostrom 1980: 12, cit. prema Girth 1993: 58).

²⁰ „[...] die Einstellung des Emittenten zum Textinhalt, insbesondere zum Textthema“ (Brinker 1994: 37).

1.1.2. Pojam emocije u jezikoslovlju

Iako su emocije konstitutivni fenomeni čovjekove prirode te bi stoga trebale zauzimati u najmanju ruku ravnopravno mjesto u humanističkim znanostima, njihova je važnost kao predmeta istraživanja više od jednog stoljeća bila minimalna ili gotovo nikakva. No u posljednja dva desetljeća situacija se mijenja u korist emocija – interes za emocije u znanosti, a time i u jezikoslovlju neprestano raste. Publikacija *Sprache und Emotion* Monike Schwarz-Friesel i zbornik radova *Sprache und Emotion in der öffentlichen Kommunikation* koji su priredili Inge Pohl i Horst Erhardt samo su dva istaknuta primjera koja svjedoče o tome. U drugim disciplinama, kako ustvrđuje Anne-Charlott Trepp (2002), već se od 80-ih godina prošloga stoljeća govori o emocionalnom bumu ili emocionalnoj revoluciji. No što je dovelo do tog, kako ga Schwarz-Friesel (2007) naziva, „emocionalnog preokreta“ i koji su uzroci zanemarivanja emocionalne strane ljudske prirode u jezikoslovlju?

Uzroci neistraživanja emocija, i u jezikoslovlju i u drugim znanostima, zasigurno su višestruki. Jedan je od njih ono što Trepp (2002) za područje povijesnih znanosti naziva „epistemološkom i metodološkom nesigurnošću“, a što se može primijeniti i na jezikoslovlje. Naime, i u jezikoslovlju se kao i u povijesnoj znanosti postavlja pitanje kako istražiti emocije i saznati nešto o njima, posebice kada se radi o pisanoj jezičnoj uporabi, dakle kada ne vidimo sugovornika i s njime ostale opazajne manifestacije emocionalnosti, poput gestike, mimike te paralingvističkih sredstava. Međutim, to pitanje metodologije je, prema našem mišljenju, u znanosti sekundarno i postavlja se tek onda kada se javi interes za istraživanje nekog fenomena. A takva interesa, kako je već ustvrđeno, uglavnom nije bilo, ni u jezikoslovlju ni u drugim društvenim znanostima (usp. Schwarz-Friesel, Fiehler i mnogi drugi). Stoga glavni uzrok neistraživanja emocija najvjerojatnije leži u poimanju čovjeka kao primarno racionalnog bića: „moderna teorijska lingvistika (kao i cjelokupno promišljanje okcidenta) slijedi tradiciju kartezijanske filozofije prema kojoj je *ratio* odlučujući za određivanje prirode čovjeka, *animal rationale* [...]“²¹ (Schwarz-Friesel 2007: 7). Takvo je poimanje dovelo do zanemarivanja emocionalnog aspekta čovjekove prirode u znanosti i do dominacije kognitivnog konceptualiziranja jezika i komunikacije, premještajući fokus s multifunkcionalnosti jezika u komunikaciji, kako su to

²¹ „Die moderne theoretische Linguistik steht (wie das gesamte abendländische Denken) in der Tradition der cartesianischen Philosophie, der zufolge die Ratio entscheidend für die Bestimmung der Wesensart des Menschen, des *animal rationale* [...] ist“ (Schwarz-Friesel 2007: 7).

definirali Jakobson i Bühler, na njegovu referencijalnu funkciju (usp. Grimm i Engelkamp 1981: 18; usp. i Fiehler 1990: 24-25).

Nadalje, i Fiehler i Schwarz-Friesel kao uzrok navode i samo shvaćanje emocionalnosti kao nečeg disfunkcionalnog, te stoga suprotnog od razumnog i racionalnog: „Na društvenoj razini ono što se općenito označuje kao emocionalnost postaje disfunkcionalno. Kao posljedica toga prevladavaju stavovi i vrednovanja koja, prema društvenim mjerilima, emocije smatraju negativnim fenomenima“ (Fiehler 1990:20, usp. i Schwarz-Friesel 2007: 9ff). No poimanje emocija kao negativnih fenomena nije moralo biti uzrokom njihova neistraživanja jer se u znanosti takva vrsta vrednovanja obično ne smatra relevantnom (i bolesti se u društvu smatraju negativnim fenomenima pa to znanost ne sprečava da ih istražuje). Stoga je, po našem mišljenju, za jezikoslovlje presudan razlog taj da su se sve donedavno kognicija i jezik kao jedan od njezinih podsustava smatrali autonomnim i stoga neovisnim o osjećajima: „Aspekti emocionalnosti su [...] dugo bili isključeni iz istraživanja znanosti o jeziku i kogniciji jer su se jezik i kognicija promatrali kao autonomni sustavi koji nisu, ili nisu bitno, određeni osjećajima“²²(Schwarz-Friesel 2007: 1).

Sukladno tome, emocionalni se preokret, prema Schwarz-Friesel, dogodio ponajprije u kognitivnim znanostima čija novija istraživanja pokazuju da je predoždba o kogniciji kao autonomnom entitetu, neovisnu o emociji zabluda: „Mnogi rezultati istraživanja danas govore u prilog kompleksnoj interakciji kognitivnih i emocionalnih komponenti, i na neuronskoj i na mentalnoj razini“ (Schwarz-Friesel 2007: 8).²³ U skladu s tim emocije više nisu samo popratni fenomeni, već „konstitutivne odnosno determinirajuće komponente kognitivnih stanja i procesa“²⁴ (*ibid.*: 1). I ne ulazeći u detalje takvih istraživanja, već se na ovom mjestu može zaključiti da su njihovi rezultati važni i za jezična istraživanja s obzirom na to da se i jezik poima kao kognitivni sustav.²⁵ Međutim, dok su ti rezultati u neurološkoj znanosti i psihologiji već

²² „Aspekte der Emotionalität waren [...] lange aus der sprach- und kognitionswissenschaftlichen Untersuchung ausgeschlossen, da man Sprache und Kognition als autonome, von Gefühlen nicht oder nicht wesentlich bestimmte Systeme betrachtete“ (*ibid.*: 1).

²³ „Viele Befunde sprechen heute für eine komplexe Interaktion zwischen kognitiven und emotionalen Komponenten, sowohl auf neuronaler, als auch auf mentaler Ebene“ (*ibid.*: 8).

²⁴ „konstitutive bzw. determinierende Bestandteile kognitiver Zustände und Prozesse“ (Schwarz-Friesel 2007:1).

²⁵ „Die Sprache stellt als humanspezifisches, genetisch determiniertes, neuronal repräsentiertes und von universalen Prinzipien bestimmtes Kenntnis- und Regelsystem eines der wichtigsten Subsysteme der menschlichen Kognition dar“ (Schwarz-Friesel 2007: 10).

priznati, u jezikoslovlju se tek nazire pomicanje s jedne egzotične teme na rubu jezikoslovnih istraživanja prema prominentnoj lingvističkoj temi.

No iako je interes jezikoslovaca za odnos jezika i emocije u posljednjih desetak godina značajno porastao, vodeća se imena u istraživanju fenomena emocionalnosti u jeziku i dalje žale na nesustavnost i heterogenost, pa čak i na marginalnost tog područja, unatoč „emocionalnom preokretu“ (usp. Fiehler 1990; Schwarz-Friesel 2007; Pohl i Erhardt 2012).

Unatoč tome u jezikoslovnim istraživanjima moguće je razlučiti tri glavna pristupa – semantičko-leksički, pragmatičko-komunikacijski, i to ponajprije u području analize razgovora, i tekstno-lingvistički pristup, koji je nešto novijeg datuma i koji emocije istražuje kao tekstne fenomene. Premda se u ovom radu primjenjuje posljednji pristup, kratko ćemo se osvrnuti i na prva dva jer ih tekstno-lingvistički pristup ne isključuje, već jednim dijelom integrira.

Sa semantičko-leksičkog stanovišta istražuje se tzv. ekspresivni vokabular, pri čemu se u okviru semantike riječi istražuje tzv. emocionalno značenje i konotacija, te emocionalni vokabular koji, za razliku od ekspresivnog, denotativno označava emocije. Na granici između glasovne i leksičke razine jezikoslovci su se bavili i glasovnim pojavama koje izravno izražavaju osjećaje (interjekcije i sl.). Takav vokabular istražuje se prije svega u kontekstu teorija o nastanku jezika i jezičnoj mijeni. Konačno, ne smijemo zaboraviti radove s područja stilistike i retorike – disciplina koje su se oduvijek bavile sredstvima izražavanja i izazivanja emocija (usp. Fiehler 1990: 15).

Unutar pragmatičko-komunikacijskog pristupa emocije i njihov utjecaj istražuju se u govornoj interakciji – analiziraju se konflikti razgovora, savjetovanja, razgovori između liječnika i pacijenata te drugi tipovi interakcija za koje su emocije konstitutivne. Na tom polju pionirski je rad Fiehlerova monografija *Kommunikation und Emotion* (1990) koja označava početak emocionalnog preokreta, barem na njemačkom govornom području. Fiehler teorijski i empirijski istražuje manifestacije emocija i njihovu obradu u govornoj interakciji, to jest analizira emocije u jeziku sa stanovišta analize razgovora. Njegovo je djelo za ovaj rad značajno zbog uvođenja emocija kao predmeta jezikoslovnih istraživanja, a ne zbog njegovih metoda istraživanja, jer je riječ o posve drugoj jezikoslovnoj disciplini.

Novi je iskorak u istraživanju odnosa jezika i emocija monografija Monike Schwarz-Friesel koja poziva na premještanje fokusa s leksičke razine na razinu teksta jer „većinu jezikoslovnih

istraživanja na temu emocija sada kao i prije čine detaljne leksičke analize“²⁶(Schwarz-Friesel 2007: 14) U vezi s tim Schwarz-Friesel poziva na istraživanje tekstnog emocionalnog potencijala, inzistirajući na tome da emocionalni potencijal ne počiva samo na leksiku u tekstu, već i u tekstnim sredstvima i strategijama, informacijskoj strukturi teksta i sl. Kada je riječ o tematskim težištima u istraživanju odnosa jezika i emocija, Schwarz-Friesel navodi tri težišta, od kojih je treće relevantno za ovaj rad. Ipak, radi obuhvatnijeg pregleda i određivanja pristupa u ovom radu spomenut ćemo i prva dva. Prvo je težište jezična obrada, to jest istraživanja kognitivnog aspekta u odnosu jezika i emocija. Konkretna pitanja kojima se vode ta istraživanja jesu pitanje utjecaja emocija na produkcijske i recepcijske procese jezične obrade i pitanje modeliranja takvoga odnosa. Drugi je pristup također kognitivni i tiče se načina konceptualiziranja emocija u jeziku, tj. istražuje se što nam jezična sredstva za označavanje i izražavanje emocija govore o tome kako konceptualiziramo i govorimo o emocijama. Treće težište tematski obuhvaća istraživanja odnosa između emocija i njihovih jezičnih manifestacija u određenim tekstovima odnosno tekstnim vrstama. U tome pristupu naglašava se tekstna razina u istraživanju fenomena emocionalnosti u jeziku i analiziraju funkcije jezičnih manifestacija emocionalnosti u tekstu. Schwarz-Friesel posebnu pozornost posvećuje toj razini, ukazujući na potrebu etabliranja integracijskog pristupa tekstnoj analizi emocija i uspostavljajući pojam tekstnog emocionalnog potencijala koji definira kao prikazivanje i izražavanje emocija na razini teksta, što je, za razliku od emocionaliziranja, „nešto u tekstu, nešto što je tekstu imanentno te je njegovo inherentno obilježje “ (*ibid.*: 212). Emocionaliziranje je, za razliku od toga, proces aktivacije emocionalnog stanja recipijenta, koji može biti potaknut upravo emocionalnim potencijalom teksta. Još jedan značajan rad koji također analizira emocije na tekstnoj razini jest monografija *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten* Silke Jahr. Interesantno je da se Jahr ne bavi emocijama u literarnim tekstovima, nego u onima u kojima se emocionalnost najmanje očekuje – u znanstvenim i znanstveno-popularnim tekstovima. Takvi su tekstovi, prema teorijama o jeziku struke, objektivni i neemocionalni (usp. Jahr 2000: 2), no cilj je Silke Jahr pokazati „da općepretpostavljena neemocionalnost stručnih i znanstvenih tekstova nipošto nije točna“²⁷ (*ibid.*). Međutim, ovdje treba napomenuti da Jahr u svom radu polazi od pretpostavke da su emocije koje se manifestiraju u tekstovima što ih

²⁶ „Die meisten linguistischen Untersuchungen zum Thema Emotion stellen nach wie vor lexikalische Detailanalysen dar“ (Schwarz-Friesel 2007: 14).

²⁷ „(...) daß die allgemein angenommene Unemotionalität von Sachtexten und von wissenschaftlichen texten keineswegs zutrifft.“ (Jahr 2000: 2).

istražuje autentične, te stoga pravi jasnu razliku između autentičnog verbaliziranja emocija i onog strateškog, koje ona ponajprije vidi u medijskom izvještavanju, reklami i politici (*ibid.*: 3). Takvi su tekstovi ciljano sugestivni, a emocije se rabe isključivo strateški, stoga Jahr smatra da oni nisu prikladni za utvrđivanje stvarnih emocija autora teksta. Ipak, dopušta da se ne može povući jasna granica između strateške i autentične uporabe emocija te ukazuje na to da „ipak postoje tekstovi u kojima se autor u svojoj autentičnosti i emocionalno unosi, njegova je pogođenost/dirnutost vjerojatno čak i povod da tekst uopće napiše. Postoje tekstovi koji služe prenošenju znanja, u kojima autor želi priopćiti svoje znanje i svoje spoznaje, uvjeriti svoje recipijente u svoje poimanje stvari pomoću argumenata i izražavanjem određene involviranosti, a da ih pritom ne nagovara ili čak manipulira njima.“²⁸ Ne želeći dublje ulaziti u tu dilemu, smatramo da primarni cilj jezikoslovnog bavljenja emocijama u tekstu i nije istražiti stvarne emocije autora teksta, koje se i ne mogu utvrditi kada je riječ o povijesnim tekstovima kakvi se u ovom radu istražuju. Primarni je cilj zapravo istražiti emocije onako kako se one manifestiraju u tekstovima i, dovodeći ih u vezu s obilježjima komunikacijskog područja i tekstne vrste, opisati njihovu funkciju u tekstu odnosno diskursu. Također valja naglasiti da emocionalnost u politici ne mora nužno biti povezana s manipulacijom te da i u političkoj komunikaciji ima slučajeve da autor, kako tvrdi Jahr, želi uvjeriti svoje recipijente i pomoću argumenata i pomoću emocija.

Priređivači zbornika *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, Inge Pohl i Horst Erhardt, u svojoj su publikaciji također okupili jezikoslovce koji odnos jezika i emocije istražuju ponajprije na tekstnoj razini. Obilježje je toga zbornika usmjerenost na javnu domenu uporabe jezika, što je za ovaj rad od iznimne vrijednosti.

Tako Schwarz-Friesel, Marx i Damisch istražuju kako se emocijama može persuazivno utjecati na recipijenta, a cilj im je pokazati da se persuazija ne temelji samo na kognitivnim, već i na afektivnim procesima.

Pohl istražuje diskurs o (aktivnoj) pomoći pri umiranju i analizira kakvu ulogu pri tome imaju emocije u javnosti. Istraživanju pristupa, teorijski i metodološki, s pozicije diskursne

²⁸ „Dennoch gibt es Texte, in denen sich der Autor in seiner Authentizität auch emotional einbringt, seine Betroffenheit möglicherweise sogar Anlass ist, den Text überhaupt zu verfassen. Es gibt Texte, die dem Wissenstransfer dienen, in denen der Autor sein Wissen und seine Erkenntnisse mitteilen möchte, seine Rezipienten von seiner Auffassung durch Argumente sowie durch den Ausdruck einer gewissen Ich-Beteiligung überzeugen möchte, ohne sie zu überreden oder gar zu manipulieren“ (Jahr 2000: 4).

lingvistike te u analizi rabi metodološki model više razina (DIMEAN) koji podrazumijeva analizu na trima glavnim razinama – intratekstnoj, intertekstnoj te diskursnoj. Cilj je njezine analize saznati nešto o formacijama govora i razmišljanja o svijetu koje su tipične za određeno doba. Primjenjujući semantičku analizu okvira (*frame analysis*), zaključila je da se u određenom diskursu, pod utjecajem emocionalnog potencijala, stručni termini vezani uz pomoć u umiranju determinologiziraju. Rezultati istraživanja također su pokazali da je cilj aktualnog diskursa o pomoći pri umiranju promijeniti emocionalni stav spram aktivne pomoći pri umiranju, spram toga specifičnog područja u djelokrugu liječnika i, konačno, spram samoga umiranja.

Timo Bonengel istražuje spregu ideologije i emocija, i to na primjeru putopisnog dnevnika Hannsa Johsta, njemačkog pjesnika i pobornika nacionalsocijalističkih ideja. Bonengel pritom istražuje međuovisnost jezika i ideologije s obzirom na funkcije emocionalnih koncepata koji se pojavljuju u Johstovu djelu. U središtu su, dakle, jezična sredstva kojima se izražavaju, imenuju i/ili evociraju emocije. Istraživanje provodi na leksičkoj i sintaktičkoj razini, uzimajući u obzir i metafore za koje smatra da su smještene između tih dviju razina. Središnji teorijski okvir čine kognitivna lingvistika i stilistika. Metodološki, Bonengel zaključuje da je klasifikacija emocija na pozitivne i negativne, iako na prvi pogled veoma općenita, itekako upotrebljiva za jezikoslovna istraživanja ideološkog jezika. Istraživanje uloge emocija ideološkog jezika na primjeru putopisnog dnevnika zagovornika nacionalsocijalističke ideologije pokazalo je da se negativni emocionalni koncepti dovode u vezu s ideološki nonkonformnim procesima, stanjima i osobama, a sukladno tome pozitivni se emocionalni koncepti dovode u vezu s nacionalsocijalizmom i njegovim zagovornicima. S druge strane, pokazalo je da se tripartitna podjela jezičnih emocionalnih manifestacija ne može empirijski podržati jer označavanje i izražavanje emocija u tekstu istodobno može imati emocionalizirajuće djelovanje.

Hajo Diekmannshenke također istražuje emocije u političkoj komunikaciji, razmatrajući odnos racionalnosti i emocionalnosti u političkoj uporabi jezika. Diekmannshenke na trima primjerima političke komunikacije – Schäubleovu govoru u raspravi o glavnom gradu Republike Njemačke, plakatima kao jednom od oblika političke komunikacije i na primjeru iskorištavanja emocija kao medijske strategije za pridobivanje pažnje adresata. Pod tim se podrazumijevaju slike koje trebaju pobuditi pažnju i interes čitatelja/gledatelja za političke sadržaje. Diekmannshenke zaključuje da politička komunikacija, iako definirana kao pokušaj racionalnog

uređenja procesa i rješavanja problema, ne može postojati bez emocionaliziranja kao sredstva političke agitacije. Svojim radom ukazuje na to da politolingvistika, doduše, nikad nije ignorirala tu činjenicu, ali je ulogu emocija tretirala više kao popratnu nego kao konstitutivnu, pa ustvrđuje da to u istraživanju odnosa jezika i politike predstavlja deziderat.

Na kraju ovog poglavlja može se zaključiti da je emocionalni preokret pridonio istraživanju odnosa emocija i jezika ne samo u kvantitativnom smislu – danas se već može zamijetiti gotovo nepregledna količina objavljenih radova na tu temu – već i u kvalitativnom smislu, jer se sam pogled na emocije promijenio u smislu njihove konstitutivne uloge u ljudskoj kogniciji, pa time i u jeziku. S novim pogledom na ulogu emocija u jeziku postavljaju se nova pitanja o njihovoj funkciji u pojedinim područjima ljudske komunikacije.

1.1.3. Društveni aspekt emocija

Aspekt koji se često dovodi u vezu s emocijama, a koji smatramo središnjim za ovaj rad, jest društveni aspekt. Naime, iako se u definicijama i u općem poimanju emocija u prvi plan stavlja njihova individualna, subjektivna strana, emocije su i društveni fenomeni. Tako Jahr (2000: 18) ističe da su „teoretičari emocije suglasni u tome da su osjećaji odnosno emocije u velikoj mjeri društveno određene i da je karakterizacija nekog osjećaja moguća samo u sklopu uvjeta u kojima se pojavljuje“.²⁹ Fiehler se u svom radu također zalaže za nadindividualni pristup emocijama: „Emocije ne potiču interes kao fenomeni nekog individualnog duševnog života, kao elementi osobnog sustava s njihovim funkcijama unutar osobe. [...] Promatramo li emocije kao elemente interakcijskog sustava, onda je ponajprije značajno ono što sudionici manifestiraju na način relevantan za interakciju, bez obzira na pitanje da li oni te emocije i osjećaju, odnosno ‚zaista‘ imaju.“³⁰

To znači da na nastanak emocija ne utječu smo unutarnji čimbenici i subjektivni doživljaji, već su one i proizvod društvenih utjecaja. Tu društvenu odrednicu emocija bitno je

²⁹ „Emotinstheoretiker sind sich darüber einig, daß Gefühle bzw. Emotionen stark sozial determiniert sind, und daß die Charakterisierung eines Gefühls nur im Gefüge seiner situativen Bedingungen möglich ist.“

³⁰ „[...] Emotionen interessieren nicht als Phänomene eines individuellen Innenlebens, nicht als Elemente des Personalsystems mit ihren innerpersonellen Funktionen.[...] Betrachtet man Emotionen als Elemente des Interaktionssystems, so ist es in erster Linie von Bedeutung, was die Beteiligte in interaktionsrelevanter Weise manifestieren, ungeachtet der Frage, ob sie diese Emotionen auch empfinden bzw. ‚wirklich‘ haben“ (Fiehler 1990: 44).

naglasiti u kontekstu istraživanja emocija u političko-medijskoj komunikaciji, jer se, polazeći od Fiehlera (1990), u radu zastupa teza da manifestacije emocija u takvim tekstovima ne upućuju toliko na emocije koje određeni autor doista ima, niti je to cilj ovog istraživanja, nego se smatra da one, tj. njihov verbalni i neverbalni izraz utječu na formiranje određenih stavova i potiču integracijsku funkciju političke komunikacije unutar jedne skupine i funkciju ograđivanja spram drugih skupina. S tim u vezi Jahr (2000: 18) ustvrđuje: „intencionalno usmjereni osjećaji strukturiraju društveni prostor, uspostavljaju društvene veze tako što povezuju ljude jedne s drugima, a druge razdvajaju jedne od drugih, tako što jedne isključuju/izdvajaju, a druge uključuju.“³¹ U tom smislu Schwarz-Friesel govori o emocionalizirajućem djelovanju tekstova na recipijente koje dovodi u vezu s medijskim i političkim tekstovima: „Emocionaliziranje se iz perspektive autora odnosi na ciljano aktiviranje određenih osjećajnih vrijednosti kod čitatelja“³² (2007: 212) i dalje konstatira: „Mnogi tekstovi masovnih medija u tom smislu ne prenose samo informaciju, već i oblikuju mišljenje i aktiviraju emocije“³³ (*ibid.*: 213). Posljedica su tog aktiviranja i socijalnog konstruiranja emocija tzv. emocionalni stavovi: „emocionalni stavovi društveno su oblikovani (i to putem individualnih iskustvenih vrijednosti, ili, mnogo češće, komunikacijskim procesima specifičnim za skupine, koji i bez konkretnih iskustvenih vrijednosti mogu posredovati stereotipne reprezentacije i vrednovanje referencije [...])“³⁴ (*ibid.*: 82). Interesantno je pri tome da se emocionaliziranje recipijenta može odvijati i bez eksplicitnog tematiziranja emocija u tekstu, drugim riječima, sam način prikazivanja stanja stvari može djelovati emocionalizirajuće na čitatelja. Kao primjer Schwarz-Friesel navodi perspektivizaciju: „Prikaz stanja stvari može (ovisno o jezičnom uobličanju) evocirati perspektivizaciju koju obično prati emocionaliziranje“³⁵ (2007: 222). To znači da se čitatelju stanje stvari prikazuje iz određenog kuta, što nužno dovodi do isticanja jednih, a izostavljanja drugih aspekata. Takvo je

³¹ „Intentional gerichtete Gefühle strukturieren den sozialen Raum, stellen Sozialbeziehungen her, indem sie Menschen aneinander binden und andere voneinander trennen, indem sie die einen ausgrenzen und die anderen eingrenzen“ (Jahr 2000: 18).

³² „Die Emotionalisierung betrifft aus Produzentensicht die gezielte Aktivierung von bestimmten Gefühlswerten beim Leser“ (Schwarz-Friesel 2007: 212).

³³ „Viele massenmediale Texte sind in diesem Sinne nicht nur informationsvermittelnd, sondern auch meinungsbildend und emotionsaktivierend“ (Schwarz-Friesel 2007: 213).

³⁴ „emotionale Einstellungen sind sozial geprägt (und zwar entweder durch individuelle erfahrungswerte oder aber – weitaus häufiger – durch gruppenspezifische Kommunikationsprozesse, die auch ohne konkrete Erfahrungswerte stereotype Referenzrepräsentationen und –bewertungen vermitteln können [...])“ (*ibid.*: 82).

³⁵ „Sachverhaltsdarstellungen können (je nach sprachlicher Gestaltung) eine Perspektivierung, die mit Emotionalisierung einhergeht, evozieren“ (*ibid.*: 222).

prikazivanje stvari u medijima, prema istoj autorici, persuazivna strategija jer se pomoću jezika prikazuje ona slika stvari kojom autor želi učvrstiti ili promijeniti stavove svojih recipijenata: „To prikazivanje ne odgovara kriteriju objektivnosti [...]: Štoviše, stvarnost se (tobože objektivno) označava posredstvom jezika, a zapravo se pomoću određenih strategija referencijalizira iz uskog, specifično emocionalnog i time vrednujućeg kuta gledanja.[...]Time se emocionaliziranje koje se realizira kroz emocionalni potencijal daje opisati kao persuazivna strategija koju autor teksta anticipira i intendira“³⁶(*ibid.*: 223). U ovom radu zastupamo zajedno sa Schwarz-Friesel tezu da je iskazivanje i (jednim dijelom) označavanje emocija u medijsko-političkoj komunikaciji strateško komunikacijsko djelovanje, o čemu će se detaljnije govoriti u zasebnom poglavlju.

1.1.4. Emocije i diskurs

Govoreći o društvenom aspektu emocija, treba se osvrnuti na pitanje odnosa emocija i diskursa te pitanje u kojoj mjeri lingvistika može istražiti i rasvijetliti taj odnos. Budući da ni emocija ni diskurs nisu bili primarni ni izvorni predmeti jezikoslovnih istraživanja, nužno je bilo preispitati poimanje same lingvistike i njezinih ciljeva i proširiti ga u skladu s novim pristupima jeziku. Takvu reviziju uloge jezikoslovnih istraživanja ponudio je, među ostalima, povjesničar jezika Fritz Hermanns u svom poznatom radu programskog naslova *Sprachgeschichte als Mentalitätsgeschichte (Povijest jezika kao povijest mentaliteta)* u kojem je iznio tezu o jeziku kao odrazu mentaliteta, tj. tezu „da njihova jezična uporaba, njihov jezik pokazuje kako ljudi u različitim povijesnim epohama i različitim društvenim skupinama *misle, osjećaju, žele*; i obrnuto, da jezična uporaba suoblikuje njihovo mišljenje, njihove osjećaje i njihovo htijenje; ukratko: njihov mentalitet u smislu povijesti mentaliteta“³⁷ (Hermanns 1995a: 71). Što Hermanns pod tim podrazumijeva? Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je poći od njegova koncepta značenja koje ima tri dimenzije – kognitivnu, emocionalnu i intencijsku (usp. Hermanns 1995: 138). Naime, pozivajući se na Bühlerov model jezičnog znaka, Hermanns zastupa tezu da neki jezični

³⁶ „Diese Darstellung entspricht nicht dem Kriterium der Objektivität [...]: Vielmehr wird Realität (scheinbar objektiv) mittels Sprache bezeichnet, tatsächlich aber über bestimmte Strategien aus einem eingeengten, spezifisch emotional und damit (be)wertend unterlegten Blickwinkel referenzialisiert. [...] Somit lässt sich die über das Emotionspotenzial realisierte, vom Textproduzenten antizipierte und intendierte Emotionalisierung als persuasive Strategie beschreiben“ (Schwarz-Friesel 2007: 223).

³⁷ [...] daß sich in ihrem Sprachgebrauch, in ihrer Sprache zeigt, wie Menschen in verschiedenen sozialen Gruppen unterschiedliche *denken, fühlen, wollen*; und wie umgekehrt der Sprachgebrauch ihr Denken wie ihr Fühlen und ihr Wollen mitprägt: kurz: ihre Mentalität im Sinne der Mentalitätsgeschichte“ (Hermanns 1995: 71).

znakovi (koje on naziva radnjom pokazivanja) imaju tri dimenzije značenja koje su u korelaciji s funkcijama jezičnog znaka prema istom modelu. Tako je funkcija prikazivanja (*Darstellungsfunktion*) u korelaciji s kognitivnim značenjem jezičnog znaka jer znak ne prikazuje objekte i stanja stvari kakvi oni objektivno jesu, nego onako kako ih govornik vidi, tj. kakvi su u njegovoj kogniciji (usp. *ibid.*: 141). Funkcija izražavanja (*Ausdrucksfunktion*) povezana je s emocionalnim značenjem jer uporabom jezičnog znaka pošiljatelj ukazuje i na svoju unutrašnjost, a time i na svoje emocije prema onome što jezičnim znakom označava. Konačno, uporabom jezičnog znaka pošiljatelj u odnosu na adresata ukazuje na ono što od njega želi, što Bühler naziva funkcijom apela (*Apellfunktion*), dok Hermanns u ovom kontekstu govori o intencijskom značenju (usp. *ibid.*). To znači da prema Hermannsu značenje jezičnog znaka (ili pokazne radnje) obuhvaća mnogo više od onoga što se tradicionalno podrazumijeva pod značenjem: „Time želim naglasiti da u leksičkoj semantici nisu važne samo kognicije, nego isto tako i emocije i intencije, jer su one u leksiku isto tako verbalizirane kao i kognicije“³⁸ (1995: 138) te napominje da se u lingvistici emocionalna i intencijska dimenzija često zanemaruju: „Jer se nerijetko u jezikoslovlju [...] značenje [...] rezervira za ono što ja nazivam deskriptivnim (ili kognitivnim) dijelom sveukupnog značenja, koje se tako razlikuje od ekspresivnog i preskriptivnog dijela ukupnog značenja verbalne pokazne radnje“³⁹ (*ibid.*: 142-143). S obzirom na tu višedimenzionalnost značenja jezičnog znaka Hermanns ističe da se i o razumijevanju iskaza govornika može govoriti tek onda kada slušatelj spozna sve tri dimenzije i zaključuje: „Bühlerova slikovita shema predočava da je u sveukupnom značenju verbalne pokazne radnje pokazano više od samog značenja u strogom smislu te riječi i da je, dakle, razumijevanje nekog iskaza i neke rečenice više od pukog znanja „što je slučaj, kada je istinit“⁴⁰ (*ibid.*: 143). Ono što, međutim, Hermanns zamjera Bühlerovu modelu navodna je neovisnost navedenih triju funkcija koje, takoreći, aditivno koegzistiraju u jezičnom znaku. Hermanns, međutim, ističe da se te tri funkcije, odnosno značenja ne mogu promatrati potpuno odvojeno „jer u pravilu je tako da izražena emocija

³⁸ „Damit möchte ich betonen, daß es in der lexikalischen Semantik nicht allein auf Kognitionen, sondern ebenso auf Emotionen und auf Intentionen ankommt, weil sie [...] in der Lexik ebenso versprachlicht sind wie Kognitionen“ (Hermanns 1995: 138).

³⁹ „Denn nicht selten wird ja in der Linguistik [...] die Bedeutung [...] reserviert für das, was ich den deskriptiven (oder kognitiven) Anteil der Gesamtbedeutung nenne, den man so vom expressiven und vom präskriptiven Anteil der Gesamtbedeutung der verbalen Zeigehandlung unterscheidet;“ (*ibid.*: 142-143).

⁴⁰ „Bühlers einprägsames Schema führt vor Augen, daß in der Gesamtbedeutung der verbalen Zeigehandlung mehr gezeigt ist als bloß die Bedeutung *sensu stricto* und daß also das Verstandenhabe einer Äußerung und eines Satzes mehr ist als bloß „wissen, was der Fall ist, wenn er wahr ist“ (*ibid.*: 143).

odgovara prikazanoj kogniciji i očitovanoj intenciji, tako da se na temelju jednog čak može zaključiti ono drugo“⁴¹ (1995: 144). Kao primjer Hermanns navodi uzvik *U pomoć!* koji istovremeno označava tri stvari: prvo, označuje da je netko u opasnosti (kognitivno značenje), drugo, da je u smislu izražajne funkcije korisnik znaka uplašen (emocionalno značenje) i konačno, u odnosu na primatelja poruke i u smislu apelativne funkcije, da ode po pomoć ili da pruži pomoć (intencijsko ili deontičko značenje). Iako se Hermanns u svojim tezama o značenju primarno referirao na značenje riječi, njegov pristup istraživanju uporabe jezika kao istraživanju onoga što ljudi u određenom diskursu „misle, osjećaju i žele“ može biti polazište i za obuhvatnije istraživanje diskursa na više jezičnih razina. Sam Hermanns u tom smislu ustvrđuje: „Po sebi je razumljivo da se pukim promatranjem leksičkog značenja ne može u dovoljnoj mjeri pokazati što je *mentalitet* u smislu povijesti mentaliteta“⁴² (1995a: 78).

No postavlja se pitanje što Hermanns podrazumijeva pod pojmom mentalitet i kako se on može istražiti u jeziku? Prema njegovoj definiciji mentalitet je „ukupnost dispozicija ka jednoj vrsti mišljenja, osjećaja i htijenja – ukupnost kognitivnih, afektivnih (emotivnih) i volitivnih dispozicija – jednog kolektiviteta“ (*ibid.*: 1995a: 75). U kontekstu ovog rada bitno je istaknuti da Hermanns mentalitet ne poima kao nešto čisto kognitivno, dakle ne radi se samo o „opće rasprostranjenim i time podrazumijevajućim [...] mislima neke skupine“ (*ibid.*: 77), već i o emocijama i društvenim imperativima: „Uz ono što mislimo i vjerujemo mentalitete čini i ono što osjećamo i ono što trebamo. Dakle, u povijesti mentaliteta ne radi se samo o logosu, već isto tako i o patosu i etosu povijesnih subjekata“⁴³ (*ibid.*: 1995a: 76). U konkretnom slučaju to znači da konceptualizacije nekog isječka stvarnosti ili mentalni modeli, kako ih naziva kognitivna lingvistika, koje analizom ustvrdimo u nekom diskursu nisu samo odrazi predodžaba nekog kolektiviteta, nego istovremeno i upute kako ti isječci stvarnosti trebaju izgledati – ili Hermanns ovim riječima, tu se ne radi samo o „ontici“, već i o „deontici“ (usp. 2007: 192). Zanimljivo je da i Hermanns ukazuje na povezanost emocionalne dimenzije značenja sa stavom: „Kompleks sastavljen od mišljenja, osjećaja i htijenja može se u odnosu na određene predmete ili

⁴¹ „Denn in aller Regel ist es so, daß eine ausgedrückte Emotion mit einer dargestellten Kognition und einer offenbarten Intention zusammenpaßt, so daß man von dem einen auf das andere sogar schließen kann“ (Hermanns 1995: 144).

⁴² „Selbstverständlich ist es so, daß sich durch eine bloß lexikologische semantische Betrachtung nicht zureichend zeigen läßt, was *Mentalität* im Sinne der Mentalitätsgeschichte ist;“ (Hermanns 1995a: 78).

⁴³ „Neben dem Gedachten und Geglaubten ist es das Gefühlte und [...] auch das Gesollte, was Mentalitäten ausmacht. Es geht in der Mentalitätsgeschichte also nicht nur um den Logos, sondern ebenso auch um das Pathos und das Ethos der historischen Subjekte“ (Hermanns 1995a: 76).

stanja stvari označiti i kao stav u smislu društvene psihologije; u tom je pogledu povijest mentaliteta također i prije svega povijest društvenih stavova“⁴⁴ (1995a: 77-78).

Kako, međutim, istražiti mentalitet u jeziku? Odgovor na to pitanje nalazi se u samoj Hermannsvoj definiciji mentaliteta. Naime, prema Hermannsu mentalitet se ne može utvrditi u jednom, pojedinačnom tekstu jer su mu svojstvene serijalnost i kolektivnost: „U mentalitet spada samo ono što je *uvriježeno* i u skupini *općenito* te stoga u izvorima *serijalno*“⁴⁵ (1995a: 77), što podrazumijeva da se istraživanje mentaliteta temelji na „serijalnim tekstovima“ „kolektivnog karaktera“ (*ibid.*: 86). Time se prirodno nameće nadtekstna razina istraživanja koja je u jezikoslovlju u posljednjih nekoliko desetljeća obuhvaćena nazivom diskurs. Međutim, serijalnost i kolektivnost mentaliteta nisu jedini razlog za diskursnu razinu istraživanja. Naime, referirajući se na Humboldtovu misao o jeziku kao odrazu duha ili svjetonazora jednog naroda, Hermanns objašnjava zašto je u konkretnim istraživanjima ta misao bila neupotrebljiva. Prema njegovu mišljenju problem nije u misli samoj, već u poistovjećivanju onoga što Humboldt naziva jezikom s nacionalnim jezikom: „Pokušaj da se pokažu različitosti u svjetonazorima nacionalnih jezika, primjerice njemačkog, francuskog itd., morao je propasti kao pokus na neprikladnom objektu“⁴⁶ (1995a: 95). Stoga Hermanns rješenje vidi u diskursu kao prikladnom objektu za istraživanje mentaliteta, jer je diskurs oblik jezičnog kolektiviteta u kojem je mentalitet uhvatljiv: „Ako izaberemo grupne jezike (jezične uporabe u diskursima društvenih grupa) kao objekte promatranja, onda se čini da je Humboldt ponovo postao relevantan za jezikoslovlje i da je dana mogućnost da se ovdje detaljno dokaže međuovisnost jezika i mišljenja“⁴⁷ (*ibid.*: 96).

S obzirom na to da je u prethodnim poglavljima na više mjesta spomenut pojam diskursa, koji je i u svakodnevnom jeziku i u lingvistici višeznačan pojam, kratko ćemo se osvrnuti na njegovo značenje u jezikoslovlju i dati definiciju diskursa kako se preuzima u ovom radu.

⁴⁴ „Der Komplex aus Denken, Fühlen, Wollen läßt sich in Bezug auf je bestimmte Gegenstände oder Sachverhalte treffend auch als *Einstellung*, als *Attitüde* im Sinne der Sozialpsychologie bezeichnen; insofern ist die Mentalitätsgeschichte auch und insbesondere Geschichte von sozialen Attitüden“ (Hermanns 1995a: 77-78).

⁴⁵ „Zur Mentalität gehört nur das, was *usuell* und in der Gruppe *generell* und daher in den Quellen *seriell* ist.“(*ibid.*: 77).

⁴⁶ „Der Versuch, Verschiedenheiten in den Weltansichten nationaler Sprachen wie „des“ Deutschen, „des“ Französischen usw. aufzuweisen, mußte scheitern als Versuch am untauglichen Gegenstand“(*ibid.*: 95).

⁴⁷ „Wählt man also Gruppensprachen (Sprachgebräuche in Diskursen von sozialen Gruppen) als die Gegenstände der Betrachtung, dann scheint Humboldt wieder relevant zu werden für die Linguistik, und es scheint die Möglichkeit gegeben, hier im einzelnen die Interdependenz von Sprache und von Denken zu erweisen“(*ibid.*: 96).

1.1.4.1. O pojmu diskurs

Otkako se 60-ih godina prošloga stoljeća u jezikoslovlju pojavio pojam intertekstualnosti kao jedno od obilježja teksta, sve se više nametalo, i još se uvijek nameće, pitanje postoji li jezična jedinica veća od teksta (usp. Spieß 2011: 73). Intertekstualnost, pojednostavljeno rečeno, znači da se tekstovi odnose na druge tekstove, bilo referencijalno, što podrazumijeva odnose među pojedinim tekstovima, bilo tekstno-tipološki, što podrazumijeva intertekstualnost među tekstnim vrstama (usp. Gansel i Jürgens 2007: 31). Warnke (2008: 36) kao primjere intertekstualnosti navodi i slučajeve da se tekstovi odnose jedan na drugi i argumentacijom, misaonim obrascima i sl. Međutim, pojam diskursa obuhvaća nešto više od samog fenomena intertekstualnosti, koji je samo jedno od obilježja diskursa kao jezične jedinice: „Ovi odnosi koji nadilaze tekst, često obuhvaćeni nazivom *intertekstualnost*, danas predstavljaju jedno od mnogih obilježja diskursa.“⁴⁸ (Spieß 2011: 74). Što se onda podrazumijeva pod pojmom diskurs? Ako uzmemo u obzir samo značenja u kojima se taj pojam rabi u jezikoslovlju, onda diskurs obuhvaća tri značenja – u analizi razgovora pojmom diskurs označava se govorni jezik odnosno razgovor, slijedom Habermasa pojam diskurs rabi se u značenju „racionalne, dijaloške rasprave“ u kojoj su sudionici ravnopravni (usp. Spieß 2011: 75), dok treće značenje ima, kako ističe Busse (1994: 10), ideološkokritičke korijene, povezuje se s Althusserom, a proširilo se i postalo utjecajno s Foucaultom. Warnke (2008:36) također navodi tri dimenzije značenja pojma diskursa u jezikoslovlju, s time što kod tog autora nalazimo i značenje diskursa u smislu teksta koje je zastupljeno na engleskom govornom području:

- „1. Diskurs kao nadrećenična struktura, kao takozvana transfrastička jedinica u smislu teksta [...].
2. Diskurs kao govorni jezik svakodnevice u kontekstu institucionalno vezane komunikacije u smislu dijaloga ili razgovora [...].

⁴⁸ „Diese transtextuellen Bezüge, häufig unter dem Namen *Intertextualität* gefasst, stellen heute eines von vielen Diskursmerkmalen dar.“ (Spieß 2011: 74)

3. Diskurs kao skupina formalno ili funkcionalno povezanih tekstova u smislu nadtekstualne strukture [...].“⁴⁹

I Petraškaitė-Pabst o diskursu govori kao o višeznačnom terminu: „Najprije se pod diskursom u velikoj mjeri podrazumijeva govorni jezik, pa se analiza diskursa poima kao istraživanje specifičnih aspekata usmenih iskaza, prije svega u razgovoru. [...] Drugo značenje diskursa povezano s intertekstualnošću podrazumijeva diskurs kao skup sadržajno povezanih tekstova ili iskaza koji nisu povezani u nekoj stvarnoj govornoj situaciji, već čine intertekstualni 'razgovor' u nekoj komunikacijskoj zajednici“⁵⁰ (2006:7).

Jedan je od glavnih razloga višeznačnosti tog pojma to što se koncept diskursa mijenjao kroz povijest. Warnke (2007:3) daje kratki pregled povijesti tog pojma koji je njemački jezik preuzeo u ranom 16. stoljeću iz francuskog jezika. Francuska riječ *discours*, u značenju 'razgovor, ophođenje', podrazumijevala je znanstveni razgovor, a u 17. stoljeću njezino se značenje proširilo na konverzaciju uopće. U 20. stoljeću taj pojam iz svakodnevnog jezika dobiva status termina u humanističkim znanostima (usp. Warnke 2007). Tako je u znanstvenom okviru prva dimenzija značenja koju navodi Warnke (vidi gore) povezana s konceptom diskursa u američkom strukturalizmu koji se približno može poistovjetiti s pojmom teksta. U germanističkoj se lingvistici pojam diskursa isprva poistovjećivao s govornim jezikom, te se istraživanje diskursa poistovjećivalo s analizom razgovora (usp. Warnke 2007: 4). I jedan i drugi koncept odnosili su se, međutim, na pojedinačni tekst. To se u jezikoslovlju promijenilo tek s recepcijom Foucaulta koji pod diskursom podrazumijeva entitet koji nadilazi pojedinačni tekst (usp. *ibid.*). Autori poput Spitzmüllera i Warnkea preuzimaju takvo poimanje diskursa uz argumentaciju da je analiza pojedinačnih tekstova nedovoljna za povijesno orijentiranu tekstnu lingvistiku i da umjesto toga treba analizirati tekstove „podudarnih intencija“ koje oni nazivaju diskursom.

⁴⁹ „1. Diskurs als satzübergreifende Struktur, als so genannte transphratische Einheit im Sinne von Text [...].

2. Diskurs als gesprochene Alltagssprache im Kontext institutionell gebundener Kommunikation im Sinne von Dialog oder Gespräch [...].

3. Diskurs als Menge formal oder funktional zusammengehöriger Texte im Sinne von textübergreifender Struktur [...]“ (Warnke 2008: 36).

⁵⁰ „Zunächst versteht man unter Diskurs weithin gesprochene Sprache, und so wird die Diskursanalyse als Untersuchung der spezifischen Aspekte mündlicher Äußerungen vor allem im Gespräch begriffen. [...] Der andere Diskursbegriff im Zusammenhang mit Intertextualität bezeichnet Diskurs als eine Menge von inhaltlich zusammengehörenden Texten oder Äußerungen, die nicht in einer realen Gesprächssituation verknüpft sind, sondern ein intertextuelles „Gespräch“ in einer Kommunikationsgemeinschaft bilden“ (Petraškaitė-Pabst 2006: 7).

Diskurs je, smatraju ti autori, u prvom redu „skupina tekstova s istom djelatnom namjerom“⁵¹ (usp. Spitzmüller i Warnke 2011: 115). Rezimirajući te nove tendencije, Warnke u konačnici ustvrđuje da „u tekstnoj lingvistici u međuvremenu uvelike vlada konsenzus o tome da se tekst kao samostalna jedinica više ne opisuje kao najveća lingvistička jedinica, već da su tekstovi uklopljeni u diskurse u smislu nadtekstnih struktura“⁵² (2007: 7). U tom kontekstu postavlja se pitanje kakvu ulogu ima tekst kao jedinica koja čini diskurs i tko je zapravo „emitent“ ili autor diskursa, s obzirom na to da je diskurs nužno sačinjen od tekstova više autora. Odgovor na prvo pitanje nalazimo kod Spieß koja kaže da je diskursna lingvistika u prvom redu tekstna lingvistika, ali da se u njoj pojam teksta proširuje: „[...] uz orijentaciju prema Foucaultovu konceptu diskursa mora uslijediti proširenje lingvističkog pojma teksta koji ne uzima u obzir samo pojedinačni tekst, već ga poima u kontekstu drugih tekstova“⁵³ (Spieß 2011: 109). Na tom tragu autori poput Warnkea i Spitzmüllera i ostalih zastupnika diskursne analize ističu nadtekstu razinu, tj. razinu diskursa na kojoj su tekstovi još uvijek funkcionalne jedinice djelovanja te i dalje podrazumijevaju subjekte tog djelovanja, ali se istovremeno smještaju u širi kontekst djelovanja. U tom smislu mijenja se i uloga autora, tj. subjekta djelovanja; naime, smješteni u širi kontekst koji ima svoje čimbenike i preduvjete, subjekti nisu u potpunosti slobodni i neovisni o njima, već je njihovo djelovanje s jedne strane uvjetovano silnicama tog konteksta, dok s druge strane i subjekti svojim djelovanjem utječu na te silnice: „Subjekt je time u pragmatičnom kontekstu povijesno imanentan subjekt koji je ovisan o društvenim i socijalnim praksama i koji je smješten u kontekst, ali ipak ima dovoljno slobode da jezično djeluje“⁵⁴ (Spieß 2011:110). Takav pogled na subjekt djelovanja također je izravno povezan s Foucaultovim konceptom subjekta koji se pak povezuje s izjavom da je subjekt mrtav (usp. *ibid.*). Međutim, kako navodi Spieß, Foucault čovjeku nije potpuno oduzeo njegov subjektivitet, već ga je modificirao u odnosu na ranije teorije o potpunoj neovisnosti subjekta: „Temeljno je Foucaultovo nastojanje da koncipira teoriju

⁵¹ „[...] ein Bündel texte mit gleicher Handlungsabsicht“ (Spitzüller i Warnke 2011: 115).

⁵² „In der Textlinguistik besteht inzwischen weitgehender Konsens darüber, dass der Text nicht weiterhin als selbstständige Einheit die größte linguistisch zu beschreibende Einheit ist, sondern dass Texte in Diskurse im Sinne textübergreifender Strukturen eingebettet sind“ (Warnke 2007: 7).

⁵³ „[...]mit der Orientierung am Diskurskonzept Foucaults [muss] eine Erweiterung des linguistischen Textbegriffes erfolgen, der nicht mehr nur den singulären Text im Blick hat, sondern den Text im Kontext anderer Texte begreift“ (Spieß 2011: 109).

⁵⁴ „Das Subjekt im pragmatischen Kontext ist somit ein von gesellschaftlichen und sozialen Praktiken abhängiges, geschichtsimmanentes und kontextuell gebundenes Subjekt, das dennoch genügend Freiräume hat, sprachlich zu handeln“ (Spieß 2011: 110).

subjekta koja polazi od povijesno imanentnog i kontekstom uvjetovanog subjekta. Time se želi suprotstaviti poimanju ahistorijske, univerzalne biti ljudske prirode oslobođene konteksta. Foucaultova kritika subjekta ima, dakle, cilj dovesti u pitanje subjekt kao pokretača stvarnih spoznaja i djelovanja, ali ne želi potpuno ukinuti kategoriju subjekta“⁵⁵ (*ibid.*: 93). Taj modificirani pogled na subjekt bitan je za ovaj rad jer time i manifestacije emocionalnosti u predmetnim diskursima stavlja u drugačiju perspektivu. Naime, iako su istraživani tekstovi nedvojbeno rezultat pisanja jednog autora (ako zanemarimo urednika novina i njegove eventualne intervencije u tekst), ono što čini te tekstove, njihovo verbalno i vizualno uobličenje, nije neovisno o vremenskom i prostornom kontekstu, odnosno, Hermannsovim riječima, nije neovisno o mentalitetu tog vremena i prostora, nego odražava i individualno i kolektivno stanje uma i duha tog vremena i prostora. Zato i iskazi takve analize nadilaze iskaze o pojedinačnom tekstu i njegovu autoru i takvim pristupom dobivaju šire značenje i tumačenje.

Kako bi Foucaultov pojam diskursa učinili uporabljivijim za lingvistička istraživanja, Busse i Teubert razvijaju lingvistički pojam diskursa koji bi poslužio za konkretna jezična istraživanja. U tom smislu oni pod diskursima podrazumijevaju „virtualne korpuse tekstova čiji sastav poglavito određuju sadržajni (odnosno semantički) kriteriji“⁵⁶ (Busse i Teubert 1994: 4). Hermanns (2007: 189) govori i o “društvenom razgovoru jednog vremena o određenoj temi”,⁵⁷ razlučujući ga od svakodnevnog razgovora koji se također označavao terminom diskurs i naglašavajući kolektivnu stranu diskursa i njegovo (iako ne u užem smislu te riječi) dijaloško, odnosno interaktivno svojstvo. Sumirajući svojstva lingvističkog pojma diskursa, Petraškaitė-Pabst zaključuje da je „određeni diskurs pod kojim se podrazumijeva skup svih iskaza o istoj temi apstraktan entitet, ali je u obliku isječka pristupačan u korpusu tekstova koji se mogu metodički promišljeno sastaviti i analizirati“⁵⁸ (2006: 13). Kriteriji koji se pri tome primjenjuju su prije svega tema, vrijeme, tekstna vrsta, lingvistička razina i sl. Osim tih kriterija za sastavljanje

⁵⁵ „Zentrales Anliegen Foucaults ist es, eine Theorie des Subjekts zu konzipieren, die von geschichtsimmanenten und kontextuell gebundenen Subjekten ausgeht. Damit möchte er der Auffassung von einem kontextenthobenen, ahistorischen und universalen Wesen der menschlichen Natur entgegenzutreten. Foucaults Subjektkritik zielt also darauf ab, das Subjekt als Urheber wahrer Erkenntnisse und Handlungen in Frage zu stellen, jedoch nicht darauf, die Kategorie Subjekt gänzlich abzuschaffen“ (Spieß 2011: 93).

⁵⁶ „virtuelle Textkorpora, deren Zusammensetzung hauptsächlich durch inhaltliche (bzw. semantische) Kriterien bestimmt wird“ (Busse i Teubert 1994: 4).

⁵⁷ „gesellschaftliches Zeitgespräch (...) zu einem bestimmten Thema“ (Hermanns 2007: 189).

⁵⁸ „Ein bestimmter Diskurs, verstanden als Menge aller Aussagen zum gleichen Thema, ist eine abstrakte Entität, wird aber ausschnittshaft in Textkorpora zugänglich, die methodisch reflektiert zusammenzustellen und zu analysieren sind“ (Petraškaitė-Pabst 2006: 13).

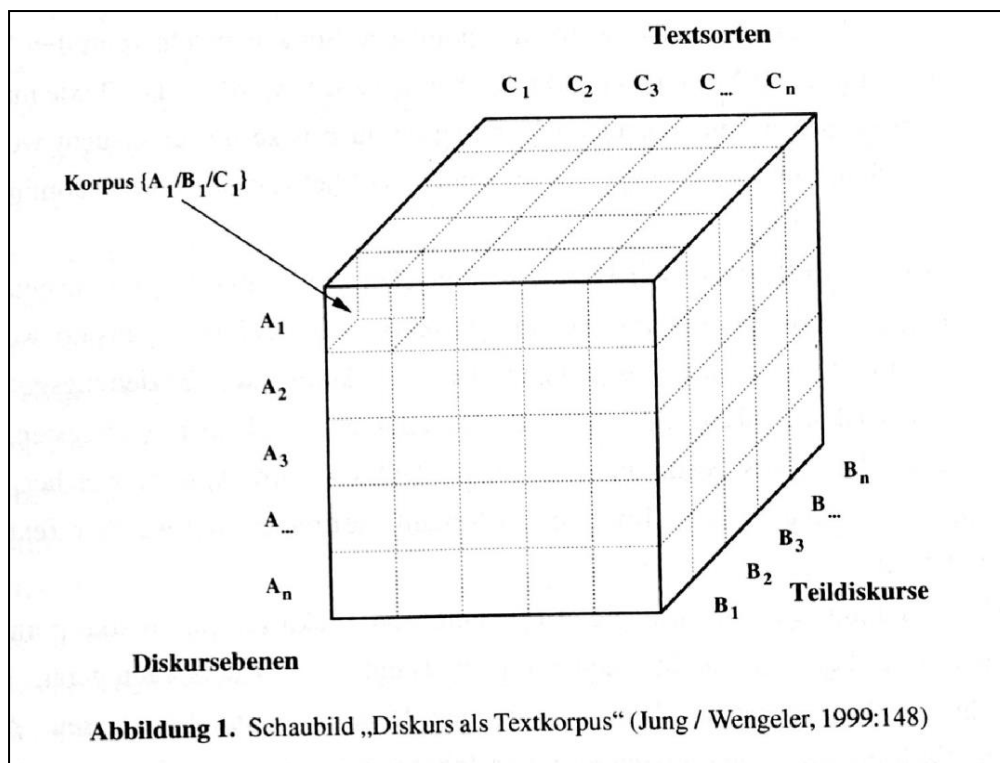
korpusa izrazito je važnai njegova reprezentativnost koja je relativna u odnosu na motiv istraživanja i njegov predmet, što potvrđuje Petraškaitė-Pabst ističući da su „u analizi diskursa [...] korpus i predmet istraživanja nerazdvojno povezani [...]“⁵⁹ (*ibid.*: 13).

Kod takve definicije diskursa bitno je, dakle, napraviti razliku između spomenutog virtualnog korpusa tekstova, tj. diskursa koji obuhvaća sve tekstove koji su tematski povezani, i konkretnog korpusa sastavljenog u svrhu istraživanja koji čini dio diskursa (vidi dolje Jungov i Wengelerov model diskursa i tekstnog korpusa). Time je riješen i problem „neuhvatljivosti“ takvog entiteta kao što je diskurs. Tu činjenicu u istraživanju diskursa naglašava i Hermanns: „U praktičnom istraživačkom radu to (diskurs) je za nas dosje tekstova koji mi u lingvistici njemačkog govornog područja općenito [...] nazivamo korpus. To je korpus tekstova koji radi jednostavnosti tretiramo kao onaj diskurs koji bismo zapravo trebali istraživati, ali koji, međutim, ovisno o stanju izvora, ponekad postoji samo u fragmentima/s puno praznina ili pak obrnuto, u takvom opsegu da nadmašuje naše mogućnosti kao čitatelja/ica. To je, dakle, provizorno rješenje, kada poistovjećujemo *korpus* i *diskurs*“⁶⁰ (2007: 189-190) Odnos diskursa i korpusa Jung i Wengeler prikazuju u svom modelu:⁶¹

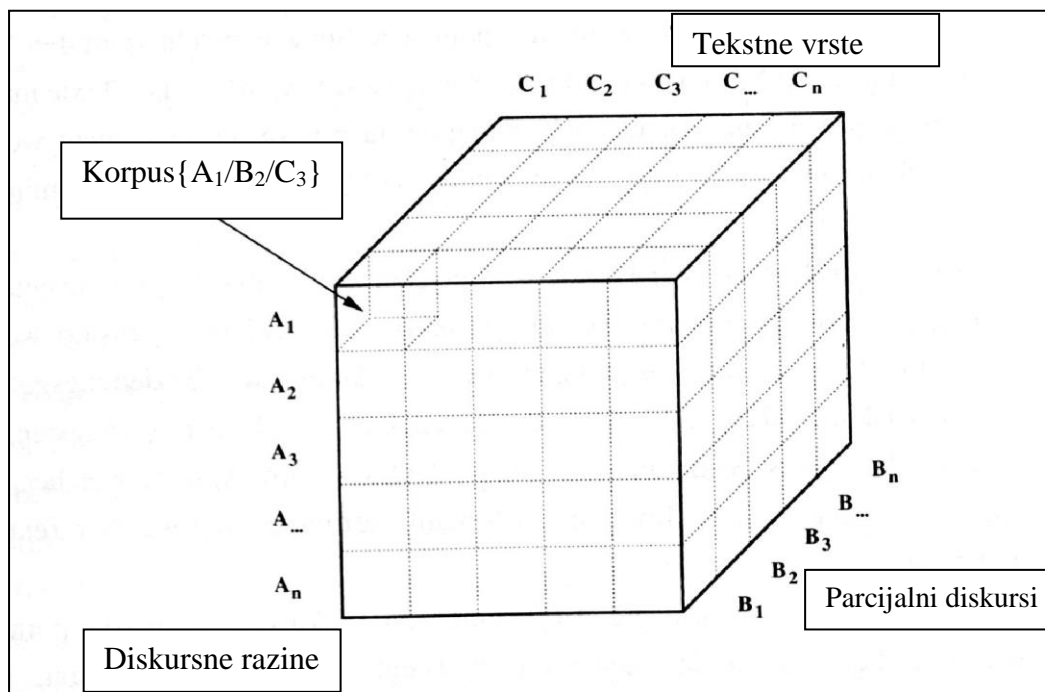
⁵⁹ „In der Diskursanalyse sind Korpus und Untersuchungsgegenstand untrennbar miteinander verknüpft [...]“ (*ibid.*: 13).

⁶⁰ „Forschungspraktisch ist dies (der Diskurs) für uns ein Dossier von Texten, das wir in der deutschsprachigen Linguistik heute allgemein [...] *Korpus* nennen. Das ist ein Textkorpus, das wir der Einfachheit halber als denjenigen Diskurs behandeln, den wir eigentlich zu untersuchen hätten, der uns aber, je nach Quellenlage, manchmal nur mit vielen Lücken vorliegt oder aber umgekehrt in einem solchen Umfang, dass er uns als LeserInnen überfordert. Es ist also ein Notbehelf, wenn wir *Korpus* und *Diskurs* gleichsetzen“ (Hermanns 2007: 189-190).

⁶¹ Model preuzet iz Petraškaitė-Pabst (2006: 13).

Tablica 1: Model diskursa kao korpusa tekstova

Izvor: Model preuzet iz Petraškaitė-Pabst (2006: 13)

Model prikazuje da se diskurs kao ukupnost svih iskaza o nekoj temi može (i treba) analizirati na temelju jednog isječka, tj. korpusa koji je sastavljen prema već navedenim kriterijima (od kojih se u modelu navode samo tekstna vrsta i razina diskursa⁶²). U ovom radu preuzeli smo taj model diskursa te smo se pri sastavljanju korpusa vodili načelom jedinstva teme, vremena i tekstne vrste.

Korpus tekstova koji čini isječak diskursa o aneksiji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije i atentatu na prijestolonasljednika sadrži 13 tekstova koji su objavljeni u dnevnim novinama *Sarajevoer Tagblatt*, *Bosnische Post* i *Neue Freie Presse* u periodu između 29. rujna i 7. listopada 1908. godine, odnosno između 29. lipnja i 1. srpnja 1914. godine. Tekstovi su, osim kriterija da su objavljeni u spomenutim listovima, odabrani na temelju parametara: komunikacijsko područje, tema, vrijeme te tekstna vrsta. Svi tekstovi koji se nalaze u korpusu tematiziraju aneksiju/atentat, odnosno događaje koji su izravno povezani s njima. Time oni predstavljaju isječke diskursa o tim dvama događajima. Sukladno načelima diskursne analize – poglavito kritičke analize diskursa – teme diskursa koje se analiziraju društveno su relevantne (i obično brizantne) te predstavljaju događaje koji su imali velik utjecaj na suvremenike i na kasnije generacije.

Na kraju ovog poglavlja o emocijama ostaje pitanje tipologije emocija. Kao i u slučaju definiranja i pokušaj klasificiranja emocija još je uvijek problem za teoretičare emocije. Načelno se emocije mogu tipologizirati na temelju dvaju kriterija – strukture i funkcije (usp. Schwarz-Friesel 2007: 66). Dok klasifikacija prema kriteriju strukture uzima u obzir inherentna obilježja emocija koja se odnose na njihovu genezu i njihov univerzalni status, klasifikacija emocija prema njihovoj funkciji odnosi se na različite funkcije emocija zavisno od referenta na kojeg se odnose, odnosno od situacije (*ibid.*: 66-67). Tako se emocije mogu podijeliti na one koje definiraju odnos ljudi jednih prema drugima (kao što je ljubav, ljubomora, zavist i sl.), one koje opisuju odnos čovjeka samog sa sobom (stid, kajanje, osjećaj manje vrijednosti i sl.), one koje su uvjetovane situacijskim čimbenicima (tuga, radost, briga i sl.) i, konačno, one koje su reakcija na neku

⁶² Pod razinom diskursa podrazumijeva se ono što se u tekstnoj lingvistici naziva komunikacijsko područje. Tako postoji akademska razina diskursa, politička, medijska, razina svakodnevice itd. (usp. Jäger 2009: 164).

opasnost i izazivaju jake tjelesne reakcije (panika, strah). Međutim, u jezikoslovnim istraživanjima ni jedna od tih klasifikacija nije toliko značajna koliko je značajna na prvi pogled banalna klasifikacija emocija na pozitivne i negativne. Tako Bonengel, koji u svom radu istražuje funkciju emocija u jeziku ideologije, konstatira da s obzirom na to da „ideološki jezik često sadrži vrednovanja – pozitivna i negativna – ta klasifikacija može biti itekako relevantna za empirijska istraživanja u ovom području“⁶³ (2012: 292). I Schwarz-Friesel u konačnici konstatira da, s obzirom na problematičnost klasificiranja emocija, može biti korisno poći od općeprihvaćenih parametara za njihov opis – intenziteta, trajanja i kvalitete (usp. Schwarz-Friesel 2007: 69), pri čemu se pod kvalitetom podrazumijeva njihova podjela na pozitivne i negativne emocije. Preciznija tipologija emocija podrazumijeva njihovu daljnju kategorizaciju, no ona za jezikoslovna istraživanja nije nužna. Ono što se, međutim, može konstatirati jest da su emocije kao unutarnji fenomeni opisive samo na temelju njihova izraza koji, između ostalog, može biti verbalni, što je primarni predmet ovog istraživanja. Stoga će se u sljedećem poglavlju tematizirati emocije u jeziku, tj. verbalne mogućnosti izražavanja i označavanja emocija.

1.1.5. Emocije u jeziku

U ovom ćemo poglavlju razmotriti kakav je odnos jezika i emocija, odnosno kako se emocije mogu manifestirati u jeziku. Već na samom početku bitno je ukazati na činjenicu da se u jeziku/jezičnoj uporabi emocije mogu manifestirati na dva načina: s jedne strane, mogu se *izraziti* jezičnim sredstvima, što se može dovesti u korelaciju s izražajnom funkcijom jezika prema Bühlerovu modelu jezičnog znaka i njegovih funkcija. S druge strane, mogu se *označiti* jezikom, što prema Bühlerovu modelu funkcije jezičnog znaka predstavlja simboličku funkciju jezika odnosno jezičnog znaka. I jedan i drugi način manifestacije emocija ima konstitutivnu ulogu u tvorbi emocionalnog potencijala teksta, a time i u mogućem emocionaliziranju njegova recipijenta u smislu u kojem o tome govori Schwarz-Friesel (2007: 212). U skladu s tim postavlja se pitanje koje to jezične forme odnosno sredstva tvore emocionalni potencijal teksta?

⁶³ „[...] dass ideologiegebundene Sprache oftmals Wertungen – positive und negative – enthält, kann diese Klassifizierung für empirische Untersuchungen in diesem Bereich durchaus relevant sein“ (Bonengel 2012: 292).

1.1.5.1. Leksička razina

U literaturi koja se bavi emocijama u jeziku s lingvističkog stanovišta postoji konsenzus oko toga da se emocije mogu manifestirati na različitim jezičnim razinama. Tako većina autora polazi od leksičke razine na kojoj razlikuju lekseme koji označavaju emocije i one koji izražavaju emocije. Kod prve kategorije radi se, dakle, o leksemima kojima govornik eksplicitno imenuje neku emociju, ili riječima Schwarz-Friesel: „Misli se na one lekseme čija se referencijalna funkcija sastoji u označavanju emocionalnih stanja i oblika doživljaja“⁶⁴ (*ibid.*: 122). Takvi leksemi, kao što su primjerice *strah*, *bojazan*, *ljubav* deskriptivno se odnose na emocionalna stanja i procese i osim imenica obuhvaćaju glagole (*mrziti*, *voljeti*, *bojati se*) i pridjeve (*tužan*, *radostan*, *zavidan*). Međutim, neki autori, poput Hermannsa, te lekseme ne smatraju emotivnim ni ekspresivnim (usp. 1995: 145). Ti leksemi prema Hermannsu „označavaju neku emociju, ali je sami ne izražavaju“⁶⁵, stoga ih on naziva „kvazipsihološkim“ (*ibid.*). Izražavanju emocija, smatra Hermanns, služe tzv. *Empfindungswörter*, tj. riječi koje se ne referiraju na emocije, već svojim značenjem signaliziraju emocionalni stav govornika prema objektu referencije. Time Hermanns pravi razliku između imenovanja i izražavanja neke emocije ili stava, što je prema Schwarz-Friesel podjela koja ne odgovara stvarnosti jer „i iskazi s riječima koje označavaju emocije izražavaju autoreferencijalno unutarnje stanje govornika“⁶⁶ (2007: 147). Tako izrazi kao što su *Mrzim to*, *Volim te* i sl. prema Schwarz-Friesel, doduše, sadrže deskriptivnu komponentu koja opisuje stanje govornika, ali to ne umanjuje činjenicu da oni imaju i ekspresivni sadržaj koji i izražava emocije (usp. *ibid.*). Mi se slažemo s Hermannsom da *leksemi* koji se referiraju na emocije sami po sebi ne izražavaju emociju, tj. nemaju izražajnu funkciju, nego se ona postiže tek na razini rečenice koje su ti leksemi dio. Tako se može objasniti činjenica da Schwarz-Friesel kao primjere izražajne funkcije tih leksema ne navodi same lekseme, već iskaze u kojima su oni sadržani i koji se kao iskazi referiraju na unutarnje stanje govornika, dok za drugu kategoriju koja sama po sebi izražava emocionalni stav korisnika znaka prema objektu referencije kao primjere navodi izolirane lekseme (usp. primjer u našem jeziku pas i pašče, policajac i drot, dama – žena –

⁶⁴„Gemeint sind die Lexeme, deren referenzielle Funktion in der Bezeichnung von emotionalen Zuständen und Erlebensformen besteht“ (Schwarz-Friesel, 2007:122).

⁶⁵„bezeichnet eine Emotion, doch bringt er selber keine Emotion zum Ausdruck“ (Hermanns 1995:145, cit prema Schwarz-friesel 2007:146).

⁶⁶„Auch Äußerungen mit emotionsbezeichnenden Wörtern drücken selbstreferentiell den inneren Zustand des Sprechers aus“ (Schwarz-Friesel 2007: 147).

treba i sl.). Drugi je razlog tomu razilaženju mišljenja u vezi s ekspresivnom funkcijom leksema koji imenuju neku emociju, po našem mišljenju, gramatičko lice koje se rabi u primjerima. Dok Hermanns kao primjer navodi rečenicu *Petar je ljubomoran na Ditera*, dakle rabi treće lice na koje se odnosi predikacija *je ljubomoran*, te stoga iskaz smatra dijagnostičkim, a ne ekspresivnim (Hermanns 1995: 145), Schwarz-Friesel daje primjere u prvom licu:⁶⁷ *Mrzim te*;, *Bojim se*;, *Sretan sam* (Schwarz-Friesel 2007: 147), u kojima se predikacija izravno referira na korisnika znaka i tako istovremeno i označava i izražava njegovo unutarnje stanje. Međutim, čak i u primjerima sročnim u prvom licu Hermanns (1995: 145) ustvrđuje nešto distancirajuće i zaključuje: „Jer ona (rečenica) po obliku je opis sebe samoga i, u biti, nije izraz osjećaja“⁶⁸ (*ibid.*). Mi takve primjere na razini rečenice i sročene u prvom licu smatramo, kao i Schwarz-Friesel, ekspresivnim, ali kao što je već rečeno, ne na razini leksema, već na razini iskaza.

Za razliku od leksema koji imenuju neku emociju, leksemi koji izražavaju emocije, a nemaju emocije kao objekte referencije, u svom značenju sadrže komponente koje upućuju na emocionalni stav emitenta prema objektu referencije već na leksičkoj razini. Takvi leksemi, ako ih dovedemo u vezu s Bühlerovim modelom jezičnog znaka, imaju primarno funkciju simptoma, a ne simbola: „Ovdje u prvom redu ne stoji deskriptivna, referencijalna funkcija, već ekspresivni izraz emocionalnog stava korisnika jezika“⁶⁹ (Schwarz-Friesel 2007: 151). Primjer su takvih ekspresivnih jezičnih sredstava na razini riječi interjekcije, „koje fungiraju čisto kao izrazi emocije, a da nisu referencijalni“⁷⁰ (*ibid.*: 153). Iako interjekcije neposredno izražavaju emocije, one su značenjski tako neodređene da je za određivanje emocije koju izražavaju nužan kontekst. Iznimka su tzv. sekundarne interjekcije koje imaju denotativno značenje, poput uzvika *Bože!*, *Čovječe!*, *Dodavola!* i sl., premda i kod tih interjekcija naposljetku kontekst određuje da li je emocija koju interjekcija izražava pozitivna ili nije te o kojoj je emociji riječ. U vezi s time određenije su odmilice i psovke koje se, uz interjekcije, u literaturi navode kao primjeri leksema s ekspresivnim značenjem. No budući da su te skupine leksema jezična sredstva kojima je primarna domena govorni jezik, odnosno rijetko se rabe u pisanom obliku političke komunikacije, za ovo istraživanje one nemaju primarno značenje, te ih nećemo dalje elaborirati.

⁶⁷To autorica i sama ističe kada govori o autoreferencijalnoj uporabi ovih izraza.

⁶⁸„Denn er (der Satz) ist der Form nach eine Selbstbeschreibung und nicht eigentlich der Ausdruck des Gefühls“ (Hermanns 1995: 145).

⁶⁹„Nicht die deskriptive, referenzielle Funktion steht hier im Vordergrund, sondern der expressive Ausdruck der emotiven Einstellung des Sprachproduzenten“ (Schwarz-Friesel 2007: 151).

⁷⁰„[...] die rein emotionsausdrückend fungieren, ohn dass sie referentiell sind [...]“ (*ibid.*:153).

U kontekstu političko-medijske komunikacije, međutim, bitna je činjenica da postoji skupina leksema koji osim svog referencijalnog potencijala signaliziraju i stav emitenta prema predmetu referencije. To znači da „denotacija neke riječi, koja u mentalnom leksikonu predstavlja temeljno značenje nekog leksema i koja određuje referencijalni potencijal nekog jezičnog izraza, nije jedina semantička informacija koja nam je pohranjena u memoriji [...]“⁷¹ (Schwarz-Friesel 2007: 162). Na kompleksnost semantičke informacije, kako smo već utvrdili, ukazuje i Hermanns (usp. 1995: 138). Kako bi pokazao da se višedimenzionalnost značenja ne javlja samo u jezičnoj uporabi (*parole*), već i u jezičnom sustavu (*langue*), Hermanns daje primjer pridjeva *dražestan* (u varijantama *reizend*, *goldig*, *lieb*). Referirajući se na opise njihova značenja u pojedinim rječnicima, Hermanns pokazuje kako ti leksemi svojim značenjem ne opisuju samo predmet na koji se formalno odnose, već i njihova korisnika: „Tobože ne govoreći ni o čemu drugom osim o *predmetima/stanjima* stvari, uporabom ovakvih riječi jednako tako otkrivam nešto o *sebi* kao govorniku. [...] A po obliku rečenica je zaista istog tipa kao i *To je crveno* i *To je okruglo* kojima se zaista nešto iskazuje o svojstvu predmeta“⁷² (1995: 148). Ti leksemi, dakle, u svom značenju sadrže i informacije koje se ne odnose na referenta, već na samog korisnika jezika. U jezikoslovnoj literaturi taj se dio značenja naziva konotacija, ali taj je termin prilično sporan jer se rabi i u drugim značenjima⁷³. Općenito se konotacijom smatra sporedno ili dodatno značenje nekog leksema, međutim, kako navodi Schwarz-Friesel (2007), takva značenja zapravo nisu dodatna, nisu nikakav dodatak, već su integralni dio značenja (usp. *ibid.*: 166). Ona to objašnjava činjenicom da je značenje primjerice riječi *Penner* (protuha, probisvijet) nemoguće navesti i adekvatno opisati a da se ne navede značenjska komponenta negativnog vrednovanja i omalovažavanja referenta. Ta je značenjska komponenta, prema istoj autorici, dio leksičkog značenja, ali ona ne predstavlja „svojstva (značenja) koja konstituiraju referenciju, već određeno vrednovanje“⁷⁴ (*ibid.*: 167). Stoga Schwarz-Friesel pravi razliku između denotacije i značenja: „Denotacija utvrđuje referencijalni potencijal, dok značenje navodi kompletan informacijski

⁷¹ „Die Denotation eines Wortes, die im mentalen Lexikon die Grundbedeutung eines Lexems repräsentiert und das Referenzpotenzial eines sprachlichen Ausdrucks festlegt, ist nicht die einzige semantische Information, die wir im Gedächtnis gespeichert haben [...]“ (Schwarz-Friesel 2007: 162).

⁷² „Scheinbar über gar nichts anderes als *Gegenstände/Sachverhalte* redend, gebe ich bei der Verwendung solcher Wörter gleichermaßen etwas über *mich*, den Sprecher, zu verstehen. [...] Und der Form nach ist der Satz auch in der Tat desselben Typs wie etwa *Das ist rot* und *Das ist rund*, wo wirklich über die Beschaffenheit von Gegenständen etwas ausgesagt wird“ (Hermanns 1995: 148).

⁷³ Usp. Jahr (2000: 62-66); Schwarz-Friesel (2007: 162-173).

⁷⁴ „referenzkonstituierende Eigenschaften, sondern eine spezifische Wertung [...]“ (Schwarz-Friesel 2007: 167).

sadržaj“⁷⁵ (*ibid.*). I Hermanns se ograđuje od pojma konotacije jer ona po njegovu mišljenju umanjuje važnost emocionalnih i preskriptivnih komponenti značenja leksema (usp. Hermanns 1995: 166). U kontekstu medijsko-političke komunikacije vrednovanje stanja stvari iz određenog kutaključno je obilježje, stoga su ti leksemi vrlo važni za analizu emocionalnog vrednovanja u našem korpusu. U politolingvistici važnost je takvih leksema odavno prepoznata, te su oni i terminološki izdvojeni i nazvani nominacijskim izrazima. Budući da su nominacije jedna od stožernih kategorija predmetne analize, poslije će biti više riječi o tom pojmu.

1.1.5.2. Sintaktička razina

Na sintaktičkoj razini emocije se mogu izraziti na više načina. Kao prototipni primjeri navode se usklične rečenice (*Kako je narastao!*, *Što ti dobro kuhaš!* i sl.) i optativne rečenice (*Da si samo malo više pazio*, *Kad bi barem došla dva-tri dana ranije*). Dok je u slučaju uskličnih rečenica propozicija činjenična, a puno značenje rečenice izraz je emocionalne involviranosti govornika spram propozicije, optativne rečenice izražavaju stav govornika prema propoziciji koja nije činjenična te se stoga ili priželjkuje ili se žali zbog toga što nije realizirana (usp. Fries 2004). I u jednom i u drugom slučaju radi se, dakle, o izrazu emocionalnog stava govornika prema propoziciji na rečeničnoj razini, što Wolf (2008) objedinjuje nazivom ekspresivna rečenica. Ekspresivna je rečenica prema Wolfu (*ibid.*) jedan od triju komunikacijskih rečeničnih oblika i prototipni je oblik emocionalne modalnosti. Međutim, u literaturi sepojam modalnosti ne rabi jednoobrazno niti se za isti koncept rabe isti nazivi, pa ćemo se kratko osvrnuti na taj jezični fenomen i dati definiciju koju zastupamo u ovom radu. Općenito se pod modalnošću podrazumijeva kvalifikacija valjanosti nekog iskaza/propozicije (usp. Köller 2004; Wolf 2008). Međutim, Köller ističe da postoje dva pristupa problemu modalnosti – ontološki, koji polazi od objekta i psihološki, koji polazi od subjekta odnosno govornika. „Ako se favorizira ontološki način promatranja, onda se posebice treba interesirati za to pripada li verbalno tematizirano stanje stvari domeni stvarnosti, mogućnosti ili nužnosti [...]. Ako se favorizira psihološki način promatranja, onda se posebice treba interesirati za to kako govornik vidi neko stanje stvari

⁷⁵ „Die Termini Bedeutung und Denotation sollten daher nicht synonym benutzt werden: Die Denotation legt das Referenzpotential fest, die Bedeutung gibt den kompletten Informationsgehalt an“ (*ibid.*).

[...]“⁷⁶(Koller 2004: 446). Potonji pristup Wolf naziva komunikacijskim jer se u njemu postavlja pitanje „koje mogućnosti govornik ima da iz svoje perspektive komentira ili kvalificira određene sadržaje priopćenja?“⁷⁷(*ibid.*: 27). U ovom radu preuzimamo komunikacijski koncept modalnosti jer smatramo da se s jezikoslovnog stajališta ne postavlja (odnosno ne bi se trebalo postavljati) pitanje da li je neko stanje stvari u iskazima stvarno, moguće ili nužno, već kako govornik u komunikaciji kvalificira svoje iskaze. No problematika modalnosti ne završava pitanjem koncepta modalnosti; naime, i sama je terminologija prilično heterogena. Tako Schwarz-Friesel stav govornika prema propoziciji naziva dvostrukom propozicijom (Schwarz-Friesel 2007: 174). Kao primjere takvih rečenica navodi *Bojim se da mladić voli djevojku* ili *Nadam se da mladić voli djevojku*, u kojima je propozicija, dakle, determinirana emocionalnim stavom govornika prema stanju stvari izraženom u propoziciji. U teoriji govornih činova nalazimo nešto drugačiju terminologiju za taj fenomen. Naime, struktura jezičnog iskaza, tj. govornog čina razlaže se na propozicionalnu i nepropozicionalnu komponentu (ako zanemarimo sam čin izričaja – lokuciju). Propozicionalna komponenta sastoji se od čina referencije u kojem se jezikom odnosimo na svijet oko nas i čina predikacije u kojem se tom svijetu nešto predicira (usp. Metzler Lexikon Sprache 2000: 679), dok se dio iskaza u kojem govornik izražava svoj stav o valjanosti sadržaja koji je iznesen u propoziciji naziva modalnost (usp. Girth 1993: 61; Metzler Lexikon Sprache 2000: 446) Modalnost je, dakle, nepropozicionalna komponenta jezičnog iskaza, što terminološki nije u skladu s terminom Schwarz-Friesel: „Načelno se može pretpostaviti da jezični iskazi posjeduju propozicionalnu i nepropozicionalnu komponentu, pri čemu se za nepropozicionalnu komponentu često rabi termin modalnost“⁷⁸(Girth 1993: 60). Girth, s druge strane, zagovara da se za fenomen modalnosti rabi pojam stav: „Umjesto o modalnosti, koja je definirana kao subjektivni stav o stanju stvari koje je prikazano u propoziciji, dalje u tekstu govorit će se o stavovima“⁷⁹(*ibid.*: 61). Taj terminološki prijedlog Girth opravdava time što „govornici ne

⁷⁶ „Wenn man eine ontologische Sichtweise favorisiert, dann hat man sich insbesondere dafür zu interessieren, ob der sprachlich zu thematisierende Sachverhalt in das Reich der Wirklichkeit, der Möglichkeit oder der Notwendigkeit fällt [...]. Wenn man eine psychologische Sichtweise favorisiert, dann hat man sich insbesondere dafür zu interessieren, wie ein Sprecher einen Sachverhalt sieht [...]“ (Koller 2004: 446).

⁷⁷ „Welche Möglichkeiten hat ein Sprecher, die jeweiligen Mitteilungsinhalte aus seiner Sicht zu kommentieren oder zu qualifizieren?“ (Wolf 2008: 27).

⁷⁸ „Grundsätzlich kann davon ausgegangen werden, dass sprachliche Äußerungen eine propositionale und eine nicht-propositionale Komponente besitzen, wobei für die nicht-propositionale Komponente häufig der Terminus Modalität in Gebrauch ist“ (Girth 1993: 60).

⁷⁹ „Statt von Modalität, definiert als subjektive Stellungnahme zu einem in der Proposition dargestellten Sachverhalt, soll im folgenden von Einstellungen gesprochen werden“ (Girth 1993: 61).

izražavaju modalnost, već stavove, i to uz pomoć modalnih sredstava“⁸⁰(*ibid.*). Iako Girth svoj terminološki izbor obrazlaže pragmatolingvističkim pristupom jeziku, smatramo da je izraz stav suviše širok da bi se odnosio samo na one slučajeve koji su obuhvaćeni pojmom modalnosti. Sam Girth to potvrđuje kada u svom drugom djelu ustanovljuje da je izražavanje stava prisutno i u samom činu referiranja (usp. 2002: 55-56) te da se ono tada naziva nominacija: „Taj vrednujući oblik referencije u kojem se zauzima stav naziva se nominacija, a riječi koje se rabe u tu svrhu nazivaju se nominacijski izrazi“ (*ibid.*: 56).⁸¹ Ta mogućnost u jeziku da se i na leksičkoj razini izražava stav još je jedan razlog zašto se pojam stava i pojam modalnosti ne trebaju izjednačavati, jer, kako naglašava Wolf, „Modalnost se ne manifestira u pojedinačnim izrazima ili oblicima. Ona se, štoviše, realizira i manifestira u rečeničnim oblicima koji se konstituiraju pomoću različitih jezičnih sredstava“⁸²(*ibid.*: 31). Iako je, dakle, pojam modalnosti u lingvistici prilično neujednačen i različito se poima, ali i naziva, iz navedene definicije jasno je da se radi o „kvalifikaciji sadržaja što ih je priopćio govornik“⁸³(Schönherr 2010: 17). To podrazumijeva, kako ističe Köller, da kod modalnosti uvijek raspoložemo dvjema razinama informacije, „[...] naime baznim informacijama koje se odnose na objekt i interpretacijskim informacijama koje se odnose na subjekt“⁸⁴ (*ibid.*: 446), te je, prema tome, modeliranje iskaza jedna vrsta metainformacije u odnosu na informaciju u iskazu (usp. *ibid.*: 445). Budući da postoji više vrsta takvih kvalifikacija, u kontekstu ovog rada uzet ćemo u obzir samo onu emocionalnu. Kao što je već rečeno, izražavanje emocionalnosti jedna je vrsta vrednovanja, stoga je primarna funkcija emocionalne modalnosti vrednovanje: „Emocije su reakcije na stanja stvari [...]. Emocije prouzrokuju da govornik [...] ono što on/ono percipira pomoću osjetila pozitivno ili negativno vrednuje“⁸⁵ (Wolf 2008: 30). Na kraju ostaje još napomenuti da je svaki iskaz modalno oblikovan bez obzira na to da li je njegova modalnost eksplicitno leksički ili gramatički iskazana ili nije

⁸⁰ „[...] daß Sprecher keine Modalität zum Ausdruck bringen, sondern Einstellungen, und zwar mit Hilfe modaler Mittel“ (*ibid.*).

⁸¹ „Man bezeichnet diese stellungnehmende, wertende Form der Referenz als Nomination und die zu diesem Zwecke verwendeten Wörter als Nominationsausdrücke“ (Girth 2002: 56).

⁸² „Modalität manifestiert sich nicht in einzelnen Ausdrücken oder Formen. Modalität realisiert und manifestiert sich vielmehr in Satzformen, die sich mit Hilfe unterschiedlicher sprachlicher Mittel konstituieren“ (Wolf 2008: 31).

⁸³ „sprecherbasierte Qualifizierung der Mitteilungsinhalte [...]“ (Schönherr 2010: 17).

⁸⁴ „[...] nämlich mit der objektbezogenen Basisinformationen und subjektbezogenen Interpretationsinformationen“ (Köller 2004: 446).

⁸⁵ „Emotionen sind Reaktionen auf Sachverhalte [...]. Emotionen bewirken, dass der Sprecher [...] das, was er/es sinnlich wahrnimmt, positiv oder negativ bewertet“ (Wolf 2008: 30).

(usp. Köller 2004: 446). Wolf tu misao o neodvojivosti iskaza od njegove modalnosti izražava na pregnantan način: "Iskaz bez modalnosti nezamisliv je"⁸⁶(*ibid.*: 31).

1.1.1.1. Metafore

Otkako je u istraživanju metafora revidirana supstitucijska teorija koja potječe još od Aristotela i uveden novi, kognitivni pristup metaforama, njihov se status u jeziku promijenio. Naime, metafore su prešle dug put od jezičnog ukrasa do kognitivnih fenomena, koji nam pružaju uvid u način na koji poimamo svijet: „Metafore imaju kognitivnu funkciju. Metafore stvaraju nove načine promatranja“⁸⁷ (Petraškaitė-Pabst 2006: 29; usp. i Lakoff i Johnson 2003). S obzirom na to metafore nisu samo jezični, već i kognitivni fenomeni, što prema ovom pristupu ima dalekosežne posljedice ne samo na način na koji percipiramo svijet oko nas već i na način na koji djelujemo u tom svijetu:

The concepts that govern our thought are not just matters of the intellect. They also govern our everyday functioning, down to the most mundane details. Our concepts structure what we perceive, how we get around in the world, and how we relate to other people. Our conceptual system thus plays a central role in defining our everyday realities. If we are right in suggesting that our conceptual system is largely metaphorical, then the way we think, what we experience, and what we do every day is very much a matter of metaphor. (Lakoff i Johnson 2003: 3)

U kontekstu istraživanja emocionalnosti u jeziku važna su oba pristupa metaforama jer one kao stilske figure pojačavaju ekspresivnost i slikovitost iskaza (usp. *Ta žena je zmaj* i *Ta žena je veoma sposobna, jaka, energična, uporna...*), međutim još je važnije da njihovom analizom dobivamo uvid u način na koji poimamo neki isječak stvarnosti, a time i u eventualne emocionalne stavove prema njemu (u našem primjeru signalizira se pozitivan emocionalni stav). Osim toga bitno je spomenuti još jedno svojstvo metafore koje je u političkoj komunikaciji vrlo važno, a to je svojstvo isticanja odnosno prikriivanja određenih aspekata isječka stvarnosti koji se kodira metaforom: „The very systemacity that allows us to copenhend one aspect of a concept in

⁸⁶ „Eine modalitätsfreie Äußerung ist undenkbar“ (*ibid.*: 31).

⁸⁷ „Metaphern haben kognitive Funktion. Metaphern schaffen neue Sichtweisen“ (Petraškaitė-Pabst 2006: 29).

terms of another [...] will necessarily hide other aspects of the concept. In allowing us to focus on one aspect of a concept [...] a metaphorical concept can keep us from focusing on other aspects of the concept that are inconsistent with that metaphor“ (Lakoff i Johnson 2003: 10). Petraškaitė-Pabst to svojstvo metafore (metaforički) naziva filtrom: „Metaforu treba zamisliti kao kakav filter. Može se reći da se ovdje radi o dvama različitim predmetima. Glavni predmet [...] gleda se kroz metaforički izraz [...].“⁸⁸ na taj način, nastavlja Petraškaitė-Pabst, metafora „neke detalje potiskuje, a druge naglašava“⁸⁹ (2006: 24). Korisnost tog svojstva metafore u političko-medijskoj komunikaciji evidentna je sama po sebi, jer se persuazivna funkcija političke komunikacije te njezina obilježja kao što je okrenutost određenoj skupini (o čemu će poslije biti više riječi) ostvaruje lakše i čitatelj emocionalizira uspješnije ako se primjerice prikriju neki aspekti izvanjezične stvarnosti koji ne idu u prilog stavovima koji se žele prenijeti na recipijenta, a istaknu oni koji će ga emocionalno (i kognitivno) pridobiti.

S obzirom na to da je u kognitivnom pristupu metafora kognitivni fenomen koji se manifestira u jeziku, u analizi je bitno napraviti razliku između tzv. konceptualne metafore i jezične metafore. Naime, budući da se metaforički transfer ne odvija na jezičnoj, već na konceptualnoj razini, rezultat tog transfera bit će konceptualna metafora koja se onda u različitim varijacijama manifestira u jeziku, tj. jezičnim metaforama. S tim u vezi treba napomenuti da bi se metafore, iako su smještene u poglavlju koje govori o emocijama u jeziku na razini rečenice, zapravo trebale smjestiti na neku međurazinu, između leksičke i rečenične razine, jer se javljaju i u obliku riječi i u obliku fraza/rečenica (usp. Bonengel 2012: 306). Međutim, važnija od pitanja na kojoj se jezičnoj razini metafore kodiraju jest njihova opisana funkcija i svojstvo, pa ih stoga po uzoru na druge autore (usp. Schwarz-Friesel) ostavljamo u ovom potpoglavlju.

1.1.1.2. Tekstna razina

Osim na leksičkoj i sintaktičkoj razini emocije se mogu kodirati i na razini teksta. To znači da osim leksičkog i sintaktičkog načina kodiranja emocija u tekstu postoje i tzv. tekstne

⁸⁸ „Man stellt sich die Metapher als einen Filter vor. Man kann sagen, dass hier zwei unterschiedliche Gegenstände vorliegen [...]. Der Hauptgegenstand [...] wird durch den metaphorischen Ausdruck gesehen [...]“ (Petraškaitė-Pabst 2006: 24).

⁸⁹ „(...) unterdrückt einige Details und betont andere [...]“ (*ibid.*)

manifestacije emocija (Schwarz-Friesel 2007: 211) u kojima se emocije izražavaju i označavaju na nadrećeničnoj razini. Pod emocionalnim potencijalom teksta Schwarz-Friesel podrazumijeva inherentno obilježje teksta koje čini ukupnost jezičnih formi koje izražavaju i označavaju emocije u tekstu (usp. Schwarz-Friesel i Reinhartz 2013: 297), dok je emocionaliziranje fenomen usmjeren prema recipijentu i podrazumijeva aktiviranje određenih emocija kod čitatelja uz pomoć emocionalnog potencijala teksta (usp. Schwarz-Friesel 2007: 212). Prema Schwarz-Friesel tekstna manifestacija emocija može se oprimjeriti perspektivizacijom, tj. prikazom stanja stvari u tekstu iz određene perspektive (*ibid.*). Što se pod time podrazumijeva? Schwarz-Friesel to objašnjava tako da svaki producent teksta posjeduje određenu konceptualizaciju stanja stvari koje je prikazano u tekstu. No mentalnu reprezentaciju nekog stanja stvari ne određuju samo kognitivne, već i emocionalne komponente kao „sustavi znanja i vrednovanja“ (*ibid.*: 72). Takva se (emocionalno obojena) konceptualizacija i verbalno kodira, što dovodi do toga da se neko stanje stvari prikazuje iz određenog kuta, dakle uz implicitno ili eksplicitno vrednovanje: „Perspektivizirana referencijalizacija otkriva evaluaciju“⁹⁰ (*ibid.*: 212). Primjeri su takvih referencijalizacija iz određenog kuta, smatra Schwarz-Friesel, kolektivne atribucije pomoću generičkih rečenica (*Svi stranci su kriminalci, Turci smrde na bijeli luk* i sl.), ali i određenih diskriminirajućih imenica (*crnčuga, cigan, četnik*), pridjeva (*glup, bestidan, prljav* i sl.) te glagola (*izrabljivati, iskorištavati, preplaviti* i sl.). No unatoč tim primjerima Schwarz-Friesel ostaje poprilično neodređena kada je riječ o definiranju i konkretnim primjerima tekstnog emocionalnog potencijala: „Emocionalni potencijal ne smije se izjednačiti s emocionaliziranjem. Emocionaliziranje je proces, dok je emocionalni potencijal nekog teksta, nasuprot tome, nešto u tekstu, dio njegove informacijske strukture i kao takvo treba ga opisati kao inherentno svojstvo teksta“,⁹¹ te malo dalje: „Emocionalni potencijal nekog teksta određen je njegovim referencijalnim i inferencijalnim potencijalom“⁹² (*ibid.*). I u vezi s primjerima uočljivo je da autorica daje zapravo samo primjere na rećenićnoj ili pak leksićkoj razini. Ipak, ti primjeri u svojoj ukupnosti daju kompleksnu sliku stanja stvari iz određenog, vrednujućeg kuta, pa se dade zaključiti da je tekstni emocionalni potencijal zapravo skup svih sredstava u tekstu kojima se

⁹⁰ „Eine perspektivierte Referenzialisierung lässt eine Evaluierung erkennen“ (Schwarz-Friesel 2007: 284).

⁹¹ „Emotionspotenzial ist nicht mit der Emotionalisierung gleichzusetzen. Emotionalisierung ist ein Prozess, das Emotionspotenzial eines Textes dagegen ist etwas im Text, in seiner Informationsstruktur Verankertes, und als solches als inhärente Eigenschaft des Textes zu beschreiben“ (Schwarz-Friesel 2007: 212).

⁹² „Das Emotionspotenzial eines Textes wird von seinem Referenz- und Inferenzpotential determiniert“ (*ibid.*: 212, 213).

postizhe da se neko stanje stvari prikaže iz određenog kuta koji autoru služi da takvom perspektivizacijom ostvari svoju namjeru. Jahr, s druge strane, manifestacije emocija na tekstnoj razini nalazi u stilu nekog teksta: „Emocije se posebice izražavaju stilom nekog teksta“⁹³ (2000: 94), te ističe: „Iako pitanja stila uključuju sve jezične razine, stil se u prvom redu treba promatrati kao tekstni fenomen [...]“⁹⁴ (*ibid.*). Emocionalnost odnosno ekspresivnost nekog teksta može se, osim ostalim jezičnim sredstvima, temeljiti i na stilskim figurama koje, prema istoj autorici, nemaju samo funkciju varijacije iskaza, već upravo pojačavaju ekspresivnost (usp. *ibid.*). Ekspresivnošću teksta pak autor teksta želi postići određeni učinak kod recipijenta i ostvariti svoju glavnu intenciju u komunikaciji. Time je stil, između ostalog, i sredstvo postizanja cilja: „Proizvođenje stila značenjsko je oblikovanje iskaza s obzirom na konvencije i aspekte sveukupnih okolnosti komunikacije. Time se što je moguće bolje treba postići cilj komunikacije“⁹⁵ (Sandig 2006: 2). Iz te konstatacije proizlazi da je stil komunikacijski fenomen, te ga kao takvog determiniraju svi čimbenici koji određuju komunikaciju. Takav koncept stila zastupa Barbara Sandig koja ga definira kao „[...]varirajuće uporabe jezika i oblikovanja teksta kojima sudionici u odnosu na određene uporabne svrhe i situacije uporabe mogu pripisati društveno i komunikacijski relevantna značenja [...]“⁹⁶ (*ibid.*). Zanimljivo je da Sandig u svojoj definiciji navodi i to da je stil svojevrsan izraz stavova emitenta: „Osim toga stilom se mogu realizirati dodatni smisaoni aspekti kao što je primjerice izražavanje stavova“⁹⁷ (*ibid.*: 1). Time ekspresivnost posredstvom stila dobiva jednu vrstu značenjske dimenzije jer se primjerice ekspresivni stil može interpretirati kao emocionalni stav emitenta prema propoziciji teksta, čime se opet zatvara krug od izražavanja emocije (ovaj put na razini teksta) do izražavanja stava emitenta. Konačno, treba naglasiti da je stil, u okvirima mogućnosti koje mu pruža komunikacijska situacija, slobodan izbor autora, odnosno svjesno je odabran: „Stilovi nisu poput drugih jezičnih varijeteta, primjerice dijalekata i sociolekata, pod određenim okolnostima

⁹³ „Emotionen werden besonders durch den Stil eines Textes zum Ausdruck gebracht“ (Jahr 2000: 94).

⁹⁴ „Auch wenn Fragen des Stils alle Ebenen der Sprache einschließen, ist der Stil vorrangig als ein Textphänomen anzusehen [...]“ (*ibid.*).

⁹⁵ „Stilherstellen ist ein bedeutsames Gestalten von Kommuniziertem vor dem Hintergrund von Konventionen und Aspekten der gesamten Umstände der Kommunikation. Dadurch soll das Kommunikationsziel möglichst gut erreicht werden“ (Sandig 2006: 2).

⁹⁶ „[...] variiierende Sprachverwendungen und Textgestaltungen, denen relativ zu bestimmten Verwendungszwecken und Verwendungssituationen von den Beteiligten bestimmte sozial und kommunikativ relevante Bedeutungen zugeschrieben werden können [...]“ (*ibid.*:).

⁹⁷ „Außerdem können mit dem Stil zusätzlich Sinnaspekte wie der Ausdruck von Einstellungen realisiert werden“ (Sandig 2006: 1).

predvidljivi, već se u načelu mogu slobodno izabrati i tako se može povratno utjecati i na okolnosti njihove uporabe“⁹⁸ (*ibid.*).

U stilistici se navodi niz stilskih figura i tropa koji mogu imati učinak pojačanja ekspresivnosti teksta. Tako Foolen u svom radu o ekspresivnoj funkciji jezika kao oblike izražavanja emocija u jeziku u domeni stila navodi stilske figure hiperbole, ponavljanja te uporabu „jakih metafora“⁹⁹ (usp. 1997: 16). Ovdje, međutim zbog općenite brojnosti i šarolikosti funkcija stilskih figura i tropa nećemo pobliže ulaziti u svaki od njih, već ćemo ih u empirijskoj analizi, ako se pokaže da se pojavljuju u danim diskursima u funkciji izražavanja emocionalnosti, detaljnije elaborirati. Međutim, u ovom kontekstu svakako još treba spomenuti kategoriju stilskih figura koje Plett (2001) u svom *Uvodu u retoričku analizu teksta* naziva apelativnim figurama. Prema Plettu glavno je svojstvo te kategorije okrenutost publici koja može „obuhvatiti sve modalitete racionalnog i emocionalnog utjecaja“ (*ibid.*: 80). No još je interesantnije u njegovu opisu te kategorije to što emocionalni utjecaj ne pripisuje stvarnim emocijama emitenta, već ističe njihovo instrumentaliziranje u svrhu emocionaliziranja adresata: „Uz nju [misli se na okrenutost publici posredstvom apelativnih figura] ne ide autentičnost osjećaja jedne osjećajne duše, već uvijek nešto prividno, odglumljeno“¹⁰⁰ (*ibid.*). No bez obzira na to jesu li iskazani osjećaji autentični ili nisu, ostaje činjenica da se, budući da se u ovom radu bavimo afektivnom funkcijom jezika, u analizi stilske figure ne mogu zaobići jer se smatraju pojačivačima ekspresivnosti.

⁹⁸ „Stile sind nicht wie andere Arten der Sprachvariation, etwa Dialekte und Soziolekte, unter bestimmten Umständen erwartbar, sondern sie können prinzipiell frei gewählt werden und so auch auf Umstände ihrer Verwendung zurückwirken“ (Sandig 2006: 2).

⁹⁹ Kao primjer jakih metafora Foolen (usp. 1997: 16) navodi *I am exploding* za izražavanje ljutitosti, te možemo zaključiti da jakim metaforama zapravo smatra metaforičke hiperbole.

¹⁰⁰ „Ihr haftet nicht die Gefühlsechtheit einer empfindenden Seele, sondern stets etwas Scheinhaftes, Schauspielerisches an“ (Plett 2001: 80).

1.2. Jezik i politika

1.2.1. Obilježja i funkcije javnopolitičke komunikacije

Kako korisnik jezika komunicira, zavisi od mnogih čimbenika koji su u prvom redu vezani uz samog govornika, njegove intencije, psihi, karakter i sl., ali i uz kontekst u kojem se komunikacija odvija. U istraživanju političko-medijske komunikacije bitno je stoga uzeti u obzir obilježja koja tu vrstu komunikacije određuju. U tu svrhu krenut ćemo od definicije politike iz koje, između ostalog, proizlaze svojstva i funkcije jezika politike. Međutim, odmah na početku tog pokušaja definiranja pojma 'politika' pokazuju se prve teškoće njezina određenja. Tako Steinmetz u svom radu o semantici pojma politika i političko ustvrđuje: "Ni u jednom trenutku, čak ni u određenim periodima i djelatnim prostorima nije postojao neki obvezujući pojam političkog. Ono što je 'politika' značilo, ono što se označavalo 'političkim', mijenjalo se tijekom vremena i variralo je ovisno o zemlji, jeziku, govornicima i situaciji"¹⁰¹ (2007: 9). I Goldschmidt ističe da je 'politika' povijesni i stoga heterogen pojam, te da se može samo fragmentarno sagledati u okviru određenog vremena (usp. 1999: 1). Ne želeći, međutim, ulaziti u detalje i nijanse promjena što ih svaki pojam doživi u svojoj povijesti, iznijet ćemo Goldschmidtovo općenito opažanje (*ibid.*) da se značenje pojma politika pomicalo s onog koje je obuhvaćalo „sve ono (djelovanje, institucije, procese) što se odnosilo na polis, tj. na zajedničku praksu građana (polites) u grčkim gradovima-državama ”¹⁰² do onog koje danas prevladava, a koje je usko povezano s „kategorijama poput moći i vlasti, kao i sa strategijama njihova stjecanja ili njihova održavanja, posebice u državnom ili međudržavnom [...] području, tako da se značenje riječi politika približava značenju riječi strategija, odnosno proračunatom ponašanju usmjerenom prema cilju” (Goldschmidt 1999: 1).¹⁰³ Kombinaciju tih dvaju aspekata značenja daje DUDEN koji pojam politike definira kao "1. djelovanje vlada, parlamenata, stranaka, organizacija i sl. koje je usmjereno prema ispunjavanju određenih ciljeva, posebice u državnom polju djelovanja, i

¹⁰¹ „Zu keiener Zeit in der neueren Geschichte, nicht einmal in begrenzten Zeit- und Handlungsräumen, hat es einen verbindlichen Begriff des Politischen gegeben. Was >Politik< bedeutete, was als >politisch< bezeichnet wurde, änderte sich im Zeitablauf und variierte je nach Land, Sprache, Sprecher und Situation” (Steinmetz 2007: 9).

¹⁰² „alles (Handeln, Institutionen, Prozesse) was sich auf die Polis bezog, d.h. auf die gemeinsame Praxis der Bürger (polites) in den griechischen Stadtstaaten“ (Goldschmidt 1999: 1).

¹⁰³ „[...] mit Kategorien <Macht> und <Herrschaft> sowie den Strategien ihres Erwerbs oder ihrer Erhaltung insbesondere im staatlichen oder zwischenstaatlichen [...] Bereich gebraucht, so dass die Bedeutung des Wortes Politik sich der Bedeutung von Strategie, einem berechnenden, zielgerichteten Verhalten, annähert“ (*ibid.*).

djelovanje koje je usmjereno prema oblikovanju javnog života. 2. taktičko ponašanje, postupanje usmjereno prema cilju”.¹⁰⁴ Politolinguist Lübbe politiku određuje kao „umijeće proizvodnje spremnosti na odobravanje u mediju javnosti“ (1975: 107; cit. prema Girnth 2002: 1),¹⁰⁵ dok Grünert političko djelovanje označava kao „borbu za moć i vlast, za sudjelovanje u uporabi moći i njezino osiguranje radi ostvarenja određenih predodžaba i interesa“ (1974: 2; cit. prema Girnth 2002: 1).¹⁰⁶ Dok većina definicija u središte pozornosti stavlja poziciju moći, tj. vlast kao glavni cilj političkih aktera, a put do tog cilja prikazuje kao strateško djelovanje, Lübbeova definicija ističe važnost javnosti, koju valja oblikovati tako da odobrava te ciljeve, te time implicira da je put do tih ciljeva zapravo utemeljen na persuazivnom umijeću. To opet u središte pozornosti stavlja adresate koje tim umijećem treba navesti na odobravanje političkih ciljeva i postupaka političara, te sam jezik koji prema Girnthu: „[...] nije tek bilo koji instrument politike, već uopće uvjet koji je omogućava“ (2002: 1).¹⁰⁷

Što se, dakle, iz navedenih definicija može zaključiti o svojstvima jezika u politici odnosno o obilježjima političke komunikacije? Prvi, *ad hoc* zaključak jest da je jezik politike kao i sama politika persuazivan, ideološki obojen i strateški oblikovan. U recentnijoj politoligvističkoj literaturi kao obilježja političke komunikacije navode se još i ‘javnost’ te, višestruka adresiranost’ (što ne vrijedi za svaku političku komunikaciju, ali je u svakom slučaju konstitutivno za medijske političke diskurse), zatim usmjerenost prema određenoj skupini, što znači da je u političkoj komunikaciji emitent istovremeno i član određene skupine ljudi s kojima dijeli ista uvjerenja i stavove, te su, u većini slučajeva, njegovi iskazi oblikovani tako da pozitivno vrednuju sve što je u skladu s uvjerenjima vlastite skupine i *vice versa*, te konačno, usmjerenost prema konsenzusu/disenciji, što znači da je cilj političke komunikacije postizanje konsenzusa, ali isto tako nekad je za postizanje nekog političkog cilja povoljnije uspostavljanje ili

¹⁰⁴ „auf die Durchsetzung bestimmter Ziele besonders im staatlichen Bereich und auf die Gestaltung des öffentlichen Lebens gerichtetes Handeln von Regierungen, Parlamenten, Parteien, Organisationen o. Ä.; taktisierendes Verhalten, zielgerichtetes Vorgehen” (DUDEN *online*, pristupljeno 12. rujna 2015)

¹⁰⁵ „die Kunst im Medium der Öffentlichkeit Zustimmungsbereitschaft zu erzeugen“ (Lübbe 1975: 107, cit. prema Girnth 2002: 1).

¹⁰⁶ „Kampf um Macht und Herrschaft, um Teilnahme an der Machtausübung und ihre Sicherung zur Durchsetzung bestimmter Vorstellungen und Interessen“ (Grünert 1974: 2; cit. prema Girnth 2002: 1).

¹⁰⁷ „Sprache ist nicht nur irgendein Instrument der Politik, sondern überhaupt erst die Bedingung ihrer Möglichkeit“ (Girnth 2002: 1).

održavanje stanja disencije (usp. Girth 2002: 33; usp. i Spieß 2011: 158).¹⁰⁸ Nadalje, kao bitni čimbenici moraju se uzeti u obzir i temeljne funkcije jezika politike koje također bitno određuju kako će biti oblikovan neki tekst. To su informativno-persuazivna funkcija, integracijska funkcija, koja je u korelaciji sa svojstvom usmjerenosti prema određenoj skupini, regulacijska funkcija, pod kojom se podrazumijeva komunikacija odozgo prema dolje i kojom se uređuju odnosi između vlasti i građana (primjerice zakonima, uredbama i sl.), te poskativna funkcija koja podrazumijeva komunikaciju odozdo prema gore i kojom građani iznose vlasti svoje zahtjeve, želje, apele i sl. (usp. Girth 2010, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42678/einstieg>). S obzirom na korpus koji se u ovom radu istražuje, u središtu su našeg interesa informativno-persuazivna funkcija i integracijska funkcija te navedena svojstva političke komunikacije u okviru kojih ćemo razmotriti manifestacije afektivnosti u danim diskursima i utvrditi njezine funkcije.

No postavlja se pitanje što se sve može podvesti pod pojam politički jezik. Schröter i Carus (2009: 10) polaze od korpusa tekstova koji se smatraju političkim i navode tri koncepta: 1) uži koncept politike, kojem pripadaju usmeni ili pismeni iskazi političkih funkcionara, dakle sve vrste iskaza kao što su debate u parlamentu, govori pred gospodarskim subjektima, nastupi pred javnim emiterima, intervjui i sl.; 2) širi koncept politike, kojem pripada javna komunikacija o politici u medijima; 3) široki koncept politike, koji podrazumijeva i razgovore svih članova društva o politici, bilo da se radi o organiziranom obliku kao što su udruge građana, bilo da su to privatni razgovori među partnerima ili prijateljima (usp. Schröter i Carus 2009: 11-12). To znači, kako zaključuje Spieß, “da analiza jezičnog djelovanja u javnopolitičkom komunikacijskom području nije usredotočena samo na političara, već obuhvaća sve moguće aktere i oblike komunikacije” (2011: 157). U ovom se radu u skladu s korpusom polazi od navedenog šireg koncepta političkog jezika.

U vezi s pristupima koji se primjenjuju u analizi jezika politike Girth (2002: 9) u svom pregledu novije literature iz područja politolingvistike¹⁰⁹ navodi dva glavna: pristup koji je usmjeren prema istraživanju leksika i pristup koji istražuje na razini teksta odnosno diskursa. Prvi

¹⁰⁸ Öffentlichkeit, Gruppenbezogenheit, Konsens-/Dissensorientiertheit und Mehrfachadressiertheit/Inszeniertheit (Girth 2002:33).

¹⁰⁹ Naziv politolingvistika potječe od Burkhardta (1996) koji je tako nazvao granu lingvistike koja se bavi istraživanjem riječi i tekstova u politici. Naziv je motiviran time što je Burkhardt istraživanje jezika u politici smjestio između lingvistike i politologije.

proizlazi iz semantičke analize politički relevantnih riječi i dugo je bio glavni pristup u ovom području. To Girth (*ibid.*: 9) objašnjava činjenicom da je u promišljanju jezika političara i javnosti riječima pridavana velika pažnja. „Tu se vlast posredstvom jezika razumije kao vlast nad 'pojmovima'“ (*ibid.*).¹¹⁰ Drugi se uzrok te usredotočenosti na riječi, po Girthovu mišljenju, nalazi u mitu o snazi/moći riječi i povezan je s njemačkim iskustvom nacionalsocijalizma i nacističke propagande. Glavni ciljevi tog pristupa bili su strukturiranje političkog rječnika/leksikona te semantički opis ideološki obojenih riječi, pri čemu se ta ideološka obojenost pokušavala utvrditi u semantičkim komponentama riječi. S pragmatičkim preokretom u jezikoslovlju početkom sedamdesetih godina pragmatički pristup ulazi i u politolingvistiku: „Jezik u politici podrazumijeva prije svega jezično djelovanje. Djelatni potencijal jezika konstitutivan je za politiku“ (Girth 2010, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42678/einstieg>).¹¹¹ U skladu s tim i Spieß ustvrđuje: „Većina politolingvističkih istraživanja priključuje se manje ili više eksplicitno, odnosno s manje ili više podrazumijevanja pragmatičkom pristupu jeziku koji u analizi uvijek uzima u obzir i djelatni potencijal jezika te kontekst jezičnih manifestacija“ (2011: 157).¹¹² Budući da se novim pristupom jezik tretira kao oblik društvenog djelovanja koje se odvija u konkretnim situacijama komunikacije, taj se pristup umjeren na leksik širi obuhvaćajući pragmatičke čimbenike kao što su govornik, adresat te situacija govora. Fokus istraživanja pomiče se na strateški aspekt uporabe riječi na tekstnoj razini, istražuju se ciljevi jezičnih radnji i diskursne strategije. Time se pristup usmjeren na leksik spaja s pristupom usmjerenim na diskurs.

Međutim, kako navodi Girth (2002), pragmatički preokret u lingvistici nije samo proširio stare pristupe istraživanju političke komunikacije, već je otvorio vrata novim pristupima koji ne polaze od riječi, nego od teksta odnosno diskursa, te koji tekst smatraju primarnom jedinicom istraživanja jezika u uporabi. I tu se, naravno, uzima u obzir konkretna političko-društvena situacija u kojoj se jezično djelovanje odvija. Međutim, analiza diskursa kojom se bave primjerice Jäger, Nowak, Wodakova i dr. zahtijeva mnoštvo jezičnih i nejezičnih informacija

¹¹⁰ „Herrschaft durch Sprache wird dort als Herrschaft über 'Begriffe' verstanden“ (Girth 2002: 9).

¹¹¹ „Sprache in der Politik bedeutet vor allem sprachliches Handeln. Es ist die Handlungspotenz von Sprache, die für die Politik konstitutiv ist“ (Girth 2010, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42678/einstieg> pristupljeno 2. listopada 2015),

¹¹² „Die meisten politolinguistischen Untersuchungen folgen dabei mehr oder weniger explizit bzw. mehr oder weniger selbstverständlich einem pragmatischen Sprachbegriff, der immer auch das Handlungspotenzial von Sprache und die Kontextualität sprachlicher Manifestationen in die Analyse einbezieht“ (Spieß 2011: 157).

odnosno kategorija analize, kao na primjer: „Točno utvrđivanje *settinga* i konteksta, opis teksta na svim jezičnim razinama, konfrontacija sadržaja iskaza s poznatim povijesnim činjenicama, interdisciplinarna interpretacija teksta (povjesničari, psiholozi, sociolozi)“ (Nowak *et al.* 1990: 138; cit. prema Girth 2002: 11)¹¹³. Prirodno je da, kako ističe Nowak, takav široki okvir dovodi do novih rezultata, do kojih se ne bi došlo u okviru samo jedne znanosti i na temelju isključivo jezikoslovne analize. Međutim, na takav opseg istraživanja reagirao je Herrgen, zastupnik historijske pragmalingvistike, koja se također bavi rekonstrukcijom diskursa političkog karaktera. Herrgen (2000: 37; cit. prema Girth 2002 :11) ukazuje na to da se „u praksi pokazalo nemogućim obraditi navedene kriterije u njihovoj sveukupnosti“.¹¹⁴ Stoga on preporučuje redukciju predmeta istraživanja i metodoloških opcija i svodi zadatak historijske pragmalingvistike na opis jezika s obzirom na njegov odnos prema akterima i povijesnoj situaciji¹¹⁵.

Na kraju ovog pregleda može se ustvrditi da se novija istraživanja jezika politike odvijaju u okviru pragmatičkog pristupa, bez obzira na to jesu li usmjerena na leksik ili na tekst odnosno diskurs.

Kada je riječ o leksiku, može se konstatirati da on u politici nije jedini, ali je svakako najvažniji instrument jezičnog djelovanja, jednostavno zato što je političar odnosno korisnik jezika politike, slijedeći svoje interese i namjere, primoran da se na odgovarajući način (sukladno situaciji, predmetu, adresatu, namjeri i sl.) referira na stvari o kojima je riječ. S tim u vezi u istraživanjima jezika politike često se govori i istražuje tzv. politički leksik. Postoji više prijedloga kako opisati ustrojstvo takvog entiteta, pri čemu je jedan od većih izazova razgraničiti ga od jezika svakodnevice te jezika struke, jer politika obuhvaća čitav kompleks područja realnosti, od svakodnevice do stručnih područja, pa se područje političkog leksika treba smatrati otvorenim. Jedan od klasičnih prijedloga opisa ustrojstva političkog leksika potječe od Dieckmanna (2005:17-21), koji razlikuje vokabular institucije, vokabular resora, ideološki

¹¹³ „Eine genaue Erfassung von Setting und Kontext, eine Textbeschreibung auf allen sprachlichen Ebenen, die Konfrontation des Äußerungsinhalts mit den bekannten historischen Fakten sowie eine interdisziplinäre Interpretation der Texte (Historiker, Psychologen, Soziologen)“ (Nowak *et al.* 1990: 138; cit. prema Girth 2002: 11).

¹¹⁴ „[...] in der Praxis als unmöglich erwies, die angeführten Kriterien in ihrer Gesamtheit zu behandeln“ (Herrgen 2000: 37; cit. prema Girth 2002: 11).

¹¹⁵ *Ibid.*

vokabular te opći vokabular interakcije¹¹⁶. Za vokabular institucije Dieckmann navodi da je izvorno politički i da se ponajprije može nazvati političko-stručno-jezičnim (2005: 18). Sastoji se od oznaka za oblik državnog uređenja (parlamentarna demokracija, kontitucijska monarhija i sl.), oznaka za normativne tekstove (ustav, temeljni zakon, državni ugovor i sl.), oznaka za ustavnopravne institucije i njihove dijelove (vlada, parlament, ministarstvo obrazovanja i sl.), oznaka za političke službe i položaje (savezni kancelar, državni tajnik, član frakcije i sl.), oznaka za političku praksu koja je formalno uređena (glasanje, izglasano nepovjerenje i sl.) te od oznaka za stručna područja kojima se politika bavi (ekonomska politika, obrazovna politika, politika tržišta rada i sl.). Resorni vokabular je prije svega vokabular eksperata za određeno područje, dakle vokabular jezika struke i znanosti. Služi prije svega internoj komunikaciji političkih funkcionara određenih resora i kao takav je teško dostupan odnosno razumljiv građanima i poslanicima koji se ne bave izravno određenim područjem (*ibid.*: 18). Resornom vokabularu pripadaju i “političke tvorenice koje postaju nužne pri izradi političkih programa i koje u prezentaciji stranački spornih predodžaba o ciljevima, odnosno pri naknadnom opravdanju odluka, postaju dijelom javnopolitičke komunikacije” (*ibid.*: 19).¹¹⁷ Kao primjeri navode se tržišna ekonomija, narodna dionica, otrovni otpad i sl.; budući da oni po funkciji i svojstvu nalikuju ideološkom vokabularu, neki ih autori smještaju i u tu kategoriju.

Ideološki vokabular često je bio glavnim predmetom leksičkog istraživanja političkog jezika i smatrao se političkim vokabularom *par excellence* (*ibid.*). Taj vokabular ima najvažniju ulogu u javnopolitičkoj komunikaciji jer njime političke skupine artikuliraju svoje ciljeve i vrijednosti te pokušavaju vrbovati adresate s ciljem da te vrijednosti prihvate, pa će o njemu biti riječi u sljedećem poglavlju. Na kraju Dieckmann navodi četvrti tip političkog vokabulara – opći interakcijski vokabular, za koji kaže da nije toliko specifičan za političku jezičnu uporabu kao prva tri navedena, ali da zbog svoje prominentosti u domeni političke komunikacije pripada hiperonimu politički vokabular. Kao primjeri navode se riječi kao što su afera, kompromis, sustav, apelirati i sl. i karakterizira ih se kao riječi koje ne pripadaju svakodnevnom vokabularu,

¹¹⁶ Institutionsvokabular, Ressortvokabular, Ideologievokabular, allgemeines Interaktionsvokabular (Dieckmann 2005: 17).

¹¹⁷ „[...] politikeigene Wortbildungen, die in der Ausarbeitung der politischen Programme notwendig werden und in der Präsentation der parteilich umstrittenen Zielvorstellungen bzw. In der nachträglichen Rechtfertigung der Beschlüsse Teil der öffentlich-politischen Kommunikation werden“ (Dieckmann 2005: 19).

već se smještaju na razinu između svakodnevnog i stručnog jezika i svrstavaju u učeni jezik (usp. Dieckmann 2005: 21).

Ono što je na kraju bitno napomenuti u vezi s istraživanjem političke uporabe jezika jest njezino vrednovanje u jezikoslovnim istraživanjima. Pitamo se, zajedno s Girnthom (2002: 12), u kojoj se mjeri vrednovanje uporabe jezika može odvojiti od vrednovanja političkog stanja stvari? Za neke jezikoslovce takvo vrednovanje prekoračuje granice jezikoslovlja, dok za druge to spada u samu bit politolingvistike (usp. van Dijk i ostali zastupnici kritičke analize diskursa (*Critical Discourse Analysis*)). Umjereni stav zauzima Holly (1990: 266; cit. prema Girnth 2002: 12) koji kaže: „Jezikoslovni opisi ne mogu potpuno isključiti jezičnokritička vrednovanja, ali se mogu ograničiti na to da učine vidljivim obrasce jezičnog djelovanja, a da ih ne moraju legitimirati ili zahtijevati alternative“¹¹⁸. U tom je kontekstu zanimljiv i stav Josefa Kleina (1989: VIII) koji postavlja pitanje „da li je i sama čisto deskriptivna analiza jezično kritična jer otkriva što bi političari svih boja odreda radije željeli sakriti“.¹¹⁹ Jezikoslovci koji zauzimaju kritički stav u svom ga istraživanju obrazlažu „stavljanjem na raspolaganje metoda analize koje bi trebale omogućiti razumijevanje i procjenu političkog govora“¹²⁰ (Heringer 1990; cit. prema Girnth 2002: 12) i „građaninu prenijeti kompetenciju jezične refleksije, a političara ponukati da se pridržava komunikacijske etike“¹²¹ (Kilian 1994: 10; cit. prema Girnth 2002: 2).

¹¹⁸ „Sprachwissenschaftliche Beschreibungen können die sprachkritischen Bewertungen nicht völlig ausblenden, können sich aber darauf beschränken, Muster sprachlichen Handelns sichtbar zu machen, ohne diese legitimieren oder Alternativen einklagen zu müssen“ (Holly 1990: 266; cit. prema Girnth 2002: 12).

¹¹⁹ „ob selbst die rein deskriptive Analyse nicht schon sprachkritisch sei, da sie offen legt, „was die Politiker aller Couleurs durchweg lieber vorborgen halten möchten“ (Klein 1989: VIII).

¹²⁰ [Das Ziel einer Sprachkritik ... ist] die Bereitstellung von Analysemethoden, die das Verstehen und Beurteilen politischen Sprechens mögliche machen sollen“ (Heringer 1990; cit. prema Girnth 2002: 12).

¹²¹ „dem Bürger sprachreflexive Kompetenz zu vermitteln und den Politiker zur Einhaltung einer kommunikativen Ethik zu veranlassen“ (Kilian 1994: 10; cit. prema Girnth 2002: 2).

1.2.2. Ideološka obojenost jezika u političkoj komunikaciji

Već je istaknuto da je uporaba jezika u politici nužno ideološka: “Riječ ne odražava izravno stvarnost u odnosu 1:1, već uvijek samo kroz ideološku prizmu”¹²² (Girnth 2010, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42678/einstieg>). Što se pod tim podrazumijeva? Naime, definirajući pojam ideologije, koji ne mora nužno biti negativno markiran kao što je to u svakodnevnoj jezičnoj uporabi, možemo reći da se pod ideologijom općenito podrazumijevaju vrijednosti i obrasci razmišljanja koje zastupa određena skupina. Međutim, s lingvističkog je stanovišta bitno da se na sam jezik ne gleda kao na instrument komunikacije koji samo odražava realnost, već da su u jeziku kodirana moguća gledišta na tu realnost: „Jezik ne odražava stvarnost. On je više sustav vođenja djelovanja koji regulira određena tumačenja iskustva koja su uvijek i nužno određena nekom perspektivom[...]”¹²³ (Straßner 1987: 17). Takvu perspektivističku komponentu jezika politike odnosno ideologije zastupa i sovjetski filozof jezika Valentin Vološinov koji smatra da su ideologija i znakovi neodvojivo povezani. Polazeći od toga, Vološinov je razvio model znaka u kojem je nužno sadržana ideološka komponenta i prema kojem jezični znakovi nikada ne prikazuju stvarnost neposredno, već uvijek kroz prizmu ideologije (usp. Vološinov¹²⁴ 1980: 14).

Vološinov, dakle, odbacuje shvaćanje prema kojem znakovi izravno odražavaju realnost te zastupa stav prema kojem je svaki znak ideološki obojen: „Reč je ideološki fenomen par excellence“ (*ibid.*). Iako njegov model smatramo radikalnim, zastupamo mišljenje da u komunikacijskom području politike jezik primarno ne odražava stvarnost, već je u konstruktivističkom smislu konstituira, o čemu čak, prema Girnthu, postoji jedinstven stav u politolingvistici (usp. Girnth 2002: 5). To se objašnjava činjenicom da se društvena stvarnost prije svega spoznaje posredno, preko svijeta simbola, a manje izravnim iskustvom. Na taj način, zaključuje Girnth, politička stvarnost postaje ideološki posredovana stvarnost, pa je tako jezik i

¹²² „Das Wort bildet die Wirklichkeit nicht unmittelbar eins zu eins ab, sondern immer nur ideologisch gebrochen.“Das Wort bildet die Wirklichkeit nicht unmittelbar eins zu eins ab, sondern immer nur ideologisch gebrochen”(Girnth 2010, <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42678/einstieg>, pristupljeno 2. listopada 2015)

¹²³ „Sprache bildet Wirklichkeit nicht ab. Sie ist vielmehr ein Handlungsleitsystem, das gewisse stets und notwendig perspektivische Deutungen der Erfahrung [...] reguliert“ (Straßner 1987: 17).

¹²⁴ Osim Vološinovu autorstvo djela *Marksizam i filozofija jezika* pripisuje se i Mihailu Bahtinu, ali smo zbog jednostavnijeg navođenja ostavili jednog autora.

mjesto na kojem se manifestiraju i ideologije (*ibid.*: 3). Pri tome medijski diskursi zauzimaju posebno mjesto jer u velikoj mjeri proizvode i posreduju ideološke diskurse.

I zastupnici kritičke analize diskursa (*Critical Discourse Analysis*) smatraju da se ideologije manifestiraju u jeziku, tj. tekstu, pa tako Fairclough tekstovima pripisuje takozvane *ideological effects* – učinak tekstova u utjelovljivanju i održavanju ili pak promjeni ideologija (usp. 2003: 10). On na taj način pledira za analizu tekstova u smislu njihova doprinosa konstituiranju odnosa moći u društvu: „Ideological representations can be indentified in texts [...], but in saying that ideologies are representations which can be shown to contribute to social relations of power and domination, I am suggesting that textual analysis needs to be framed in this respect in social analysis which consider bodies of texts in terms of their effects on power relations“ (*ibid.*: 10). Van Dijk (1995: 1) također ustvrđuje da se ideologije obično, premda ne isključivo, očituju u diskursu i komunikaciji te da stoga diskurs ima bitnu ulogu kao prioritetni posrednik u persuazivnoj komunikaciji kojom se prenose ideološke propozicije (usp. *ibid.*: 1). Ideologije prema van Dijku služe različitim ciljevima u društvu – jedan je od njih legitimacija moći dominantne skupine, ali može služiti i stjecanju moći subordiniranih skupina uspostavom solidarnosti i sl. U istraživanju ideoloških manifestacija u diskursu van Dijk određene diskursne strukture smatra relevantnijim u prenošenju ideoloških sadržaja od drugih.¹²⁵ Tako se istraživanje takvih struktura temelji na onim elementima diskursa koji signaliraju stavove, mišljenja, perspektivu i sl. neke skupine, a neizravno se njihova artikulacija često odvija u dimenziji „mi“ „oni“, dakle u reprezentaciji vlastite skupine prema „drugima“ (usp. *ibid.*: 6). U takvoj konstelaciji skupina u diskursu očekivano je, kao što je to već istaknuto, da će pripadnici neke skupine generalno pokazati tendenciju pozitivne prezentacije vlastite, a negativne prezentacije druge skupine. Time prema van Dijk svaki element diskursa koji sadrži takve (samo)prezentacije postaje „kandidat“ za ideološku analizu. Takav je kandidat, kako je već rečeno, ideološki vokabular. Leksičke jedinice tog vokabulara karakterizira da osim denotativnog značenja posjeduju evaluacijsku (vrednujuću) i deontičku konotaciju, što je, kako ustvrđuje Dieckmann (2005: 19), upravo posljedica činjenice da političari prilikom referiranja ne samo da označavaju neku stvar već je istodobno vrednuju, otkrivajući time svoje stavove. Pri tome se razlikuju riječi pozitivnog značenja (*miranda*), kao što su *mir*, *sloboda*, *demokracija* i riječi

¹²⁵VanDijkdajeprimjernaslovakoji ćeponjegovu mišljenju,vjerojatnijeizrazitiilibitinosiociideološkihsadržajanegonpr. zarezi (*ibid.*: 6).

negativnog značenja (stigmatizmi, antimiranda), kao na primjer diktatura, rasizam i sl. Druga je karakteristika ideološkog vokabulara „povezanost značenja riječi s nekom ideologijom kao rezultat ideološki i interesno ovisne interpretacije označenog stanja stvari od strane različitih skupina” (*ibid.*: 20).¹²⁶ Ta se značajka manifestira na dva različita načina, naime kao značenjska i kao konkurencija u označavanju.¹²⁷ Prvi pojam označava fenomen da se isti jezični izraz u različitim ideološkim skupinama rabi u različitom značenju, zbog čega se ta pojava naziva i ideološka polisemija, dok drugi pojam označava pojavu da se ista izvanjezična stvarnost označava različitim izrazima, o čemu će biti riječi u poglavlju o nominacijskim izrazima.

Sumirajući navedene aspekte političkog jezičnog djelovanja, možemo zaključiti da je politička komunikacija, kao i političko djelovanje, usmjerena prema ostvarenju ciljeva koji proizlaze iz određenog poretka vrijednosti, pa je time nužno ideološka. To ostvarivanje interesa i ciljeva velikim se dijelom odvija u javnosti i posredstvom javnosti koja je konstitutivni dio političke komunikacije. Međutim, ono što pregledom politolingvističke literature upada u oči jest da se gotovo uopće ne spominje emocionalni čimbenik, koji je prema našoj tezi također konstitutivan u jeziku politike. Naime, polazeći od navedenih obilježja političke komunikacije, pretpostavlja se da će se i emocije u predmetnim diskursima „ponašati“ u skladu s ideološkim postavkama kreatora diskursa i da će, između ostalog, imati ulogu u kreiranju pozitivne slike vlastite skupine i negativne slike drugog. Stoga na emocionalnost kao predmet ovog istraživanja ne gledamo kao na subjektivno oduševno stanje autora teksta, već kao na jedan vid strategije političkog jezičnog djelovanja, i to na nadindividulanoj, društvenoj razini.

Na kraju ovog poglavlja želimo se još kratko osvrnuti na odnos jezika i mišljenja, koji je usko povezan s odnosom jezika i ideologije. Jezikoslovlje u vezi s tim odnosom nudi dva ekstremna odgovora – u jednom je zastupljeno mišljenje da jezik determinira pogled na svijet, dok su prema drugom uvjeti života ti koji određuju čovjekovu svijest, a time i njegov jezik i djelovanje. Poziciju jezičnog determinizma zauzima primjerice Straßner koji smatra da su čovjek i njegova spoznaja odnosno razmišljanje već unaprijed određeni jezikom: “Još i prije nego što sam može doći do spoznaje o realnim društvenim i političkim strukturama svoje okoline [...], njegovo razmišljanje, njegova sposobnost razmišljanja i interpretacije biti će usmjereni unaprijed

¹²⁶ „[...] die Ideologiegebundenheit der Wortbedeutung als Resultat der ideologie- und interessenabhängigen Interpretation der bezeichneten Sachverhalte durch die verschiedenen Gruppierungen“ (Dieckmann ???: 20).

¹²⁷ Bedeutungskonkurrenz und Bezeichnungskonkurrenz (*ibid.*).

danim i unaprijed oblikovanim komunikacijskim sredstvom društva – jezikom. On komunikacijskim sredstvom nesvjesno preuzima ustaljene, čvrste ili osamostaljene predodžbe, učenja, opravdanja, zataškavanja [...] o svrsi i funkciji društvene i političke vlasti“¹²⁸ (1987: 19). Mi ovdje zajedno s Girthom zauzimamo umjereni stav da se jezik i realnost međusobno određuju, tj. da se stvarnost manifestira u jeziku i da je uopće omogućena jezikom, ali i da jezik utječe na stvarnost (Girth 2002: 6).

1.2.3. Politička komunikacija i mediji

S obzirom na to da u radu istražujemo medijsko-političku uporabu jezika, u ovom poglavlju pozabavit ćemo se opisom obilježja jezika novina te razmotriti odnos jezika i medija u političkoj komunikaciji. U tom kontekstu Lüger (1995: 1) navodi da je, s jedne strane, problematično govoriti o jeziku novina kao takvom jer taj naziv sugerira homogenu i izdvojenu jezičnu uporabu, ali da, s druge strane, unatoč razlikama koje su uvjetovane i tipom lista, i rubrikama, i različitim političkim orijentacijama i sl. u jeziku novina postoje „brojna zajednička obilježja, prije svega u pogledu uvjeta produkcije i obavijesne namjere, koja u svakom slučaju u idu uprilog zadržavanju natpojma ‚jezik tiska‘, ali ne usmislu homogenog jezičnog sustava“¹²⁹ (ibid.). Iako Lüger govori o jeziku tiska, iz njegovih navoda jasno proizlazi da on zapravo zastupa pragmatolingvistički pogled na jezik, što znači da uzima u obzir i širi kontekst jezične uporabe (uvjeti produkcije) te čimbenike koji se odnose na emitenta (obavijesne namjere i sl.). Stoga smatramo da je terminološki primjerenije govoriti o jezičnoj uporabi u tisku ili medijskoj komunikaciji nego o jeziku medija, odnosno da pod pojmom jezik dalje u tekstu ne podrazumijevamo jezik kao sustav, već kao tip djelovanja, tj. komunikaciju¹³⁰.

¹²⁸ „Noch bevor es selbst zur Erkenntnis der realen sozialen und politischen Strukturen seiner Umwelt, [...], wird sein Denken, sein Analyse- und Interpretationsvermögen, durch das vorgegebene und vorgeprägte Kommunikationsmittel der Gesellschaft, durch die Sprache, eingestimmt. Es übernimmt unbewusst mit dem Kommunikationsmittel tradierte, verfestigte oder verselbständigte Vorstellungen, Lehren, Rechtfertigungen, Verschleierungen und Selbstmissverständnisse sozialer Klassen bzw. Gruppen oder politischer Verbände über Zweck und Funktion sozialer Herrschaft und politischer Gewalt“ (Straßner 1987:19).

¹²⁹ „[...] zahlreiche gemeinsame Merkmale, vor allem hinsichtlich der Produktionsbedingungen und Mitteilungsabsichten, die durchaus für die Beibehaltung eines Oberbegriffs 'Pressesprache' sprechen können, wenn auch nicht im Sinne eines homogenen sprachlichen Systems“ (Lüger 1989: 1).

¹³⁰ O istraživanju jezika kao istraživanju komunikacije govori se nakon sedamdesetih godina prošloga stoljeća, tj. nakon tzv. komunikacijskog preokreta, kada znanosti koje se bave jezikom proširuju svoj format istraživanja na komunikaciju (usp. Text-und Gesprächslinguistik. Linguistics of Text and Conversation. HSK 16.1).

Obilježja jezične uporabe u medijima izvide se iz funkcija koje ti mediji imaju, jer “funkcije [...] u slučaju svakog komunikacijskog habitusa u načelu stoje na početku i dominiraju komunikat, tj. tekst kao vrhovna oblikovna (iz perspektive producenta) i odredbena (iz perspektive recipijenta) veličina”.¹³¹ (Kalverkämper 2000: 2). U literaturi se obično navode tri temeljne publicističke funkcije medija – informiranje, oblikovanje javnog mnijenja te zabava (usp. Lüger 1995 : 17), no znanost o medijima izradila je detaljniji katalog funkcija koje masovni mediji imaju u odnosu na društvo, no budući da ih je puno, navest ćemo samo one koje smatramo bitnima za naš rad. Tako McQuail (usp. 2010: 99) navodi, među ostalim, funkciju legitimiranja odnosno podrške autoritetima i normama (*providing support for established authority and norms*), funkciju stvaranja konsenzusa (*consensus building*) te funkciju društvene integracije (*social integration*), no u kontekstu ovog rada posebno je značajna funkcija kojom je McQuail zapravo nadopunio katalog, a to je funkcija mobilizacije (*campaigning for societal objectives in the sphere of politics, war, economic development, work and sometimes religion* (*ibid*: 99)). Iako katalog funkcija masovnih medija nije jednoobrazan, ipak daje značajan uvid u uloge koje mediji mogu imati i imaju u društvu.

Kako je već rečeno, funkcije koje mediji imaju odražavaju se na oblikovanje komunikata, pa su se tako za spomenute tri temeljne funkcije razvili određeni stilovi oblikovanja vijesti– „Stilski oblici i oblici prikazivanja s naglaskom na činjenicama, mišljenju i na mašti“¹³² (Lüger 1995: 17). To znači da ovisno o funkciji koju određeni novinski tekst ima, ta se funkcija odražava i u samom jeziku tog teksta, bez obzira na njegov sadržaj i autora. Ta podjela istovremeno je i temelj podjele tekstnih vrsta u novinarstvu, kao što to Lüger (1995: 18) prikazuje u svojoj tabeli:

¹³¹ „Funktionen (...) stehen bei allem kommunikativen Verhalten prinzipiell am Anfang und dominieren als oberste Ausformungs- (Produzentenseite) und Bestimmungsgröße (Rezipientenseite) das Kommunikat, also (...) den Text (...)“ (Kalverkämper 2000: 2).

¹³² „tatsachenbetonte, meinungsbetonte und phantasiebetonte Stil- bzw. Darstellungsformen“ (Lüger 1995: 17).

publizistische Funktionen:		
INFORMATION	MEINUNGSBILDUNG	UNTERHALTUNG
harte Nachricht leichte Nachricht Feature Bericht Reportage Interview	Leitartikel Kommentar Kolumne Glosse Essay	Feuilleton (Kritik, Kurzgeschichte, Fortsetzungsroman)

Tablica 2: Funkcije publicistike

funkcije publicistike:		
INFORMACIJA	OBLIKOVANJE JAVNOG MNIJENJA	ZABAVA
tvrdna vijest mekna vijest feature izvješće reportaža intervju	urednički članak komentar kolumna glosa esej	feljton (kritika, kratka priča, roman u nastavcima)

Izvor: Lüger (1995: 18)

Ta podjela, kako naglašava i sam Lüger, nije tako precizna i homogena kakvom se na prvi pogled čini, ali ukazuje na za ovaj rad bitnu vezu između tekstne funkcije i jezične uporabe koja se toj funkciji prilagođava. U kontekstu strategija izražavanja afektivnosti u političkoj komunikaciji pretpostavljamo da se upravo te strategije, između ostalog, mogu dovesti u vezu s nekom od navedenih funkcija, osobito s funkcijom oblikovanja javnog mnijenja, funkcijom podrške autoritetima i normama te funkcijom mobilizacije.

Osim toga Lüger (1995: 46) ukazuje na niz dodatnih čimbenika koji su tipični za komunikacijsku situaciju tiska, a to su javnost zbog koje, za razliku od privatne komunikacije, nema ograničenja na određene sudionike, zatim periodičnost, indirektnost te jednostranost. Kada je riječ o

jednostranosti komunikacije, mora se reći da to obilježje ne vrijedi apsolutno jer u relaciji novine – čitatelj postoji obostrana determiniranost (usp. Lüger 1983: 49). Ona se, kad se radi o čitatelju, ogleda u tome što se većina novina prilagođava potrebama čitatelja, bilo tematskim interesima, bilo političkom orijentacijom. Osobito je važno u kontekstu strategija izražavanja afektivnosti anticipiranje mogućih reakcija čitatelja u procesu oblikovanja teksta (usp. Lüger 1983), jer ako se na strukturu teksta gleda kao na „rezultat misaonih operacija emitenta koje su usmjerene prema uspjehu njegovih jezičnih radnji“ (Rosengren 1983: 190; cit. prema Lüger 1983), onda je prirodno poći od toga da će autor prilagoditi svoj tekst pretpostavkama o čitatelju i njegovim preferencijama, ideološkom usmjerenju, obrazovnom statusu, reakcijama na tekst i sl., i to sve radi optimizacije uvjeta za ostvarivanje svog cilja.

Konačno, kako napominju Kunczik i Zipfel (2006: 38), na funkcije medija u društvu, pa time i na jezično oblikovanje teksta u velikoj mjeri utječe i društveni odnosno politički kontekst u kojem se mediji nalaze. S obzirom na taj kontekst u medijskoj znanosti razvile su se „četiri teorije o tisku“ koje u zavisnosti od socijalnih i političkih struktura razmatraju ulogu tiska u nekom društvu. U svom djelu *Four Theories of the Press* Siebert i dr. ukazuju na bitnu činjenicu da je tisak u povijesti prolazio kroz različite faze u kojima se njegova uloga u društvu značajno mijenjala. Tako primjerice prema „autoritarnoj teoriji“, koja potječe još iz 16. stoljeća i koja je izvedena iz državne filozofije apsolutizma, tisak je imao ulogu da podržava vladu i služi državi, te nije uživao gotovo nikakvu slobodu: “It is a theory under which the press, as an institution, is controlled in its functions and operation by organizes society through another institution, government” (Siebert *et al.* 1963: 10). Druga teorija – “liberalna teorija tiska” – polazi od nove uloge tiska s dolaskom prosvjetiteljstva, a time i s većim političkim, religijskim i gospodarskim slobodama: “Na ljude se gledalo kao na racionalna bića koja znaju razlikovati istinu od neistine. U potrazi za istinom tisak je trebao djelovati kao partner u diskusiji, a ne kao instrument utjecaja na vlasti” (Kunczik i Zipfel 2006: 39; usp. i Siebert *et al.* 1956: 41ff). O tome kakvu je ulogu tisak imao u Habsburškoj Monarhiji i njezinim zemljama u vrijeme diskursivnih događaja koje analiziramo, u kakvim se pravno-političkim uvjetima objavljivao i kako se to odrazilo na njegovo jezično oblikovanje govorit će se u posebnom poglavlju o tiskovnom krajoliku Austro-Ugarske Monarhije i Bosne i Hercegovine te u empirijskom dijelu ovog rada.

S obzirom na to da je u više navrata u kontekstu političke komunikacije spomenut pojam strategije, odnosno jezične strategije, i da su jezične strategije izražavanja afektivnosti predmet istraživanja ovog rada, u sljedećem poglavlju detaljnije ćemo se pozabaviti tim pojmom.

1.1.6. Pojam jezične strategije

Kada je riječ o politici i političkoj komunikaciji, često se u tom kontekstu govori o strateškom djelovanju, odnosno taktikama koje se na tom području djelovanja rabe. Međutim, što se točno podrazumijeva pod pojmom strategija? I što bi to bila jezična strategija? U definiranju tog pojma može nam pomoći model čimbenika političke komunikacije koji su izradili Hannapel i Melenk (1984: 21) te Herrgen (2000: 38)¹³³. Prema tom modelu jezik odnosno jezično djelovanje na području politike nisu određeni samo sadržajem koji treba prenijeti adresatu, već i nizom čimbenika koji proizlaze iz komunikacijske situacije i koji bitno utječu na to kako će emitent oblikovati svoj iskaz.

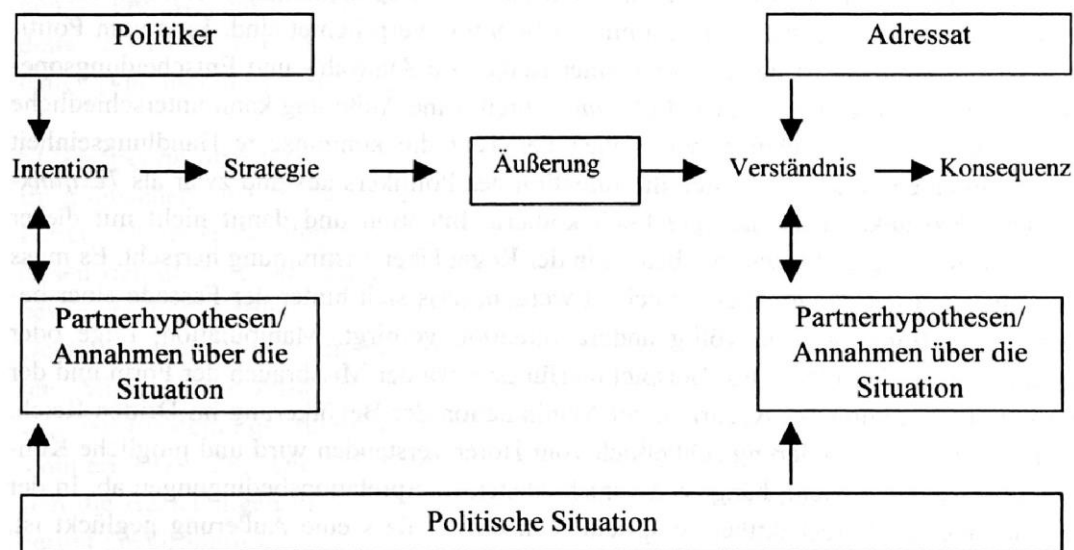
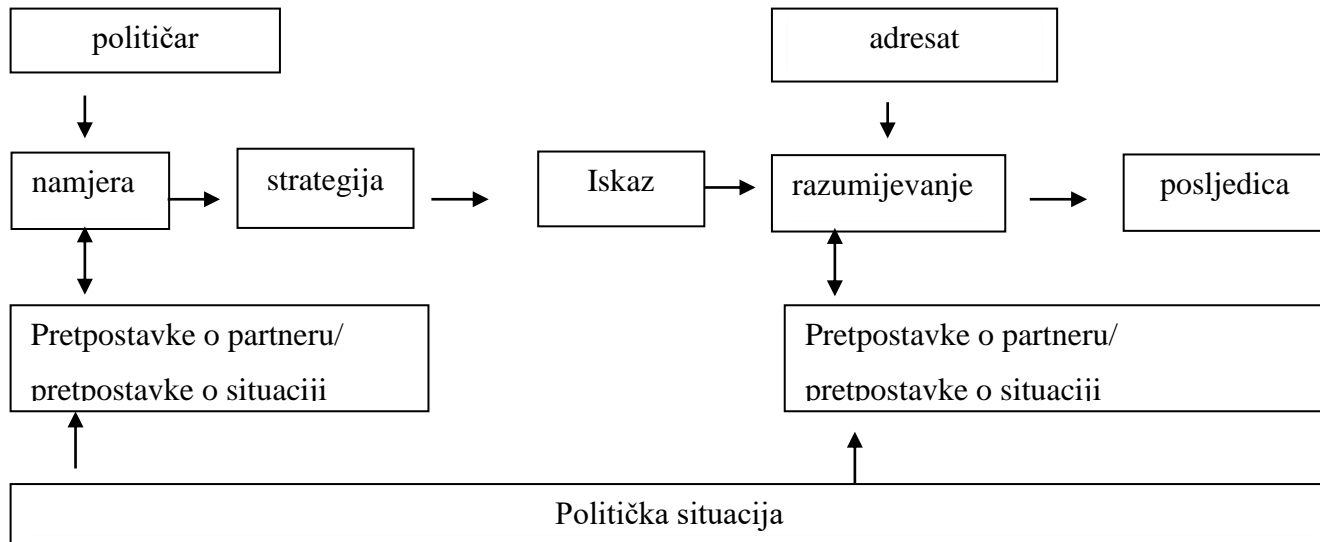

Abbildung 6: Faktorenmodell der politischen Kommunikation (nach Hannapel/Melenk ²1984: 21 und Herrgen 2000: 38)

¹³³Preuzeto iz Girnth (2002: 31).

Tablica 3: Model čimbenika političke komunikacije

Izvor: Girth (2002: 31).

Sukladno tome iskaz političara oblikovan je prije svega njegovom namjerom, ciljevima i njegovim pretpostavkama o adresatu i situaciji, na temelju kojih nastaje strategija koju političar bira kako bi što uspješnije ostvario svoju namjeru. Taj aspekt uspješnosti u ostvarivanju komunikacijskih ciljeva primjenom verbalnih strategija ističe i Klein: „U vezi s propagiranjem tema, pozicija i osoba, to [politička komunikacija putem medija] prisiljava – do određenog stupnja analogno reklamno-gospodarskoj komunikaciji – na uporabu jezičnih operacija radi pojačavanja vidljivosti, zanimljivosti, razumljivosti i pamtljivosti komunikata. Posljedice su u pogledu perceptivne psihologije osiguravanje upadljivosti, u pogledu motivacije emocionaliziranje i u pogledu kognicije jednostavnost, sažetost i repeticija“ (2002: 377).¹³⁴

U skladu s tim Klein jezične strategije u politici određuje ističući njihovu funkciju: „Jezične strategije u politici primarno služe tome da steknu odobravanje adresata koji su relevantni za

¹³⁴ „Im Hinblick auf die Propagierung von Themen, Positionen und Personen nötigt das- bis zu einem gewissen Grade analog zur werbewirtschaftlichen Kommunikation – zur Verwendung sprachlicher Operationen zur Steigerung von Wahrnehmbarkeit, Interessantheit, Eingängigkeit und Erinnerbarkeit des Kommunikats. Die Konsequenzen sind in wahrnehmungspsychologischer Sicht Sicherung von Auffälligkeit. in motivationaler Hinsicht Emotionalisierung und in kognitiver Hinsicht Einfachheit, Knappheit und Wiederholung“ (Klein 2002: 377).

politički uspjeh.“¹³⁵Primjeri su intencije u političkim kontekstima stjecanje moći ili spremnosti na odobravanje: “Pritom se radi o tome da se izbore predodžbe vlastite skupine, da se izvrši utjecaj ili da se promijene dispozicije djelovanja primjerice glasača“¹³⁶(Spieß 2011: 152). Na drugoj je strani adresat koji nije *tabula rasa*, već u situaciji komunikacije također ima pretpostavke o govorniku/političaru te u kontekstu situacije i svojih pretpostavki prima/interpretira poruku i izvlači konsekvence, a sve to okruženo je političkom situacijom.¹³⁷ Spieß (*ibid.*) pri tome ističe da “situacija uvjetuje intenciju koja se izravno odražava na strategiju jezičnog djelovanja koja se slijedi. Strategija i intencija su pritom u odnosu sredstvo-svrha, utoliko što strategija uređuje provedbu djelatnog cilja”. I Girnth (2002: 32) strategije definira kao “one jezične tehnike i instrumente [...] koji su u funkciji određene intencije. Strategija koju je političar odabrao rezultat je niza operacija biranja i odlučivanja koje rezultiraju iskazom”. Time Girnth i Spieß svako intencijsko djelovanje jezikom nazivaju strateškim: “Tek putem strategija kao provedbe ciljeva i intencija koje emitent slijedi iskazi se mogu manifestirati. Da bi se izrazilo, nužna je, dakle, strategija“¹³⁸(Spieß 2011: 153). Mi, međutim, smatramo da je potrebno razlikovati plansko i strateško djelovanje jer poistovjećivanjem tih dvaju pojmova gubi se bitno značenjsko obilježje pojma strategija, a to je da se iz nekog djelovanja ne može izravno zaključiti koji se cilj njime želi postići, što je upravo specifično za političko područje jezičnog djelovanja. Ta neizravna veza djelovanja i cilja u slučaju strateškog djelovanja može se objasniti upravo na polju emocija i emocionalnosti. Naime, ako je intencija emitenta izraziti neku emociju, on će u skladu sa situacijom i hipotezama o adresatu *planirati* svoj iskaz, i to na način za koji smatra da će najbolje iskazati emociju koju želi izraziti. Time su njegova intencija da izrazi emociju i iskaz kojim je izražava u izravnoj relaciji. Političar, međutim, u pravilu nema intenciju da izrazi svoju stvarnu emociju, već je emocija *sredstvo za ostvarivanje cilja, strateško* djelovanje čiji sadržaj nije u izravnoj relaciji s intencijom. Na taj način iskazivanje emocije postaje strateško, a verbalne

¹³⁵ „Sprachstrategien dienen in der Politik primär dazu, die Zustimmung der für den politischen Erfolg relevanten Adressaten zu erlangen“ (Klein 2002: 376).

¹³⁶ „Dabei geht es darum, die Vorstellungen der Eigengruppe durchzusetzen, Einfluss auszuüben oder Handlungsdispositionen beispielsweise vom Wählerinnen und Wählern zu verändern“ (Spieß 2011: 152).

¹³⁷ Ovdje treba napomenuti da se pod situacijom podrazumijeva: “subjektivna interpretacija i orijentacija okoline pojedinačnog komunikatora (...)“ (Bayer 1984: 101; cit. prema Girnth 2002: 32), te se stoga u ovom kontekstu govori i o “definicijama situacije” kako bi se istaknula govornikova perspektiva u određivanju situacije i izbjegla svjesna ili nesvjesna implikacija o objektivnosti emitenta u definiranju situacije.

¹³⁸ „Erst durch Strategien als Umsetzung der von den Emittenten verfolgten Ziele und Intentionen können Äußerungen manifestiert werden. Um sich zu äußern, bedarf es also notwendigerweise einer Strategie“ (Spieß 2011: 153).

manifestacije emocionalnosti u takvoj se komunikaciji mogu promatrati kao jezične strategije izražavanja afektivnosti/emocionalnosti, zbog čega u ovom radu i govorimo o jezičnim strategijama izražavanja emocionalnosti, a ne o emocionalnosti kao takvoj¹³⁹.

1.2. Povijesni okvir istraživanja

1.2.1. Bosna i Hercegovina u doba austrougarske uprave

Nakon što je na kongresu velikih sila u Berlinu 1878. godine dobila pravo da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu i upravlja njima, Austro-Ugarska Monarhija uspostavlja svoju upravu i započinje proces ekonomsko-političke i ideološke inkorporacije tih zemalja. Iako je suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom i dalje pripadao osmanskom sultanu, prije svega je muslimansko stanovništvo pružilo jak otpor ulasku austrougarske vojske, „te su bila potrebna četiri mjeseca i gotovo 200.000 vojnika da se ovaj otpor slomi“ (Opća enciklopedija: 625; usp. i Janković *et al.* 1965).

Sultanova prava u okupiranom području bila su zajamčena Novopazarskom konvencijom iz 1879. godine između Austro-Ugarske i Osmanskog Carstva¹⁴⁰, ali je Austro-Ugarska Monarhija provodeći svoju politiku prodora na Balkan jednostrano raskinula konvenciju uključivši Bosnu i Hercegovinu u svoju carinsku zonu, ukinuvši turski monetarni sustav te donijevši Vojni zakon kojim je uvedena vojna obveza za lokalno stanovništvo (usp. *ibid.*). Kulminacija procesa prisvajanja tih zemalja dogodila se 7. listopada 1908. godine kada Austro-Ugarska proglašava aneksiju Bosne i Hercegovine. Taj potez bio je jedan od ključnih političkih čimbenika koji su uznemirili duhove ne samo na prostoru Balkana već i širom Europe. Tako su prema Imamoviću (1997: 189) “Proglas i sam akt aneksije, koje je londonski 'Times' označio kao primjer 'jezuitske kazuistike i političkog cinizma' izazvali [...] veliku diplomatsku krizu”. Prema riječima tog autora Britanija i Francuska smatrale su “da je aneksijom Austro-Ugarska

¹³⁹Za objašnjenje razlike između strateškog i nestrategičkog djelovanja može poslužiti primjer s jednog seminara njemačke filologije na kojem je profesor Spranz-Fogasy ovako objasnio tu razliku : ako momak pita djevojku koliko je sati da bi saznao točno vrijeme, to je nestrategičko djelovanje. Ako je pita koliko je sati da bi potaknuo razgovor s njom (jer mu se sviđa), onda je to strateško djelovanje.

¹⁴⁰Ta su prava podrazumijevala sizerenitet, turski novčani sustav, zastavu, grb i dr. (usp. Janković *et al.* 1965).

jednostrano izmijenila Berlinski ugovor, te da takav postupak predstavlja [...] ‘veliki udarac javnom povjerenju’” (*ibid.*). Neki povjesničari smatraju da je pripajanje tih zemalja bio svojevrsan uvod u Prvi svjetski rat. U to vrijeme vladala je krhka ravnoteža velikih sila koja je uspostavljena Berlinskim kongresom 1878. godine, a koja je uzdrmana nacionalnim pokretima europskih naroda te teritorijalnim pretenzijama koje je Berlinski ugovor ipak održavao u *statusu quo*. Ankesijom Bosne i Hercegovine Austro-Ugarska Monarhija neće samo izazvati velike sile, već će taj potez biti povodom i unutarnjih nemira između Austrije i Ugarske.

Protesti Osmanskog Carstva i otpor naroda u Bosni i Hercegovini te veliko ogorčenje u Srbiji i Crnoj Gori koje su imale pretenzija prema tim zemljama su neke od posljedica aneksije (usp. Imamović 1997: 189). I velike sile poput Engleske, Francuske i Rusije bile su izrazito protiv aneksije. Tek pošto je Njemačka, na čiju je podršku Austro-Ugarska Monarhija računala, podržala Monarhiju i postavila ultimatum Rusiji, a Monarhija Turskoj kompenzirala gubitak suvereniteta, ostale su sile priznale aneksiju.

U konačnici aneksija je ostavila duboke tragove u odnosima među velikim silama, osobito u odnosima između Austro-Ugarske i Južnih Slavena kod kojih su se rasplamsali nacionalno-revolucionarni pokreti. Jedan od najpoznatijih bio je Mlada Bosna, koja je sebe smatrala općim jugoslavenskim omladinskim pokretom. Buđenje nacionalnih i revolucionarnih ideja te nesnošljivost prema tuđinskoj vlasti rezultirali su na kraju Sarajevskim atentatom na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu koji je izvršio pripadnik Mlade Bosne Gavrilo Princip. Taj je atentat Austro-Ugarskoj Monarhiji bio povod da Srbiji objavi rat, optuživši je da je inspirirala i organizirala ubojstvo prijestolonasljednika. Svijet je ušao u Prvi svjetski rat.

1.2.2. Bosansko-hercegovački tiskovni krajolik

Bosansko-hercegovački tiskovni krajolik prije okupacije bio je obilježen pretežito nacionalnim hrvatskim i srpskim tiskom koji je 40-ih godina 19. stoljeća stigao na bosansko-hercegovačko tlo (usp. Džaja 2002: 83). Nakon okupacije 1878. taj krajolik postao je raznolikiji i broj listova stalno je rastao. Sam broj tiskara „popeo se s dvije iz vremena prije okupacije [...] na 40 u predvečerje sloma Monarhije“ (*ibid.*: 84). Prema Kruševcu (1960: 420) Sarajevo je u to vrijeme bilo centar bosansko-hercegovačkog tiska. Zavisao od vladajućeg režima, tisak se nužno prilagođavao težnjama okupacijske uprave, a eventualni otpor prigušivan je cenzurom. To se

stanje donekle mijenja nakon 1907. godine, kada je samostalni tisak postigao izvjesnu slobodu na temelju novog zakona o tisku kojim je najzad bila ukinuta preventivna cenzura.

Đ. Pejanović (1961) izradio je bibliografiju tadašnjeg tiska s 200 različitih listova za taj period. U taj popis uvrstio je i znatan broj listova koji su bili tiskani izvan Bosne i Hercegovine. Pejanović (1961: 9) to objašnjava činjenicom da je u bibliografiju uvrstio one listove „koji su po svome karakteru, sadržaju i izdavaču bili bosansko-hercegovački, pa makar se gdje štampali“. Osim toga u bibliografiji su navedeni novi naslovi starih listova kao novi listovi, pa Džaja procjenjuje da je stvaran broj listova koji su izlazili u to vrijeme u Bosni i Hercegovini mogao biti oko stotinu (*ibid.*: 85).

Kada je riječ o specifikaciji listova, Džaja (*ibid.*) navodi da je ona u upravnim izvješćima bila neujednačena: „Jednom je provedena prema sadržajnom značaju (npr. politički list), jednom prema provenijenciji (npr. list udruženja), a osobito je nepouzdana kad je u pitanju (ne) politički značaj takozvanih nepolitičkih listova.“ Nepouzdanost podataka o tisku tog doba objašnjava se prije svega koncesijskim pritiskom i preventivnom cenzurom koja je najčešće imala suprotan učinak jer su se književni i zabavni listovi bavili političkim i društvenim temama (usp. Džaja 2002: 86).

Džaja (2002: 92) bosansko-hercegovački tisak austrougarske epohe raščlanjuje prema kulturno-morfološkoj pripadnosti i ideološkom usmjerenju te ga dijeli u šest kategorija:

- Službeni i poluslužbeni tisak pod zaštitom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu s (nacionalno) neutralnim tiskom;
- hrvatski tisak;
- srpski tisak;
- muslimanski tisak;
- socijalistički tisak;
- tisak manjina.

Prema toj podjeli listovi *Sarajevoer Tagblatt* i *Bosnische Post* pripadaju prvoj kategoriji i potkategoriji politički list.

Kao i o tisku tog perioda i o čitateljstvu postoji malo pouzdanih podataka. Upravna izvješća o stanju tiska nepotpuna su, dok listovi te podatke vode kao poslovnu tajnu ili ih iz poslovnih ili političkih razloga retuširaju (usp. *ibid.*). Ipak, saznajemo da 1909. godine u Bosni i Hercegovini ima oko 24000 pretplatnika različitih listova od kojih najveći broj (oko 12 000)

otpada na političke listove (usp. Džaja 2002: 86). Međutim, ni te brojke ne govore o stvarnom stanju među čitateljstvom, jer je jedan primjerak čitalo više ljudi. Malobrojno čitateljstvo regrutiralo se iz redova inteligencije – svećenika, učitelja, činovnika, udruga, škola i sl. Kao uzroke te malobrojnosti Džaja navodi raširenu nepismenost, siromaštvo, vjerski strah od kontakta s drugima, kao i političke osude tiska koje su dolazile iz drugog tabora (*ibid.*: 88). S obzirom na tu činjenicu opseg tiska više je ovisio o subvencijama iz odgovarajućih političkih tabora i skupina nego o potražnji čitateljstva, a za tisak koji je podržavao režim Džaja (*ibid.*) ustvrđuje da se mogao pojaviti samo zahvaljujući subvencijama. Stoga se može pretpostaviti da su listovi od kojih je sačinjen korpus za ovo istraživanje subvencionirani sredstvima Zemaljske vlade i da nisu bili ni financijski ni politički neovisni.

1.2.2.1. List *Sarajevoer Tagblatt*

U uvodnom članku povodom osnutka lista nepoznati novinar ovim riječima opisuje izdavača i urednika redakcije Hermenegilda Wagnera: „Kao urednik [...] iskoristio je [...] u potpunosti stečenu slobodu tiska kako bi zastupao onu veliku kuturnu misiju koju moćno i veličanstveno Habsburško Carstvo mora izvršiti u Bosni i Hercegovini i na Balkanu uopće“¹⁴¹ te da je osnovao taj list „kako ne bi morao odmah obustaviti svaku verbalnu obranu od protivnika koji napada sve bezobzirnije“,¹⁴² kako je to, prema njegovim riječima, morao u svom ranijem listu *Bosnische Post* (*Bosanska pošta*). Te riječi otvoreno i eksplicitno govore o ideološkoj obojenosti lista i programu koji slijedi, a koji je u sažetom obliku izražen u podnaslovu: „Unabhängige Zeitung zur Wahrung der Reichsinteressen auf dem Balkan“ (Neovisni list za očuvanje interesa Carstva na Balkanu).

U sljedećem poglavlju analizirat će se 11 odabranih tekstova iz lista *Sarajevoer Tagblatt* s obzirom na manifestacije propagande austrougarske ideologije, i to uz pomoć kategorija koje će biti prikazane u metodološkom dijelu rada. Kao što je već rečeno, radi se o uredničkim člancima koji se grupiraju oko dvaju tematskih težišta – aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-

¹⁴¹ „AlsRedakteur[...]hater[...]die im Vorjahre errungene Pressefreiheit voll und ganz [...]für die Verfechtung jener großen kulturellen Mission, die das mächtige und glorreiche Habsburegreich in Bosnien und der Hercegovina und auf dem Balkan ueberhaupt zu erfüllen hat, ausgenuetzt.“ DODATI BROJ I DATUM IZDANJA

¹⁴² „um nicht jedes Abwehrwort gegenüber dem immer dreister anstürmendem Gegner unverzüglich einstellen (zu müssen).“

Ugarske Monarhije i atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda. Svi članci objavljeni su na prvoj stranici lista i nisu potpisani imenom autora, što ih karakterizira kao izraz stavova ne pojedinca, već cijele redakcije lista.

Slijedi popis analiziranih članaka s bibliografskim podacima:

Tekst 1 „Serbien mobilisiert.“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 99, 7. listopada 1908.

Tekst 2 „Eine ernste Mahnung“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 101, 8. listopada 1908.

Tekst 3 „Wahnwitz“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 104, 9. listopada 1908.

Tekst 4 „Wir sind auf Alles gefasst“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 107, 10. listopada 1908.

1.2.2.2. List *Bosnische Post*

List *Bosnische Post* bio je prvi politički list u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave. Za razliku od lista *Sarajevoer Tagblatt*, *Bosnische Post* nije imao ideološki, već tematski podnaslov koji je spram onog u *Sarajevoer Tagblattu* neutralno glasio „Organ für Politik und Volkswirtschaft“¹⁴³. Kruševac (1978) pretpostavlja da je list pokrenut na privatnu inicijativu, ali da je imao i pomoć režima jer je proces njegova pokretanja prošao veoma brzo, a njegov je sadržaj bio izrazito ideološki konforman (usp. *ibid.*: 162). Formalno list nije bio službeni organ, ali se kao i za *Sarajevoer Tagblatt* pretpostavlja da su ga vlasti financijski podupirale i tako ga učinile svojim poluslužbenim organom. Ta je pretpostavka utoliko vjerojatnija što je *Bosnische Post* izlazio isključivo na njemačkom jeziku i, kako je već rečeno, izrazito zastupao austrijski patriotizam (usp. *ibid.*). Prema Kruševcu domaće je čitateljstvo u početku imalo odbojan stav prema listu, kao i prema svemu što je bilo u vezi s okupatorom, poglavito zbog toga što je propagirao promjene kojima se konzervativno domaće stanovništvo žestoko opiralo. Poslije je list prihvatilo i domaće obrazovano stanovništvo (usp. *ibid.*). Prvi broj lista izašao je 3. siječnja 1884. godine i, bez obzira na skromno čitateljstvo koje se poglavito

¹⁴³ Organ za politiku i gospodarstvo.

sastojalo od doseljenika, uspio je održati kontinuitet izlazeći bez prekida punih 35 godina,¹⁴⁴ dakle do kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (usp. Pejanović 1961).

U ovom radu analizirat će se 1 odabrani tekst iz lista *Bosnische Post* s obzirom na jezične strategije izražavanja afektivnosti, i to uz pomoć kategorija koje će biti prikazane u sljedećem, metodološkom dijelu rada. Riječ je o jedinom uredničkom članku iz utvrđenog vremenskog perioda koji tematizira aneksiju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije. Primjerci lista iz vremena kad je izvršen atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda.¹⁴⁵ nedostaju, ili nama nisu bili dostupni iz objektivnih razloga (ratno razaranje Vijećnice grada Sarajeva u kojoj je bila smještena Nacionalna i Univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, ostalih arhiva i njihove građe, te trogodišnje zatvaranje Zemaljskog muzeja zbog nebrige vlasti za kulturno bogatstvo i nasljeđe Bosne i Hercegovine). Članak je objavljen na prvoj stranici lista i nije potpisan imenom autora, što ga karakterizira kao izraz stavova ne pojedinca, već cijele redakcije lista.

Članak s bibliografskim podacima:

Tekst 5 “Annexion”, *Bosnische Post*, br. 230, 6.listopada 1908.

1.2.3. Austrougarski tiskovni krajolik

Tisak Austro-Ugarske Monarhije bio je svojevrsna slika same Monarhije, što znači da je bio višejezičan i višenacionalan. Geografski se može grupirati u tisak Cislajtanijske i Translajtanijske, a te su se kategorije dalje dijelile na nacionalni tisak zemalja unutar tih regija. Iznimka su bile tzv. „reichsweite Zeitungen“, novine koje su se čitale širom Monarhije, od kojih su neke čak postale svjetski listovi (usp. Ehrenpreis 2006: 1715). Ta kategorija listova, kako navodi Ehrenpreis (*ibid.*), veoma je heterogena i ne može se podvesti ni pod koju važeću tiskovnu tipologiju jer obuhvaća i listove s manjom nakladom, koji su, međutim, bili čitani širom Monarhije, i one s velikom nakladom koji su se pretežito prodavali u Beču, ali su isto tako bili

¹⁴⁴Od toga je 22 godine izlazio kao dnevni list (usp. Pejanović 1961; usp. i Kruševac 1978).

¹⁴⁵Primjerci koji su nam bili dostupni pribavljeni su jednim dijelom iz Državnog arhiva Bosne i Hercegovine, a drugim iz zatvorenog Zemaljskog muzeja zahvaljujući predanim radnicima koji su pune tri godine bez plaće i u prostoru bez grijanja zadržali profesionalnost i pomogli nama istraživačima.

čitani na cijelom teritoriju Monarhije. Položaj tiska u Monarhiji mijenjao se ovisno o političkim i pravnim prilikama. Tako se u kapitalnom djelu *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, koje je 2006. godine izdala nakladnička kuća austrijske Akademije znanosti u Beču, u poglavlju o pravnim uvjetima tiska u Cislajtani u periodu od prijeožujske cenzure do Prvog svjetskog rata općenito ustvrđuje: „Službeni nadzor tiska star je kao i sam tisak; on je u različitim vremenima poprimao različite oblike [...]“¹⁴⁶ Oblici koje je taj nadzor vlasti poprimao kretali su se od preventivne cenzure, što znači da su vlasti kontrolirale izdanja prije nego što bi ona izašla u javnost, do novčanih kazni i oduzimanja koncesije. Međutim, detaljnije razmatranje tih okolnosti premašuje okvire ovog rada, pa će se umjesto toga u sljedećem poglavlju uz prikaz lista dati i opis uvjeta u kojima je izlazio *Neue Freie Presse* čiji urednički članci čine dio korpusa ovoga rada.

1.2.3.1. List *Neue Freie Presse*

List *Neue Freie Presse* jedan je od triju liberalnih listova koji su se čitali u cijeloj Monarhiji i bili protuteža konzervativnom listu *Vaterland*. Osnovan 1864. iz revolta pojedinih članova redakcije lista *Die Presse*, imao je dobre preduvjete da se razvije u značajan list jer je počeo izlaziti nakon ere neoapsolutizma kada je vladalo povoljno pravno okruženje za tisak. Naime, u desetljeću prije osnivanja tog lista tisak Austro-Ugarske Monarhije zapao je u duboku krizu jer je nakon kratkoročnih uspjeha revolucije 1848. ponovo uspostavljen apsolutistički režim s gotovo neograničenim utjecajem na novine: „Vlast je sada mogla po svom slobodnom nahođenju postupati protiv tiska, opomenama i prijetnjama kaznom ušutkati svaki, i najmanje opozicijski tisak, čime je praktički došao kraj slobodi tiska koja je još uvijek bila zajamčena poveljom o temeljnim pravima iz 1849. godine“¹⁴⁷ (*ibid.*: 1504). U takvim uvjetima mnogi su listovi prestali izlaziti jer im je političko djelovanje bilo gotovo onemogućeno (usp. *ibid.*: 1507). Međutim, kako je već spomenuto, list *Neue Freie Presse* nije se morao boriti sa stegama neoapsolutističkog režima. Godine 1861. u Austriju se vratio parlamentarni sustav, 1862. stupio

¹⁴⁶ „Die behördliche Überwachung der Presse ist so alt wie diese selbst; sie hat zu den verschiedenen Zeiten eine jeweils unterschiedliche Ausgestaltung erfahren [...]“ (Olechowski 2006: 1494).

¹⁴⁷ „Die Regierung konnte nun nach ihrem freien Ermessen gegen die Presse vorgehen und somit jede auch nur ansatzweise oppositionelle Presse durch Verwarnungen und Strafdrohungen mundtot machen, womit die im Grundrechtspatent 1849 noch immer garantierte Pressefreiheit praktisch beendet war“ (Ehrenpreis 2006: 1504).

je na snagu novi zakon o tisku, a prosinačkim ustavom Austrija je ponovo dobila katalog temeljnih prava, među kojima i pravo na slobodu tiska, te su ponovno uspostavljeni uvjeti da se politički tisak razvija bez većih stega i doživi nov procvat (usp. *ibid.*: 1512).

Ipak, tu novostečenu slobodu tiska ne treba precijeniti jer su vlasti listove i dalje strogo držale na oku i nalazile su način da vrše utjecaj na njih. Ako se upletanje vlasti u novinski zanat prije vršilo zabranama i ograničenjima, nakon neoapsolutizma službeni utjecaj bio je više poticajne prirode: „Osim c.k. prezidija Ministarskog vijeća [...] vlastite odjele za tisak imala su i pojedinačna ministarstva, koja su organima davala subvencije kako bi promicali svoje resorne interese.“¹⁴⁸ (*ibid.*: 1810-1811). Osim subvencijama utjecaj na tisak vršio se i tako što su se stvarali savezi s novinarima tako što su nagrađivani za svoj lojalan rad: „[...] i dodjeljivanje titula i ordena novinarima otvaralo je putove za utjecaj na tisak [...]“¹⁴⁹ (Ehrenpreis 2006: 1810). No presudno je značenje u utjecaju vlasti na tisak imao odjel za tisak k. i c. Ministarstva vanjskih poslova koji „nije žalio truda da potakne izdavače i urednike tiska na suradnju s javnim službama djelomičnim sudjelovanjem u internom informiranju, novčanim gratifikacijama iz fondova koje je imao na raspolaganju te naposljetku zadovoljavanjem sujetne novinarske pohlepe za titulama, ordenima i mjestima u gornjem domu“¹⁵⁰ (*ibid.*: 1811). No sveukupno gledajući, i unatoč nastojanju vlasti da kontroliraju medijsko tržište, redakcije listova nastojale su zadržati neovisnost i nisu se htjele upuštati u neke čvrste ili obvezujuće sporazume s vlastima (usp. *ibid.*), tako da su se itekako mogli čuti i kritički i oštri tonovi spram nekih poteza vlasti koje uredništvo određenog lista nije podržavalo. Među takve listove može se ubrojiti i *Neue Freie Presse*. List je bio umjereno liberalan, što znači da se distancirao i od reakcionarnih i od radikalno demokratskih tabora (usp. *ibid.*: 1735). Tako je primjerice u vezi s okupacijom Bosne i Hercegovine bio izrazito opozicijski nastrojen. Dok su se velike sile dogovarale o podjeli teritorija raspadajućeg Osmanskog Carstva, *Neue Freie Presse* zauzimao se za njegov opstanak i izričito se protivio okupaciji Bosne i Hercegovine (usp. Ehrenpreis 2006: 1750).

¹⁴⁸ „Neben dem k.k. Ministerratspräsidium besaßen auch einzelne Ministerien [...] eigene Presseabteilungen, die Subventionen an Organe gelangen ließen, um ihren resortspezifischen Interessen Geltung zu verschaffen“ (Ehrenpreis 2006: 1810-1811)-

¹⁴⁹ „[...] auch die Titel- und Ordensvergabe an Journalisten und Herausgeber öffnete Wege zur Einflussnahme auf die Presse [...]“ (Ehrenpreis 2006: 1810).

¹⁵⁰ „[...] scheute keine Mühe, um Zeitungsherausgeber und Redakteure durch partielle Teilhabe an internen Informationen, durch finanzielle Gratifikationen aus dem Dispositionsfonds und nicht zuletzt auch durch Befriedigung eitler Journalistenbegierden nach Titeln, Orden und Herrenhaussitzen zur Kooperation mit amtlichen Stellen zu bewegen“ (*ibid.*: 1811).

Što tiče ankesije Bosne i Hercegovine, nju je list podržavao i opravdavao kao nužan potez radi pozicioniranja Austro-Ugarske na Balkanu (usp. *ibid.*: 1751). Za vrijeme srpanjske krize *Neue Freie Presse* nije bio među najžešćim kritičarima Srbije (usp. *ibid.*: 1753). Iako je poslije ušao u rang svjetskih listova, nikad nije postao masovan, no to uredništvu i nije bio cilj. Naime, u prvom broju uredništvo je nedvojbeno stavilo na znanje da ne želi udovoljavati masama „određenim elukubracijama koje zadovoljavaju političku i društvenu ovisnost o skandalima“,¹⁵¹ već je njihova ambicija bila više ekskluzivne prirode s obzirom na to da im je ciljana publika bila liberalno građanstvo Habsburške Monarhije koje zahtijeva „ekskluzivnost izvještavanja, sveobuhvatnu informaciju iz cijelog svijeta, vrhunsku spisateljsku kvalitetu i visoku obrazovnu vrijednost“¹⁵² (*ibid.*: 1737). Takav je visoki standard, a ne naklada, smatra Ehrepreis, u konačnici i bio razlogom da list uđe u rang svjetskih listova (usp. *ibid.*).

Kad je riječ o balkanskim državama, list je propagirao Monarhiju kao vladara koji tim državama daje slobodu da se samostalno razvijaju, ali isto je tako prozivao Europu da u kriznim vremenima budno nadgleda što rade (usp. *ibid.*: 1752), što je zapravo otkrivalo disonanciju između blagonaklonosti koju su vlasti pokazivale prema tim državama i opće raširenog uvjerenja austrougarske politike i njezine javnosti da balkanskim državama ne treba vjerovati.

¹⁵¹ „mittels gewisser, die politische und sociale Scandalsucht befriedigenden Elucubrationen“, *Neue Freie Presse* 1. septembar 1864, nr. 1.

¹⁵² „Exklusivität der Berichterstattung, auf umfassende Information aus aller Welt, auf schriftstellerische Spitzenleistungen sowie einen hohen Bildungswert“ (*ibid.*: 1737).

2. Ciljevi rada i metoda analize

2.1 Ciljevi i hipoteza rada

Ovim radom želi se dati doprinos još uvijek nedovoljno istraženoj problematici emocionalnosti u jeziku, konkretnije u političko-medijskoj komunikaciji i tekstnoj vrsti politički urednički članak. U dosadašnjim istraživanjima političke komunikacije i njezinih tekstnih vrsta vrlo se malo pozornosti posvećivalo emocionalnoj dimenziji iako se čini da je općeprihvaćeno mišljenje da emocije imaju veoma bitnu ulogu u persuazivnoj komunikaciji. Kao što je već rečeno, više je razloga za zanemarivanje emocionalne strane komunikacije. Dok je znanost polazila od konceptualizacije čovjeka kao racionalnog bića, svakodnevno (neznanstveno) poimanje emocija karakteriziralo ih je kao disfunkcionalne fenomene koji su u suprotnosti s racionalnošću. Međutim, otkako je kognitivna znanost pokazala da afekti nisu (samo) marginalne i disfunkcionalne pojave izdvojene iz kognitivnih procesa, već da su kao fenomeni evaluacije s njima neraskidivo povezani, znanost je iznova počela preispitivati ulogu emocija u različitim znanstvenim poljima. U skladu s tim cilj je ovog rada preispitivanje uloge afekata u političkom i medijskom kontekstu.

U središtu su istraživanja verbalne manifestacije afektivnosti u odabranom korpusu tekstova. Glavna je hipoteza rada da te manifestacije nisu rubni, sporadični ni disfunkcionalni fenomeni koji se fakultativno pojavljuju u, kako vjeruju mnogi, dominantno racionalnom području jezičnog djelovanja, već da su kao evaluacijski fenomeni neizostavan dio političko-medijskog diskursa u kojem predstavljaju jedan oblik jezičnih strategija. Samim time u radu se pretpostavlja da su jezične strategije izražavanja afektivnosti inheretno obilježje političko-medijske komunikacije i tekstne vrste novinski politički komentar. Razlozi koji su nas naveli na te pretpostavke leže u samoj prirodi političko-medijske komunikacije koja je prije svega evaluacijska i persuazivna, dakle usmjerena prema tome da vrednuje političke događaje, aktere, njihove programe i postupke, te u skladu s danom evaluacijom utječe na adresate, njihovo mišljenje, njihove stavove i na kraju na njihovo ponašanje. Apelativna funkcija političkog komentara po našem mišljenju nije usmjerena samo na čitateljev razum, već i na njegove emocije. Iako postoji pojednostavljena predodžba o tome da se ciljevi političkog diskursa nastoje (i da bi se trebali) realizirati poglavito racionalnim komunikacijskim strategijama, u radu se pretpostavlja da su afektivne manifestacijefunkcionalan i konstitutivan dio tog komunikacijskog

područja. Polazeći od konstruktivističkog poimanja jezika u medijima, u radu se u skladu s navedenim zastupa teza da mediji, a time i novinski politički komentar ne prezentiraju „svoju“ sliku stvarnosti samo racionalnim, tj. argumentacijskim sredstvima, da njihov model stvarnosti nije emocionalno neutralan niti to može biti. Uz signaliziranje stavova nužno ide i njihova afektivna komponenta i *vice versa*. Izražavanje afekata odražava i vrednovanje i stavove spram objekata prema kojima imamo neku emociju. U slučaju političko-medijskog diskursa ti afekti nisu (ponajprije) spontani izrazi psihičkog stanja autora ili uredništva lista, već strateški potezi koji su u korelaciji s ciljevima dane komunikacije. U skladu s tim verbalne emocionalne manifestacije u tekstnoj vrsti politički komentar i u političko-medijskom diskursu istražujemo kao jezične strategije izražavanja afektivnosti. Pri tome je pristup ovog rada deskriptivan, što znači da njegov primarni cilj nije odgovoriti na pitanje da li je afektivnost u političkoj komunikaciji „dobra“ ili „loša“, već ispitati hipoteze o konstitutivnoj ulozi emocija u političko-medijskoj komunikaciji.

U skladu je s glavnom hipotezom rada i pretpostavljenom ulogom emocija u političko-medijskoj komunikaciji i podhipoteza o epistemološkoj ulozi emocija u medijsko-političkim diskursima. Naime, ako se polazi od toga da izražavanje afekata danim diskursima nije puko pražnjenje vlastitog emocionalnog naboja autora, već strateško komunikacijsko djelovanje koje podupire medijsku konstrukciju stvarnosti, onda se pretpostavlja da istraživanje manifestacija emocionalnosti u nekom određenom diskursu može dati iskaz o njegovoj epistemološkoj strukturi. Polazeći od Hermannsova poimanja jezika kao odraza mentaliteta, smatramo da izražavanje emocija sukreira konceptualizaciju i prezentaciju stanja stvari u medijima, tj. da ta konceptualizacija nema samo svoju „misaonu“, ¹⁵³ već i emocionalnu (i volitivnu) stranu. Povjesničar jezika Fritz Hermanns jedan je od rijetkih jezikoslovaca koji je i prije emocionalnog obrata i novih spoznaja kognitivne znanosti uvidio nedostatak tradicionalne perspektive u jezikoslovlju iz koje se promatra jezična uporaba. On je među prvima ukazivao na potrebu i mogućnost da se u jezičnoj uporabi uzme u obzir i njezina afektivna strana. Prema njegovu mišljenju ona je neraskidiv dio onoga što on naziva mentalitetom jednog vremena i prostora, koji se upravo odražava, ali i stvara u jezičnoj uporabi u određenim diskursima. Što neki kolektiv u

¹⁵³ Izraz „misaoni“ Hermanns rabi kada se referira na kognitivna stanja oslobođena emocija i želja, što je u njegovo vrijeme i bilo u skladu s dominantnom tezom da je kognicija autonomna u odnosu na emocije i htijenje.

nekom povijesnom trenutku zna o svijetu koji ga okružuje, nije samo pitanje i rezultat racionalnog promišljanja. Slika stvarnosti počiva i na emocijama prema toj stvarnosti. U skladu s tim podhipoteza je ovog rada da istraživanje manifestacija emocionalnosti u diskursu može dati iskaz o njegovoj epistemološkoj strukturi, tj. o „znanju“ jednog određenog vremena i prostora, jer one imaju ulogu u kreiranju tog znanja.¹⁵⁴

2.2 Metodologija, korpus i plan istraživanja

Analiza jezičnih strategija izražavanja afektivnosti u ovom radu temelji se na kombinaciji metoda koje nadopunjuju jedna drugu kako bi dani korpus bio istražen na što obuhvatniji način. Metode i kategorije analize o kojima je riječ potječu iz više teoretskih pristupa jeziku – komunikacijske tekstne lingvistike (Brinker 2005), kognitivne lingvistike (Lakoff i Johnson 2003), povijesne semantike (Hermanns 1995, 1995a, 2007) i (kritičke) analize diskursa (Warnke 2007, Warnke i Spitzmüller 2008, Wengeler 2008, Jäger 2009), a nadopunjuju ih teoretski pristupi lingvistički usmjerenog istraživanja emocija (Fiehler 1990, Jahr 2000, Schwarz-Friesel 2007, Pohl i Erhardt 2012) te politolingvistike (Haslinger i Janich 2005, Roth 2004, Girth 2002).

Primarni razlog te šarolikosti leži u kompleksnosti fenomena emocije kao objekta jezikoslovnog istraživanja, ali i u samoj prirodi diskursa kao predmeta istraživanja: “[...] ne može postojati ‘jedna jedina’ metoda diskursnolingvističke analize zbog kompleksne morfologije diskursa i na temelju dinamike predmeta”¹⁵⁵ (Warnke i Spitzmüller 2008: 8). No prema Gardtu zajednički nazivnik ipak postoji: “U vezi s komponentama diskursne analize riječ je o, veoma uopćeno, *metodama leksičko-, sintaktičko-, tekstnosemantičkih* postupaka odnosno o *uporabi sveukupnog spektra semantičkih metoda*”¹⁵⁶ (2007: 30-31). Već iz tog navoda može se razaznati da metodologija diskursne lingvistike, uz to što je kombinirana, operira na više jezičnih razina. U skladu s tim je i nazvana DIMEAN (*Diskurslinguistische Mehr-Ebenen-Analyse*), tj.

¹⁵⁴Pod „znanjem“ se u ovom kontekstu i u skladu s novim spoznajama kognitivne znanosti smatra i ono što osjećamo o onome što znamo (usp. Schwarz-Friesel 2007: 112).

¹⁵⁵“(…) es kann eine ‚alleinige‘ Methode diskurslinguistischer Analyse wegen der komplexen Diskursmorphologie und aufgrund der Dynamik des Faches nicht geben” (Warnke i Spitzmüller 2008: 8).

¹⁵⁶“Im Zusammenhang mit den Komponenten der Diskursanalyse ist sehr allgemein die Rede von *Methoden der Wort-, Satz-, textsemantischer Verfahren* bzw. von der *Nutzung des gesamten Spektrums semantischer Methoden*” (Gardt 2007: 30-31).

diskursnolingvistička analiza na više razina. Prema toj metodi razine se kreću od leksičke, na kojoj se prema odabiru istraživača analiziraju kategorije poput ključnih leksema (*Schlüsselwörter*), stigmatskih leksema (*Stigmawörter*), nominacijskih izraza i sl. preko rečenične, na kojoj se analiziraju metafore, socijalno, ekspresivno i deontičko značenje, sintaksa općenito itd., razine teksta, na kojoj su kategorije analize razvoj teme, tekstne funkcije, tekstne strategije, odnos slike i teksta, *layout* i sl. do, konačno, razine diskursa na kojoj se kategorije analize kreću od intertekstualnosti, toposa, društvene simbolike do ideologija i mentaliteta (usp. Warnke i Spitzmüller 2008). Model je prirodno zamišljen kao ponuda iz koje istraživač odabire one kategorije koje odgovaraju predmetu njegova istraživanja.¹⁵⁷ Budući da se u ovom radu ne istražuje samo emocionalni aspekt odabranih diskursa, već i tekstne vrste novinski politički komentar, kratko ćemo se osvrnuti i na načela i kategorije komunikacijske tekstne lingvistike.

Komunikacijska tekstna lingvistika bavi se tekstom kao komunikacijskim fenomenom, tj. na tekst ne gleda kao na izoliran statički objekt (usp. Brinker 2005), već uzima u obzir činjenicu “[...] da su tekstovi uvijek smješteni u neku komunikacijsku situaciju, da se uvijek nalaze u konkretnom komunikacijskom procesu u kojem su govornik i slušatelj odnosno autor i čitatelj sa svojim društvenim i situacijskim pretpostavkama i odnosima najvažniji čimbenici”¹⁵⁸ (Brinker 2005: 15). S tim u vezi funkcija koju tekst ima u određenoj komunikacijskoj situaciji jedna je od stožernih kategorija komunikacijski usmjerene tekstne lingvistike. Metoda analize teksta s obzirom na njegovu funkciju izrađena je po uzoru na koncept indikatora ilokucije u teoriji govornih činova (usp. *ibid.*: 104). U svojem prijedlogu Brinker polazi od toga da je tekstna funkcija indicirana i unutar teksta (jezičnim i nejezičnim indikatorima), i izvan teksta, tj. kontekstualnim indikatorima.¹⁵⁹ U indikatore koji se nalaze unutar teksta Brinker između ostalog ubraja gramatičke jedinice i strukture kao što su modus, prilozi, partikule i sl., zatim način razvoja teme (deskriptivni, narativni, argumentacijski i eksplikativni) te stilske figure. Poseban naglasak za indicaciju tekstne funkcije Brinker stavlja na indikator koji naziva tematski stav, „tj. stav emitenta prema sadržaju teksta, posebice prema temi teksta“ (Brinker 2000: 180), koji se pak izvodi iz drugih jezičnih sredstava koja indiciraju taj stav i koja ćemo detaljnije razmotriti u

¹⁵⁷Gardt (2007: 31) navodi listu kategorija koje se primjenjuju u analizi diskursa, ali napominje da ne postoji konsenzus o tome koje su kategorije u istraživanju nužne, a koje nisu.

¹⁵⁸“[...] dass Texte immer eingebettet sind in eine Kommunikationssituation, dass sie immer in einem konkreten Kommunikationsprozeß stehen, in dem Sprecher und Hörer bzw. Autor und Leser mit ihren sozialen und situativen Voraussetzungen und Beziehungen die wichtigsten Faktoren darstellen” (Brinker 2005: 15).

¹⁵⁹Prema Brinkerovoj terminologiji „innertextliche und außertextliche Indikatoren“ (usp. *ibid.*:104).

poglavlju o tim sredstvima. Na kraju Brinker u kategoriju indikatora tekstne funkcije koji se nalaze unutar teksta ubraja i nejezične indikatore kao što su grafički i slikovni prikazi u nekom tekstu.

Što se tiče kontekstualnih indikatora, njima prema Brinkeru (ibid.) pripadaju medijalno i situacijsko okruženje teksta, na primjer pripadnost teksta određenom komunikacijskom obliku (pismo, novinski članak, plakat i sl.), određenoj tekstnoj vrsti i, konačno, određenom komunikacijskom odnosno djelatnom području.¹⁶⁰ Na kraju ustvrđuje da „kontekstni indikatori naposljetku dominiraju nad jezičnim indikatorima“¹⁶¹ (Brinker 2005: 96). Tipovi su tekstnih funkcija koje navodi Brinker informativna, apelativna, kontaktna, deklarativna te obligacijska funkcija. Mi u ovom radu nećemo analizirati pojedinačne tekstove s obzirom na njihovu funkciju jer se, s obzirom na tekstnu vrstu politički komentar, polazi od toga da tekst ima apelativnu funkciju. Ono što je, međutim, u ovom radu bitno jest uloga afektivnosti s obzirom na tu funkciju. Naime, definicija je apelativne funkcije teksta da „emitent recipijentu daje na znanje da ga želi motivirati da zauzme određen stav prema nekoj stvari (utjecaj na mišljenje) i/ili da izvrši određenu radnju (utjecaj na ponašanje)“¹⁶² (Brinker 2005: 117). Samim time pretpostavlja se da je izražavanje afektivnosti jedna od ključnih strategija u ostvarenju te funkcije te da je stogakonstitutivna za političke komentare u ovom korpusu, što ćemo pokušati dokazati analizom konkretnih tekstova.

Na diskursnoj razini, s druge strane, iako je riječ o kategorijama koje se analiziraju u konkretnim tekstovima, one „neće biti, kao što je to primjerice slučaj kod tradicionalne analize u tekstnoj lingvistici, analizirane u odnosu na prethodne, okolne i naknadne iskaze“¹⁶³ (Warnke 2007: 17), već kao diskursni fenomeni koji se javljaju u više tekstova i na taj način čine obilježje danog diskursa. Drugim riječima, ako se primjerice neka jezična strategija izražavanja afektivnosti manifestira samo u jednom tekstu, ta je jezična strategija svojstvena tom tekstu, ali

¹⁶⁰Pod terminom komunikacijsko/djelatno područje Brinker podrazumijeva određena društvena područja u kojima vrijede određene djelatne i vrijednosne norme. Takva su područja npr. znanost, pravo, religija, tisak, politika itd. (usp. Brinker 2005: 148-149).

¹⁶¹„[...] Kontextindikatoren letztlich über die sprachlichen Indikatoren dominant sind“ (Brinker 2005: 96).

¹⁶²„Der Emittent gibt dem Rezipienten zu verstehen, daß er ihn dazu bewegen will, eine bestimmte Einstellung einer Sache gegenüber einzunehmen (Meinungsbeeinflussung) und/oder eine bestimmte Handlung zu vollziehen (Verhaltensbeeinflussung)“ (Brinker 2005: 117).

¹⁶³„[...] werden jedoch nicht, wie in herkömmlicher Analyse etwa der Textlinguistik, in Abgrenzung von vorhergehenden, umgebenden und nachfolgenden Äußerungen analysiert“ (Warnke 2007: 17).

nije diskursno relevantna. Prema Wengeleru (2008: 209-210) segmenti teksta postaju diskursno relevantni tek na osnovi svoje rekurentnosti. Tek rekurentnost nekog fenomena osigurava validnost iskaza o nekom diskursu jer otkriva *obrasce* razmišljanja (i osjećanja i htijenja) koji su dijelovi mentaliteta odnosno kolektivnog znanja o određenom isječku stvarnosti. Njihova interpretacija u okviru pojedinačnog teksta samo je temelj za sveukupnu interpretaciju diskursa.

Uzimajući u obzir, s jedne strane, navedena metodološka načela i kategorije analize te, s druge, činjenicu da se emocije, kako je to već utvrđeno, mogu manifestirati na više jezičnih razina i načina, i u ovom će se radu analizirati korpus od najniže, leksičke razine preko sintaktičke razine do razine teksta i diskursa, i to pomoću odabranih kategorija koje će biti predstavljene u ovom poglavlju.

Prvi korak istraživanja bit će analiza na leksičkoj razini, po uzoru na Girnthovu analizu nominacija koje on definira kao referenciju koja u sebi istodobno sadrži izraz stava prema objektu referencije. Budući da je stav sastavljen od triju komponenata – kognitivne, emocionalne i voluntativne, analiza nominacija bitnih referentnih objekata danog diskursa ključna je za istraživanje emocionalnosti na leksičkoj razini. Objekti referencije u tom su kontekstu glavni sudionici diskursa, njihovi postupci te ostali isječki stvarnosti koji su u tekstu usko povezani s njima. Na ovoj razini također su bitni izrazi kojima se označuju emocije, pa će i oni biti dijelom analize s obzirom na njihov kontekst i funkciju u emocionalnom potencijalu teksta.

Sljedeća je razina analize razina predikacija kojima se navedenim bitnim elementima diskursa (sudionicima, njihovim postupcima itd.) pripisuju određene osobine, pomoću kojih pak možemo izdvojiti njihovu emocionalnu komponentu. Na toj nadleksičkoj odnosno sintaktičkoj razini posebna pozornost bit će posvećena tzv. emocionalnoj modalnosti odnosno emocionalnom stavu emitenta prema sadržaju propozicije, ako se propozicije odnose na navedene bitne elemente diskursa. Naime, takvi emocionalni stavovi bitne su sastavnice sveukupnog emocionalnog potencijala teksta jer nam mogu dati izravan uvid u emocionalni stav koji emitent iskazuje prema nekom isječku stvarnosti prezentiranom u propoziciji iskaza.

Sljedeća su etapa analize dijelovi teksta u kojima su tematizirane, odnosno opisane emocije u tekstu, pa ćemo pokušati odgovoriti na pitanje o njihovoj funkciji u tekstu tako što će ti dijelovi teksta biti opisani u odnosu na kontekst, što znači da će se s pomoću njihova neposrednog okruženja u tekstu, ali i s pomoću konteksta, pokušati odrediti njihova funkcija u tekstu i diskursu.

Posebno mjesto u analizi zauzimat će metafore u smislu kognitivne lingvistike kojima se referira na bitne elemente diskursa. Metafore su za ovaj rad bitne utoliko što omogućuju uvid u način konceptualizacije nekog objekta na koji metafora upućuje, što nam može dati uvid u emocionalnu komponentu tih konceptualizacija.

Pretposljednji korak u analizi bit će posvećen stilskim figurama i njihovoj ulozi u emocionalnom potencijalu teksta, dok će posljednji biti analiza neverbalnog dijela teksta, dakle eventualnih vizualnih i grafičkih sredstava koja pridonose emocionalnom tekstnom potencijalu.

Rezultati analize bit će razmotreni iz triju aspekata. Prvo, razmotrit će se uloga utvrđenih manifestacija emocionalnosti u odnosu na političku uporabu jezika u javnoj komunikaciji i time na postavljenu hipotezu da je emocionalnost u političkoj uporabi jezika njegovo inherentno obilježje, bez obzira na tvrdnje da se u politici primarno primjenjuju racionalne strategije komunikacije.

Drugo, manifestacije emocionalnosti u danome diskursu bit će razmotrene i u odnosu na tekstnu vrstu politički komentar i njezina inherentna obilježja, a time i na postavljenu tezu da politički novinski komentari, bar što se tiče danoga diskursa, također suprotno općem uvjerenju i unatoč dominantno argumentacijskom tematskom razvoju, nisu u potpunosti racionalni, već i neizostavno prožeti emocionalnom komponentom jezika i njezinom uporabom. U ovome dijelu, dakle, bit će razmotren status emocionalnosti kao inherentnog obilježja ove tekstne vrste.

Konačno, po uzoru na Fritza Hermanna i njegovo poimanje povijesti jezika kao povijesti mentaliteta, pokušat će se odgovoriti na pitanje koliko istraživanje emocionalnosti nekoga diskursa može dati iskaze o mentalitetu određenog vremena i društva koje je proizvelo taj diskurs. Cilj je, dakle, pokazati da afektivne jezične strategije kao diskursni fenomeni, osim onih kognitivnih, konstituiraju diskurs i odražavaju, ali i konstruiraju način konceptualizacije tematskih područja, u našem slučaju ankesije i atentata, i da ih stoga u jezikoslovnim istraživanjima ne treba zanemariti.

U sljedećem poglavlju dat ćemo pregled i objašnjenje odabranih kategorija koje će se u skladu s navedenim načelima diskursne analize istražiti u danim diskursima.

2.3 Kategorije analize

Povijesni okvir

Komunikacijsko područje (mediji, politika)

Komunikacijski oblik (novinski članak)

Tekstna vrsta (*Leitartikel*)

Nominacijski izrazi (leksička razina)

Metafore

Modalnost (sintaktička razina)

Stil i stilska sredstva (tekstna razina)

Budući da je o nekim kategorijama već bilo riječi (povijesni okvir, komunikacijsko područje, modalnost i stil opisani su kao kategorije analize u ranijim poglavljima), u ovom ćemo se poglavlju podrobnije pozabaviti tekstnom vrstom novinski politički komentar, kategorijom nominacijskih izraza i metaforom.

2.3.1 O pojmu tekstna vrsta

U svom pregledu tekstnolingvističkih kategorija Fix navodi da se, općenito uzevši, tekstna lingvistika bavi dvama glavnim pitanjima – to je pitanje što tekst čini tekstom i pitanje klasifikacije odnosno tipologizacije tekstova (usp. 1999: 11). Povijesno gledajući, prvo se nastojalo odrediti što je to tekst, dok je pitanje tekstnih klasa i tekstnih vrsta nešto recentnije. U kontekstu prvog pitanja neizostavno je spomenuti utjecajno djelode Beaugrandea i Dresslera *Uvod u tekstnu lingvistiku* u kojem ta dvojica autora ukazuju na sedam kriterija koje svaki tekst mora ispuniti da bi ušao u kategoriju teksta: „Mi definiramo TEKST kao KOMUNIKATIVNU OKURENCIJU (engl. „occurence“) koja ispunjava sedam kriterija TEKSTUALNOSTI. Ako se i jedan od tih kriterija smatra neispunjenim, tekst se smatra nekomunikativnim. S toga se nekomunikativni tekstovi tretiraju kao ne-tekstovi.“¹⁶⁴(de Beaugrande i Dressler 1981: 3). Ti su

¹⁶⁴ „Wir definieren einen TEXT als eine KOMMUNIKATIVE OKKURENZ (engl. „occurence“), die sieben Kriterien der TEXTUALITÄT erfüllt. Wenn irgendeines dieser Kriterien nicht als erfüllt betrachtet wird, so gilt der Text als nicht kommunikativ. Daher werden nicht-kommunikative Texte als Nicht-Texte behandelt [...]“ (de Beaugrande i Dressler 1981: 3).

kriteriji, redom, kohezija, koherencija, intencionalnost, akceptabilnost, informativnost, situativnost i intertekstualnost. Ne želeći ulaziti pojedinačno u svaki od tih kriterija, dalje u tekstu bit će razmotreni oni kriteriji koji su relevantni za ovo poglavlje, a to su poimenice intencionalnost, intertekstualnost, te situativnost. U vezi s tipologizacijom tekstova i njihovih obilježja treba reći da su pristupi tom pitanju također veoma stari, odnosno da datiraju još iz vremena prije nastanka tekstne lingvistike: „Već od davnina postoje pokušaji ograničavanja faktički beskonačne mase tekstova [...]“¹⁶⁵ (Heinemann 2000: 507). Kao primjer za tu konstataciju navodi se klasifikacijesudskih govora u antičkoj retorici, klasifikacija zakonskih tekstova, književni žanrovi i slično (usp. Heinemann i Viehweger 1991: 132). Međutim, tek s nastankom znanosti o tekstu počinje i znanstveno bavljenje problematikom tekstnih vrsta, pri čemu su nastali i nastaju različiti modeli klasifikacije tekstova. Naime, kako navodi Heinemann (2000: 508), istraživanjem teksta i njegove strukture uočeno je da se određene strukture i obilježja koja su uočena u konkretnim primjercima tekstova opetovano pojavljuju kada je riječ o savladavanju istih ili sličnih komunikacijskih zadataka. Time su te rekurencije smatraju uvjetovanim, a ne proizvoljnim fenomenima, te postaju temelj za tipologizaciju odnosno klasifikaciju takvih primjeraka tekstova (usp. Heinemann 2000: 508). Uslijed te spoznaje u znanstvenoj se literaturi polazi od načela da su svi tekstovi primjerci neke tekstne vrste. Taj uzajamni odnos među određenim primjercima teksta na temelju pripadnosti jednoj tekstnoj vrsti jedan je vid intertekstualnosti kao temeljnog obilježja teksta. Naime, prema de Beaugrande i Dressler (1981) intertekstualnost je temeljno obilježje teksta uslijed kojeg se tekstovi tipološki odnose jedan na drugi: „Intertekstualnost je, općenito govoreći, odgovorna za razvoj TEKSTNIH VRSTA kao klasa tekstova s tipičnim obrascima obilježja [...]“¹⁶⁶ (de Beaugrande i Dressler 1981: 13; usp. i str. 188). Taj vid intertekstualnosti naziva se i tipološka intertekstualnost¹⁶⁷ (usp. Gansel i Jürgens 2007: 109) koja „omogućava da se tekstne vrste i njihovi obrasci poimaju kao reprezentacije znanja u memoriji, koje sudionici komunikacije svjesno rabe“¹⁶⁸ (*ibid.*).

¹⁶⁵ „Schon seit alters hatte es Versuche zur Eingrenzung der faktisch unendlichen Menge von Texten [...] gegeben“ (Heinemann 2000: 507).

¹⁶⁶ „Intertextualität ist, ganz allgemein, für die Entwicklung von TEXTSORTEN als Klassen von Texten mit typischen Mustern von Eigenschaften verantwortlich [...]“ (1981: 13; usp. i str. 188).

¹⁶⁷ Za razliku od referencijalne intertekstualnosti koja podrazumijeva odnose među konkretnim primjercima teksta (usp. Gansel i Jürgens 2007: 109; usp. i Hausendorf i Kesselheim 2008: 30).

¹⁶⁸ „[...] bietet die Möglichkeit, Textsorten und ihre Muster als Wissensrepräsentationen im Gedächtnis aufzufassen, von denen Kommunizierende bewusst Gebrauch machen“ (Gansel i Jürgens 2007: 109).

Međutim, što se točno podrazumijeva pod pojmom tekstna vrsta? Prema Brinkeru (2005: 144) u tekstnoj lingvistici postoje dva glavna pristupa problemu tekstnih vrsta (jezično-sustavni i komunikacijski orijentiran pristup), dok Heinemann (2000: 509) pravi finiju diferencijaciju te navodi četiri temeljna pristupa. Naime, kako su se mijenjali pristupi tekstu kao znanstvenom objektu, tako su se mijenjali pristupi i definicije termina tekstna vrsta. Tako je gramatičko-strukturalistički pristup koji je prevladavao 60-ih godina prošloga stoljeća uzimao u obzir isključivo jezične kriterije, dok su se izvanjezična obilježja smatrala nelingvističkima: „Tekstne vrste u ovim se modelima [...] poimaju kao isključivo ili pretežno formalne i strukturalne jedinice koje se razgraničavaju jedna od druge prema određenim [...] obilježjima odnosno skupinama obilježja“¹⁶⁹(Heinemann 2000: 509). Taj isključivo formalni pristup tekstu može se objasniti time što je u jezikoslovlju pristup tekstu isprva bio određen pristupom rečenici kao jezičnoj jedinici: „Polazeći od hipoteze da tekstovi u načelu iskazuju ista svojstva kao rečenice, tekstne su cjeline opisivane istim metodama i na temelju istih kategorija kao i pojedinačne rečenice“¹⁷⁰(Heinemann i Viehweger 1991: 26). Takav pristup tekstu odražava se i u prvim definicijama teksta koje tekst određuju kao povezan slijed rečenica odnosno objekt koji se ponaša poput rečenice samo što je opširniji od nje (usp. Gansel i Jürgens 2007: 36). Međutim, ustanovilo se da ti formalni modeli ne mogu obuhvatiti sve dimenzije fenomena tekstna vrsta jer se primjerice na temelju kompleksnosti rečenica, njihove vrste i frekventnosti u nekom tekstu, ili na temelju određenih tipova supstitucije odnosno pronominalizacije i sl. ne može u dovoljnoj mjeri razgraničiti jedan tip teksta od drugog.

Sljedeći je pristup također polazio isključivo od tekstnih struktura, ali je za razliku od prvog pristupa osim formalnih uzimao u obzir i značenjske fenomene. Takvi značenjski su fenomeni izotopija, strukture tema-rema te odnosi među propozicijama (usp. Gansel i Jürgens 2007: 40). Ti su značenjski fenomeni s jedne strane omogućili dublji uvid u prirodu teksta (koncept izotopije je primjerice postao temeljem za objašnjenje koherencije teksta i konstituiranja teme teksta (usp. Metzler 2000: 320), dok se iz funkcionalne rečenične perspektive izveo koncept tematske progresije teksta i razvoja teme, što je opet u vezi s pitanjem tekstnih vrsta dovelo do klasificiranja tekstova u argumentativne, narativne deskriptivne, eksplikativne i sl.

¹⁶⁹ „Textsorten werden in diesen Modellen [...] als ausschließlich oder dominant formale und strukturelle Einheiten verstanden, die nach bestimmten [...] Merkmalen bzw. Merkmalbündeln voneinander abzugrenzen sind“ (Heinemann 2000: 509).

¹⁷⁰ „Ausgehend von der Hypothese, daß Texte prinzipiell dieselben Eigenschaften aufweisen wie Sätze, wurden nun Textganzenheiten mit denselben Methoden und auf der Grundlage derselben Kategorien wie Einzelsätze beschrieben“ (Heinemann i Viehweger 1991: 26).

(Gansel/Jürgens 2007: 43). No kako zaključuje Heinemann, ti semantičko-sadržajni pristupi tekstu i tekstnim vrstama s jedne su strane istaknuli važnost značenjskih fenomena za određivanje tekstnih vrsta, ali su s druge strane pokazali da se određivanje tekstne vrste ne može svesti na značenjske aspekte (usp. 2000: 510).

Tek zahvaljujući pragmatičkom preokretu nastali su pristupi koji uzimaju u obzir i izvantekstna odnosno izvanjezična obilježja: „Tekstna vrsta odnosno tekstna klasa sada se više ne promatra kao neka gramatička struktura, već kao realizacija nekog tipa komunikacije. Stoga se i klasifikacija tekstnih vrsta svodi na tipologiju radnje odnosno situacije“¹⁷¹ (Heinemann i Viehweger 1991: 134). Taj tzv. situacijski model odnosno pristup tekstu i tekstnim vrstama stavlja, dakle, težište na različite aspekte situacije u kojoj tekstovi nastaju ili bivaju recipirani. Sukladno tome i situacijski čimbenici poput medija (usmena/pismena komunikacija) i djelatnog područja (poput politike, znanosti, prava, umjetnosti i sl.) određuju tekstnu vrstu. Međutim, problem je kod tog pristupa što je fokus istraživanja suviše bio na uvjetima jezičnog djelovanja, dok je samo jezično djelovanje bilo u drugom planu (usp. Heinemann 2000: 511) Stoga je situacijski model nadopunjen modelom koji uzima u obzir i „komunikacijsko funkcioniranje“ (*ibid.*) tekstova, tj. činjenicu da se „[...] tekstovi produciraju samo onda kada govornici žele nešto postići kod sugovornika (promjenu njihovih stavova, stanja njihove informiranosti naposljetku njihova djelovanja koje iz toga proizlazi)“¹⁷² (Heinemann 2000: 511). Ti tzv. funkcionalni modeli teksta i tekstnih vrsta temelje se na načelu da je jezik (a time i tekst) jedna vrsta djelovanja koja kao i svako svjesno djelovanje ima svoj cilj. Odnos između djelovanja i jezika ističe i Glovacki-Bernardi prema kojoj osobitosti funkcije jezika u ljudskom društvu možemo obuhvatiti samo ako promatramo jezik kao jedan od vidova ljudskog djelovanja (1990: 5). U tom smislu Heinemann (2008: 115) ustvrđuje: „Kao kod svake praktične radnje (CIJEPATI DRVA, OTVORITI VRATA) i u slučaju komunikacijskih radnji individue slijede određene ciljeve. Ti se ciljevi kod komunikacijskih radnji nazivaju INTENCIJE. Oni bitno određuju strukturu, sadržaj i opseg

¹⁷¹ „Eine Textsorte bzw. Textklasse wird nun nicht mehr als eine grammatischen Struktur angesehen, sondern als Realisierung eines Kommunikationstyps. Demzufolge ist Textsortenklassifikation auch auf eine Handlungs- bzw. Situationstypologie zurückzuführen“ (Heinemann i Viehweger 1991: 134).

¹⁷² „Texte ja immer nur produziert werden, wenn Sprecher bei Partnern etwas bewirken wollen (Veränderungen in ihren Einstellungen, in ihrem Kenntnisstand und nicht zuletzt in daraus resultierenden Handlungen)“ (Heinemann 2000: 511).

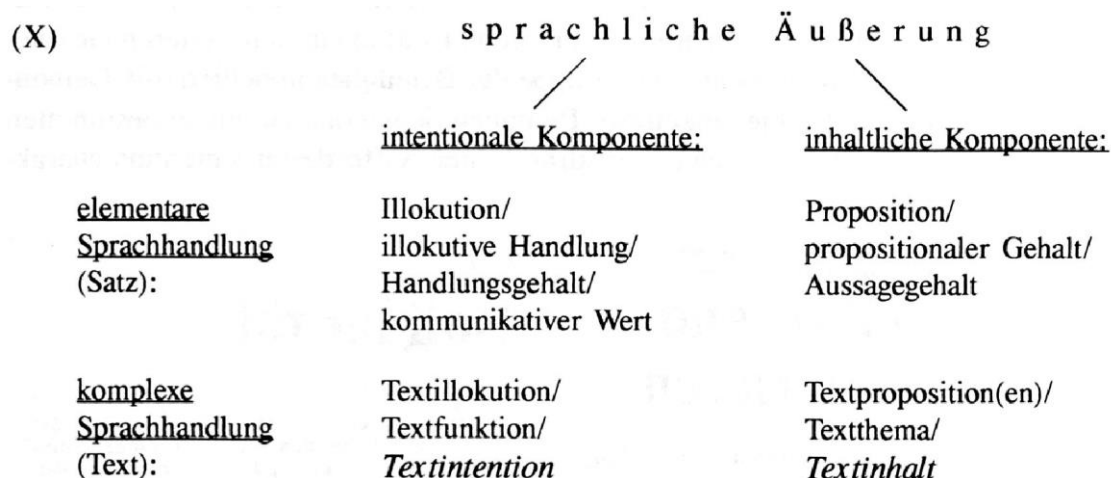
tekstova.“¹⁷³ Polazište je tih teza, između ostalog, Bühlerov model komunikacije koji po uzoru na Platona jezik određuje kao „alat (organon) kojim čovjek čovjeku priopćava nešto o stvarima“(Bühler 1982: 24),¹⁷⁴ a sam jezični znak stavlja u relaciju s pošiljateljem, primateljem i predmetima (u širem smislu) koje označava. Jezični je znak po njegovu mišljenju „simbol na temelju njegove svrstanosti predmetima i stanjima stvari/situacijama, simptom (pokazatelj, indicium) na temelju njegove ovisnosti o pošiljatelju čiju unutrašnjost izražava i signal na temelju apela na slušatelja čije unutrašnje i vanjsko ponašanje usmjerava poput drugih prometnih znakova“¹⁷⁵ (Karl Bühler 1982: 28). Time Bühler u opis jezika uvodi i korisnike s njihovim motivima, psihičkim stanjima i ciljevima. Impulsi funkcionalnog pristupa dolaze i iz sovjetske psihologije djelovanja te teorije govornih činova (usp. Fandrych i Thurmair 2011: 19; usp. i Heinemann i Viehweger 1991: 55). Konceptualizirajući tekst kao jezičnu radnju, tekstna lingvistika je u središte svoje pažnje stavila pitanje svrhe ili cilja autora teksta u komunikaciji. Ta tekstna intencionalna komponenta naziva se tekstna funkcija, koju Brinker (2005: 100) definira ovako: „Terminom 'tekstna funkcija' u tekstu se označava komunikacijska namjera emitenta koja je izražena određenim, konvencionalno važećim sredstvima, tj. onima koja su u komunikacijskoj zajednici utvrđena kao obvezujuća. Radi se, dakle, o namjeri emitenta koju recipijent treba prepoznati, takoreći o uputi (instrukciji) emitenta recipijentu kako treba shvatiti tekst u cjelini, npr. kao informativni ili kao apelativni tekst.“¹⁷⁶ U tom smislu Lüger (1995: 51) navodi model koji jezične radnje dijeli na dvije komponente – tematsku i intencionalnu:

¹⁷³ „Wie bei jedem praktischen Handeln (HOLZ HACKEN, EINE TÜR ÖFFNEN) verfolgen Individuen auch beim kommunikativen Handeln (beim SCHREIBEN EINES BRIEFES, beim TELEFONIEREN) bestimmte *Ziele*. Die Ziele beim kommunikativen Handeln werden INTENTIONEN genannt. Sie bestimmen wesentlich Aufbau, Inhalt und Umfang von Texten“(Heinemann 2008: 115).

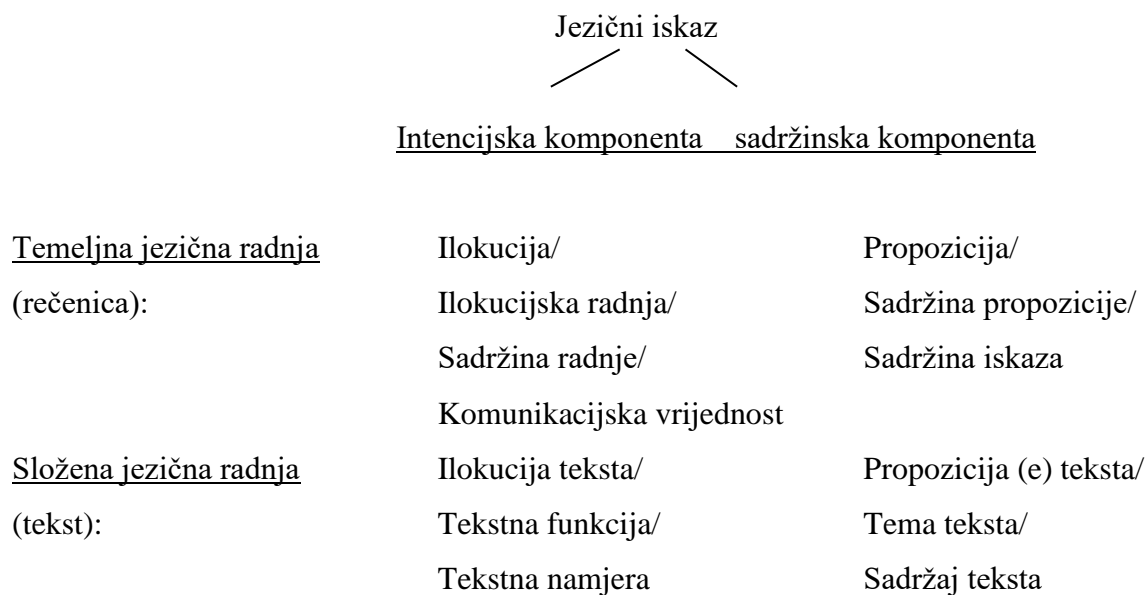
¹⁷⁴ „[...] die Sprache sei ein organum, um einer dem anderen etwas mitzuteilen über die Dinge“ (Bühler 1982: 24).

¹⁷⁵ „Es ist *Symbol* kraft seiner Zuordnung zu Gegenständen und Sachverhalten, *Symptom* (Anzeichen, Indicium) kraft seiner Abhängigkeit vom Sender, dessen Innerlichkeit es ausdrückt, und *Signal* kraft seines Appells an den Hörer, dessen äußeres oder inneres Verhalten es steuert wie andere Verkehrszeichen“(Bühler 1982:28).

¹⁷⁶ „Der Terminus „Textfunktion“ bezeichnet die im Text mit bestimmten, konventionell geltenden, d.h. in der Kommunikationsgemeinschaft verbindlich festgelegten Mitteln ausgedrückte Kommunikationsabsicht des Emittenten. Es handelt sich also um die Absicht des Emittenten, die der Rezipient erkennen soll, sozusagen um die Anweisung (Instruktion) des Emittenten an den Rezipienten, als was dieser den Text insgesamt auffassen soll, z.B. als informativen oder als appellativen Text“(Brinker 2005: 100).

Tablica 4: Model jezične radnje

Izvor: Lüger (1995: 51)

Model prikazuje tekstnolingvističku adaptaciju kategorija teorije govornih činova na tekstnoj razini. U skladu s tim modelom rabit ćemo termine tekstna funkcija za intencionalni aspekt teksta te tekstna propozicija za sadržajnu komponentu.

Brinker (2005: 101) na ovom mjestu upozorava da se pojam tekstne funkcije mora razlučiti od stvarne namjere emitenta, jer se na primjer u tekstu s dominantnom informativnom

funkcijom može kriti persuazivna intencija autora. Također je potrebno razlučiti tekstnu funkciju od djelovanja, dakle učinka koji tekst ima na primatelja poruke.

Kao glavne tekstne funkcije Brinker (2005: 113) navodi informacijsku funkciju, kod koje je, dakle, u prvom planu funkcija teksta da informira recipijenta o nečemu, zatim apelativnu funkciju kod koje emitent daje na znanje recipijentu da zauzme određeni stav prema nečemu, odnosno da poduzme određene radnje u skladu s tim stavom, obligacijsku funkciju, kod koje se emitent tekstom obvezuje recipijentu na neku određenu radnju, zatim kontaktnu funkciju, kod koje je u središtu osobni odnos prema recipijentu, kojom se dakle uspostavlja ili održava kontakt s recipijentom, i, konačno, deklarativnu funkciju kojom se tekstom uspostavlja nova realnost (usp. Brinker 2005: 113-129).

Međutim, i funkcionalni model pokazao se nedovoljnim za klasifikaciju tekstova ako se ona temelji isključivo na tekstnoj funkciji. Štoviše, zahtjev lingvista da se tekstne vrste određuju isključivo na temelju jednog tipa kriterija pokazao se nemogućim (usp. Heinemann 2000: 513). Stoga su u konačnici predloženi tzv. modeli više razina¹⁷⁷ kojih je polazište da je za tekstne vrste konstitutivna kombinacija različitih kriterija, od kojih su ključni vanjski oblik teksta/*layout*, karakteristične osobitosti u formulaciji i strukturi, sadržajno-tematski aspekti, situacijski aspekti te komunikacijske funkcije. U skladu s tim novim određenjem teksta Brinker ovako definira pojam tekstna vrsta: „Tekstne su vrste društveno važeći obrasci za kompleksne jezične radnje i mogu se opisati kao tipični spojevi kontekstualnih (situacijskih), komunikacijsko-funkcionalnih i strukturalnih (gramatičkih i tematskih) obilježja“¹⁷⁸ (2005: 150). Pri tome se polazi od toga da pojedinačne razine ili aspekti u slučaju različitih tekstnih vrsta imaju različitu važnost, ali da je ipak u većini slučajeva presudna tekstna funkcija: „Već i letimično predočavanje tijeka produkcije teksta može pokazati da su i izbor jezičnih sredstava (gramatički aspekt) i razvoj teme odnosno tema teksta komunikacijski određeni, tj. da su određeni komunikacijskom intencijom emitenta te čimbenicima društvene situacije“¹⁷⁹ (usp. Heinemann 2005: 13).

¹⁷⁷ Mehr-Ebenen-Modelle (pojam prema Heinemann 2000: 513).

¹⁷⁸ „Textsorten sind konventionell geltende Muster für komplexe sprachliche Handlungen und lassen sich als jeweils typische Verbindungen von kontextuellen (situativen), kommunikativ-funktionalen und strukturellen (grammatischen und thematischen) Merkmalen beschreiben“ (Brinker 2005: 150).

¹⁷⁹ „Bereits eine flüchtige Vergegenwärtigung des Ablaufs der Textproduktion kann zeigen, daß sowohl die Wahl der sprachlichen Mittel (grammatischer Aspekt) als auch die Entfaltung des Themas bzw. der Themen eines Textes (thematischer Aspekt) kommunikativ gesteuert werden, d.h. durch die kommunikative Intention des Emittenten sowie durch Faktoren der sozialen Situation bestimmt sind“ (Heinemann 2005: 13).

To znači da je tekstna funkcija temeljni kriterij za klasifikaciju tekstnih vrsta, pa Brinker na temelju tog obilježja tekstne vrste dijeli u pet tekstnih klasa: informativne, apelativne, obvezujuće, kontaktne i deklarativne tekstove (usp. 2005: 145). Dakle, tekstna je klasa šira kategorija koja obuhvaća pojedinačne tekstne vrste (usp. 2005: 146). Daljnju subkategorizaciju tih klasa u tekstne vrste omogućavaju navedeni kontekstualni i strukturalni kriteriji. Svi se ti čimbenici moraju uzeti u obzir u opisu tekstova našeg korpusa. U skladu s tim i s obzirom na to da je predmetni korpus sačinjen od medijskih tekstova, u narednom će se poglavlju teoretski razmotriti tekstna vrsta politički komentar.

2.3.1.1 O tekstnoj vrsti politički komentar/urednički članak

U povijesti novinarstva tisak odnosno novinski tekstovi nisu uvijek bili podijeljeni po načelu funkcije informiranja odnosno iznošenja mišljenja. U počecima tiska (17. stoljeće) Mišljenje odnosno interpretacija događaja čak nije ni bilo njegovim konstitutivnim dijelom, već je primarna funkcija tiska bila da informira (usp. Burger 2005: 49).

Tek uslijed društvenih promjena i jačanja građanske klase, prosvjetiteljstva i borbe protiv apsolutizma te slabljenjem cenzure mijenja se i tisak i njegova funkcija, pa neutralni oblici informiranja uzmiču pred oblicima koji pristrano i otvoreno zauzimaju neku političku poziciju (usp. *ibid.*). U skladu s tim promjenama u publicistici nastaje potreba za novim oblicima izraza, pa se razvija tekstna vrsta novinski komentar. Zbog svog glavnog obilježja odnosno funkcije iskazivanja mišljenja novinski je komentar neizostavan dio političkog diskursa (usp. Ramge i Schuster 1999: 1702). Istovremeno, funkcija izražavanja mišljenja je i distinktivno obilježje koje komentar razlikuje od novinske vijesti kojoj je obilježje objektivnost.¹⁸⁰

Članci od kojih je sastavljen korpus pripadaju klasi novinskih tekstova koji imaju funkciju izražavanja mišljenja (*meinungsbetonte Texte*). U tu klasu Lüger (1995: 125) ubraja urednički članak (*Leitartikel*), komentar, glosu, kritiku i sl. Članci koji se istražuju u ovom radu pripadaju tekstnoj vrsti novinski komentar odnosno urednički članak (*Leitartikel*), stoga će se u sljedećem dijelu dati kratak opis obilježja te tekstne vrste. Bitna karakteristika komentara leži u samoj

¹⁸⁰Obilježje objektivnosti novinskih vijesti u novijoj je literaturi donekle relativizirano (usp. Ramge i Schuster 1999: 1702-1703).

njegovoj funkciji koja je u *Leksikonu komunikacijske i medijske znanosti* definirana kao vrednovanje i tumačenje mišljenja i događaja (usp. *Lexikon Kommunikations- und Medienwissenschaft* 2013: 154). Lüger (1995: 126) ističe da je funkcija komentara da interpretira, tj. iznese vlastito stajalište autora o dnevnim događajima, vremenskim tijekovima i političkim događajima. Pri tome je neizbježno, pa čak i poželjno iznošenje vlastitog stava odnosno vrednovanje predmeta komentara: “Subjektivni pogled s određenom perspektivom nije samo da se tolerira već da se i zahtijeva”¹⁸¹ (Burger 2005: 215). Vrednovanje komentatora, opet, nije samo sebi svrha, već ima cilj „da kod adresata potiče određene stavove, odnosno da ih mijenja [...]“¹⁸² (Lüger 2005: 126). Time politički komentar prema Brinkerovoj klasifikaciji tekstova prema tekstnoj funkciji spada u klasu apelativnih tekstova (vidi gore). Vrednovanje, kao središnja jezična radnja svih komentara istovremeno je i stožerna komponenta verbalne manifestacije afektivnosti u tekstovima. Tako Fiehler (1993) ustvrđuje: „Jedan dio vrednovanja u komunikaciji realizira se kao komunikacija emocija“¹⁸³ te dodaje „Izražavanje emocija tako se može odrediti kao specifičan oblik izražavanja vrednovanja“¹⁸⁴ (Fiehler 1993: 153). U tom smislu i Jahr (2000 74) ističe: „Unutar verbalne komunikacije obično se komunicira o nekom predmetu. Načinom *na koji* govorimo o toj temi mi istovremeno iznosimo i određene emocije i vrednovanja, čak i kada emocije nisu tema“¹⁸⁵ (usp. i Schwarz-Friesel 2007: 72; Fiehler 1990: 38,46; i dr.). Takvo poimanje izražavanja vrednovanja, a time i emocija, počiva na obuhvatnijem shvaćanju komunikacije, koje se, kako ustvrđuje Fiehler (1990: 35), ne podrazumijeva samo po sebi, jer je komunikacija dugo neopravdano bila svedena na razmjenu informacija: „Svjesni sveg pojednostavljenja možemo ustvrditi da se središnja konceptualizacija komunikacijskog procesa – i u svakodnevic i u znanosti – sastoji u tome da se komunikacija poima kao svrhovita *razmjena informacija*. Temeljna je pretpostavka pri tome da se komunikacijom odstranjuju deficiti u

¹⁸¹“Eine subjektive, perspektivische Sicht ist nicht nur toleriert, sondern erfordert” (Burger 2005: 215).

¹⁸² „[...] beim Adressaten bestimmte Einstellungen zu fördern oder zu verändern“ (Lüger 2005: 126).

¹⁸³ „Ein Teil der Bewertungen, die kommuniziert werden, wird als Kommunikation von Emotionen realisiert“ (Fiehler 1993: 153).

¹⁸⁴ „Die Kommunikation von Emotionen läßt sich so einordnen als eine spezifische Form der Kommunikation von Bewertungen“ (*ibid.*).

¹⁸⁵ „Innerhalb der verbalen Kommunikation wird normalerweise über einen Gegenstand kommuniziert. Durch die Art, *wie* wir über das Thema sprechen, kommunizieren wir gleichzeitig bestimmte Emotionen und Bewertungen, selbst wenn Emotionen nicht das Thema sind“ (Jahr 2000: 74).

znanju o stanju stvari u svijetu.“¹⁸⁶ Mnogo je adekvatnija konceptualizacija komunikacije, nastavlja Fiehler, upravo ona koja u obzir uzima i saopćavanje vrednovanja: „[...] adekvatnija konceptualizacija komunikacijskog procesa sastoji se u tome da se komunikacija istovremeno uvijek poima kao *razmjena informacija i vrednovanja*. Time što sudionici u interakciji razmjenjuju informacije[...] oni istovremeno razmjenjuju i vrednovanja, razmjenjuju svoje stavove o stanjima stvari koja su u pitanju. U tom su smislu ta stanja stvari uvijek vrednovana stanja stvari“¹⁸⁷ (*ibid.*: 36). S obzirom na Fiehlerovu konstataciju o preuskom poimanju komunikacije, i ne čudi da je njezina emocionalna strana u znanosti bila marginalizirana, a empirijska istraživanja isključivala njezinu emocionalnu dimenziju. Budući da su u istraživanju političko-medijske komunikacije vrednovanje i iznošenje stavova ključne i konstitutivne komponente, u ovom radu zastupamo tezu da je emocionalnost inherentno obilježje tekstne vrste novinski odnosno politički komentar.

Druga je konstitutivna komponenta komentara prema Lügeru (2005) argumentacijski razvoj teme. Budući da je predmet komentara obično neki događaj, stanje ili postupak koji se smatraju spornim, zbog čega mogu postati predmetom rasprave, ta se tekstna vrsta odlikuje argumentacijskom strukturom: „Problemizirajućem postupku i nastojanju da se obrazloženjem i opravdanjem uvjeri u valjanost određenih iskaza i zaključaka odgovara argumentacijska struktura teksta“¹⁸⁸ (Lüger 2005: 127). Uvjeravanje u stavove koji se zastupaju u komentaru prema Lüger se, dakle, odvija pomoću argumenata. Međutim, što zapravo znači da tekst posjeduje argumentacijsku strukturu? I podrazumijeva li takva struktura teksta i odsutnost emocije u tekstu? Odgovor na ta pitanja dat će se u sljedećem poglavlju.

¹⁸⁶ „Im Bewußtsein aller Vereinfachung kann man feststellen, daß die zentrale Konzeptualisierung des Kommunikationsprozesses – alltagsweltlich wie wissenschaftlich – darin besteht, Kommunikation als einen zweckrationalen *Austausch von Informationen* aufzufassen. Die Grundvorstellung dabei ist, daß durch Kommunikation Wissensdefizite über Sachverhalte der Welt ausgeglichen werden“ (Fiehler 1990: 35).

¹⁸⁷ „[...] adäquatere Konzeptualisierung des Kommunikationsprozesses besteht darin, Kommunikation zugleich immer als *Austausch von Information und von Bewertungen* aufzufassen. Indem Interaktionsbeteiligte Informationen austauschen, [...] tauschen sie zugleich auch immer Bewertungen aus, tauschen sie sich aus über ihre Einstellungen zu den infragestehenden Sachverhalten. In diesem Sinne sind Sachverhalte immer *bewertete* Sachverhalte“ (Fiehler 1990: 36).

¹⁸⁸ „Dem problematisierenden Vorgehen und dem Bestreben, mit Hilfe von Begründungen oder Rechtfertigungen von der Gültigkeit bestimmter Aussagen und Folgerungen zu überzeugen, entspricht die *argumentative Textstruktur*“ (Lüger 2005: 127).

2.3.1.1.1 O argumentaciji i emocionalnosti

U teoriji o argumentaciji teško da se mogu naći navodi koji razmatraju odnos argumentacije i emocionalnosti. Tako Egger, poput većine autora koji se bave tom tematikom, u svojoj definiciji argumentacije ne spominje emocionalnost: „O argumentaciji se radi onda [...] kada se inzistira na valjanosti onog iskaza koji u silogizmu¹⁸⁹ ima funkciju konkluzije i koji time [...] postaje sporan, te kada se drugi iskazi, koji su neosporni (rečeno klasičnom terminologijom: premise – a modernom: važeći razlozi) navode da bi spornost pomoću njih bila uklonjena.“¹⁹⁰ (Egger 2006: 5). Egger nastavlja da su argumentacije posebni slučajevi ljudske komunikacije u kojima se osporava valjanost neke tvrdnje, koja može biti osporena u svoja dva aspekta: u svojoj istinitosti¹⁹¹ i ispravnosti¹⁹². Autor, međutim, argumentaciju karakterizira kao sredstvo racionalnog diskursa i time implicitno emocionalnost postavlja kao nešto suprotno argumentaciji: „Faktična istina i moralna ispravnost oni su aspekti valjanosti koji u određenim slučajevima mogu postati sporni i čija se potencijalna spornost može ukloniti sredstvima racionalnog diskursa“¹⁹³ (2006: 12). Jedan od rijetkih autora koji to prešutno poistovjećivanje argumentacije s racionalnim načinom komunikacije dovodi u pitanje jest Fiehler (1993). U svom članku o graničnim slučajevima argumentacije Fiehler, naime, postavlja pitanje utjecaja emocionalnosti na status argumentacije, tj. pokušava odgovoriti na pitanje da li je prisutnost emocionalnosti u nekom polemičnom razgovoru ili raspravi samo jedan argumentacijski stil (koji on naziva emocionalnom argumentacijom) ili pak ukazuje na to da takva komunikacija nije više argumentacijska (usp. Fiehler 1993: 151). To njegovo pitanje pretpostavlja da postoji više stilova

¹⁸⁹Syllogismus – ein Begriff aus der formalen Logik, bezeichnet einen Schluss „von zwei Prädikataussagen auf eine dritte: (a) alle M sind G, (b) alle K sind M, (c) Konklusion: also sind alle K auch G.

¹⁹⁰ „Eine Argumentation liegt dann vor, [...] wenn die Gültigkeit derjenigen Aussage, die im Syllogismus als Konklusion fungiert, eingeklagt und somit [...] strittig wird und wenn andere Aussagen mit unbestrittenem Geltungsanspruch (klassisch gesprochen: Prämissen – und modern: Geltungsgründe) angeführt werden, mit deren Hilfe die Strittigkeit ausgeräumt werden soll“ (Egger 2006: 5).

¹⁹¹ „Äußerungen, deren propositionale Wahrheit vom Sprecher vorausgesetzt oder behauptet wird, [...] lassen sich in folgende explizit performative Gestalt bringen: *Ich behaupte hiermit, dass p* oder *Ich behaupte hiermit, dass es wahr ist, dass p*.“ (Egger 2006: 8). Ovdje Egger napominje da sete tvrdnje o istinitosti propozicije rijetko javljaju u ovom obliku, već jednostavno kao *p*. (usp. *ibid.*: 9).

¹⁹² „Der Geltungsanspruch ist ein **RICHTIGKEITSANSPRUCH**, wenn er sich auf die normative oder moralische Richtigkeit von Vorschlägen, Empfehlungen oder Handlungen bezieht“ (Egger 2006: 9). U eksplicitno performativnom obliku ti iskazi imaju oblik *Ich behaupte hiermit, dass es richtig/gut ist, p zu tun*. Usp. Egger 2006: 10.

¹⁹³ „Faktische Wahrheit und moralische Richtigkeit sind diejenigen Geltungsansprüche, die in bestimmten Fällen strittig werden können und deren potentielle Strittigkeit sich mit den Mitteln des rationalen Diskurses ausräumen lässt“ (Egger 2006: 12).

argumentacije „na primjer neemocionalno, emocionalno, strateško, angažirano, cjepidlačko itd. argumentiranje“¹⁹⁴ (Fiehler 1993: 150). Fiehler tako navodi da je „emocionalna argumentacija“¹⁹⁵ itekako moguća jer se i u slučaju argumentacije iznose stavovi i vrednovanja koja u sebi mogu imati emocionalnu komponentu. Ostaje, međutim, i dalje pitanje da li je emocionalnost samo jedna potencijalna komponenta argumentacije ili ona može biti i uzrok prestanka argumentacijskog razvoja teme, te kako razlikovati to dvoje. Fiehler to pitanje rješava razlikujući dva tipa (ili u njegovoj terminologiji modela) razgovora: kooperativni i kompetitivni model razgovora, a argumentacijska je samo ona verbalna interakcija koja je kooperativna (usp. Fiehler 1993: 164). Kooperativne razgovore definira kao one u kojima se sugovornik shvaća ozbiljno i tretira ravnopravno i u kojima se želi postići konsenzus, dok su kompetitivni razgovori oni u kojima se želi izboriti vlastita pozicija, u kojima se samo želi biti u pravu i u kojima se sugovornici ponašaju strateški (*ibid.*: 163). Indikator koji može ukazivati na to o kojem je modelu interakcije riječ jest predmet vrednovanja: „Ako se aktivnosti vrednovanja primarno odnose na formuliranu poziciju onog drugog, vrednovanje se poglavito odvija na kognitivnoj razini [...] i riječ je o konkretnom i mirnom obliku diskusije. Ako se aktivnosti vrednovanja primarno odnose na osobu koja zastupa tu poziciju, vrednovanje se poglavito odvija preko mehanizma emocionalnog vrednujućeg zauzimanja stava [...] te tako imamo oblik emocionalne, osobne i žestoke diskusije“¹⁹⁶ (*ibid.*: 154). U skladu s tim Fiehler zaključuje da „emocionalne argumentacije“ nisu „*contradictio in adjecto*“ (usp. 1993: 151) jer se emocionalnost može manifestirati u nekoj argumentaciji kao komponenta vrednovanja. Međutim, ako se vrednovanja ne odnose na sporni predmet ili stav, već na osobu koja iznosi taj stav, razgovor može napustiti argumentacijsku razinu i eskalacija emocionalnosti može prouzrokovati prekid argumentacije: „Ekstremna su točka posljednjeg navedenog oblika sekvence naizmjeničnih uvreda u kojima je potpuno zanemarena tematsko-objektivna komponenta i gdje se stvari odvijaju još samo na

¹⁹⁴ „z.B. ein sachliches, emotionales, strategisches, engagiertes, spitzfindiges etc. Argumentieren“ (Fiehler 1993: 150).

¹⁹⁵ Pojam prema Fiehler (1993).

¹⁹⁶ „Beziehen sich die Bewertungsaktivitäten primär auf die formulierte Position des anderen, erfolgt die Bewertung überwiegend auf kognitiver Ebene [...], so handelt es sich um eine sachbezogene und ruhige Form der Auseinandersetzung. Beziehen sich die Bewertungsaktivitäten primär auf die Person, die die Position vertritt, erfolgt die Bewertung überwiegend über den Mechanismus der emotionalen bewertenden Stellungnahme [...], so haben wir die Form der 'emotionalen'. persönlichen und heftigen Auseinandersetzung vor uns“ (Fiehler 1993: 154).

osobnoj razini“¹⁹⁷ (Fiehler 1993: 154). Koliko god Fiehlerovi navodi djelovali „deontički“ s obzirom na to da se argumentativnost nekog razgovora određuje prema načelima koja upućuju na to kakvi bi argumentacijski razgovori trebali biti da bi se smatrali takvima, operativno su itekako primjenjivi jer se orijentiraju prema faktičnim interakcijama koje se *de facto* odlikuju različitim stilovima argumentacije. Osim toga Fiehler ukazuje na bitnu razliku između (emocionalnog) vrednovanja predmeta argumentacije i (emocionalnog) vrednovanja samog sugovornika koje može dovesti do prekida argumentacijskog načina interakcije i do prelaska u konfliktni. Iako se Fiehlerovi navodi odnose na usmenu interakciju, oni se mogu primijeniti i na pisane tekstove jer se i tu emitent nalazi u nekoj vrsti dijaloga sa svojim recipijentima tako što anticipira njihove stavove i protustavove te na osnovi njih i osmišljava svoju strategiju i tako se implicitno, ali i eksplicitno može odnositi na njih (usp. Heinemann i Viehweger 1991: 214).

Pri rekonstrukciji argumentacijske strukture teksta mnogi se autori koriste argumentacijskim modelom engleskog filozofa Toulmina. Prema Toulminovu (1996) modelu neka se teza ili konkluzija (kod Toulmina: *claim*), da bi se obrazložila, odnosi na određene činjenice (*data*): „Ako tvrdnja nije iznesena potpuno nekontrolirano ili neodgovorno, onda obično imamo nekoliko činjenica pri ruci na koje možemo ukazati kako bismo je potkrijepili“¹⁹⁸ (*ibid.*: 88). Pri argumentaciji se, dakle, emitent koristi činjenicama (D) da bi potvrdio svoju tvrdnju ili tezu (C), međutim da bi te činjenice uopće mogle biti argumenti za njegovu tvrdnju, kao podloga mora služiti takozvano pravilo zaključivanja (PZ)¹⁹⁹. „To pravilo zaključivanja opći je hipotetički iskaz koji ima oblik 'ako D, onda C' – ili eksplicitnije: 'ako su dane činjenice x, y, z, onda se može pretpostaviti da C'“²⁰⁰ (Brinker 2005: 80). Međutim, kako ustvrđuje Egler (2006: 24), i sama pravila zaključivanja podliježu osporavanju. Zbog toga je Toulmin u svojoj shemi predvidio još jednu kategoriju, takozvane potporne iskaze (*backings*). Za potporni iskaz i pravilo zaključivanja Brinker kaže da se u tekstovima obično javljaju implicitno i da se pri argumentacijskoj analizi teksta moraju eksplicirati (usp. Brinker 2005: 81). Osim toga, kako ističe Toulmin (1996: 92), teze katkad nisu formulirane kao sveopće važeći iskazi, već ih emitent

¹⁹⁷ „Extrempunkt der letztgenannten Form sind Sequenzen wechselseitiger Beleidigungen, in denen die thematisch-sachliche Komponente der Auseinandersetzung völlig untergegangen ist und es nur noch persönlich zugeht“ (*ibid.*).

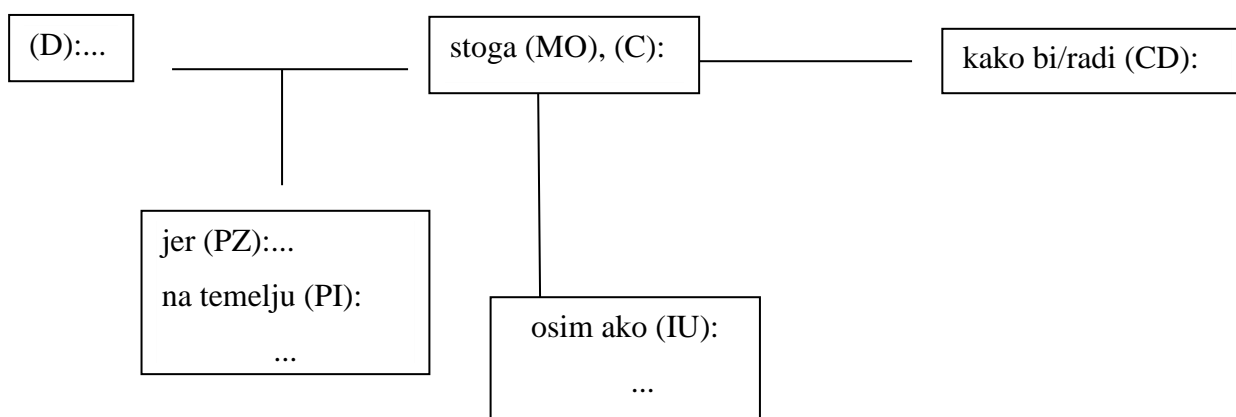
¹⁹⁸ „Wenn die Behauptung nicht völlig unkontrolliert und unverantwortlich gemacht wurde, haben wir normalerweise einige Tatsachen zur Hand, auf die wir zu ihrer Stützung verweisen können“ (Toulmin 1996: 88).

¹⁹⁹ U Toulminovoj terminologiji *warrant*, njem. *Schlussregel*.

²⁰⁰ „Diese Schlussregel ist eine allgemeine hypothetische Aussage, die die Form hat 'Wenn D, dann C' – oder expliziter: 'Wenn die Daten x,y,z gegeben sind, dann kann man annehmen, dass C'“ (Brinker 2005: 80).

ograđuje izrazima poput načelno, vjerojatno, moguće i slično koje Toulmin naziva modalnim operaterima jer modaliziraju stupanj sigurnosti zaključka (usp. Toulmin 1996: 92). Konačno, Toulmin u svojoj shemi predviđa i kategoriju iznimnih preuvjeta pod kojima tvrdnja (C) ne vrijedi. Međutim, tu se popis kategorija ne završava jer, kako uviđa Lüger (2005: 128) „zaključak se, naime, ne osigurava time da se kao razlog navode određene činjenice, već se on u načelu može obrazložiti navođenjem cilja djelovanja (CD)“²⁰¹. Stoga konačna shema Toulminova argumentacijskog modela, modificirana dodavanjem kategorije ‚cilj radnje‘ izgleda ovako:²⁰²

Tablica 5: Model argumentacije

Izvor: Urađeno i prevedeno prema Toulmin (1996: 92)

Legenda:

D – *Data*, činjenice

MO – modalni operateri koji se tiču stupnja sigurnosti zaključka

C – *claim*, teza ili tvrdnja

PZ – pravilo zaključivanja

²⁰¹ „(wird) eine Folgerung [...] nämlich nicht nur dadurch abgesichert, dass man als Grund bestimmte Fakten nennt, sondern sie kann prinzipiell auch durch die Angabe eines Handlungsziels (HZ) begründet werden“ (Lüger 2005: 128).

²⁰² Model u modificiranom obliku preuzet iz Tolumin (1996: 101).

CD – cilj djelovanja

PI – potporni iskazi

IU – iznimni uvjeti

Argumentacijska je struktura, dakle, posljedica fundamentalnog cilja komentara, koji se, kako je već rečeno, sastoji u tome da promijeni adresatov stav odnosno vrednovanje predmeta komentara, što „znači da čitatelji trebaju preuzeti danu poziciju i u konačnici biti uvjereni u valjanost teze u odnosu na konkurentna mišljenja“²⁰³ (Lüger 2005: 128).

Uz to komentari se odlikuju kratkim opisom predmeta komentara te fakultativnom prezentacijom suprotne pozicije, koju autor, međutim, navodi ponajprije stoga da bi je opovrgnuo i time potkrijepio svoju poziciju (usp. Lüger 2005: 132). Stilski gledano, komentari se kao kompleksne radnje vrednovanja i persuazije odlikuju strukturama kao što su pridjevi, prilozi, frazeologizmi i općenito stilskim figurama koje jezik komentara čine slikovitijim i ekspresivnijim. Zanimljivo je da se u vezi s vrednujućom funkcijom komentara u literaturi gotovo i ne spominje njihova emocionalna komponenta, već se vrednovanje poglavito dovodi u vezi s argumentacijskom strukturom teksta: „Vrednovanja se potkrepljuju argumentacijskom strukturom teksta.“²⁰⁴ (Burger 2005: 2015). Jedino se kod Burgera nalazi kratak navod da je vrednovanje često povezano s emocionaliziranjem, što prema Schwarz-Friesel nije isto što i prikazivanje i izražavanje emocija na razini teksta koje je predmet ovog rada, što je, za razliku od emocionaliziranja, „nešto u tekstu, nešto što je tekstu imanento te je njegovo inherentno obilježje.“

Na kraju, s obzirom na korpus preostaje da objasnimo razliku između komentara i uredničkog članka. Odmah na početku moramo primijetiti da ni Lüger ni Burger u svojim opširnim monografijama o medijima ne obrađuju urednički članak. Razlog tome, tako se pretpostavlja u ovom radu, može biti što se urednički članak smatra podvrstom komentara i time implicitno biva predstavljen: „Urednički članak može se promatrati kao oblik komentara koji je prostorno i stilski eksponiran u novinama.“²⁰⁵ Istina, *Lexikon Kommunikations- und*

²⁰³ „[...] das heißt, die Leser sollen eine gegebene Position übernehmen und schließlich von der Geltung einer These gegenüber konkurrierenden Meinungen überzeugt sein“ (Lüger 2005: 128).

²⁰⁴ „Die Wertungen werden durch eine argumentative Textstruktur abgestützt“ (Burger 2005: 2015)

²⁰⁵ „Der Leitartikel kann als eine in der Zeitung räumlich und stilistisch exponierte Form des Kommentars angesehen werden [...]“ (http://www.phil1.uni-wuerzburg.de/fileadmin/05010400/Studium/Sprache_in_der_Politik/1512_Kommentar.pdf pristupljeno 13. siječnja 2011).

Medienwissenschaft te dvije tekstne vrste razmatra odvojeno, ali sadržajno gotovo identično. Tako se u natuknici 'urednički članak' navodi da novine rabe različite nazive za svoje članke u kojima iznose mišljenje, među kojima su i komentar i urednički članak (usp. 2013: 183). I jedna i druga tekstna vrsta spadaju, dakle, u klasu novinskih tekstova u kojima se izražava mišljenje. Ono što urednički članak, međutim, razlikuje od komentara jest da je urednički članak mnogo veći, što znači da obuhvaća širi tematski kontekst od komentara. Osim toga urednički članak eksplicitnije zauzima neku poziciju: „Dok komentari argumentiraju odvažujući i samim time dolaze do utemeljenog zaključka, urednički članci od početka mnogo jasnije i bez kompromisa zauzimaju stav“²⁰⁶ (*ibid.*). Taj je stav u slučaju uredničkog članka odraz stava redakcije, dok komentar više odražava stav samog autora. U skladu s time se kao dodatna funkcija uredničkih članaka osim funkcije izražavanja i tvorbe mišljenja navodi i označavanje pozicije koju neki list zauzima spram nekog događaja (usp. *Lexikon Kommunikations- und Medienwissenschaft* 2013: 183). Stoga urednički članci obično ostaju nepotpisani, dok se uz komentar obično navodi ime autora. Konačno, za svrstavanje nekog članka u kategoriju uredničkog članka mogu poslužiti i mjesto u novinama koje urednički članci obično zauzimaju te izričito naslovljavanje članaka od strane novina: „Presudnu ulogu za svrstavanje uredničkog članka ima ili posebno mjesto nekog komentirajućeg članka ili eksplicitna naznaka samih novina.“²⁰⁷ Ipak se, na kraju, u pregledu zaključuje da je sve teže uočiti razlike (*ibid.*).

Članci od kojih je predmetni korpus sastavljen imaju više značajki koje upućuju na to da se radi o podvrsti komentara, dakle o uredničkom članku. Indikatori koji upućuju na tu tekstnu vrstu jesu, prije svega, istaknut položaj članaka, tj. svi se nalaze na prvoj stranici lista, članci nisu potpisani, što upućuje na to da odražavaju stav cijele redakcije, a ne pojedinca (eventualna anonimnost autora zbog cenzure je isključena jer je list ideološki konforman s režimom), i, konačno, sadržajno eksplicitno zauzimaju stav koji se beskompromisno brani.

2.3.2 Nominacijski izrazi

²⁰⁶ „Während Kommentare abwägend argumentieren und somit zu einer begründeten Schlussfolgerung kommen, beziehen Leitartikel von Anfang an viel eindeutiger und kompromissloser Stellung“ (*ibid.*).

²⁰⁷ „Ausschlaggebend für die Einstufung eines Leitartikels ist entweder die besondere Platzierung eines Meinungsartikels oder der explizite Hinweis der Zeitung selbst“ (*ibid.*).

Kako korisnik jezika rabi leksički materijal, zavisi od mnogih čimbenika koji su u prvom redu vezani uz samog govornika, njegove intencije, psihičko stanje, karakter i sl., ali i uz sam kontekst u kojem se komunikacija odvija. U kontekstu političko-medijske komunikacije bitno je stoga uzeti u obzir obilježja koja tu vrstu komunikacije određuju. U vezi s tim Girth ustvrđuje: „Uz pomoć riječi politički akteri komunikacijski se referiraju na izvanjezične predmete. Taj proces referiranja neodvojivo je povezan s konceptualizacijom tog izvanjezičnog.“²⁰⁸ (2002: 55). Iz toga proizlazi da se analizom leksičkog materijala kojim se govornik referira na entitete izvanjezične stvarnosti može puno toga otkriti o načinu njegova poimanja tih entiteta. Čin referencije u teoriji govornih činova definiran je kao čin kojim se govornik referira na izvanjezični entitet (usp. *Metzler Lexikon Sprache* 2000). Njegova je glavna funkcija, odnosno uvjet uspješnosti da u komunikaciji osigura da adresat točno odredi na koji se objekt govornik referira. Međutim, kada je riječ o političkoj komunikaciji, komunikacijska odredivost objekta na koji se govornik referira ne zadovoljava sve ciljeve korisnika jezičnog znaka: „Oni koji agiraju u politici žele postići više od toga da samo osiguraju određenost objekata referencije u komunikaciji. Da bi ostvarili svoje namjere i interese, oni se moraju pozicionirati i izraziti stavove i vrednovanja spram političkog protivnika i stanja stvari u politici“²⁰⁹ Girth (2002: 56). To znači da u analizi leksičkog materijala koji se rabi u političkoj komunikaciji moramo uvesti dodatni koncept vrednovanja, kako bismo taj vid referencije adekvatno opisali. U tu svrhu Girth rabi pojam nominacije: „Taj vrednujući oblik referencije u kojem se zauzima stav naziva se nominacija, a riječi koje se rabe u tu svrhu nazivaju se nominacijski izrazi“²¹⁰ (*ibid.*: 56). Jezgrovitiju definiciju daje Bellmann (1996: 11): „Nominacija je referencija plus [...] vrednujuća pragmatika.“²¹¹ U kontekstu političke komunikacije postavlja se pitanje iscrpljuju li se ciljevi uporabe takvih

²⁰⁸ „Mit Hilfe von WörternnehmendiepolitischenAkteurekommunikativBezugaufaußersprachlicheGegenstände. Dieser Vorgang des Referierens ist unauflöslich mit einer Konzeptualisierung des Außersprachlichen verknüpft“ (Girth 2002: 55).

²⁰⁹ „Den in der Politik Agierenden geht es aber um mehr als nur darum, die kommunikative Bestimmtheit von Referenzobjekten zu sichern. Um ihre Intentionen und Interessen durchzusetzen, müssen sie Position beziehen und Einstellungen und Bewertungen gegenüber dem politischen Gegner und politischen Sachverhalten zum Ausdruck bringen“ (Girth 2002: 56).

²¹⁰ „Man bezeichnet diese stellungsbeziehende, wertende Form der Referenz als Nomination und die zu diesem Zwecke verwendeten Wörter als Nominationsausdrücke“ (*ibid.*).

²¹¹ „Nomination ist Referenz plus [...] Wertungspragmatik“ (Bellmann 1996: 11).

vrednujućih izraza u tome da se pomoću njih izražavaju stavovi emitenta spram objekta referencije odnosno nominacije? Prema Girthu, tu se ne radi samo o informiranju adresata o stavu emitenta, već se radi i o nastojanju da se u adresata potakne određena reakcija, i to: „modificiranje stava, polariziranje stava i afirmacija stava“²¹² (1993: 95). Međutim, kakva je veza između emocionalnosti i izražavanja stava u tekstu? Naime, stav je izravno povezan s emocionalnošću jer svaki stav u sebi sadrži tri komponente – kognitivnu, afektivnu i voluntativnu (usp. Girth 2014). Primjerice izraz *ekstremist* kao kognitivnu komponentu sadrži koncept: osoba koja zastupa radikalne političke pozicije; opasna. Afektivna komponenta te riječi bila bi: odbojnost, prezir, strah, dok bi se voluntativna komponenta mogla opisati kao osoba protiv koje se treba boriti (usp. Girth 2014: 359). Time čin nominacije istovremeno postaje dijelom emocionalnog potencijala nekog teksta, a sama nominacija kao kategorija analize postaje utoliko vrednija jer omogućava da se obuhvate one manifestacije emocionalnosti koje nisu izravno izražene emocionalnim leksikom,²¹³ već se takvim vrednujućim izrazima samo evociraju. Budući da se činom referencije odnosno nominacije govornici mogu referirati na mnogo toga, Girth je (2002: 59) fenomen nominacije sagledao i s onomaziološke točke gledišta. On je, naime, krenuo od objekata referencije na koje se političar referira nominacijskim izrazima i klasificirao ih u tzv. nominacijske sektore (usp. 2002). Ti su sektori bitni za analizu jer „reprezentiraju isječke stvarnosti koji su središnji za političko jezično djelovanje. Oni su politički značajni u prvom redu stoga što se od političara očekuje da se on putem jezika referira na te isječke realnosti“²¹⁴ Girth navodi šest takvih sektora, od kojih su prvi i šesti posebno značajni za ovaj rad. Naime, kao prvi nominacijski sektor navode se nominacije političkih skupina i osoba, ponajprije stoga što je u političkoj konfrontaciji temeljna dihotomija između vlastite skupine i skupine koja ne dijeli naša stajališta i ideologiju. Taj je nominacijski sektor bitan za ovaj rad jer se u diskursu o aneksiji može lako pretpostaviti da će u tekstovima objavljenim u tisku lojalnom Monarhiji biti prisutna takva vrsta dihotomije između nominacija kojima se referira na pobornike aneksije i onih kojima se referira na njezine eventualne protivnike ako

²¹² „Einstellungsmodifizierung, Einstellungspolarisierung und Einstellungsaffirmation“ (Girth 1993: 95).

²¹³ Leksika koji označava emocije.

²¹⁴ „[...] repräsentieren die für das politische Sprachhandeln zentralen Wirklichkeitsausschnitte. Sie besitzen vor allem deshalb politische Relevanz, weil vom Politiker erwartet wird, dass er auf diese Wirklichkeitsausschnitte sprachlich Bezug nimmt“ (Girth 2002: 59).

su oni tematizirani u tekstovima. U diskursu o Sarajevskom atentatu će se s tim u vezi analizirati leksemi kojima se referira na skupine/osobe koje se dovode u vezu s izvršenjem atentata i na žrtve atentata (bilo izravne (prijestolonasljednik i njegova suprug), bilo neizravne koje se u tekstovima navode kao pogođene atentatom). Drugi sektor bitan za predmetnu analizu sektor je „nominacija politički relevantnih događaja i stanja stvari“,²¹⁵ što u kontekstu korpusa koji se analizira u ovom radu porazumijeva aneksiju i atentat kao dva središnja politička događaja. Ostali sektori koji se navode i koji će se također analizirati ako budu relevantni za emocionalni potencijal teksta redom su: nominacije oblika političke vladavine, nominacije politički relevantnih intencija i interesa, nominacije politički relevantnih stavova te nominacije političkih aktivnosti i međuodnosa djelovanja (usp. Girnth 2002). Na kraju ovog poglavlja preostaje ustvrditi da će se u ovom radu također zauzeti onomaziološka perspektiva, tj. da će se u analizi nominacija krenuti od određenih isječaka stvarnosti koji su bitni u predmetnim diskursima i koji će radi lakšeg pregleda biti podijeljeni u određene sektore. To znači da će se primjerice diskurs o atentatu u svrhu analize podijeliti u više sektora, kao što su: ATENTAT, ATENTATORI, ŽRTVE ATENTATA₁, ŽRTVE ATENTATA₂ i sl. Nakon toga odredit će se izrazi kojima se autor teksta referira na te isječke stvarnosti te će se analizirati u odnosu na svoj emocionalni potencijal, tj. afektivnu komponentu svojeg značenja.

3 Empirijska analiza članaka

²¹⁵ „Nominationen politisch relevanter Ereignisse und Sachverhalte“ (Girnth 2002: 59).

3.1 Diskurs o aneksiji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije

U ovom diskursu relevantan je politički događaj aneksija. Budući da je pripajanje Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske bio politički i pravno sporan događaj koji je izazvao burne reakcije ne samo u Kraljevini Srbiji i Osmanskom Carstvu nego i velikih sila poput Rusije i Velike Britanije (usp. Kronenbitter 2003: 329), listovi koji su podržavali Monarhiju imali su funkciju da informiraju javnost i da istovremeno opravdaju taj potez i pridobiju podršku javnosti. U tome su glavnu ulogu imale komunikacijske strategije kojima su se pokušale ublažiti negativne reakcije na aneksiju, odnosno učvrstiti postojeća podrška Monarhiji u javnosti. U skladu s glavnom hipotezom rada da je emocionalnost inherentno obilježje političko-medijske uporabe jezika, pretpostavlja se da su se ti komunikacijski ciljevi ostvarivali ne samo na racionalnom već i na emocionalnom planu, tj. da se u tu svrhu rabio i emocionalni potencijal jezika. U skladu s tim u ovom će se poglavlju analizirati osam odabranih tekstova iz listova *Bosnische Post*, *Sarajevoer Tagblatt* i *Neue Freie Presse* s obzirom na manifestacije emocionalnosti, i to uz pomoć kategorija koje su prikazane u metodološkom dijelu rada. Svi članci objavljeni su na prvoj stranici listova i nisu potpisani imenom autora, što ih karakterizira kao izraz stavova ne pojedinca, već cijelog uredništva lista. Članci su odabrani i na temelju vremenskog kriterija, tj. u obzir su uzeti oni članci koji su objavljeni od 7. do 10. listopada 1908. godine. Kad je riječ o tom kriteriju, list *Bosnische Post* je iznimka jer je aneksiju tematizirao samo u jednom uredničkom članku koji je objavljen 6. listopada 1908. godine, pa smo s obzirom na to kod ovog lista napravili izuzetak.

Slijedi popis analiziranih članaka s bibliografskim podacima:²¹⁶

Tekst 1 „Serbien mobilisiert“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 99, 7. listopada 1908.

Tekst 2 „Eine ernste Mahnung“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 101, 8. listopada 1908.

Tekst 3 „Wahnwitz“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 104, 9. listopada 1908.

Tekst 4 „Wir sind auf Alles gefasst“, *Sarajevoer Tagblatt*, br. 107, 10. listopada 1908.

Tekst 5 *Neue Freie Presse*, *Morgenblatt*, br. 15851, 7. listopada 1908.

Tekst 6 *Neue Freie Presse*, *Morgenblatt*, br. 15852, 8. listopada 1908.

²¹⁶U analizi će se za naslove listova rabiti kratice, i to za *Sarajevoer Tagblatt* ST, za *Bosnische Post* BP i za *Neue Freie Presse* NFP.

Tekst 7 Neue freie Presse, Morgenblatt, br. 15853, 9. listopada 1908.

Tekst 8 Bosnische Post, br. 230, 6. listopada 1908.

3.1.1 Leksička razina

3.1.1.1 Nominacijski izrazi

Kao što je već rečeno, nominacijski izrazi, ili ukratko rečeno nominacije su središnja kategorija analize na leksičkoj razini. Ti će se izrazi analizirati polazeći od nominacijskih sektora, tj. isječaka stvarnosti relevantnih u političkoj komunikaciji. Budući da se za analizu ovog diskursa Girnthov (2002) prijedlog nominacijskih sektora pokazao oskudan, jer smo u korpusu naišli na nominacije koje su relevantne za ovaj diskurs, a koje se ne mogu svrstati ni u jedan predloženi nominacijski sektor, model smo modificirali dodavši još sektor pravnog statusa koji sadrži nominacije koje se tiču pravnog statusa Monarhije odnosno Osmanskog Carstva u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, a koji je bio jedna od najspornijih točaka aneksije. Tako su u ovom diskursu relevantni isječci stvarnosti aneksija (kao politički događaj), zatim pravni status u odnosu na Bosnu i Hercegovinu (bilo Monarhije, bilo Osmanskog Carstva), politički interesi i intencije Monarhije odnosno njezinih protivnika, političke aktivnosti Monarhije odnosno njezinih protivnika i konačno političke skupine odnosno osobe koje su podržavale Monarhiju i aneksiju, odnosno njihovi protivnici. U ovom kontekstu treba napomenuti da se u analizi nominacijskih izraza pojavljuju i primjeri koji se ne smatraju nominacijskim izrazima u užem smislu te kategorije, jer se radi o sintagmatskim spojevima pridjeva i imenica čija se vrednujuća referencija ne temelji na strukturi značenja imenice (i pridjeva), već poglavito pridjeva. Međutim, s obzirom na to da te nominalne fraze funkcioniraju kao i nominacije, tj. imaju funkciju vrednujuće referencije (a time i afektivnu dimenziju), odlučili smo ih ostaviti u ovom poglavlju kao nominacije u širem smislu te riječi. Povrh toga ističemo da se primjeri nominacijskih izraza ne navode izolirano, već s originalnim kontekstom u kojem su upravljeni kako bi se i njihova referencija i afektivni potencijal bolje razumjeli. Takav postupak, međutim, nosi sa sobom poteškoću da se izraženi afekt u danim dijelovima teksta ne manifestira samo u dotičnoj nominaciji, već su često istovremeno aktivirana i druga sredstva izražavanja afekata koja se zbog strukture rada ne analiziraju zajedno s nominacijama, već u zasebnim poglavljima koja se bave

danim kategorijama analize, tako da će se u sveukupnoj analizi neki dijelovi teksta pojaviti više puta, ali s različitim fokusima analize.

Kojim se, dakle izrazima istovremeno referiralo i vrednovalo središnje objekte ovog diskursa? Sektor od kojeg krećemo s analizom nominacija jest sektor relevantnog političkog događaja koji je u našem slučaju aneksija. U prvom primjeru čin aneksije nominira se tobože iz perspektive sultana i naziva *der Verlust eines papiereenen Rechtes* (gubitak papirnatog prava). Konceptualizirajući aneksiju tom nominacijom kao puku formalnost i ništa više, nastoji se i na kognitivnom i na emocionalnom planu ublažiti eksplozivnost i škakljivost tog čina, što se može shvatiti i kao jedan oblik strategije njegova banaliziranja, tj. umirivanja afekata. Istovremeno se nominacijom *gubitak papirnatog prava* izražava blag afekt prezira prema (impliciranim) pretjeranim reakcijama na aneksiju:

- (1) *Der Verlust eines papiereenen Rechtes soll der Türkei mit dem Wiedergewinne eines wirklichen und lebendigen Rechtes bezahlt werden.* NFP, br.15851, 7. listopada 1908.

(Gubitak papirnatog prava Turskoj će biti plaćen ponovnim stjecanjem stvarnog i živog prava.)

Još eksplicitnije predstavljanje aneksije kao puke formalnosti, a time i izražavanje istog afekta kao i u ranijem primjeru, manifestira se u sljedećim primjerima:

- (2) *Man braucht nur zu lesen, wie jetzt in Belgrad gegen die Annexion von Bosnien, gegen die rein formelle Vollendung einer seit dreißig Jahren unerschütterlichen Tatsache demonstriert wird, und man sieht, in welcher Phantasiewelt dort Politiker und Halbpolitiker gelebt haben und noch leben.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Čovjek samo treba da pročita kako se sada u Beogradu demonstrira protiv aneksije Bosne, protiv čisto formalnog dovršenja jedne već trideset godina neporecive činjenice, i da vidi u kakvom su svijetu fantazije političari i polupolitičari tamo živjeli i još žive.)

- (3) *Die ganze Angelegenheit ist nur eine politische Formalität, hat aber ihre Schwierigkeiten in der Uneinigkeit, im Neid des übrigen Europa [...]*

BP, br. 230, 6. listopada 1908.

(Čitava je stvar samo politička formalnost, ali ima svoje teškoće u neslozi, u zavisti ostatka Europe [...])

Dodatno banaliziranje težine političkog čina u primjeru (3) izraženo je prilogom *nur* (samo). S druge strane, kompenzacija koju je Austro-Ugarska dala Turskoj za anektiranje Bosne i Hercegovine naziva se *Wiedergewinn[e] eines wirklichen und lebendigen Rechtes* (ponovno stjecanje stvarnog i živog prava), čime se političkom potezu kompenzacije u odnosu na aneksiju daje veća težina i važnost, a sama Monarhija time se prikazuje u pozitivnom svjetlu, uz (implicitan) izraz simpatije prema njoj:

(4) *Der Verlust eines papierenen Rechtes soll der Türkei mit dem Wiedergewinne eines wirklichen und lebendigen Rechtes bezahlt werden.* NFP, br.15851, 7. listopada 1908.

(Gubitak papirnato prava Turskoj će biti plaćen ponovnim stjecanjem stvarnog i živog prava.)

Za razliku od nominacije koja aneksiju nominira iz perspektive Osmanskog Carstva, u sljedećem primjeru aneksija se nominira iz perspektive Monarhije. Nazvajući aneksiju *die Sicherung dieses Besitzstandes* (osiguranjem imovinskog stanja), ističe se njezin drugi aspekt, a to je da je aneksija „prirodni nastavak“ postojećeg stanja okupacije i upravljanja koje se prema nominaciji treba osigurati. Time se istovremeno aneksija iznova banalizira kao čin osiguravanja nečega što Monarhija „već posjeduje“, što je, uzmemo li u obzir perspektivu međunarodnog prava i oštećene strane, eufemizam. Konceptualizirajući aneksiju kao osiguravanje vlastite imovine, izražava se emocija odobravanja, pa čak i osjećaj etosa, dakle osjećaj da je čin aneksije i etički opravdan, jer se prema toj nominaciji ne oduzima ništa tuđe, već se štiti/osigurava vlastito dobro:

(5) *Die Sicherung dieses Besitzstandes, die Angliederung Bosniens und der Hercegovina an die Monarchie kann nach den vorliegenden Berichten als vollzogen betrachtet werden.* ST, br. 96, 6. listopada 1908.

(Osiguravanje ovog posjeda, priključenje Bosne i Hercegovine Monarhiji, može se prema postojećim izvještajima smatrati provedenim.)

Slično je i u sljedećem primjeru, u kojem se čin aneksije također eufemizira jer se naziva *preciznijim isticanjem prava suvereniteta u Bosni i Hercegovini*, čime se implicira da takav suverenitet postoji, a što do aneksije nije bio slučaj²¹⁷. Time se aneksija iznova pozitivno vrednuje, s tim što ova nominacija ne izražava toliko afekt korisnika znaka koliko je njezina funkcija da utječe na afekte recipijenta, tj. da emocionalizira adresate da odobre i podrže aneksiju:

(6) *Die grossen politischen Umwälzungen in der Türkei [...] haben [...] die Notwendigkeit einer präziseren Geltendmachung der österr.-ungar. Souveränität in Bosnien und der Herzegovina bedingt.* ST, br. 88, 29. rujna 1908.

(Velika politička previranja u Turskoj i time promijenjena opća situacija na Balkanu, udruženi s antiaustrijskom propagandom koja se provodi u Bosni i Hercegovini te u Sandžaku, uvjetovali su preciznije isticanje prava austrougarskog suvereniteta u Bosni i Hercegovini.)

U sljedećim primjerima izraženi su afekti napetosti i uzbuđenja koji također treba da emocionaliziraju adresate i da ih dovedu u stanje napetog iščekivanja i (pozitivnog) uzbuđenja u vezi s aneksijom, na koje se ovdje referira izrazima *važne odluke* i *krajnje važna izjava*:

(7) *Es ist zu erwarten, dass bezüglich des staatsrechtlichen Verhältnisses des Okkupationsgebietes gegenüber der Monarchie in nächster Zeit schon wichtige Entscheidungen getroffen werden.* ST, br. 88, 29. rujna 1908.

(Može se očekivati da se u vezi s državnopravnim odnosom okupacijskog područja spram Monarhije uskoro već donesu važne odluke.)

²¹⁷Usp. Čulinović 1956: 308.

(8) *Bezüglich Bosnien und Herzegovina soll eine äusserst wichtige Erklärung erfolgen, die die verworrenen Verhältnisse im Okkupationsgebiete klären wird.* ST, br. 88, 29. rujna 1908.

(U vezi s Bosnom i Hercegovinom uslijedit će krajnje važna izjava koja će raščistiti zamršene prilike u okupacijskom području.)

U primjeru (8) pozitivan stav emitenta spram aneksije izražava se i atribucijom *koja će raščistiti zamršene prilike u okupacijskom području* kojom se sugerira da je dotadašnje stanje bilo kaotično i konfuzno, a da će aneksija stvari dovesti u red.

Izraz odobravanja emitenta sadržan je i u primjeru (9) u nominaciji *neizbježna nužnost* (*unausweichliches Gebot der Notwendigkeit*) kojom se aneksija iznova istovremeno opravdava i odobrava, jer se predstavlja kao nešto što nema alternativu i što se mora obaviti. Time se istovremeno utječe na emocije adresata koji će, ako prihvate koncept aneksije kao nužnosti, također biti emocionalizirani tako da je odobravaju:

(9) *Stimmen für und wider die endgiltige Regelung der Stellung dieser Länder wurden laut, alle Gutdenkenden waren darüber einig, dass der endliche und endgiltige Anschluss der okkupierten Provinzen an die Habsburgische Monarchie ein unausweichliches Gebot der Notwendigkeit ist.* „Die Aufrollung der bosnischen Frage“ (Pokretanje bosanskog pitanja), ST, br. 93, 3. listopada 1908.

(Postali su jači glasovi za i protiv konačnog uređenja statusa ovih zemalja, svi oni dobronamjerni složili su se da je konačno i neopozivo pripajanje okupiranih provincija Habsburškoj Monarhiji neizbježna nužnost.)

Konačno, u odnosu na Kraljevinu Srbiju, tj. iz perspektive protivnika aneksija je nazvana metaforičkom nominacijom *ein Stich ins Herzblatt* (*nož u srce*). Iako na prvi pogled označena metaforom negativnog značenja, aneksija se i u ovom primjeru predstavlja kao pozitivan i pravedan čin tako što se kontekstom uspostavlja izrazita distinkcija između „onih dobrih“ kojima aneksija navodno nije nanijela štetu (zemlja Srbija i njezin narod) i „onih loših“ koji su tako

„loši“ da taj *ubod u srce* čak dobiva deontičko značenje, u smislu da ga i treba zadati takvima kao što su srpski političari okupljeni oko kralja Petra. Zbog konteksta u kojem se nalazi, nominacijom *Stich ins Herzblatt* izražava se afekt zadovoljstva i odobravanja jer ona sugerira da je aneksija čin koji je osujetio megalomanske težnje grupice zavjerenika, dok je „praktični radni narod“ ostao neoštećen. Ta je sugestija nešto kasnije u tekstu i eksplicitno izražena tvrdnjom: *Serbien hat durch die Angliederung weder verloren noch gewonnen.*

Nicht für Serbien, nicht für ein praktisches, arbeitslustiges Volk, aber für ihn²¹⁸, für das, was sein Hof genannt wird, für den Kreis der Verschwörer, der ihn umgibt, für diese ganze Welt der Intrigen, die Serbien schon so häufig an den Rand des Abgrundes gebracht haben, ist die Annexion ein Stich in das Herzblatt. NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Ne za Srbiju, ne za jedan praktičan i vrijedan narod, nego za njega, za ono što se naziva njegovim dvorom, za krug zavjerenika koji ga okružuje, za sav taj svijet intriga koji je Srbiju već toliko puta doveo do ruba provalije aneksija je ubod u srce.)

Usko povezane s nominacijama same aneksije jesu nominacije kojima se referira na pravni status Bosne i Hercegovine. Tako se u već analiziranom primjeru za aneksiju nalazi nominacija kojom se pravni status sultana naziva *ein[es] papierene[s] Recht[es]* (*papirnatopravo*) kojom se sugerira ništavnost njegova suvereniteta i time osporava njegova valjanost. Istovremeno se tom nominacijom izražavaju prezir i podsmijeh prema njemu, te podcjenjuje težina povrede tog prava i gubitak koje Osmansko Carstvo činom aneksije trpi.

(10) *Der Verlust eines papierenen Rechtes soll der Türkei mit dem Wiedergewinne eines wirklichen und lebendigen Rechtes bezahlt werden.* NFP, br.15851, 7. listopada 1908.

(Gubitak papirnato prava Turskoj će biti plaćen ponovnim stjecanjem stvarnog i živog prava.)

²¹⁸Zamjenicom se referira na kralja Petra I. Karađorđevića.

Spomenuta implikacija ništavnosti u sljedećem je primjeru iskazana eksplicitno nominacijom *die nichtigen Souverenitätsrechte des Sultans* (ništavna prava suvereniteta sultana), čime se iznova izražava izrugivanje i umanjuje važnost onoga što se aneksijom oduzima:

- (11) *Oesterreich-Ungarn bietet freiwillig aus Billigkeit gegen die Pforte den Austausch der vollen Verfügungsfreiheit der Türkei im Sandschak gegen **die nichtigen Souverenitätsrechte des Sultans** in Bosnien.* NFP, 15851, 7. listopada 1908.

(Austro-Ugarska iz razloga pravednosti prema Porti dobrovoljno nudi potpunu slobodu raspolaganja Turskoj u Sandžaku u zamjenu za ništavna prava suvereniteta u Bosni.)

U vezi sa sektorom politički relevantnih intencija, motivacija i interesa polaritet između vlastite skupine i onog drugog u odnosu na prije analizirane sektore još eksplicitnije dolazi do izražaja. Interesi koje je Monarhija slijedila anektirajući Bosnu i Hercegovinu bili su višestruki, ali se općenito mogu nazvati širenjem sfere moći na Balkanu. Taj je imperijalistički interes Austro-Ugarskeu u očima javnosti izravno išao na štetu Osmanskog Carstva, jer je Monarhija, između ostalog, iskoristila činjenicu da je njegova moć u opadanju, što je monarhijske interese predstavljalo nedobronamjernim i koristoljubivim. Stoga je jedna od bitnih strategija pridobivanja podrške javnosti i pozitivne samoprezentacije bila da se ti politički interesi Monarhije prikažu na način koji bi ublažio animozitet koji je Monarhija izazvala aneksijom i da je predstavi kao korektnog političkog aktera. S druge strane, političke interese njezinih protivnika koji su izravno bili ugroženi aneksijom trebalo je diskreditirati i prikazati u što negativnijem svjetlu. Tako se u sljedećem primjeru namjera Monarhije da umiri negativne reakcije na aneksiju u Turskoj nazivader *lebhafte Wunsch* (žarkom željom) koju konkretizira atributna rečenica *die Rücksichten auf die besonderen Interessen der Monarchie mit der Billigkeit gegen die Türkei möglichst zu verknüpfen* (da se što je više moguće pomire posebni interesi Monarhije s pravednošću prema Turskoj):

- (12) *Wer die kaiserlichen Handschreiben liest, wird den Eindruck haben müssen, daß in dem Gedankengange und fast in jedem Satze **derlebhafte Wunsch** zu erkennen sei, die*

Rücksichten auf die besonderen Interessen der Monarchie mit der Billigkeit gegen die Türkei möglichst zu verknüpfen. NFP, br. 15851, 7. listopada 1908.

(Tko čita carski vlastoručni dopis, mora dobiti dojam da se u tijeku misli i u gotovo svakoj rečenici može prepoznati žarka želja da se što je više moguće pomire posebni interesi Monarhije s pravednošću prema Turskoj.)

Tim se izborom izraza *žarka želja* (umjesto primjerice *namjera*) i bez atributne rečenice koja dodatno ističe političku dobronamjernost Monarhije jedan racionalan politički interes premješta u domenu emocionalnog i privatnog. Naime, leksem *želja*, prema Dudenu, sadrži značenje: „ono što nekome iz određenog povoda dobronamjerno želimo“,²¹⁹ te je tim izborom riječi emitent političko interesno djelovanje Monarhije konceptualizirao kao osobnu emociju cara koji uzima u obzir i onog drugog. Takvim izborom riječi *Monarhija*, odnosno car kao njezin predstavnik konceptualizira se kao obziran i dobronamjerman, pa je i emocionalni stav koji se ovom nominacijom izražava simpatija prema monarhu i njegovim političkim motivima. Dajući osobnu emocionalnu notu njegovim političkim namjerama, emitent je istovremeno pokušao primaoca poruke emocionalizirati u istom smislu. Pridjevom *žarka* dodatno se ističe intenzitet emocije monarha koja navodno stoji iza njegovih razmišljanja i postupaka. Time se ovom nominacijom u drugi plan stavlja proračunatost i vlastiti interes Monarhije koji stoji iza aneksije, a u prvi plan stavlja se emocija kao vodilja djelovanja, čime se političke intencije Monarhije predstavljaju u pozitivnijem svjetlu.

Slično je i u sljedećem primjeru, u kojem se umjesto leksema *želja* rabi leksem sličnog, ali intenzivnijeg značenja –*volja/htijenje*. Iako sam po sebi nema emocionalnu značenjsku komponentu, leksem *volja/htijenje* implicira da je u pitanju svjesna opredijeljenost da se nešto učini, bez prinude izvana, što u ovom povijesnom kontekstu predstavlja eufemizaciju, odnosno pozitivno vrednovanje nominacijom, jer je Austro-Ugarska itekako bila pod pritiskom vanjske politike da napravi ustupke Turskoj kako bi aneksiju učinila prihvatljivom. Atributskom odrednicom *da joj se pomirljivo približi* dodatno se ističe pozitivan stav spram intencija Monarhije. Naime, leksem *pomirljiv* pripada riječimakoje označavaju središnje vrijednosti nekog društva (*Hochwertwörter* ili *Miranda*) i čije se značenje stoga smatra pozitivnim, zbog čega ih

²¹⁹Jemandem aus bestimmtem Anlass wohlmeinend Gewünschtes (Duden Online, pristupljeno 14. travnja 2016).

sudionici u političkoj komunikaciji rabe kako bi opravdali vlastitu poziciju (usp. Liphardt 2005: 111). Time se, iako na prvi pogled nominacija nema emocionalnu komponentu, leksemom *der Wille* uz navedenu atribuciju izražava naklonjenost intenciji cara odnosno Monarhiji koju on predstavlja:

- (13) *Die Türkei wird in der österreichisch-ungarischen Note sowie in den Entschliefungen des Kaisers **den Willen** erkennen, **sich ihr versöhnlich zu nähern**.* NFP, br. 15851, 7. listopada 1908.

(Turska će u austrougarskoj noti, kao i u odlukama cara prepoznati volju da joj se pomirljivo približi.)

Isti osjećaj izražava se i u sljedećem primjeru:

- (14) *Sie [die Türkei] wird fühlen, daß eine Hand sich ihr entgegenstreckt, **die Freundschaft** bringt und nach der vollzogenen Tatsache **einen billigen Ausgleich** sucht.* NFP, br. 15851, 7. listopada 1908.

(Ona će osjetiti da joj se pruža ruka koja donosi prijateljstvo i nakon provedene činjenice traži pravednu kompenzaciju.)

U tom se primjeru domena političkog i dalje verbalizira kao domena privatnog i emocionalnog, što odmah na početku primjera dolazi do izražaja u predikaciji [Turska] *će osjetiti* (*wird fühlen*). U vezi s nominacijama ovdje se namjera koja stoji iza kompenzacije Turskoj za aneksiju naziva *Freundschaft* (*prijateljstvo*),²²⁰ dok se aktivnost koja ostvaruje tu intenciju metaforički naziva *rukou koja donosi prijateljstvo i koja nakon provedene činjenice traži pravednu kompenzaciju*. Riječ je o nominacijskom izrazu kojim se referira na namjeru Monarhije da kao kompenzaciju za anektiranje Bosne i Hercegovine povuče svoje trupe iz Sandžaka. Inače, gesta pružanja ruke sadrži značenjsku komponentu pomirenja koja je već razmatrana u gornjem primjeru i koja sama po sebi izražava pozitivan stav emitenta spram te političke aktivnosti. Taj pozitivan stav dodatno je izražen atribucijom *koja donosi prijateljstvo* i

²²⁰ Dok je zapravo namjera prijespomenuto smirivanje tenzija i očuvanje vlastitog političkog imidža na međunarodnom planu.

koja traži pravednu kompenzaciju, čime su toj gesti Monarhije pridružene pozitivne značenjske komponente leksema prijateljstva i pravde, dakle miranda-riječi. Na taj se način tim nominacijama izražavaju naklonjenost i simpatija i spram politike Monarhije i spram njezinih postupaka na političkom planu.

Konačno, politički motiv Monarhije za povlačenje svojih trupa iz Sandžaka naziva se *Billigkeit gegen die Pforte* (pravednost prema Porti), što je, uzmemo li u obzir povijesni kontekst, iznova miranda-izraz kojim se u diskursu izražava blagonaklonost i simpatija prema Monarhiji i njezinim političkim namjerama prema Turskoj.

S druge strane, politički interesi protivnika aneksije (bilo da je riječ o Kraljevini Srbiji, Rusiji ili drugim oponentima) nazivaju se nominacijskim izrazima s izraženom negativnom afektivnom komponentom. Tako se u sljedećem primjeru interes odnosno intencija Srbije, koja se izravno osjetila ugroženom aneksijom, a to je da ujedini Južne Slavene, naziva *ein Traum* (san) odnosno *der grosserbische Traum* (velikosrpski san), čime se sugerira njezina iracionalnost i izražava podsmijeh i prezir prema njoj:

- (15) *Die Weltgeschichte wird nicht in Belgrad gemacht, und **der grosserbische Traum** war stets nur **ein Traum** und wird immer ein solcher bleiben.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(Svjetska povijest ne stvara se u Beogradu i velikosrpski san uvijek je bio samo san i uvijek će to i ostati.)

- (16) *Allezeit auf der Hut sein, leidenschatliches Getöse ebensowenig überschätzen wie freundliche Versicherungen, die nicht immer ernst zu nehmen sind, das ist das richtige Mittel, wenn man es mit einem Lande zu tun hat, das in jeder Hinsicht an seiner Vergangenheit leidet und sich durch **unerfüllbare Träume** zu entschädigen sucht [...] wo die besonnenen und vernünftigen Leute im öffentlichen Leben nicht zur Geltung kommen.* NFP, br. 15852, 8. listopada

(Biti sve vrijeme na oprezu, jednako ne precjenjivati žestoku halabuku kao ni prijateljska jamčenja koja se ne mogu uvijek uzeti ozbiljno, to je pravo sredstvo kada čovjek ima posla sa zemljom koja u svakom pogledu pati zbog svoje prošlosti i koja želi biti

obeštećena neispunjivim snovima [...] gdje trezveni i razumni ljudi u javnom životu ne mogu doći do izražaja.)

U primjeru (16) iracionalnost i nerealnost protivnikovih interesa dodatno je istaknuta pridjevom *neispunjivi* (*unerfüllbar*) te stilskim sredstvom kontrasta, jer se dalje u tekstu nominacija *neispunjivi snovi* kontrastira nominacijom *trezveni i razumni ljudi* (*besonnene und vernünftige Leute*) za koje se tvrdi da ne mogu doći do izražaja u javnom životu.

Iracionalnost i nerealnost istaknute su značenjske komponente i u sljedećim primjerima, u kojima niz leksema dijeli te dvije značenjske komponente, te se radi o jednoj vrsti izotopije. Tako primjer (17) počinje nominacijom političkih stavova odnosno ideja srpskih političara²²¹ koji se nazivaju *Einbildungen* (*umišljanjem*), a dalje u tekstu autor ih naziva utvarom (*Gespinst*), *životnom laži* (*Lebenslüge*), te *laži i obmanom* (*Lug und Trug*). U izboru tih nominacija političkih stavova primjetna je gradacija odnosno stilsko sredstvo klimaksa jer se i pokraj zajedničkih semantičkih komponenti izrazi redaju od slabijeg k jačem, tj. eksplicitnijem. To se može objasniti time što izrazi *umišljanje* i *utvara* označavaju zabludu onoga koji ima neku ideju ili misao koja je iz nekog razloga nerealna, dok izrazi *laž* i *obmana* u svom značenju sadrže svjesno obmanjivanje drugoga, što općenito nailazi na veću osudu s moralne točke gledišta. Time je i afektivna komponenta u značenjima prvih dvaju izraza prezir i podsmijeh, dok su u slučaju *laži* i *obmane* izražajniji prezir i odbojnost.

- (17) *Zerstoben sind die Einbildungen, zerrissen das Gespinst, in welches das serbische Volk von seinen Verführern hineingesponnen wurde. Die Lebenslüge, an der die Rassen zehrten, hat jeden Boden und jeden Raum verloren, da sie unmöglich geworden ist. Die ganze Dreistigkeit der Lügner wird sichtbar, und deshalb versuchen sie die Rettung durch eine beispiellose Verwegenheit und rufen nach Krieg. Sie handeln wie der Bankrotteur, der die Bude anzündet, um durch den Brand Lug und Trug in der Asche zu verstecken*, NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Raspršile su se utvare, rastrgana mreža u koju su srpski narod upleli njegovi obmanjivači. Životna laž, od koje su rase živjele, izgubila je svako uporište jer je postala

²²¹Misli se na ideju velike Srbije, odnosno srpskog pijemontizma.

nemoguća. Sva drskost lažova postaje vidljiva i zbog toga oni pokušavaju da se spase besprimjernom smionošću i zazivaju rat. Oni djeluju poput bankrotera koji zapali dućan kako bi požarom i pepelom sakrio laž i prevaru.)

(18) *Nun schreien sie nach Krieg, [...] da **die Lüge** am vollen Tageslichte bloßliegt.*

NFP, br. 15853, 9. listopada

(Sada drekom zazivaju rat [...] jer je laž potpuno razotkrivena.)

Uz to što se intencije protivnika nazivaju laži i obmanom, i njegove nominacije za intencije Monarhije također su okarakterizirane izrazom koji sadrži značenjsko obilježje LAŽ, a to je nominacija *Legenden* (*legende*). Time se iznova implicira da protivnik širi neistinite informacije, a neistinitost se ovaj put odnosi na nominaciju političkih interesa Monarhije koje protivnik naziva *sebični planovi* (*selbstsüchtige Pläne*). Već je rečeno da je taj aspekt svojih političkih interesa Monarhija pokušala prikriti tako što je svoje interese prikazivala dobronamjernim. U ovom primjeru, međutim, autor članka izravno se poziva na nominaciju tih interesa iz perspektive protivnika kako bi ih negirao nazivajući ih legendama:

(19) *Gerade die drei Garnisonen im Sandžak [...] haben am meisten dazu beigetragen,*

***die Legenden über die selbstsüchtigen Pläne Österreich-Ungarns** zu vermehren und zu verbreiten,* NFP, br. 15852, 8. listopada

(Upravo su tri garnizona u Sandžaku [...] najviše doprinijela tome da se razmnože i rašire legende o sebičnim planovima Austro-Ugarske.)

Sebičnost političkih interesa se, s druge strane, pripisuje protivničkoj strani:

(20) *Nicht gegen eine Nation, nicht gegen ein bestimmtes Heer, nicht gegen den serbischen Soldaten soll gesprochen werden. Nur gegen ruchlose Politiker, die das Schicksal dieses seit Jahrzehnten so schwer heimgesuchten Staates den Zufällen **ihrer Selbstsucht** preisgaben und stets die Niederlage unvermeidlich machten,* NFP, br. 15853, 9. listopada

(Ne treba govoriti protiv neke nacije, protiv neke određene vojske, protiv srbijanskog vojnika. Samo protiv beskrupuloznih političara koji su sudbinu ove države koja je već desetljećima u nedaćama prepustili slučajnostima svoje samoživosti te poraz učinili uvijek neizbježnim.)

Značenjsko obilježje IREALNO sadržano je i u primjeru (21) u kojem sesrbijanska intencija ujedinjenja Južnih Slavena, a koju je aneksija Bosne i Hercegovine ugrozila, naziva *velikosrpska utopija*. Značenje koje Duden navodi za riječ utopija jest: „plan koji se čini neizvodivim; ideja bez realne podloge, temelja“. ²²² Označavajući, dakle, srbijansku politiku velikosrpskom utopijom, autor je naziva nepostojećom i neostvarivom, čime istovremeno izražava svoj podsmijeh po njegovu mišljenju megalomanskoj i time nerealnoj političkoj ideji svog protivnika. Podsmijeh i izrugivanje interesima protivnika dodatno su izraženi atributskom rečenicom *die [...] für immer in das Reich der politischen Phantasie verwiesen ist*, koja dvojako izražava podsmijeh političkom interesu i ideji Kraljevine Srbije. Naime, smještajući je u „carstvo političke fantazije“, emitent sugerira postojanje dualizma u svijetu politike koji se dijeli na realni kojem pripada politika Monarhije i nerealni kojem pripada politika Srbije koja je zbog toga predmet ismijavanja i prezira. Osim toga izrazom *verweisen* (*protjerati, udaljiti, izbaciti*), koji je višeznačan i koji se obično rabi u kontekstima asimetrijskih odnosa, tj. u kontekstu u kojem je onaj koji izbacuje obično i nadređen (bilo da je roditelj, institucija i sl.), sugerira se podčinjenost Srbije nadmoćnoj Monarhiji i izražava omalovažavanje njezinih političkih interesa:

(21) Sie²²³ mögen sich von **der grosserbischen Utopie** emanzipieren, die durch die Annexion Bosniens und der Hercegovina für immer in **das Reich der politischen Phantasie verwiesen ist**. ST, 8. listopada 1908.

(Oni se mogu emancipirati od velikosrpske utopije, koja je aneksijom Bosne i Hercegovine zauvijek protjerana u carstvo političke fantazije.)

²²²Utopie: undurchführbar erscheinender Plan; Idee ohne reale Grundlage (Duden online, pristupljeno 15. veljače 2016).

²²³Referira se na Srbe u Bosni i Hercegovini.

Takav dualizam konstruira se i u sljedećem primjeru u kojem se figurom kontrasta/antiteze nerealnost srbijanskih političkih interesa, koja je implicirana nominacijom *snovi o nacionalnoj veličini u dalekoj budućnosti*, kontrastira sa neposrednom pragmatičnošću austro-ugarske politike. Istovremeno se atributom *o nacionalnoj veličini* iznova sugerira megalomanstvo srpskih političkih interesa, dok se atributom *u dalekoj budućnosti* dodatno podcrtava njena fiktivnost čime se sveukupno izražava prezir i podsmijeh:

- (22) *Bosnien und Herzegowina waren nicht **Träume** von nationaler Größe in ferner Zukunft, sondern Ziele der unmittelbar praktischen Politik.* NFP, 15853, 9. listopada 1908 (Bosna i Hercegovina nisu bile snovi nacionalne veličine u dalekoj budućnosti, već ciljevi neposredno praktične politike.)

Istovjetan afekt prezira i podsmijeha zbog navodne iracionalnosti srbijanskih političara i naroda izražava se i u sljedećem primjeru u kojem se politički stavovi i interesi protivnika u odnosu na status Bosne i Hercegovine nazivaju *političkim i nacionalnim praznovjerjem*:

- (23) *Serbien, dieses Land, das von sündhaften Politikern zerfleischt und zermatert wird, die von Ehrgeizigen ausgesogene Nation hatte **den politischen und nationalen Aberglauben**, dass Bosnien und die Herzegovina ihm gehören werden.* NFP, 15853, 9. listopada 1908. (Srbija, ta zemlja koju su sramotni političari rastrgali i izmrcvarili, ta nacija koju su izrabili ambiciozni, gajila je političko i nacionalno praznovjerje da Bosna i Hercegovina pripada njoj.)

Kao i u slučaju nominacija protivničkih intencija i nominacije političkih stavova i ideja protivnika (a to je u diskursu u najčešćem slučaju kraljevina Srbija) u sebi sadrže negativne afektivne komponente poput prezira, posmijeha, gnušanja i slično. Tako se politička ideja srpskog pijemontizma u sljedećem primjeru naziva *Schaum aus platonischen Nationalprogrammen* (pjena od platonskih nacionalnih programa). Ovu nominaciju skoro je nemoguće adekvatno prevesti jer se istovremeno radi i o igri riječi koja funkcionira samo na njemačkom jeziku. Naime, riječ pjena je u ovom primjeru rabljena u dva značenja – prvo

značenje koje Duden navodi je: porozna masa od mjehurića pripijenih jedan uz drugi²²⁴, dok je drugo značenje koje se u ovom kontekstu aktivira varljiv/prividan/lažan privid²²⁵; nešto što je prolazno; nepostojano. Prvo značenje je u primjeru rabljeno u metaforičkom smislu gdje se nacionalni programi porede sa pjenom koja navire i poput te pjene smatraju se bezopasnim, što je dodatno podcrtano atributom *platonski*, no, kako smo već naveli, leksem pjena u njemačkom jeziku ima i dodatno značenje, a to je lažan privid, što je također evocirano značenje s obzirom da je i u ranijem kontekstu (vidi primjere gore) sugerirano da se po pitanju srpskih stavova u odnosu na Bosni i Hercegovinu radi o iracionalnim fantazmima. Time bi afektivna dimenzija ove nominacije bila podsmijeh i prezir:

(24) *Wenn dieser **Schaum aus platonischen Nationalprogrammen** für lange Sichten heraufquirlt, so mag das für das tägliche Leben der Politik gleichgiltig sein.* NFP, 15853, 9. listopada 1908.

(Kad ovaj lažnjak od platonskih nacionalnih programa na duže staze ispliva na površinu, to je za svakodnevni politički život nebitno.)

Istovjetan afekt prezira i podsmijeha spram srbijanskih političkih ideja spram Bosne i Hercegovine izražen je i nominacijom *isprazne priče*:

(25) *Es wäre denn doch schon an der Zeit, den Herren in Belgrad vor Augen zu führen, dass sie **ihre Wippchen** im engeren Kreise ihres Vaterlandes machen und ihre Nase nicht in Dinge stecken sollen, die sie nichts angehen.* ST, 8. listopada 1908.

(Bilo bi već vrijeme predložiti gospodi u Beogradu da svoje isprazne priče pričaju u užem krugu svoje domovine i da ne zabadaju nos u stvari koje ih se ne tiču.)

Iracionalnost, odnosno odsustvo razumapolitičkog protivnika evocirana je i sljedećom nominacijom njegovih političkih ideja kada ih se naziva besmislenost/apsurdnost od koje se kosa diže na glavi (*haarsträubender Widersinn*). Značenje leksema *Widersinn* (besmisao) Duden

²²⁴ 1. aus einer Vielzahl von aneinanderhaftenden Bläschen bestehende, lockere Masse (die sich auf bzw. aus Flüssigkeiten bildet); (Duden online, 12.02.2016.)

²²⁵ 2. (dichterisch) trügerischer Schein; Vergängliches, Unbeständiges; (Duden online, 12.02.2016.)

online navodi kao: u sebi proturiječan smisao nečega što nije u skladu s razumom²²⁶, te se time i ideja panslavizma na koji se referira ovim izrazom konceptualizira kao takva. U ovoj sintagmi bitno je spomenuti i uporabu pokazne zamjenice *dieser* koja dodatno ističe distancirajuće i prezirno držanje emitenta spram objekta nominacije.

Afektivna komponenta ove nominacije se može opisati kao zaziranje i zgroženost, što je dodatno podcrtano atributom *haarsträubend*. Nerazumnost političkog suparnika dodatno je istaknuta i kondicionalnom rečenicom [...] *ukoliko su još uopće sposobni za čestitu razboritost [...]*.

(26) *Nur eine Frage soll an die serbischen Staatsmänner, wenn sie überhaupt noch redlicher Besonnenheit fähig sind, gerichtet werden: Wenn dieser **haarsträubende Widersinn** in geheimen Verschwörungsvereinen, wo Bomben gegossen werden, dazu dient, jugendliche Köpfe zu überhitzen*; NFP, 15853, 9. listopad 1908.

(Samo jedno pitanje treba uputiti srbijanskim državicima, ukoliko su uopće još sposobni za čestitu razboritost: Ako ta besmislenost/apsurdnost, od koje se diže kosa na glavi, u tajnim zavjereničkim udruženjima, gdje se prave bombe, služi tome da usija mladalačke glave; [...])

Dodatni izraznegativnog afekta spram ideje srbijanskog pijemontizma pored ove nominacije sadržan je u predikaciji *dient dazu, jugendliche Köpfe zu überhitzen* (služi tome da usija mladalačke glave), čime se sugerira da je ta ideja beskorisna za druge ciljeve osim na manipulaciju mladih, čime se konceptualizira kao nešto vrijedno prezira.

Iracionalnost političkih ideja izražena je i u sljedećem primjeru u kojem se istovjetne težnje Srbije nazvane *Wahnwitz* (*ludost*):

(27) *Nur ein Moment lichten Nachdenkens genügt, um **dem Wahnwitz** den Schlund zu zeigen, der sich vor Serbien öffnet*. NFP, 15853, 9. listopad 1908.

(Samo jedan trenutak čistog razmišljanja je dovoljan da toj ludosti pokaže grotlo koje se otvara pred Srbijom.)

²²⁶Widersinn - in sich selbst widersprüchlicher, der Vernunft zuwiderlaufender Sinn von etwas (Duden online, 12.02.2016.)

- (28) *Bei nüchterner Betrachtung der Dinge wird Serbien schliesslich einsehen müssen, dass es auf sich allein angewiesen ist, falls es **den Wahowitz** auf die Spitze treiben und einen Waffengang mit Oesterreich-Ungarn wagen sollte [...]*ST, br. 104, 9. listopad 1908.
(Pri trezvenom posmatranju stvari Srbija će na koncu morati uvidjeti da se može osloniti samo na sebe ukoliko s ovom ludošću bude tjerala mak na konac i riskirala oružani sukob sa Austro-Ugarskom [...])

Još jedna nominacija političke ideje protivnika koja ističe nerealnost i izražava podsmijeh je nominacijski izraz *utopija* koja svojim značenjem također označava nešto što je produkt mašte i što je neostvarivo:

- (29) *Für **Utopien** ist heute in Bosnien und der Hercegovina kein Platz mehr.* ST, br. 104, 9. listopad 1908.
(Za utopije danas u Bosni i Hercegovini nema više mjesta.)

Stav srbijaskih političara i njihova politikaje i u sljedećem primjeru nazvana je nominacijskim izrazom koji sugerira iskrivljenu sliku realnosti, ali ovaj put se ta slika ne odnosi na status Bosne i Hercegovine, već na sliku o samom sebi i svom statusu koji emitent naziva napuhanom samodopadljivošću:

- (30) *Von den Ereignissen überrascht, auf die man nicht gefasst war und an die man in **aufgeblasener Selbstgefälligkeit** nicht glauben wollte, hat das offizielle Serbien die Maske fallen lassen [...]*ST, br. 107, 10. listopad 1908.
(Iznenadena dešavanjima na koje nije bila spremna i u koje nije htjela vjerovati u svojoj napuhanoj samodopadljivosti, oficijelna Srbija je pustila da joj spadne maska [...])

Sljedećim nominacijama se pak taj isti stav naziva *bezobrazluki besprimjerna drskost* čime se sugerira da je ponašanje protivnika izašlo iz okvirova prihvatljivog te je afektivna komponenta u ovim primjerima snobizam i zgroženost. Ovi pak okviri prihvatljivog ponašanja implicitno

su zadani od strane Austro-Ugarske koja se time postavlja kao standard i normativ dok je Srbija neko ko iz tih okvirova ispada te je time vrijedan prezira i snebivanja:

(31) *Die ganze **Dreistigkeit** der Lügner wird sichtbar, und deshalb versuchen sie die Rettung durch **einebeispiellose Verwegenheit** und rufen nach Krieg. Sie handeln wie der Bankrotteur, der die Bude anzündet, um durch den Brand Lug und Trug in der Asche zu verstecken.*NFP, 15853, 9. listopada 1908.

(Čitava drskost lažova postaje vidljiva i zbog toga oni pokušavaju da se spasu besprimjernom smionošću i zazivaju rat. Oni djeluju poput bankrotera koji zapali dućan kako bi požarom sakrio laž i prevaru u pepelu.)

Značenjski blisko kvalifikaciji protivnika kao iracionalnog je i kvalifikacija da je umišljen u vlastitu veličinu, što se izražava nominacijom za njegove političke stavove i ideje nazivajući ih *megalomanijom* (*Größenwahn*). Svoj prezir autor dodatno ističe atributom *jadan/žalostan* (*kläglich*):

(32) *Darin offenbart sich **der kläglicheGrössenwahn** einer Clique von Abenteurern, die ein Volk durch blutigen Terrorismus niedergedrückt haben und nun, da sie die Stunde der Vergeltung ahnen, zu dem Mittel greifen, ihre bodenlose Verlegenheit hinter der Pose der racheschnaubenden Kriegshelden zu verbergen.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(U tome se razotkriva žalosna megalomanija jedne klike pustolova koji su jedan narod potlačili krvavim terorizmom i sada kada slute da dolazi čas odmazde, posežu za sredstvom kojim će svoju beskrajnu nelagodu sakriti iza poze ratnog heroja koji frkće za osvetom.)

U istom primjeru sadržana je i nominacija za stav protivnika koji je u primjeru nazvan *poza ratnog junaka koji frkće za osvetom* (*Pose der racheschnaubenden Kriegshelden*). Time se stav Srbije prema aneksiji Bosne i Hercegovine koji je (prema navodima u diskursu) bio da se Austro-Ugarskoj objavi rat predstavlja kao gluma i pretvaranje, a ne istinski politički stav, čime se sugerira neiskrenost i proračunatost reakcije Srbije na aneksiju i time izražava prezir i podsmijeh prema njoj.

Istovjetno sugeriranje neiskrenosti i glume po pitanju stavova protivnika manifestuje se i u metaforičnoj nominaciji *Maske* (maska) u sljedećem primjeru, s tim da se ovdje ta nominacija odnosi na stav Srbije spram Austro-Ugarske prije aneksije, koji je „razotkriven“ kao neistinit na temelju reakcija na aneksiju:

- (33) *Von den Ereignissen überrascht, auf die man nicht gefasst war und an die man in aufgeblasener Selbstgefälligkeit nicht glauben wollte, hat das offizielle Serbien **die Maske** fallen lassen [...]*ST, br. 107, 10.listopada 1908.

(Iznenadena dešavanjima na koje nije bila spremna i u koje nije htjela vjerovati u svojoj napuhanoj samodopadljivosti, oficijelna Srbija je pustila da joj spadne maska [...])

Konačno, prezir i mržnja spram političkog protivnika Monarhije izražavaju se nominacijom šovinizam (Chauvinismus) kojim se također referira na njegove stavove:

- (34) *Sollte aber dennoch **der Chauvinismus** über die Vernunft siegen, dann mag man sich einst in Belgrad erinnern, dass man nicht einem eroberungssüchtigen und ländergierigen Gegner erlegen, sondern mit offeneren Augen in eine mutwillig heraufbeschworene Gefahr gerannt ist.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Ako šovinizam ipak pobijedi razum, onda će se jednog dana u Beogradu sjećati da se nije izgubilo od protivnika željnog osvajanja i pohlepnog za zemljama, već da se otvorenih očiju hrlilo u opasnost koju se svjesno prizvalo.)

U sljedećim primjerima nalaze se nominacije za političke stavove srpskog naroda koji se ne prikazuju kao stavovi, već kao nezdravo stanje svijesti koje se naziva *opijenost/zanos (Rausch)*. Za leksem *Rausch* Duden navodi značenje: pretjerano ekstatično stanje; osjećaj sreće koji nekoga uzdiže iznad njegova uobičajenog duševnog stanja.²²⁷ Time se u diskursu iznova sugerira da su politički stavovi u Srbiji iracionalni odnosno pretjerano emocionalni, zbog čega i narod i političari žive u iskrivljenoj realnosti i nisu u stanju vidjeti „pravu istinu“ koja se pripisuje

²²⁷ Rausch: übersteigter ekstatischer Zustand; Glücksgefühl, das jemanden über seine normale Gefühlslage hinaushebt (Duden online, pristupljeno 15. veljače 2016).

političkim stavovima i držanju Monarhije²²⁸. Kvalificirajući političke stavove kao stanje opijenosti, iznova se izražava prezir i odbojnost prema njima:

- (35) *Das serbische Volk lebt zur Zeit in einem Rausche.* ST, br. 104, 9. listopada 1908.
(Srpski narod trenutno živi u stanju opijenosti.)

Afekt prezira u sljedećem je primjeru dodatno pojačan pridjevom *wahnwitzig* (*lud, sumanut*):

- (36) *Dem wahnwitzigen Rausche könnte eine furchtbare Ernüchterung folgen.* ST, br. 104, 9. listopada 1908.
(Nakon sumanute opijenosti moglo bi uslijediti užasno otrežnjenje.)

U sljedećem primjeru nominacijski izraz *Rausch* (*opijenost*) atribuiran je pridjevom *verderblich* (*štetan/poguban/opasan*), čime se također dodatno ističe negativnost političkog stanja u Srbiji, ali ovaj put afektivna komponenta nije odbojnost, već se, naprotiv, signalizira suosjećanje, pa čak i zabrinutost za srpski narod:

- (37) *Ein verderblicher Rausch scheint sich des serbischen Volkes bemächtigt zu haben, der von einem Häufchen politischer Desperados eifrig genährt wird.* ST, br. 101, 8. listopada 1908.
(Čini se da srpski narod obuzima neka štetna opijenost koju šaćica političkih desperadosa revno hrani.)

Nominacijom *štetna opijenost* zauzima se takoreći roditeljska perspektiva iz koje Monarhija „vidi“, tj. procjenjuje da nešto nije dobro, odnosno da je štetno za njezino „dijete“, tj. srpski narod. Ta roditeljska perspektiva nije prisutna samo u navedenom primjeru. Naime, u ovom diskursu postoji obrazac te vrste perspektivizacije koja se može opisati kao *Monarhija je roditelj, a narodi Bosne i Hercegovine i Srbije su njezina djeca*. Ta je vrsta perspektivizacije značajna za istraživanje strategija izražavanja emocionalnosti u ovom diskursu utoliko što se konceptualizirajući Monarhiju (i njezine zastupnike kao što je car Franjo Josip) kao brižnog roditelja istovremeno signaliziraju njezina dobronamjernost i brižnost, a time i pozitivni afekti prema njoj. Naime, konceptualizirajući Monarhiju i njezine zastupnike kao brižnog

²²⁸Ti stavovi odnosno nominacijski izrazi za njih analizirani su i potkrijepljeni primjerima u posebnom poglavlju.

roditelja, neizravno se izražava osjećaj simpatije, ljubavi, pa čak i divljenja zbog dobročiniteljskog odnosa Monarhije prema „malim, zaostalim zemljama“ kao što su Bosna i Hercegovina, ali i Srbija. Time se u istom smislu želi emocionalizirati čitatelja koji će Monarhiju putem diskursa recipirati ne kao okupatorsku silu i grabežljivca koji preotima te zemlje od Osmanskog Carstva,²²⁹ druge velesile koja je oslabjela i nema više snage da zadrži svoju upravu i suverenitet nad njima, već kao dobročinitelja koji zapravo nesebično čini uslugu i zemljama koje anektira i Turskoj. Takva konceptualizacija Monarhije i emocije simpatije koje se njome izražavaju bit će tematizirane i potkrijepljene primjerima u poglavlju o Monarhiji. Perspektivizacija „Monarhije kao roditelja“ vidljiva je u sljedećem primjeru u kojem je Monarhija prikazana kao strpljiv roditelj koji je veoma razočaran, ljut i na rubu strpljenja i zbog „neposlušnog djeteta Srbije“:

(38) *Serbien muss wissen, dass Grenzen sind für die Nachsicht der österreichisch-ungarischen Monarchie und für die Geduld, mit der sie den Zorn über die Enttäuschungen in Belgrad bisher ertragen hat.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Srbija mora znati da postoje granice razumijevanja i strpljenja Austro-Ugarske Monarhije s kojima je do sada trpjela srdžbu zbog razočaranja u Beogradu.)

Sljedeća skupina primjera pripada sektoru nominacije političkih skupina i aktera povezanih s aneksijom. Kao što se i očekivalo, u diskursu se manifestira polaritet između vlastite skupine, podržavatelja aneksije i Monarhije, i ostalih koji su njezini protivnici. Tako se u sljedećim primjerima pozitivan emocionalni stav prema podržavateljima izražava nominacijama pozitivnog značenja, od kojih prvi primjer pripada klasi miranda-riječi. Riječ je o imenici *patriot/domoljub* koja se svojim značenjem referira na osobu koja osjeća ljubav prema domovini i koja u povijesnom kontekstu u kojem se rabi ima pozitivno značenje.²³⁰ Tom se nominacijom izražava pozitivan stav (a time i emocija) prema referentu na koji se odnosi. U ovom primjeru

²²⁹Što je također jedna od mogućih konceptualizacija Monarhije, najvjerojatnije i prisutna u listovima koji ideološki ne podupiru Monarhiju.

²³⁰U drugim kulturnim i povijesnim kontekstima riječ *patriot/domoljub* može i jest poprimiti i pejorativno značenje. Tako Duden online navodi za uporabu: „često pejorativno/podcjenjivački“ (posjećeno 12. veljače 2016).

nominacija patriot ne rabi se neodređeno za stanovnike Austro-Ugarske, već je „status“ patriota doveden u izravnu vezu s podrškom aneksiji ili je takoreći isključivo uvjetovan tom podrškom, čime je istovremeno izražen i pozitivan stav prema samom postupku pripajanja Bosne i Hercegovine:

(39) *Seit dem 19. August 1878 dürfte es wohl weder in Österreich, noch in Ungarn oder in den okkupierten Provinzen selbst **einenPatrioten** geben, gleichgiltig welcher Lebenseinstellung immer er angehört, der nicht auf das lebhafteste die Okkupation von Bosnien und der Hercegovine in eine vollständige und endgiltige Annexion umgewandelt sehen möchte.*BP, br. 203, 6. listopada1908.

(Od 19. kolovoza 1878. ne bi smio biti ni u Austriji, ni Ugarskoj ni u okupiranim provincijama nijedan jedini patriot, svejedno kakav životni stav imao, koji silno ne bi želio vidjeti da je okupacija Bosne i Hercegovine pretvorena u potpunu i konačnu aneksiju.)

Ista emocija naklonjenosti i simpatije prema podržavateljima aneksije izražena je i nominacijskim izrazom *lojalni elementi* (*loyale Elemente*):

(40) *Infoge der Proklamierung der Annexion Bosniens und der Hercegovina haben sich alle **loyalen Elemente** ohne Unterschied des Glaubens und der Nation zusammengeschlossen, in der festen Absicht, in gemeinsamer Tätigkeit an dem kulturellen Fortschritte dieser Länder zu arbeiten.*ST, br. 107, 10.listopada1908.

(Uslijed proklamacije aneksije Bosne i Hercegovine svi lojalni elementi, bez razlike u vjeri i naciji udružili su se u čvrstoj namjeri da zajedničkim djelovanjem rade na kulturnom napretku ovih zemalja.)

S druge strane, politički protivnik naziva se nominacijskim izrazima kojima se izražava negativan stav prema njemu. Tako se u ovom diskursu politički protivnici nazivaju izrazima koji ih konceptualiziraju kao iracionalne inerealne, a nominacijama izražene emocije su prezir i podsmijeh:

- (41) *Wenn ein Gerichtshof, wie manche **Träumer** noch immer hoffen, über wirkliche Lebensfragen der großen Mächte zu entscheiden hätte, so wurde die Pforte²³¹ vor ihn hintreten [...]*NFP, br. 15851, 7. listopada 1908.

(Kada bi neki sud, kako se poneki sanjari još uvijek nadaju, mogao odlučivati o stvarnim životnim pitanjima velikih sila, onda bi Porta stala pred njega [...])

U primjeru (41) protivnici aneksije koji su isticali pravo suvereniteta osmanskog vladara i ukazivali na povredu međunarodnog prava nazivaju se *sanjarima*. Time se oni predstavljaju kao neko tko nema dodira sa stvarnošću i istinskim stanjem stvari (koje je pak definirano tako da ide u prilog aneksiji), a afekt koji dolazi do izražaja je prezir i podsmijeh.

Još intenzivniji izraz negativnog stava s afektivnom komponentom prezira, pa čak i mržnje manifestira se u nominaciji *lažovi*:

- (42) *Die ganze Dreistigkeit **der Lügner** wird sichtbar, und deshalb versuchen sie die Rettung durch eine beispiellose Verwegenheit und rufen nach Krieg. Sie handeln wie der Bankrotteur, der die Bude anzündet, um durch den Brand Lug und Trug in der Asche zu verstecken.*NFP, 15853, 9. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

U sljedećim trima primjerima izraz prezira i gnušanja negativnim konceptualiziranjem protivnika doživljava kulminaciju. Naime, dok su se u prethodnim primjerima njihova politika i političke aktivnosti prikazivale tako da su prije izazivale podsmijeh zbog svoje nerealnosti i megalomanije, a beskrupuloznost se tek evocirala, sljedećim se nominacijama na protivničku skupinu eksplicitno referira kao na osobe bez skrupula:

- (43) *Nicht gegen eine Nation, nicht gegen ein bestimmtes Heer, nicht gegen den serbischen Soldaten soll gesprochen werden. Nur gegen **ruchlose Politiker**, die das*

²³¹Metonym für den Sitz der osmanischen Regierung (turska vlada do 1918. godine).

Schicksal dieses seit Jahrzehnten so schwer heimgesuchten Staates den Zufällen ihrer Selbstsucht preisgaben und stets die Niederlage unvermeidlich machten. NFP, 15853, 9. listopada 1908.

(Ne treba govoriti protiv neke nacije, protiv neke određene vojske, protiv srbijanskog vojnika. Samo protiv beskrupuloznih političara koji su sudbinu ove države koja je već desetljećima u nedaćama prepustili slučajnostima svoje samoživosti te poraz uvijek učinili neizbježnim.)

- (54) *Sie werden aber auch finden, dass die Behörden nicht mehr gewillt sind, die Ruhe in diesen Ländern durch diemasslosen Agitationen **einer skrupellosen und selbstsüchtigen Opposition** erschüttern zu lassen.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Naći će, međutim, i da upravna tijela više nisu voljna dopustiti da se beskrajnim agitacijama beskrupulozne i sebične opozicije narušava mir u ovim zemljama.)

- (44) *Serbien, dieses Land, das von **sündhaften Politikern** zerfleischt und zermatert wird, die von **Ehrgeizigen** ausgesogene Nation hatte den politischen und nationalen Aberglauben, dass Bosnien und die Herzegovina ihm gehören werden.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

Druga nominacija za političare Srbije u istom je primjeru *ambiciozni* (*Ehrgeizige*), što je inače leksem neutralnog, u nekim kontekstima čak i pozitivnog značenja, ali u kontekstu u kojem se nalazi taj leksem dobiva negativnu značenjsku komponentu bolesne i sebične ambicije, što je opet nominacija čija se afektivna komponenta može opisati kao gnušanje i prezir.

Konačno, svoj prezir i mržnju prema političkim skupinama i osobama u Srbiji čiji su interesi u sukobu s Monarhijom emitent izražava nominacijskim izrazom *šovinisti* (*Chauvins*):

- (45) *Wenn die **Chauvins** mit zynischer Offenheit verkünden, dass Serbien nichts mehr zu verlieren hat, so haben sie Eines übersehen – die Unababhängigkeit.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Kada šovinisti s ciničnom otvorenošću objave da Srbija više nema što izgubiti, onda su jedno previdjeli – nezavisnost.)

Sljedećom nominacijom referira se na poslanstvo srpskih političara koje se uputilo u Budimpeštu da na najavljenoj sjednici delegacija dvaju habsburških parlamenata preda zahtjev za uvođenje sabora u Bosni i Hercegovini. Nazivajući gapodrugljivim nazivom *Rumpfparlament* (*krnji parlament*),²³² autor teksta izražava podsmijeh i prezir prema njima.

(46) *Die Deputation des serbischen **Rumpfparlamentes** wird nach Hause zurückgekehrt, ein verändertes Bild vorfinden.* ST, br. 107, 10.listopada 1908.

(Vrativši se kući, izaslanstvo srpskog krnjeg parlamenta zateći će promijenjenu sliku.)

Negativan stav prema političkom vodstvu u Srbiji u sljedećem se primjeru izražava metaforičkom nominacijom *velikosrpska hidra* (*grosserbische Hydra*). Time se srpsko vodstvo konceptualizira kao žilav i nezgodan neprijatelj kojem se mora stati u kraj tako što će ga se, poput grčkog mitološkog bića, do kraja uništiti kako ne bi nastali novi ogranci. Taj je poduhvat, također u skladu s grčkom mitologijom, metaforički izražen kao *zgaziti glavu*. U skladu su sa značenjem te nominacije afekti straha i mržnje. S tim je u skladu i afekt olakšanja koji se izražava emocionalnom modalnošću spram propozicije *Oesterreich-Ungarn hat sich entschlossen [...]* koja je izražena leksemom *konačno*:

(47) *Oesterreich-Ungarn hat sich endlich entschlossen, der **grosserbischen Hydra** den Kopf zu zertreten.* ST, br. 107, 10.listopada 1908.

(Austro-Ugarska se konačno odlučila da velikosrpskoj hidri smrska glavu.)

Već spomenuta racionalnost i nerealnost kao značenjska komponenta nominacija kojima se referiralo na srpske političare sadržana je i u sljedećem primjeru, s tom razlikom da se ovaj put

²³² *Rumpfparlament* ili *rump parliament* (u prijevodu truplo od parlamenta) naziv je koji se u povijesnoj znanosti porugljivo rabi za engleski Donji dom u periodu od 1648. do 1653, nakon što je Oliver Cromwell protjerao prezbiterijanske poslanike

referiraju na narod u Srbiji, za koji se skraćenom argumentacijom tvrdi da zahtijeva mobilizaciju protiv Austro-Ugarske jer je zaslijepljen odnosno opčinjen:

- (52) *Vor der österr.-ungar. Gesandtschaft fanden Demonstrationen statt, **das verblendete Volk** fordert die Mobilisierung gegen Oesterreich-Ungarn [...]*ST, br. 107, 10.listopada1908.

(Ispred austrougarskog poslanstva održale su se demonstracije, zaslijepljeni narod traži mobilizaciju protiv Austro-Ugarske.)

- (53) *Die Aufregung kann daher ihre Quellen nur in den Umtrieben der höfischen Politiker haben, die **den betörten Massen** einredeten, König Peter werde die österreichisch-ungarische Monarchie aus Bosnien vertreiben.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Metež stoga može imati izvor samo u rovaranju dvorskih političara koji zaludene mase uvjeravaju da će kralj Petar istjerati Austro-Ugarsku Monarhiju iz Bosne.)

U skladu je s tim nominacijskim izrazima koji srpski narod konceptualiziraju kao žrtvu manipulacije i nominacija njegovih političara koji se nazivaju *seine Verführer* (njegovi obmanjivači):

- (55) *Zerstoben sind die Einbildungen, zerrissen das Gespinst, in welches das serbische Volk von **seinen Verführern** hineingesponnen wurde. Die Lebenslüge, an der die Rassen zehrten, hat jeden Boden und jeden Raum verloren, da sie unmöglich geworden ist. Die ganze Dreistigkeit der Lügner wird sichtbar, und deshalb versuchen sie die Rettung durch eine beispiellose Verwegenheit und rufen nach Krieg. Sie handeln wie der Bankrotteur, der die Bude anzündet, um durch den Brand Lug und Trug in der Asche zu verstecken.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

I sljedeći nominacijski izraz za protivnike Monarhije sadrži značenjsku komponentu manipulatorskog i huškačkog, tako da je njihova afektivna komponenta odbojnost i prezir:

- (56) *Allen soll es immer klarer werden, dass **die Agitatoren**, die von außen kommen, ihre Feindesind[...]*NFP br. 15852, 8. listopada 1908.

(Svima treba postati jasnije da su agitatori, koji dolaze izvana njihovi neprijatelji.)

Jedna je od frekventnijih nominacija za antimonarhijski nastrojene Srbe u Kraljevini Srbiji izraz *Verschwörer* (*zavjerenici*) koji se rabi samostalno ili kao komponenta u složenicama koje se referiraju na njih. Značenje je tog leksema u Dudenu navedeno pod glagolskim leksemom, *zavjeriti se* (*verschwören*) za koji se navodi značenje: tajno se s nekim udružiti,²³³ što po našem mišljenju nije adekvatan opis značenja te riječi jer nedostaje komponenta „protiv nekoga“. Tek s tom komponentom može se u potpunosti objasniti negativan (emocionalni) stav emitenta koji rabi taj izraz. Značenjska komponenta tajnosti Srbe konceptualizira kao nekoga tko ne nastupa otvoreno i transparentno, već takoreći iza leđa, dok komponenta „protiv nekoga“ komponenti tajnosti pridružuje zlu namjeru. Nominacija *zavjerenik* evocira i značenjsku komponentu kukavičluka, jer je takvo djelovanje u sukobu s konceptom „hrabrog ratničkog naroda koji otvoreno vodi svoje bitke“, što je vrijednost koju emitent tom nominacijom sugestivno osporava svom političkom suparniku. U sljedećim primjerima emitent se nominacijskim izrazom *zavjerenički režim* (*Verschwörerregime*) referira na srbijansku vladu:

- (57) *Die bisherige Politik **des Verschwörerregimes** war nicht darnach angetan, sich im Auslande Freunde zu erwerben.* ST, br. 104, 9. listopad 1908.

(Dosadašnja politika *zavjereničkog* režima nije baš bila poletna u tome da stekne prijatelje u inozemstvu.)

Značenjska komponenta tajnosti u značenju leksema *zavjerenik* u sljedećem je primjeru dodatno istaknuta pridjevom *tajna* uz nominacijski izraz *zavjerenička udruženja*:

²³³sich verschören –sich heimlich mit jemandem verbinden (Duden online, pristupljeno 12. veljače 2016).

- (58) *Wenn dieser haarsträubende Widersinn in **geheimen Verschwörungsvereinen**, wo Bomben gegossen werden, dazu dient, jugendliche Köpfe zu überhitzen;* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.
(Prijevod vidi gore.)

Leksemzavjerenik rabi se i u sljedećem primjeru u funkciji odrednice u složenici *Verschwörergeneral* (zavjerenički general), čime se protivnici aneksije predvođeni, kako stoji u primjeru, generalom Sefanovićem iznova nazivaju zavjerenicima:

- (59) *Vor der österr.-ungar. Gesandtschaft fanden Demonstrationen statt, das verblendete Volk fordert die Mobilisierung gegen oesterreich-Ungarn, Freiwilligen- und Studentenkorps sind in Bildung begriffen, berüchtigte Bandenführer für die in Mazedonien kein Platz mehr ist, formieren aus regulärem Militär Banden und der **Verschwörergeneral Stefanović** gab öffentlich den Rat, diese nach Bosnien zu schicken, um die annektierten Länder zu insurgieren.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Ispred austrougarskog poslanstva održale su se demonstracije, zaslijepljeni narod traži mobilizaciju protiv Austro-Ugarske, formiraju se udruge dobrovoljaca i studenata, ozloglašene vođe bandi, za koje u Makedoniji više nema mjesta, organiziraju bande od regularne vojske, a zavjerenički general Stefanović javno je savjetovao da se oni pošalju u Bosnu kao bi se anektirane zemlje potaknule na ustanak.)

U ovom dijelu teksta protivnici aneksije dovode se u vezu s konceptom zločinaca jer ih se naziva *banda* (*Banden*), odnosno *zloglasne vođe bandi* (*berüchtigte Bandenführer*) u značenju: organizirana skupina zločinaca.²³⁴

- (60) *Vor der österr.-ungar. Gesandtschaft fanden Demonstrationen statt, das verblendete Volk fordert die Mobilisierung gegen oesterreich-Ungarn, Freiwilligen- und Studentenkorps sind in Bildung begriffen, **berüchtigte Bandenführer** für die in Mazedonien kein Platz mehr ist, formieren aus regulärem Militär **Banden** und der*

²³⁴organisierte Gruppe von Verbrechern (Duden online, posjećeno 18. ožujka 2016).

Verschwörergeneral Stefanović gab öffentlich den Rat, diese nach Bosnien zu schicken, um die annektierten Länder zu insurgieren. ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

U sljedećem primjeru negativan stav emitenta osim riječi *zavjerenik* izražava i leksem *klika* (*Clique*) čije značenje Duden označava kao pejorativno, a opisuje kao: krug ljudi koji ponajprije slijede svoje interese,²³⁵ što protivnika konceptualizira kao nekoga tko je neosjetljiv na potrebe i interese drugih:

- (61) [...] *es sei denn, dass die **Verschwörerklique** neben dem Regieren auch noch das Heerführen für ihn besorgt.* ST, br. 104, 9. listopada 1908.

([...] izuzev ako zavjerenička klika osim vladanja za njega ne obavi i vođenje vojske.)

U sljedećoj skupini primjera središnji je nominacijski izraz leksem *klika*:

- (62) *Lange genug hat **dieKlique** die Langmut der österr—ungar. Monarchie missbraucht, mit der diese dem sinnlosen Treiben in Belgrad zugesehen hat.* ST, br. 101, 8. listopada 1908.

(Dovoljno je dugo klika zloupotrebljavala strpljenje Austro-Ugarske Monarhije s kojim je promatrala besmisleno spletkarenje u Beogradu.)

- (63) ***Diese Klique** hat also Bosnien schon als ein Gebiet betrachtet, auf das sie historische Rechtsansprüche hat [...]* ST, br. 101, 8. listopada 1908.

(Ta je klika, dakle, Bosnu već promatrala kao područje na koje ima povijesna prava [...])

²³⁵(abwertend) Personenkreis, der vornehmlich seine eigenen Gruppeninteressen verfolgt (Duden online, posjećeno 12. veljače 2016).

U sljedećem primjeru uz negativno vrednujuću nominaciju *klika* stoji i izraz *avanturisti*. Nazivajući zagovaratelje panslavizma *klikom avanturista* (*Klique von Abenteuernern*), osim egoizma sugerira se i neozbiljnost i nepromišljenost te političke skupine te izražava prezir i izrugivanje:

- (64) *Darin offenbart sich der klägliche Grossenwahn einer **Klique von Abenteuernern**, die ein Volk durch blutigen Terrorismus niedergedrückt haben und nun, da sie die Stunde der Vergeltung ahnen, zu dem Mittel greifen, ihre bodenlose Verlegenheit hinter der Pose der racheschnaubenden Kriegshelden zu verbergen.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(U tome se razotkriva žalosna megalomanija klike pustolova koji su jedan narod potlačili krvavim terorizmom i sada, kada slute da dolazi čas odmazde, posežu za sredstvom kojim će svoju beskrajnu nelagodu sakriti iza poze ratnog heroja koji frkće za osvetom.)

Sljedeći primjer također sadrži nominaciju političara u Srbiji čija se afektivna komponenta može opisati kao prezir i podsmijeh, a to je nominacija *polupolitičar/Halbpolitiker*.

- (65) *Man braucht nur zu lesen, wie jetzt in Belgrad gegen die Annexion von Bosnien, gegen die rein formelle Vollendung einer seit dreißig Jahren unerschütterlichen Tatsache demonstriert wird, und man sieht, in welcher Phantasiewelt dort Politiker und **Halbpolitiker** gelebt haben und noch leben.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Čovjek samo treba da pročita kako se sada u Beogradu demonstrira protiv aneksije Bosne, protiv čisto formalnog dovršetka jedne već trideset godina nepokolebljive činjenice i da vidi u kakvom su svijetu fantazije političari i polupolitičari tamo živjeli i još žive.)

Podsmijeh se izražava i sljedećim nominacijama kojima se srpski protivnik konceptualizira kao neurotična osoba koja nema kontrolu nad sobom:

- (66) *Freiherr von Aehrenthal hat den Wendungen **des leicht erregbaren serbischen Nachbarns**, seinen gelegentlichen hartnäckigen Wühlereien oder stürmischen*

Ausbrüchen, ruhige Festigkeit entgegengestellt, und das war das Beste, was er tun konnte.
NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Barun od Ährentala je frazama srpskog susjeda koji se lako uzrujava, njegovim povremenim tvrdokornim rovarenjima ili burnim ispadimasuprotstavio mirnu čvrstoću i to je bilo najbolje što je mogao učiniti.)

Slična konceptualizacija protivnika prisutna je i u nominaciji *Lärmmacher* (*drekauci*), dok se nominacijom *die Mundgewaltigen* (*hvalisavci*) protivnik predočava kao netko se neutemeljeno hvali „na sva usta“ te je zbog toga vrijedan samo prezira i podsmijeha.

(67) *Krieg verlangen die **Lärmmacher**[...]NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.*

(Rat zahtijevaju, drekauci [...])

(68) *Krieg wollen **die Mundgewaltigen**, von denen mancher auf dem Schlachtfelde viel stiller wird [...]NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.*

(Rat hoće, hvalisavci, od kojih pokoji na bojnopolju postaje mnogo tiši [...])

Hvalisanje i dizanje buke dodatno je diskreditirano evociranjem uzrečice/frazeologizma „Große Klappe nichts dahinter“ (najbliži prijevod bio bi „Pas koji laje ne ujeđa“) koja označava nekoga tko se prikazuje da ima velike sposobnosti ihvali se „na sva usta“, a u stvarnosti su te sposobnosti veoma male.²³⁶ Neutemeljenost tog bučnog hvalisanja iskazana je i atributskom rečenicom (dizači buke i hvalisavci)*od kojih pokoji postaje mnogo tiši na bojištu.*

Konačno, konceptualizacija protivnika kao neurotičnog i naprasitog eksplicirana je metonimijskom nominacijom *Hitzköpfe* (*koleričari/usijane glave*) kojom se iznova priziva

²³⁶(prema <http://www.redensarten-index.de/>, pristupljeno 23. veljače 2016).

negativna konceptualizacija emocionalnosti kao disfunkcionalnog ponašanja nekoga tko ne vlada sobom te kojom se također izražava podsmijeh i prezir:

(69) *Nunmehr, da diese Länder in den unlösbaren Verband der österr-unagr. Monarchie getreten sind, ist es an der Zeit, **den Hitzköpfen** in Belgrad die Lächerlichkeit ihrer Drohungen vor Augen zu führen und sie für immer zum Schweigen zu bringen.* ST, br. 101, 8. listopada 1908.

(Sada, nakon su ove zemlje stupile u neraskidiv savez s Austro-Ugarskom Monarhijom, vrijeme je da se usijanim glavama u Beogradu predoči komičnost njihovih prijetnji i da ih se zauvijek ušutka.)

S druge strane, prema srpskom narodu izražava se afekt sažaljenja i suosjećanja jer se na njega referira izrazom *ausgesogene Nation* (izrabljena nacija), a na zemlju kao na *dieses schwer heimgesuchte Land* (veoma napaćena zemlja), čime se konstruira polaritet između zemlje odnosno naroda s jedne i njezinih političara s druge strane:

(70) *Serbien, dieses Land, das von sündhaften Politikern zerfleischt und zermatert wird, die von Ehrgeizigen **ausgesogene Nation** hatte den politischen und nationalen Aberglauben, dass Bosnien und die Herzegovina ihm gehören werden.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

(71) *Sie rufen nach Krieg, weil der Thron wankt und weil das Volk nicht zum Bewusstsein kommen soll, wie rasch **dieses schwer heimgesuchte Land** seit dem Wechsel der Dynastien gesunken ist.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Zazivaju rat zato što se prijestolje klina i zato što narod ne treba da postane svjestan kako je ta veoma napaćena zemlja brzo potonula nakon smjene dinastija.)

Ista strategija konstruiranja polariteta prisutna je i u sljedećem primjeru, s tom razlikom što nominacija kojom se referira na srpski narod ne izražava sažaljenje, već naklonost i simpatiju, nazivajući ga *ein praktisches, arbeitslustiges Volk* (praktičnim, marljivim narodom), dok se na skupinu političarareferira izrazom *krug zavjerenika* (*Kreis der Verschwörer*) i *diese ganze Welt der Intrigen* (svijetom intriga). Istovremeno se prezir u nominaciji *Welt der Intrigen* izražava distancirajućom uporabom zamjenice *taj* (*diese*) kojom se dodatno ograđuje od svijeta onog drugog:

(72) *Nicht für Serbien, nicht für ein praktisches, arbeitslustiges Volk, aber für ihn,*²³⁷
für das, was sein Hof genannt wird, für den Kreis der Verschwörer, der ihn umgibt, für diese ganze Welt der Intrigen, die Serbien schon so häufig an den Rand des Abgrundes gebracht haben, ist die Annexion ein Stich in das Herzblatt. NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Ne za Srbiju, ne za jedan praktičan i vrijedan narod, nego za njega, za ono što se naziva njegovim dvorom, za krug zavjerenika koji ga okružuje, za sav taj svijet intriga koji je Srbiju već toliko puta doveo do ruba provalije aneksija je ubod u srce.)

(73) *Nicht gegen eine Nation, nicht gegen ein bestimmtes Heer, nicht gegen den serbischen Soldaten soll gesprochen werden. Nur gegen ruchlose Politiker, die das Schicksal dieses seit Jahrzehnten so schwer heimgesuchten Staates den Zufällen ihrer Selbstsucht preisgaben und stets die Niederlage unvermeidlich machten.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Ne treba govoriti protiv neke nacije, protiv neke određene vojske, protiv srbijanskog vojnika. Samo protiv beskrupuloznih političara koji su sudbinu ove države koja je već desetljećima u nedaćama prepustili slučajnostima svoje samoživosti te poraz uvijek učinili neizbježnim.)

Dok se, dakle, nominacijama srpskih političara izražava prezir i gnušanje, prema zemlji i njezinu narodu izražava se žaljenje i suosjećanje odnosno simpatija, čime se pravi razlika između

²³⁷Zamjenicom se referira na kralja Petra I. Karađorđevića.

srpskog naroda u Srbiji za koji se sugestivno implicira da je žrtva svojih političara i samih političara za koje se ističe da ne rade u interesu svog naroda, već isključivo u svom vlastitom. Izražavajući afekt prezira s jedne i suosjećanja i žaljenja s druge strane, emitent strateški rabi te emocije radi emocionaliziranja recipijenta u istom smislu i polariziranja njegovih stavova prema srpskom narodu i njegovim političarima. Taj polaritet u izražavanju emocija i ne iznenađuje toliko kada se stavi u kontekst strateške komunikacije u domeni politike. Naime, kako je već više puta istaknuto, ovdje nije (primarno) riječ o istinskom izrazu suosjećanja s jedne i gnušanja s druge strane, već o strategijama negativne prezentacije drugoga i pozitivne samoprezentacije koje su konstitutivne u političkoj komunikaciji. Dok je negativna prezentacija drugoga u dosadašnjim primjerima očitija, jer se protivnik u diskursu ocrnjuje izravno, tako što se na njega referira negativnim nominacijskim izrazima, pozitivna samoprezentacija manifestira se neizravno, jer se ne rabe pozitivni nominacijski izrazi za vlastitu političku poziciju ili skupinu, već se, hineći afekt suosjećanja sa srpskim narodom, Monarhija pokušava pokazati obzirnom i brižnom te se pokušava ublažiti njena slika tlačitelja i okupatora²³⁸ (usp. strategiju perspektivizacije).

U sljedećem primjeru slika okupatora vođenog imperijalističkim ciljevima zanijekana je na eksplicitan način, tako što su zanijekane nominacije kojima se referira na Austro-Ugarsku iz perspektive protivnika – ovisnog o osvajanjima i pohlepnog za teritorijem:

(74) *Sollte aber dennoch der Chauvinismus über die Vernunft siegen, dann mag man sich einst in Belgrad erinnern, dass man nicht **einem eroberungssüchtigen und ländergierigen Gegner** erlegen, sondern mit offenen Augen in eine mutwillig heraufbeschworene Gefahr gerannt ist.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

Pod političkim aktivnostima u ovom nominacijskom sektoru podrazumijevaju se sve aktivnosti – bilo Monarhije, bilo protivnika aneksije – koje se izravno povezuju sa aneksijom, tj. koje su u uzročno-posljedičnoj vezi s aneksijom. U slučaju protivnika aneksije (drugih velesila i Kraljevine Srbije) nominacije se referiraju poglavito na aktivnosti koje su zapravo bile reakcije

²³⁸O slici Monarhije kao tlačitelja i okupatora nema spomena u korpusu, međutim ona je bila itekako prisutna u „protudiskursu“, dakle u diskursu koji su kreirali antimonarhijski pokreti, čega su austrougarske vlasti bile svjesne (usp. von Hötendorf 1921: 569).

na aneksiju. Osim toga nominacijama se referira na političke aktivnosti Srbije da ostvari svoju ideju srpskog pijemontizma koja je bila u izravnom konfliktu s težnjama Monarhije, a time i s aneksijom.

Tako se u sljedećem primjeru političke aktivnosti protivnika aneksije nazivaju *rovarenjem* (*Wühlerei*). Kao značenje tog leksema Duden navodi: (pejorativno) djelovanje koje se odvija u tajnosti kojim netko (posebice u političkom smislu) nastoji proizvesti neprijateljstvo, potkopati nečiji autoritet, ugled.²³⁹ Kao i u slučaju nominacije *zavjerenik* nominacijski izraz *rovarenjeevoca* i značenjsku komponentu kukavičluka i perfidnosti, te je time afektivna komponenta tog izraza gnušanje i prezir:

(75) *Freiherr von Aehrenthal hat den Wendungen des leicht erregbaren serbischen Nachbarns, seinen gelegentlichen hartnäckigen Wühlereien oder stürmischen Ausbrüchen, ruhige Festigkeit entgegengestellt, und das war das Beste, was er tun konnte.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.
(Prijevod vidi gore.)

Isti afekti izraženi su sinonimom *Umtriebe* (*rovarenje*):

(54) *Die Aufregung kann daher ihre Quellen nur in den Umtrieben der höfischen Politiker haben, die den betörten Massen einredeten, König Peter werde die österreichisch-ungarische Monarchie aus Bosnien vertreiben.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Metež stoga može imati izvor samo u rovarenju dvorskih političara koji zaludene mase uvjeravaju da će kralj Petar istjerati Austro-Ugarsku Monarhiju iz Bosne.)

²³⁹ (abwertend) im Verborgenen betriebene Tätigkeit, mit der jemand (besonders in politischer Hinsicht) Feindseligkeit zu erzeugen, jemandes Autorität, Ansehen zu untergraben sucht (Duden online, pristupljeno 14. ožujka 2016).

I sljedeći primjer sadrži nominaciju *Treiben*, s time što je ta aktivnost protivnika dodatno diskreditirana jer je okarakterizirana kao uzaludna i samim time apsurdna. Na taj se način dvojako izražava prezir i podsmijeh srbijanskim političkim aktivnostima koje su bile reakcija na aneksiju:

- (54) *Lange genug hat die Clique die Langmut der österr—ungar. Monarchie missbraucht, mit der diese **dem sinnlosen Treiben in Belgrad** zugesehen hat.* ST, br. 101, 8. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

I sljedeće nominacije za političke aktivnosti Srbije semantički su bliske nominaciji *rovarenja*, s time da su one ovdje personalizirane, što znači da su konkretizirane u vidu djelovanja kralja Petra kao njihova glavnog inicijatora, čime je i objekt prezira i gnušanja dobio ime i oblik:

- (55) *Was soll ein König seinem Lande sagen, der sein ganzes Leben hindurch die Politik niemals in einer anderen Gestalt sehen konnte als in der **einer Verschwörung?***
*[...] Da hat er sich wieder **der Verschwörung** hingegeben, **die alten Künste** in Bosnien versucht, **die alten Zettelungen und Ränke**.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Što da svojoj zemlji kaže jedan kralj koji čitav svoj život politiku nije mogao vidjeti u drugom obliku osim u obliku zavjere? [...] Tu se opet predao zavjeri, isprobao stare vještine u Bosni, stara spletkarenja i intrige.)

Osim nominacije *zavjera* (*Verschwörung*) primjer sadrži i dodatne tri nominacije za kraljeve političke aktivnosti – *stara umijeća* (*die alten Künste*) i *stara izazivanja/poticanja spletkarenja* (*die alten Zettelungen und Ränke*) kojima se evocira ubojstvo prethodnika kralja Petra, Aleksandra Obrenovića i njegove supruge, nakon kojeg je Petar Karađorđević došao na vlast. Tim evociranjem kraljeve (neslavne) prošlosti i načina dolaska na vlast iznova se želi diskreditirati protivnik Monarhije te izraziti gnušanje i prezir prema njemu.

Uz to aktivnosti protivnika konceptualizirane su kao emocionalne reakcije jer se nazivaju *žestokim ispadima* (*stürmische Ausbrüche*), što protivnika predstavlja kao koleričnog i bez kontrole²⁴⁰ te stavlja u kontrast s *mirnom čvrstoćom* (*ruhige Festigkeit*) zastupnika Monarhije, čije se držanje u političkim pregovorima opisuje sintagmom koja kao komponente ima dva leksema pozitivnog značenja i čija bi afektivna komponenta bila divljenje, odobravanje, poštovanje, dok je afektivna komponenta nominacije protivnika iznova prezir i podsmijeh:

- (56) *Freiherr von Aehrenthal hat den Wendungen des leicht erregbaren serbischen Nachbarn, seinen gelegentlichen hartnäckigen Wühlereienoder **stürmischen Ausbrüchen**, ruhige Festigkeit* *entgegengestellt, und das war das Beste, was er tun konnte.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.
(Prijevod vidi gore.)

U skladu je s nominacijskim izrazima kojima se politički protivnik naziva *lažovom* (primjer 42), a njegove političke intencije *laži i obmanom* (primjer 17) i nominacija za njegove aktivnosti *propaganda* čije značenje Duden opet, po našem mišljenju, neadekvatno opisuje kao sustavno širenje političkih, svjetonazorskih i sličnih ideja i mišljenja kako bi se se na određen način utjecalo na opću svijest.²⁴¹ Neadekvatnost tog opisa značenja leži u tome što u njemu nije navedena pejorativna dimenzija značenja tog leksema, koja potječe od manipulativnog djelovanja koje je u jednom od značenja propagande konstitutivno jer upravo ta pejorativna komponenta otkriva negativan stav prema objektu nominacije:

- (57) *Spät aber doch ist man zur Erkenntnis gelangt, dass die **südslavisch revolutionäre Propaganda**, die von Belgrad ausgeht und von der serbischen Regierung und vom König Peter protegirt wird, eine ernste Gefahr für die Monarchie bedeutet.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

²⁴⁰ Kao i u slučaju nominacije u primjeru (56) *leicht erregbare[r] serbische[r] Nachbar* (srpski susjed koji se lako uzruja).

²⁴¹ „systematische Verbreitung politischer, weltanschaulicher o. ä. Ideen und Meinungen mit dem Ziel, das allgemeine Bewusstsein in bestimmter Weise zu beeinflussen“ (Duden online, pristupljeno 15. veljače 2016).

(Kasno, ali ipak se došlo do spoznaje da je južnoslavenska revolucionarna propaganda, koja potječe iz Beograda i koju protežiraju srbijanska vlada i kralj Petar, ozbiljna opasnost za Monarhiju.)

Manipulativnost političkih aktivnosti protivnika središnje je obilježje i u sljedećoj skupini primjera u kojima se osim nominacijskog izraza *propaganda* rabi i izraz sličnog značenja – *agitacija*, čije značenje Duden opisuje kao: (pejorativno) agresivno djelovanje radi utjecaja na druge, posebice kad je riječ o politici; huškanje,²⁴² pa su afektivne komponente značenja i jednog i drugog nominacijskog izraza odbojnost, prezir, pa čak i mržnja. Dodatna ekspresivnost postignuta je atributima – u primjeru (57) pridjevom *sraman/sramotan/bezbožan (frevelhaft)*, a u primjeru (58) pridjevom *neumjerena (masslos)*, genitivnim atributom *beskrupulozne i sebične opozicije* koji je sam po sebi nominacijski izraz i *velikosrpskom (grosserbisch)*, čime emitent još eksplicitnije izražava svoj negativan stav prema srpskim panslavističkim interesima i težnjama.

- (58) *Nach diesem Krach einer frevelhaften Agitation gegen die Monarchie in Bosnien wird der Kriegslärm fast begreiflich.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Nakon ovog kraha sramotne agitacije protiv Monarhije u Bosni ratna halabuka postaje gotovo razumljiva.)

- (59) *Sie werden aber auch finden, dass die Behörden nicht mehr gewillt sind, die Ruhe in diesen Ländern durch die masslosen Agitationen einer skrupellosen und selbstsüchtigen Opposition erschüttern zu lassen und dass die Zeiten der grosserbischen Propaganda in Bosnien und der Hercegovina auch für sie endgiltig vorbei sind.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

²⁴² „aggressive Tätigkeit zur Beeinflussung anderer, vor allem in politischer Hinsicht; Hetze“ (Duden online, pristupljeno 15. veljače 2016).

- (60) *Es wäre hoch an der Zeit, dass unsere Mitbürger serbisch-orthodoxen Glaubens in sich gehen mögen und einer **nutzlosen Propaganda** entsagen [...]*ST, br. 101, 8. listopada 1908.

(Krajnje je vrijeme da naši sugrađani srpsko-ortodoksne vjere razmisle o svojim postupcima i odreknu se beskorisne propagande.)

U primjeru (59) prezir se dodatno izražava pridjevom *beskorisna (nutzlos)*, čime se želi sugerirati da protivničke aktivnosti, iako slijede za Monarhiju destruktivne ciljeve, zapravo nemaju učinka odnosno da su bezopasne.

- (61) *Die Annexion Bosniens und der Hercegovina bezweckte nichts anderes, als **der grosserbischen Propaganda** einen Riegel vorzuschieben.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.
(Aneksija Bosne i Hercegovine nije imala nikakvu drugu svrhu osim da onemogućiti velikosrpsku propagandu.)

Diskreditacija protivnika kao emocionalnog i bez kontrole, koja se kao strategija već manifestirala u nominaciji *stürmische Ausbrüche* (žestoki ispadi) u primjeru (56) prisutna je i u sljedećoj skupini nominacija. Tako se u primjeru (62) aktivnosti u Srbiji nazivaju *leidenschaftliches Getöse* (žestoka/burna halabuka):

- (62) *Allezeit auf der Hut sein, **leidenschaftliches Getöse** ebensowenig überschätzen wie freundliche Versicherungen, die nicht immer ernst zu nehmen sind, das ist das richtige Mittel, wenn man es mit einem Lande zu tun hat, das in jeder Hinsicht an seiner Vergangenheit leidet und sich durch unerfüllbare Träume zu entschädigen sucht [...]* wo die besonnenen und vernünftigen Leute im öffentlichen Leben nicht zur Geltung kommen.
NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Biti sve vrijeme na oprezu, jednako ne precjenjivati žestoku halabuku kao ni prijateljska jamčenja koja se ne mogu uvijek uzeti ozbiljno, to je pravo sredstvo kada čovjek ima posla sa zemljom koja u svakom pogledu pati zbog svoje prošlosti i koja želi biti

obeštećena neispunjivim snovima [...] gdje trezveni i razumni ljudi u javnom životu ne mogu doći do izražaja.)

Afektivna komponenta nominacijskog izraza *žestoka halabuka* je toliko odbojnost kao u prethodnim nominacijama protivnikovih aktivnosti, već je više podsmijeh i prezir, što je dodatno istaknuto kontekstom u kojem se savjetuje da takve aktivnosti ne treba precjenjivati niti ih treba uzimati ozbiljno.

Izraz *halabuka* rabi se i u sljedećem primjeru, u složenici *ratna halabuka (Kriegsgetöse)*:

- (63) *Dieses Herumtändeln mit Bosnien und der Herzegowina unter der neuen Dynastie, diese liederliche Politik, der jede innere Wahrhaftigkeit fehlt, braucht das Kriegsgetöse, um nicht in der ganzen Frivolität durchschaut zu werden.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Tom poigravanju Bosnom i Hercegovinom pod novom dinastijom, toj nemarnoj politici kojoj nedostaje svaka unutarnja istinoljubivost potrebna je ratna halabuka kako je ne bi prozreli u svoj njezinoj frivolnosti.)

U istom primjeru nalazi se i skupina nominacija čija su zajednička značenjska obilježja neozbiljnost i površnost, tako da je iznova riječ o izotopiji među nominacijama. Tako se političke aktivnosti Srbije vezane uz Bosnu i Hercegovinu nazivaju *igrarijom* i *dangubljenjem (Herumtändeln)*, *nemarnom politikom (liederliche Politik)* te *lakomislenošću (Frivolität)*. Nominacije *igrarija* i *dangubljenje* te *lakomislena politika* dobivaju dodatno pejorativno značenje pokaznom zamjenicom *to (dieses/diese)*²⁴³ u distancirajućoj funkciji:

- (64) *Dieses Herumtändeln mit Bosnien und der Herzegowina unter der neuen Dynastie, diese liederliche Politik, der jede innere Wahrhaftigkeit fehlt, braucht das*

²⁴³Duden kao jedan od načina uporabe pokazne zamjenice *dieses* navodi: u vezi s oznakama za osobe ili imenima izražava (negativno) vrednovanje (in Verbindung mit Personenbezeichnungen oder Namen eine [negative] Wertung ausdrückend) (Duden online, pristupljeno 15. veljače 2016).

*Kriegsgetöse, um nicht in **der ganzen Frivolität** durchschaut zu werden.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Prijevod vidi gore.)

Kao primjeri iz skupine nominacija koje aktivnosti protivnika konceptualiziraju kao pretjerano emocionalne i nekontrolirane mogu se navesti *ratna halabuka (Kriegslärm)*, zatim *ratna dernjava (Kriegsgeschrei)* te *svakodnevna buka i prijetnje (dieses täglich Lärmen und Drohen)*, kojima se, kako je već rečeno, iznova izražava prezir i podsmijeh te sugerira da je srbijanska pobuna protiv aneksije Bosne i Hercegovine samo isprazna dreka frustriranog gubitnika:

(65) *Nach diesem Krach einer frevelhaften Agitation gegen die Monarchie in Bosnien wird der **Kriegslärm** fast begreiflich.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Nakon ovog kraha sramotne agitacije protiv Monarhije u Bosni ratna halabuka postaje gotovo razumljiva.)

(66) *Vielleicht wird die Erkenntnis noch im letzten Augenblicke sich durchsetzen, dass nicht bloß der Krieg, sondern schon **das Kriegsgeschrei, dieses tägliche Lärmen und Drohen** gefährlich sind.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Možda će još u posljednjem trenutku pobijediti spoznaja da nije opasan samo rat, već i sama ratna dernjava, ta svakodnevna buka i prijetnje.)

Ismijavanje protivnikovih političkih aktivnosti doživljava kulminaciju u zadnjem primjeru u kojem se na njih referira nominacijom *komedija u Beogradu*:

(67) *Lange genug hat man diesseits der Donau **dem Possenspiel in Belgrad** zugesehen [...]* ST, br. 104, 9. listopada 1908.

(Dovoljno se dugo s ove strane Dunava gledala komedija u Beogradu.)

Dok se vladavina nad Srbijom i njezinim narodom u primjeru naziva *krvavim terorizmom*, vladavina i upravljanje Bosnom i Hercegovinom nakon aneksije naziva se *zaštitom od svih opasnosti i razaranja*:

- (68) *Darin offenbart sich der klägliche Grossenwahn einer Klique von Abenteurern, die ein Volk durch **blutigen Terrorismus** niedergedrückt haben und nun, da sie die Stunde der Vergeltung ahnen, zu dem Mittel greifen, ihre bodenlose Verlegenheit hinter der Pose der racheschnaubenden Kriegshelden zu verbergen.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(U tome se razotkriva žalosna megalomanija klike pustolova koji su jedan narod potlačili krvavim terorizmom i sada, kada slute da dolazi čas odmazde, posežu za sredstvom kojim će svoju beskrajnu nelagodu sakriti iza poze ratnog heroja koji frkće za osvetom.)

- (69) *Bosnien und die Herzegowina werden unter **dem Schutze der österreichisch-ungarischen Monarchie von allen Gefahren und Zerstörungen** losgelöst sein, von denen die Balkanstaaten bedroht sind.*NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Bosna i Hercegovina će pod zaštitom Austro-Ugarske Monarhije biti oslobođene svih opasnosti i razaranja koji prijete balkanskim zemljama.)

U sljedećem primjeru sadržana je nominacija oblika političke vladavine koja se odnosi na vladavinu Osmanskog Carstva nad Bosnom i Hercegovinom i kojoj prema autoru teksta konačno dolazi kraj aneksijom tih zemalja od strane Austro-Ugarske. Stav autora prema prijašnjoj vlasti krajnje je negativan i otkriva odbojnost i prezir, jer je naziva *barbarstvom i tlačenjem*. Prema Dudenu riječ barbarstvo može imati dva značenja, naime 1.sirovost, neljudskost, okrutnost²⁴⁴ i 2. odsutnost kulture, potpuna neobrazovanost, stanje neciviliziranosti.²⁴⁵ S obzirom na to da se figurom kontrasta to stanje suprotstavlja europskoj civilizaciji kojoj će činom aneksije Bosna i Hercegovina pripadati, pretpostavlja se da je ponajprije u pitanju drugo značenje, dok prvo također, zbog izravne prisutnosti riječi *tlačenje* nije isključeno.

²⁴⁴Rohheit, Unmenschlichkeit, Grausamkeit (Duden online, pristupljeno 12. veljače 2016).

²⁴⁵Kulturlosigkeit, völlige Ungebildetheit, unzivilisierter Zustand (Duden online, pristupljeno 12. veljače 2016).

(70) *Die Angliederung schlingt um diese Länder ein Band, das sie für alle Zeiten nach Jahrhunderten **der Barbarei und der Knechtung**, nach langen Perioden des konfessionellen und nationalen Hasses mit der europäischen Zivilisation untrennbar verknüpft.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Priključenje oko ovih zemalja ovija vrpce koja će ih nakon stoljeća barbarstva i tlačenja, nakon dugih perioda vjerske i nacionalne mržnje za sva vremena nerazdvojivo spojiti s europskom civilizacijom.)

3.1.1.2 Leksemi koji označavaju emocije

U političkom diskursu o aneksiji Bosne i Hercegovine izražavanje emocija ne odvija se samo leksikom kojim se izražavaju emocije, već također leksikom kojim se one imenuju. U teoretskom dijelu rada rečeno je da taj leksik po sebi nije emotivan odnosno ekspresivan, ali da u određenim kontekstima korisnik znaka i njime može izraziti svoje emocije.²⁴⁶ S obzirom na to u sljedećoj skupini primjera razmatrat će se iskazi u kojima se nalaze leksemi koji označavanju emocionalna stanja i oblike doživljaja kako bi se ispitao i njihov emocionalni potencijal, odnosno odgovorilo na pitanje jesu li i ti iskazi jezične strategije izražavanja afektivnosti. Pri tome se postavlja pitanje kako se takvi leksemi rabe u odnosu na spomenute funkcije političko-medijske komunikacije, dakle informativno-persuazivne funkcije i integracijske funkcije. Tako se može pretpostaviti da se leksemi koji označavaju pozitivne emocije dovode u vezu s Monarhijom i njezinim političkim interesima i *vice versa*.

U sljedećem primjeru na prvi pogled nije očito da emitent zapravo izražava pozitivan stav prema politici Monarhije jer se leksem *simpatije* dovodi u vezu s mladoturskom strankom:

²⁴⁶U ovom je kontekstu uporaba ovog leksika razmatrana autoreferencijalno, tj. u iskazima u prvom licu kao što su *Volim to* ili *Prezirem ga*.

(1) *Vielfach wurde behauptet, dass die Angliederung von Bosnien den großen Nachteil habe, die jungtürkische Partei, die **unsere Sympathien verdient**, durch eine Niederlage in der auswärtigen Politik zu schwächen.* NFP, br. 15851, 7. listopada 1908.

(Više se puta tvrdilo da je velika mana priključenja Bosne to što mladotursku stranku, koja zaslužuje naše simpatije, slabi porazom u vanjskoj politici.)

Međutim, ako iskaz ‚mladoturska stranka zaslužuje naše simpatije‘ stavimo u širi kontekst, onda se tematiziranje emocije simpatije prema mladoturskoj stranci može promatrati kao strategija pozitivne prezentacije Monarhije, a adresat se pokušava emocionalizirati u pravcu simpatiziranja Monarhije. Naime, Monarhiji se zbog aneksije Bosne i Hercegovine prebacivalo mnogo toga, između ostalog povreda pravnog poretka koji je bio uspostavljen Berlinskim kongresom, zatim ekspanzionizam te zlouporaba opadanja moći Osmanskog Carstva u vlastitu korist. Takve kritike nisu se pojavljivale samo u neistomišljeničkom tisku, već i u listovima ovog korpusa, ali s ciljem da se opovrgnu. Primjer tematizira jednu takvu kritiku prema kojoj aneksija Bosne i Hercegovine šteti, odnosno slabi mladotursku stranku. Izražavanje simpatija prema toj stranci pak tu kritiku čini apsurdnom, jer po logici stvari onome premakome osjećamo i javno izražavamo simpatije ne želimo istovremeno i nauditi. Time izražavanje emocija prema turskom režimu nije, dakle, istinski izraz pozitivne emocije prema njemu, već zapravo strategija kojom se navedena kritika predstavlja apsurdnom.

Ista strategija manifestira se i u sljedećim primjerima:

(2) *Es ist falsch zu behaupten, dass Oesterreich-Ungarn dieser Bewegung²⁴⁷ in irgend einem Augenblicke **unfreundlich** gegenüber gestanden sei [...] Wären die Delegationen im Juli beisammen gewesen, so hätte Freiherr v. Aehrenthal selbstverständlich ebenso **herzliche Worte der Sympathie** für die Erneuerung des türkischen Reiches, für das Erwachen des türkischen Volkes gesprochen, wie sie Sir Edward Grey gesprochen hat, der die parlamentarische Tribüne zur Verfügung hatte.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

²⁴⁷Misli se na mladotursku revoluciju.

(Pogrešno je tvrditi da je Austro-Ugarska u bilo kojem trenutku imala neprijateljski stav prema ovom pokretu [...] Da su delegacije u srpnju bile na okupu, barun od Aehrenthala bi, naravno, izrekao isto tako srdačne riječi simpatije za obnovu Turskog Carstva i za buđenje turskog naroda kakve je izrekao i *sir* Edward Grey koji je na raspolaganju imao parlamentarnu tribinu.)

Sljedeći primjer tematizira negativnu emociju– osjećaj uvrijeđenosti odnosno povrijeđen ponos, koja se također dovodi u vezu s Turskom. U primjeru se ta emocija navodi kao jedina prepreka da se uvidi velikodušnost Monarhije zbog kompenzacije koju nudi Turskoj. Time se oštećena strana u slučaju bilo kakve negativne reakcije unaprijed diskreditira svođenjem te reakcije na osobnu taštinu koja Turskoj oduzima politički rezon. Neizravno se prema “takvoj” Turskoj izražava prezir:

(1) *Wenn diese Voraussetzung richtig ist und **der verletzte Stolz** nicht das Urteil trübt, so muss die Türkei zu der Folgerung kommen, dass Oesterreich-Ungarn etwas bietet, was in der Geschichte der Pforte seit Jahrhunderten kaum mehr vorgekommen ist.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(Ako je ova pretpostavka točna i **povrijeđeni ponos** ne pomućuje prosudbu, onda Turska mora zaključiti da Austro-Ugarska nudi nešto što se u povijesti Porte već stoljećima nije desilo.)

U sljedećem primjeru također se imenuje emocija kojom se diskreditira protivnik aneksije. Naime, dovodeći negativnu emociju *sljepe mržnje* u vezu s neprijateljem Monarhije, politički neprijatelj konceptualizira se kao iracionalan i bez kontrole, kao netko tko zbog vlastite emocionalnosti i nemoći da je kontrolira dovodi i druge, odnosno čitavu zemlju u opasnost:

(2) *Wie immer ist es der famose Sektionschef Dr. Spalajković [...], der in Serbien die Bewegung gegen Oesterreich-Ungarn schürt und in **seinem blinden Hasse** übersieht, welche Gefahren er für sein Vaterland heraufbeschwört.* ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Kao i uvijek to je famozni šef sekcije dr. Spalajković koji u Srbiji potpiruje pokret protiv Austro-Ugarske i koji u svojoj slijepoj mržnji previđa opasnosti koje priziva svojoj domovini.)

(3) *Die ganze Angelegenheit ist nur eine politische Formalität, hat aber ihre Schwierigkeiten in der Uneinigkeit, **im Neid** des übrigen Europa [...]* BP, br. 230, 6.listopada 1908.

(Čitava je stvar samo jedna politička formalnost, ali ima svoje teškoće u neslozi, u zavisti ostatka Europe [...])

Konačno, emocije se tematiziraju i radi jačanja integriteta Monarhije u skladu s integracijskom funkcijom političke komunikacije (vidi poglavlje 1.2.1). Naime, uprimjeru (42) emocionalni koncept srdačnosti rabi se u funkciji jačanja odnosa između Bosne i Hercegovine kao novog člana Monarhije i njezinih starih dijelova. Time se iznova skreće pozornost s aspekta aneksije kao teritorijalne ekspanzije, a odnos između Monarhije i anektirane zemlje konceptualizira kao emocionalna veza u kojoj vlada pozitivan osjećaj srdačnosti:

(4) *Auch die Proklamation des Kaisers an die Bevölkerung von Bosnien und der Herzegowina hat den Zweck, versöhnlich zu wirken und die **Gefühle der Herzlichkeit** zwischen den alten und den neuen Teilen der Monarchie zu stärken.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

(I careva proklamacija stanovništvu Bosne i Hercegovine ima svrhu da djeluje pomirljivo i da ojača srdačnost između starih i novih dijelova Monarhije.)

3.1.2 Rečenična razina

Na rečeničnoj razini prototipno su sredstvo izražavanja afekta usklične rečenice. Kako smo već istaknuli, te su rečenice također jedan način izražavanja emocionalne involviranosti emitenta, u ovom slučaju izraz njegova stava prema propoziciji rečenice. Međutim, za razliku od nominacijskih izraza koji u samoj strukturi svog značenja imaju vrednujuću komponentu prema kojoj se i bez konteksta može zaključiti o kojim se emocijama emitenta radi, za određivanje emocije u slučaju usklične rečenice nužan je kontekst. Tako je u sljedećem primjeru emocionalno modaliziranje propozicije PRIPAJANJE BOSNE I HERCEGOVINE AUSTRO-UGARSKOJ MONARHIJI TIME JE VEĆ PROVEDENO jasno prepoznatljivo na temelju interpunkcijskog znaka, međutim o emocionalnom stavu oduševljenja i radosti emitenta može se zaključiti isključivo iz konteksta jer uskličnik može isto tako biti i izraz zgražanja ili šoka. S obzirom na to da se radi o ideološki obojenoj političkoj komunikaciji, za što su već dani argumenti, pouzdano se može zaključiti da se u ovom primjeru radi o pozitivnom emocionalnom stavu, tj. izrazu oduševljenja spram navedene propozicije.

(1) *Die Angliederung von Bosnien und der Herzegowina an die österreichisch-ungarische Monarchie ist somit bereits vollzogen!*NFP, br. 15851, 7. listopada 1908.

(Priključenje Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj Monarhiji time je već provedeno!)

Isti način emocionalnog modaliziranja ali uz izražavanje drugačijih emocija zastupljen je u sljedećem primjeru:

(2) *Wir sind auf alles gefasst!*ST, br. 107, 10. listopada 1908.

(Mi smo spremni na sve!)

U tom primjeru izražava se bezrezervna odlučnost i neustrašivost pred ratnim prijetnjama Srbije. U vezi s tom propozicijom bitno je naglasiti da se ona nalazi na dva ključna mjesta u članku, naime istovremeno je i naslov članka i njegova zaključna

rečenica. Takvim pozicioniranjem iskaza *Spremni smo na sve!* na ključnim mjestima u tekstu autor je istaknuo glavnu poruku i emociju članka.

3.1.3 *Tekstna razina*

3.1.3.1 *Stilska sredstva izražavanja afekta*

Kao što je već obrazloženo, emocije se izražavaju i stilom nekog teksta (vidi 1.1.5.4.). Tako uporaba stilskih figura, kako je već utvrdila Jahr, nije samo u funkciji variranja iskaza (usp. 2000: 94), već figure, u širem značenju te riječi, imaju svojstvo znakovitosti, tj. nose jednu vrstu značenja. U ovom radu to je značenje afektivne prirode, tj. iza uporabe stilskih figura krije se afekt kao izraz vrednovanja odnosno stava koji se osim značenjem verbalnih znakova signalizira i stilskom figurom. U ovom kontekstu treba napomenuti da se upravo stoga što stilske figure nemaju značenja u užem smislu riječi, kod njihove analize uvijek mora uzeti u obzir funkcionalni odnosno situacijski kontekst, jer jedna te ista figura može imati različite afekte, ovisno o kontekstu u kojem se rabi²⁴⁸.

Tako je afekt divljenja Monarhiji i njezinim političkim potezima u sljedećem primjeru izražen hiperbolom odnosno figurom preuveličavanja. Prema Plett (2001: 96) preuveličavanje može ići u dva pravca: „predmet se ili uvećava (vertikalna amplifikacija) ili smanjuje (naziva se također *meiosis* = *extenuatio*).²⁴⁹ Učinak je, dakle, precjenjivanje ili podcjenjivanje objekta na koji se hiperbolom referira. Tako je u sljedećem primjeru važnost kompenzacije koju je Austro-Ugarska ponudila Turskoj za aneksiju Bosne i Hercegovine preuveličana, te se afekt koji je time izražen može opisati kao divljenje zbog velikodušnosti Monarhije:

(2) *Wenn diese Voraussetzung richtig ist und der verletzte Stolz nicht das Urteil trübt, so muss die Türkei zu der Folgerung kommen, dass Oesterreich-Ungarn etwas bietet, was in der Geschichte der Pforte seit Jahrhunderten kaum mehr vorgekommen ist.* NFP, br. 15852, 8. listopada 1908.

²⁴⁸ Slično je i u slučaju interjekcija i ekspresivnih odnosno uskličnih rečenica (vidi 1.1.5.1. i 1.1.5.2.).

²⁴⁹ „Entweder wird der Gegenstand vergrößert (vertikale Amplifikation) oder verkleinert (auch *Meiosis* = *extenuatio* genannt)“ (Plett 2001: 96).

(Ako je ova pretpostavka točna i povrijeđeni ponos ne pomućuje prosudbu, onda Turska mora zaključiti da Austro-Ugarska nudi nešto što se u povijesti Porte već stoljećima nije desilo.)

Osjećaj divljenja Monarhiji i njezinoj velikodušnosti izražava se, osim hiperbolom, i figurom retoričkog pitanja. Retoričko pitanje, naime, prema definiciji nije pitanje, već učinkovitiji način da se iskaze tvrdnja u propoziciji, odnosno prema Plettu “nazovipitanje koje se radi intenzivnijeg učinka rabi umjesto iskaza ili zahtjeva”²⁵⁰ (2001: 80). Međutim, tom stilskom figurom nije izraženo samo divljenje, već i gorčina i razočaranje zbog neprepoznate velikodušnosti Monarhije prema Turskoj²⁵¹:

(3) *Welche Macht hat gegenüber der Türkei auf ein Recht, das sie besessen hat, jemals verzichtet?* NFP, br.15851, 7. listopada 1908.

(Koja se velesila ikada radi Turske odrekla nekog prava koje je već posjedovala?)

U sljedećem primjeru kombinira se retoričko pitanje i ironija, ali dominantan je afekt podsmijeh i prezir. Plett u kontekstu tih afekata govori o dijasirnu kao podvrsti ironije koja protivnika ogoljuje i tako ga ismijava (usp. 2001: 118):

(4) *Wie schön das klingt: Die Armee mobilisieren! Gegen wen denn eigentlich? Gegen Oesterreich-Ungarn?* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(Kako to lijepo zvuči: Mobilizirati vojsku! Protiv koga, zapravo? Protiv Austro-Ugarske?)

Ogoljivanje se u ovom primjeru odnosi na 'nadmenu oholost' srpskih političara, a ismijavanje na nerazmjer veličina 'velesile' Austro-Ugarske i 'male' Srbije.

²⁵⁰ „Scheinfrage, die zum Zwecke der intensivierenden Wirkung an die Stelle einer Aussage oder Aufforderung tritt” (Plett 2001: 80).

²⁵¹ U vezi s afektivnom dimenzijom Plett ustvrđuje da retoričko pitanje “često izražava burne govornikove afekte (ljutnju, gorčinu), dok je učinak “opominjući ili apologetski”.

Ismijavanje je dominantan afekt i u sljedećem primjeru retoričkog pitanja, na koje se čak (neočekivano) daje odgovor koji dodatno potvrđuje impliciranu tvrdnju da se Srbija uzalud nada podršci bosanskih Srba. Odgovor je dan u eliptičnom obliku usklične rečenice kojom je također izražen prezir i podsmijeh:

(5) *Und glaubt Serbien, dass sich die bosnischen Serben der Gefahr aussetzen werden, aller Vorteile der Zugehörigkeit zu Oesterreich-Ungarn und der verheissenen Verfassung für immer verlustig zu werden? Schwerlich!* ST, br. 104, 9. listopada 1908.

(I misli li Srbija da će se bosanski Srbi izložiti opasnosti da zauvijek izgube sve prednosti pripadanja Austro-Ugarskoj i obećanog ustava? Teško!)

Isti afekt prezira prema protivniku u sljedećem se primjeru iskazuje metaforom „zabadanja nosa“, podrugljivo sugerirajući da se srpski političari bave pitanjima koja ih se, zapravo, ne tiču:

(6) *Es wäre denn doch schon an der Zeit, den Herren in Belgrad vor Augen zu führen, dass sie ihre Wippchen im engeren Kreise ihres Vaterlandes machen und **ihre Nase nicht in Dinge stecken** sollen, die sie nichts angehen.* ST, br. 101, 8. listopada 1908.

(Bilo bi već vrijeme predložiti gospodi u Beogradu da svoje prazne priče pričaju u užem krugu svoje domovine i da ne zabadaju nos u stvari koje ih se ne tiču.)

Osobito frekventno sredstvo za izražavanje prezira prema protivniku u ovom je diskursu sarkazam. Kao sredstvo koje je definirano kao zajedljiva ironija i izrugivanje sarkazam je ekspresivniji od ironije, a dominantan je afekt prezir i podsmijeh „maloj Srbiji“ koja se usudila izazvati jednu velesilu:

(7) *Man kann sich des Lachens nicht erwehren, wenn man die Hetzartikel der Belgrader Blätter liest und sich einen Krieg zwischen Oesterreich-Ungarn und der Grossmacht Serbien vergegenwärtigt.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(Čovjek se ne može suzdržati od smijeha kada čita huškačke članke beogradskih listova i kada sebi predoči rat između Austro-Ugarske i velesile Srbije.)

(8) *Eines schönen Tages wird sich die serbische Invasionsarmee über die Grenzen der österreichisch-ungarischen Monarchie ergiessen und alles vor sich niederwerfend vor die Hauptstädte Budapest und Wien ziehen und der zitternden Monarchie den Frieden diktieren.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(Jednog lijepog dana srbijanska invazijska vojska prelit će se preko granica Austro-Ugarske Monarhije irušeći sve pred sobom doći do glavnih gradova Budimpešte i Beča te drhtećoj Monarhiji diktirati mir.)

Kombinacijom retoričkog pitanja i sarkazma izražen je afekt prezira i prema srpskom kralju Petru za kojeg se implicitno (u obliku retoričkog pitanja) tvrdi da ništa ne može reći, tj. ponuditi svojoj zemlji i narodu jer se njegovo umijeće vladanja svodi na zavjere. Osim toga sarkazam je prisutan u sintagmi *stara umijećak* ojom se, zapravo, referira na njegovo 'neumijeće' vladanja, zbog kojeg je i primoran posegnuti za nečasnim i ilegalnim sredstvima:

(9) *Was soll ein König seinem Lande sagen, der sein ganzes Leben hindurch die Politik niemals in einer anderen Gestalt sehen konnte als in der einer Verschwörung?... Da hat er sich wieder der Verschwörung hingegeben, die alten Künste in Bosnien versucht, die alten Zettelungen und Ränke.* NFP, br. 15853, 9. listopada 1908.

(Što da svojoj zemlji kaže jedan kralj koji čitav svoj život politiku nije mogao vidjeti u drugom obliku osim u obliku zavjere? [...] Tu se opet predao zavjeri, isprobao stare vještine u Bosni, stara spletkarenja i intrige.)

Sarkazam se rabi i za druge protivnike Monarhije odnosno podržavatelje Srbije:

(10) *Da wäre einmal Montenegro, das sich vorzüglich eignen würde, dem Schwiegersohne seines Herrschers die Kastanien aus dem Feuer zu holen. Dass der liebe*

Schwiegersohn erst kürzlich einige Kragujevacer Pillen zuschickte, kann ja einem Bündnisse nicht hinderlich sein. ST, br. 104, 9. listopada 1908.

(Tu bi za početak bila Crna Gora koja bi bila osobito prikladna da zetu svoga vladara izvadi kestenje iz vatre. To što je dragi zet tek nedavno poslao nekoliko kragujevačkih pilula pak ne može štetiti jednom savezu.)

- (11) *Montenegro vor allem wird es sich überlegen, die Freundschaft Oesterreich-Ungarns für ein Linsengericht aufs Spiel zu setzen.* ST, br. 104, 9. listopada 1908.

(Crna Gora će prije svega razmisliti hoće li staviti na kocku prijateljstvo Austro-Ugarske zarad neke tričarije.)

- (12) *Wenn sich noch England, das seine ententes cordiales wechselt wie eine Modedame ihre Handschuhe, als vierter hinzugesellt, so könnte man ja in Belgrad schliesslich versuchen, gegen Oesterreich-Ungarn loszumarschieren, wobei man es gar nicht notwendig hätte, die eigene Armee zu mobilisieren, da dies schliesslich von den Verbündeten besorgt wird. Man könnte dann ruhig 20,000.000 Dinare ersparen [...] Wer weiss, wozu sie noch gut sind. Der Konak in Belgrad soll bedenklich wackeln.* ST, br. 104, 9. listopada 1908.

(Kad se još i Engleska, koja svoje *entente cordiales* mijenja kao pomodarka rukavice, priključi kao četvrta, onda se u Beogradu na koncu može pokušati krenuti protiv Austro-Ugarske, pri čemu uopće neće biti potrebno mobilizirati vlastitu vojsku jer će to naposljetku učiniti saveznici. Onda bi se mirno moglo uštedjeti 20.000.000 dinara [...] Tko zna za što će još dobro doći. Konak u Beogradu navodno se zabrinjavajuće klima.)

Ironija i sarkazam načini su izražavanja prezira i u sljedećem primjeru, u kojem se osim verbalnih rabe i paraverbalni znakovi za izražavanje sarkazma – navodni znakovi kojima se signalizira negativan, distancirajući stav.²⁵²

- (13) *Unter den Friedensbedingungen steht natürlich die Abtretung „aller serbischen Länder“ an das siegreiche Serbien an erster Stelle. Man verstehe darunter das ganze Gebiet südwärts der Save [...] einschließlich der Belgrader Vorstädte Wien und Budapest, in welchen Serben hausen.* ST, br. 99, 7. listopada 1908.

(Među uvjetima za mir je na prvom mjestu, naravno, i ustupanje „svih srbijanskih zemalja“ pobjedničkoj Srbiji. Pod tim se podrazumijeva cijelo područje južno od Save. [...] uključujući i beogradska predgrađa Beč i Budimpeštu u kojima žive Srbi.)

²⁵²Gallman (1996) govori o modalnoj uporabi navodnih znakovakojomautor daje na znanje da izraz u navodnim znakovima rabi na kritički način, dok Meibauer (2007) govori o uporabi navodnih znakova u funkciji sarkastičnog stava.

3.2 Diskurs o Sarajevskom atentatu u novinama *Sarajevoer Tagblatt* i *Neue Freie Presse*

Korpus tekstova o atentatu na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju od Hohenberga koji se dogodio u Sarajevu 1914. godine sastoji se od triju uredničkih članaka iz lista *Sarajevoer Tagblatt* i dvaju uredničkih članaka iz lista *Neue Freie Presse*. Korpus ne uključuje list *Bosnische Post* jer primjerci tog lista iz vremenskog okvira relevantnog za ovo istraživanje nisu bili dostupni istraživaču,²⁵³ pa se analiza, za razliku od prethodnog diskursa, temelji samo na dvama navedenim listovima. Kao i u slučaju prethodnog korpusa izbor članaka temeljio se na kriteriju teme (Sarajevski atentat), tekstne vrste (novinski politički komentar) te vremenskog okvira koji u ovom slučaju obuhvaća prva tri dana nakon atentata.²⁵⁴

Sarajevski atentat dogodio se na Vidovdan, 28. lipnja 1914. godine, i u okviru opće povijesne klime bio je povodom za Prvi svjetski rat. Oko atentata postoje mnoge nedoumice i čak nekoliko teorija o njegovoj pozadini. Omladinska organizacija „Mlada Bosna“, čiji je član Gavrilo Princip izvršio atentat na prijestolonasljednički par, nije bila jedina đачka organizacija u Bosni i Hercegovini koja se okupljala oko ideje ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u samostalnu državu. Naime, postojala je čitava mreža tajnih đачkih organizacija koje su službeno imale kulturni karakter, ali kojima je, zapravo, ideja vodilja nadilazila okvire uspostave kulturnog jedinstva tih naroda (usp. Bogićević 1954: 8).

Austrougarske vlasti bile su svjesne problema jugoslavenskog pitanja, koje se smatralo čak pitanjem opstanka Habsburške Monarhije (usp. *ibid.*: 9). Jedno od rješenja koje se nametalo i koje je među ostalim zastupao i prijestolonasljednik Franjo Ferdinand bilo je stvaranje austrougarske Jugoslavije, dakle Jugoslavije unutar Austro-Ugarske. Budući da je za pobornike samostalne Jugoslavije Austro-Ugarska bila glavna prepreka u ostvarenju njihova cilja, a stvaranje Jugoslavije unutar njezinih okvira bilo neprihvatljivo rješenje južnoslavenskog pitanja, članovi tih organizacija nisu prezali ni od političkog ubojstva austrougarskih predstavnika vlasti. Tako je atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda bio samo jedan u nizu atentata na predstavnike ili simpatizere austrougarske vlasti, ali ipak zauzima posebno mjesto ne samo zato

²⁵³ Arhivska građa Nacionalne i univerzitetske biblioteke, Zemaljskog muzeja i Državnog arhiva Bosne i Hercegovine fragmentirana je poglavito zbog zbivanja u ratu 1992-1995, ali i zbog neuređenog statusa tih kulturnih institucija.

²⁵⁴ Korpus ne uključuje primjerak lista *Neue Freie Presse* trećeg dana atentata jer na taj dan urednički članak lista ne tematizira atentat, već se retrospektivno osvrće na biografiju prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, zbog čega se taj tekst ne može smatrati dijelom diskursa o Sarajevskom atentatu.

što se radi o ubojstvu visokopozicionirane ličnosti koja je trebala preuzeti upravljanje Habsburškim Carstvom²⁵⁵ već ponajprije stoga „što su pucnji u Sarajevu 1914. vezani za početak općeg svjetskog sukoba“ (Trišić 1964: 5; usp. i Kruševac 1960: 379).

Postoji nekoliko indikatora o tome da su austrougarske vlasti bile upozorene na mogućnost atentata na prijestolonasljednika prilikom njegova posjeta Sarajevu. Tako Trišić (1964: 21) u svojoj bibliografiji navodi citat iz berlinskog lista *Vossische Zeitung* u kojem se o atentatu kaže: „Atentat na prijestolonasljednika nije došao iznenada. U zadnje vrijeme u više su navrata bili obaviješteni ne samo nadvojvoda nego i ministri i najviše vojne vlasti da nadvojvodi u Sarajevu i Mostaru prijeti opasnost.“ I drugi listovi, poput beogradske *Štampe* i *Hrvatskog dnevnika* upućivali su na opomene austrougarskim vlastima o visokom riziku posjeta Sarajevu (usp. Trišić 1964).

Na kraju ovog pregleda ostaje da se ukratko osvrnemo na ulogu Kraljevine Srbije u atentatu na prijestolonasljednika. Naime, dominantno je mišljenje povjesničara da je Sarajevski atentat poslužio Austro-Ugarskoj da, optuživši Srbiju za atentat, započne Prvi svjetski rat (usp. Kruševac 1960: 379). Međutim, u tadašnjim istragama nije dokazano da je službena Srbija bila upletena kao što je Austro-Ugarska ubrzo nakon atentata izričito tvrdila (*ibid.*: 381). Kao i o stvarnim počiniteljima tako se i o motivima u tom trenutku moglo samo nagađati, pa ćemo ovaj pregled završiti citatom dijela članka iz lista *Ruskija Vjedomosti* koji Trišić navodi u svojoj bibliografiji, a koji smo odabrali zbog, po našem mišljenju, velikog stupnja neutralnosti iskaza o motivima atentata. Tako se autor u navedenom listu pita: „Je li to bio udarac srpskih ruku protiv nadvojvodine ličnosti kao pristalice trijalizma, ideje koja je prijetila da srpskim snovima o odvajanju slavenskih južnih krajeva od Austrije učini kraj? Ili je to bio bosanski čin osвете za neko nacionalno potčinjavanje, koji nije bio uperen lično protiv Franje Ferdinanda, nego samo protiv predstavnika austrijske državne ideje? Ili je to, najzad, bilo čisto anarhističko djelo?“ (Trišić 1964: 20).

S druge strane, historiografija ne pruža ni homogene iskaze o reakcijama Beča na Sarajevski atentat, koje se sežu od slijezanja ramenima do kataklizmičkih iskaza o smrti ne samo prijestolonasljednika već i same Monarhije (usp. Miller 2015, 233). I čimbenici koji su utjecali na odluku Beča da napadne Srbiju višestrukis: “[...] scholars cite such factors as fear of

²⁵⁵ Sama ta činjenica, po mišljenju nekih povjesničara, ne bi izazvala toliki odjek u svjetskoj politici (usp. npr. Trišić 1964: 5).

encirclement, the chance to end a long-standing regional conflict, exploiting a short-term military advantage, the increasingly aggressive nature of its German ally, and of course, worries over domestic dissolution“ (usp. Miller 2015: 235). Međutim, bez obzira na to koji je od tih čimbenika bio presudan i bez obzira na pitanje da li je Austro-Ugarska imala i druge razloge i opcije, ostaje nepobitna činjenica da je atentat na prijestolonasljednika poslužio kao povod za vojni obračun sa Srbijom. Samim tim evaluacija i interpretacija Sarajevskog atentata, držanje Srbije te reakcija Austro-Ugarske morali su biti svrsishodni. Pretpostavljamo da su i mediji imali zadatak da djeluju s istim ciljem. Listovi koji su podržavali Monarhiju imali su, dakle, funkciju da informiraju javnost o tom događaju, ali da je istovremeno “pripreme”, odnosno kondicioniraju u smislu bezrezervne podrške odlukama koje su uslijedile. U tom kontekstu u radu se polazi od toga da su strategije izražavanja afektivnosti imale jednu od ključnih uloga u ispunjavanju tih medijskih i političkih funkcija, tj. da su bile konstitutivan dio medijsko-političkog komunikacijskog procesa.

U ovom poglavlju analizirat će se pet uredničkih članaka iz listova *Sarajevoer Tagblatt* i *Neue Freie Presse* s obzirom na manifestacije emocionalnosti, i to uz pomoć kategorija koje su prikazane u metodološkom dijelu rada. Svi članci objavljeni su na prvoj stranici listova i nisu potpisani imenom autora, što ih karakterizira kao izraz stavova ne pojedinca, već cijelog uredništva lista. U skladu s polazištima diskursne analize prezentacije tog događaja (a time i emocije koje se usporedo s njima izražavaju) u našem korpusu promatraju se kao reprezentacije samog događaja, već kao prezentacije iz određenog kuta, samim time kao konstrukcije (vidi poglavlje 1.2.2).

Slijedi popis analiziranih članaka s bibliografskim podacima:

Tekst 1 „Erzherzog Franz Ferdinand. Der Thronfolger und seine Gemahlin ermordet.“, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, br. 17903, 29. lipnja 1914.

Tekst 2 „Erzherzog Franz Ferdinand. Das Standrecht in Sarajevo.“, *Neue Freie Presse*, Morgenblatt, br. 17904, 30. lipnja 1914.

Tekst 3 „Erzherzog Franz Ferdinand und Herzogin Sophie v. Hohenberg.“ *Sarajevoer Tagblatt*, br. 146, 29. lipnja 1914.

Tekst 4 „Der Tag der Trauer. Zum Abschied Sarajevos von den verewiten Thronfolgerpaar.“ *Sarajevoer Tagblatt*, br. 147, 30. lipnja 1914.

Tekst 5 „Das Volk als Richter.“ *Sarajevoer Tagblatt*, br. 148, 7. godište, 1. srpnja 1914.

3.2.1 Leksička razina

3.2.1.1 Nominacijski izrazi

Kao i u analizi prethodnog diskursa i u diskursu o Sarajevskom atentatu potrebno je modificirati Girthov (2002) prijedlog tipova nominacijskih sektora i prilagoditi ga našem diskursu. Naime, analiza je pokazala da se u korpusu nalaze nominacije kojima se označavaju (i vrednuju) motivi za atentat na prijestolonasljednički par, a koji se ne mogu smjestiti ni u jedan od predloženih sektora. U skladu s tim u analizi nominacija pošli smo od korpusa i kao relevantne sektore utvrdili: relevantni politički događaj, relevantne političke skupine i osobe, tj. atentatori, pretpostavljeni organizatori atentata, žrtve atentata, ostale skupine i narodi na koje se referira u kontekstu atentata te navodni motivi za atentat.

Kojim se, dakle, izrazima istovremeno referiralo i vrednovalo središnje objekte ovog diskursa? Sektor od kojeg ćemo krenuti s analizom nominacija jest sektor relevantnog političkog događaja koji je u ovom slučaju atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sophie von Hohenberg. Sam lekssem atentat Duden online definira kao “politički ili ideološki motivirano ubojstvo neke osobe iz javnog života”.²⁵⁶ Pri tome počinitelji mogu biti naručeni, tj. plaćeni ubojice, osobe koje su atentatori iz vlastitog (političkog, ideološkog ili drugog) uvjerenja ili pak duševni bolesnici. Sam je pojam ‘atentat’ neutralan – rabi se bez obzira na to da li je atentat po mišljenju većine opravdan ili nije. Iako implicira atak na život druge osobe, stav prema određenom atentatu zavisi od vremenskog, društvenog, ideološkog i sl. konteksta i, prema tome, može biti (posve) pozitivan i (posve) negativan.

U prvom uredničkom članku iz lista *Neue Freie Presse* koji tematizira ovaj politički događaj atentat se naziva *Schicksalsschlag* (*udarcem sudbine*):

- (1) *Als die Nachricht über den Schicksalsschlag, der das Kaiserhaus getroffen hat, sich in Wien verbreitete (...)* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Kada se u Beču proširila vijest o udarcu sudbine koji je pogodio carsku kuću [...])

²⁵⁶ „politisch oder ideologisch motivierter [Mord]anschlag auf eine im öffentlichen Leben stehende Persönlichkeit“ (Duden online, pristupljeno 3.kolovoza 2016).

Nazivajući političko ubojstvo prijestolonasljednika Austro-Ugarske Monarhije *udarcem sudbine*, autor teksta istovremeno interpretira taj događaj kao nešto što je posljedica više sile i time izvan odgovornosti i utjecaja ljudskog čimbenika, tj. u ovom slučaju okupacijske vlasti i njezine politike s jedne i iredentističkih pokreta i politike atentatora s druge strane. Odbacujući, dakle, odgovornost Monarhije kao jednog od čimbenika u jednadžbi koja je rezultirala atentatom, autor teksta prikazuje Monarhiju i prijestolonasljednički par kao apsolutne žrtve, a atentat kao nešto što se nije moglo predvidjeti. Takvom konceptualizacijom stanja stvari primarno se ne izražava, već se izaziva emocija suosjećanja i sažaljenja kod recipijenata, jer je empatija utoliko veća ukoliko je manja krivica, tj. vlastita odgovornost za neki događaj i njegove posljedice.

S druge strane, antagonizam prema počiniteljima signaliziran je nominacijama *Balkanmord* (*balkansko ubojstvo*) i *eine Tat des Blutdurstes* (*krvožedan čin*):

(2) *Nein, ein **Balkanmord** war es, der heute in Sarajevo verübt wurde, eine Tat des Blutdurstes, gleich jenen wüsten Metzeleien, durch die auf dem verhängnisvollen Boden, wo die Menschheit seit zwei Jahren fortwährend geschändet wird, Tausende erbarmungslos verröcheln mussten, oft nur aus verderbter Freude am Bösen und aus krankhaftem Genuss an zuckenden Leibern.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Ne, ono što je danas počinjeno u Sarajevu bilo je balkansko ubojstvo, krvožedan čin poput onih strašnih krvoprolića zbog kojih su na ovom kobnom tlu, na kojem se čovječanstvo već dvije godine neprekidno sramoti, tisuće morale nemilosrdno hropćući umrijeti.)

(3) *Wir möchten ohne volle Beweise nicht anklagen und nicht beschuldigen, aber die Ueberzeugung hat jeder, daß hinter diesem Drucker, der die Bombe geschleudert hat [...] andere stehen [...] die Urheber dieses **Balkanmordes** waren.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Ne želimo bez potpunih dokaza optuživati i okrivljavati, ali svatko je uvjeren da iza ovog tiskara koji je bacio bombu [...] stoje drugi [...] pravi pokretači balkanskog ubojstva.)

Iako je primjer (2) nabijen emocijama mržnje, prezira i gnušanja izraženim na više jezičnih razina, ovdje ćemo se u smislu strukture analize osvrnuti samo na nominacije. Nazivajući

atentat balkanskim ubojstvom, autor teksta evocira stereotip Balkana kao nečega divljačkog, primitivnog i vrijednog zgražanja i konceptualizira ga kao antipod civilizaciji Zapada. Time mobilizira i emocije koje taj stereotip izaziva i prenosi ih na atentat na prijestolonasljednički par. Drugom nominacijom, *krvožedni čin* dodatno se potkrepljuje ta slika divljaštva i nasilništva, a počinitelj konceptualizira kao osoba koju pokreću najniži porivi, a ne politički motivi.

Ta stereotipna konceptualizacija Balkana evocira se i u nominaciji kojom se referira na mjesto gdje je izvršen atentat, koje se u gornjem primjeru (2) naziva *verhängnisvoller Boden* (*kobno tlo*).

Konačno, značenjsko obilježje animalnosti čina, tj. odsutnost značenjskog obilježja LJUDSKO, eksplicitno je izraženo i nominacijom *eine unmenschliche Tat* (*neljudsko djelo*):

Eine unmenschliche Tat, die nicht nur jeden Oesterreicher tief erschüttern, sondern alle Gesitteten empören muss [...] ST, br. 148, 1. srpnja 1914.

(Neljudski čin, koji ne samo da mora duboko potresti svakog Austrijanca već mora i razljutiti svaku civiliziranu osobu [...])

Odsutnost značenjske komponente LJUDSKO, HUMANO I CIVILIZIRANO dodatno je istaknuta kontrastiranjem te nominacije s nominacijom onih koji bi prema emitentu trebali biti uzrujani ovim činom i koji se stoga nazivaju *Gesittete* (*oni civilizirani*).

Za razliku od navedenih nominacija za atentat kojima se u prvom redu izražava afekt prezira, gnušanja i gnjeva, sljedeća nominacija, *Bluthochzeit von Sarajevo* (*krvavo sarajevsko vjenčanje*) ističe tragičnost događaja koja proizlazi iz činjenice da je prijestolonasljednički par ubijen zajedno. Isticanjem tragičnosti zajedničke smrti istovremeno se izražava i afekt tuge, žalosti i boli:

(4) *Der letzte Atem, den sie aushauchten, überströmte den einen wie den anderen, und die letzten Seufzer haben ihre Schicksale noch einmal verbunden, und auch der Tod hat sie nicht getrennt, diese beiden Opfer der Bluthochzeit von Sarajevo. NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.*

(Posljednji dah koji su ispuštali preplavio je i jedno i drugo, posljednji uzdasi spojili su još jednom njihove sudbine, i ni smrt ih nije rastavila, te dvije žrtve krvavog sarajevskog vjenčanja.)

U skladu su s elaboriranom konceptualizacijom Balkana nominacije kojima se označavaju motivi za atentat, pa je već u nominaciji *krvožedničin* impliciran navodni motiv ubojstva. U skladu je s tim i nominacija motiva *verderbte Freude am Bösen* (*pokvareno uživanje u zlu*) kojom se opet sugerira da atentat nije počinjen iz ideoloških razloga, već isključivo iz niskih poriva. Izraz prezira i gnušanja kulminira u nominaciji kojom se motiv atentata naziva *krankhafter Genuss an zuckenden Leibern* (*bolesno uživanje u trzajućim tijelima*) te *Mordsucht* (*ovisnost o ubijanju*), što uz već sugerirano divljaštvo i primitivizam cjelokupnom činu dodaje notu patologije.

Izraz prezira i gnušanja manifestira se i u nominacijama kojima se referira na počinitelje i pokretače atentata. Tako se nominacijama *meuchlerischer Bube* (*podmukli nitkov/hulja*) *verruchter Mörder* (*pokvareni ubojica*) kao glavno obilježje atentatora ističe njegova perfidnost i podmuklost i time iznova izražava gnušanje i mržnja:

(5) *Der Gedanke, dass die starke Persönlichkeit des Erzherzogs [...] plötzlich durch die Hand eines meuchlerischen Buben, eines Serben aus Bosnien, herausgerissen wurde aus dem Leben [...]* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Pomisao da će jaka ličnost nadvojvode [...] iznenadno biti istrgnuta iz života rukom podmuklog nitkova, Srbina iz Bosne [...])

(6) *Zorn über den verruchten Mörder [...]* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Bijes na pokvarenog ubojicu[...])

Negativno vrednovanje počinitelja i afekt prezira i srdžbe sadržani su i u nominaciji *Mörderpack* (*ubilački ološ*), a dodatno su izraženi i distancirajućom uporabom zamjenice *dieses* (*ta*) te emocionalnim modaliziranjem u obliku usklikne rečenice:

(7) *Wie sie ihn verfolgt haben, dieses Mörderpack!* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Kako ga je samo slijedio, taj ubilački ološ!)

Konceptualizacija atentatora kao osoba vođenih niskim strastima i bez ikakve ljudskosti i skrupula kulminira metonimijskom nominacijom *grinsende Niedertracht* (zlurada/drška niskost/podlost), čime je korisnik znaka atentatore sveo na onu osobinu koja ih po njegovu mišljenju određuje, ne ostavljajući prostora za bilo kakve druge dimenzije njihove osobnosti:

(8) *Allein die erschütternde Tragik dieses Todes und **die grinsende Niedertracht**, die den Mord begangen hat, kommen noch mehr ins Bewusstsein [...]*

NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Sama potresna tragičnost ove smrti i zlurada podlost koja je počinila ubojstvo još više postaju svjesni [...])

Ta redukcija, tj. poistovjećivanje atentatora s negativnom osobinom ne samo da izražava negativne emocije prezira korisnika znaka već i recipijentu „olakšava“ da razvije istu emociju prema objektu referencije jer mu usredotočuje pažnju na jedan (negativan) aspekt objekta referencije, a izostavlja druge.

Prezir i srdžba na atentatora izraženi su i nominacijom *Gezücht* (ološ) i distancirajućom uporabom zamjenice *solches* (takav):

(9) ***Solches Gezücht** entsteht immer, wenn der Hass gegen einen Staat absichtlich genährt [...] wird.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Takav ološ nastaje uvijek kada se namjerno pothranjuje mržnja prema nekoj državi [...])

Konačno, izraz mržnje i gnušanja kulminira nominacijama *Scheusale* (zvijeri), i *Auswürfe der Menschheit* (izrodi čovječanstva), kojima se iznova sugerira da su atentatori na margini, ako ne i da ne pripadaju ljudskom društvu, te im se oduzima svako ljudsko svojstvo:

***Scheusale, Auswürfe der Menschheit**, die in wenigen Sekunden drei blühenden Kindern die Eltern mit roher Gewalt raubten [...]* ST, br. 146, 29. lipnja 1914.

(Zvijeri, izrodi čovječanstva, koji su u nekoliko sekundi troje predivne djece golom silom lišili roditelja.)

U skladu je s negativnom slikom atentatora koji nema skrupula i ljudskosti te koji je vođen niskim porivima i nominacija *gedungene Mörder* (*unajmljeni ubojice*). Afekt prezira koji je izražen tom nominacijom počiva se na sugestiji da atentatori nisu djelovali iz patriotskog osjećaja, vođeni idejom nacionalne slobode od okupatora, već da su kao plaćeni ubojice djelovali radi novca:

- (10) *Sarajevo ist zweifellos der Sitz einer Verschwörung und **die gedungenen Mörder**, die sämtlich aus Belgrad kamen, waren der Polizei unbekannt [...]*

NFP, br. 17904, 30. lipnja 1914.

(Sarajevo je, bez sumnje, sjedište zavjere, i unajmljeni ubojice, koji su svi došli iz Beograda, nisu bili poznati policiji [...])

U potpunoj je suprotnosti s navedenim nominacija *Fanatiker* (*fanatici*) koja iako negativno vrednuje referenta, označava nekoga tko je „toliko uvjeren u određene ideje, neki svjetonazor i sl. da se strastveno, s pretjeranom revnošću (i bezobzirno) zalaže za njih“.²⁵⁷

- (11) *Kann es wirklich so schwer sein, **die Fanatiker** unter der aufgetzten Jugend zu kennen [...]* NFP, br. 17904, 30. lipnja 1914.

(Zar je stvarno tako teško poznavati fanatike među nahuškanom omladinom [...])

- (12) *Aber **die Fanatiker**, welche Verschwörungen anzetteln und aus Belgrad ihre Bomben beziehen oder eine Gesinnung haben, die zu solchen Verbrechen treibt, müssen gefasst und mit der Wurzel aus der Erde von Bosnien herausgerissen werden.* NFP, br. 17904, 30. lipnja 1914.

(Međutim, fanatici koji kuju zavjere i dobivaju bombe iz Beograda ili imaju uvjerenje koje ih navodi na takve zločine moraju biti uhvaćeni i iz korijena iščupani iz bosanske zemlje.)

²⁵⁷ „Fanatiker – jemat, der von bestimmten Ideen, einer bestimmten Weltanschauung o. Ä. so überzeugt ist, dass er sich leidenschaftlich, mit blindem Eifer (und rücksichtslos) dafür einsetzt“ (Duden online, pristupljeno 21. srpnja 2016).

Konačno, izraz obezvređivanja atentatora sadržan je u nominaciji *einige Schurken* (nekoliko nitkova), pri čemu je afekt prezira izražen dvojako – i imenicom pejorativnog značenja *Schurken* (nitkovi) i neodređenom zamjenicom *einige* (nekoliko) kojom se ističe njihova beznačajnost u odnosu na mnogo veći broj „tihih i mirnih“ Srba u Bosni i Hercegovini. Nominacijom *ruhige und friedliche Menschen* (tihi i mirni ljudi) koja je kontrast nominaciji *einige Schurken* pozitivno se vrednuje i izražava simpatija prema srpskom stanovništvu u Bosni i Hercegovini:

- (13) *Diese ruhigen und friedlichen Menschen sollen wegen einiger Schurken nicht gekränkt werden.* NFP, br. 17904, 30. lipnja 1914.

(Ti tihi i mirni ljudi ne trebaju patiti zbog nekoliko nitkova.)

Izražavanje prezira prema atentatoru s jedne i simpatija prema srpskom narodu u Bosni i Hercegovini s druge strane može se tumačiti kao dio strategije smirivanja afekata koji su u izvanjezičnoj stvarnosti bili reakcija na Sarajevski atentat i doveli do pojačanog animoziteta prema domicilnom srpskom stanovništvu. Osim toga izražavanje simpatije prema srpskom domicilnom stanovništvu trebalo je sugerirati njihovu lojalnost Austro-Ugarskoj i prikriti činjenicu da su i oni (barem jedan dobar dio), kao i određen broj pripadnika ostalih naroda Bosne i Hercegovine te Srbi u Srbiji podržavali iredentistički pokret.

S druge strane, u skladu s pozitivnom prezentacijom vlastite skupine u političkoj komunikaciji, na prijestolonasljednika se referira nominacijama koje ga vrednuju pozitivno i time izražavaju pozitivne afekte prema njemu.

Tako je u sljedećem primjeru Franjo Ferdinand nazvan sadašnjošću i budućnošću Monarhije, što istovremeno ističe njegovo političko značenje za Monarhiju, ali i teške posljedice njegova ubojstva. Time te nominacije primarno emocionaliziraju čitatelja u pravcu negativnih afekata prema počiniteljima i samom činu jer ističu osjećaj velikog gubitka i destruktivnost atentata:

Der Gedanke, daß die starke Persönlichkeit des Erzherzogs, der nicht bloß Zukunft, sondern auch Gegenwart gewesen ist [...] plötzlich durch die Hand eines meuchlerischen Buben [...] herausgegriffen wurde aus dem Leben [...] NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Pomisao da je jaka ličnost nadvojvode koji nije bio samo budućnost, već i sadašnjost [...] iznenada istrgnuta iz života rukom mučkog nitkova [...])

Osjećaj divljenja nadvojvodi izražen je nominacijom *ein echter Prinz aus dem Hause Habsburg* (pravi princ iz kuće Habsburg). Sama je nominacija semantički neodređena, ali je

sljedećom predikacijom konkretizirana i semantički popunjena značenjskim obilježjima HRABROST, DISCIPLINA I i DOSLJEDNOST:

*Der Erzherzog war **ein echter Prinz** aus dem Hause Habsburg und wollte vor den Mördern nicht um die Breite eines Fingers zurückweichen.* NFP, Morgenblatt, br.17903, 29. lipnja 1914.

(Nadvojvoda je bio pravi princ iz kuće Habsburg i nije namjeravao uzmaknuti pred ubojicama ni pedlja.)

Izraz žaljenja i suosjećanja s prijestolonasljedničkim parom sadrži nominacija *Opfer der Bluthochzeit von Sarajevo* (žrtve krvavog sarajevskog vjenčanja):

*[...] und auch der Tod hat sie nicht getrennt, diese beiden **Opfer der Bluthochzeit von Sarajevo**.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

([...] i ni smrt ih nije rastavila, te dvije žrtve krvavog sarajevskog vjenčanja.)

Konačno, nominacijom *Schützer dieser Volksstämme*²⁵⁸ (zaštitnik tih plemena) prijestolonasljednik se predstavlja kao netko tko bi bio širokogrudan i plemenit vladar, te je afekt koji se izražava tom nominacijom simpatija i blagonaklonost:

*Er mag in seiner Jugend sogar für die schwärmerische Politik, die neben Oesterreich und Ungarn im Rahmen der Monarchie aus Kroatien, Bosnien und Dalmatien einen dritten Staat schaffen wollte, nicht unempfänglich gewesen sein. Er hat es in der Reife seiner Erkenntnisse nicht mehr gewollt, aber ein **Schützer dieser Volksstämme** wäre er sicher gewesen [...]* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Možda u svojoj mladosti čak nije bio nesklon zanesenjačkoj politici koja je u okviru Monarhije htjela, uz Austriju i Ugarsku, od Hrvatske, Bosne i Dalmacije stvoriti treću državu. U zrelosti svojih spoznaja to više nije htio, ali bi svakako bio zaštitnik tih plemena [...])

3.2.1.2 Leksemi koji označavaju emocije

Kao i u diskursu o ankesiji Bosne i Hercegovine i u medijskom diskursu o Sarajevskom atentatu izražavanje emocija ne odvija se samo leksikom kojim se izražavaju emocije, već i leksikom kojim se one imenuju.

²⁵⁸Misli se na Južne Slavene.

Tako je u prvom primjeru vlastita pogođenost izražena pridjevom *schmerzlich* (*bolno*) koji signalizira perspektivu onog koga je atentat emocionalno pogodio na negativan način (za razliku od onih za koje je atentat bio politički uspjeh):

- (1) *Als die Nachricht über [...] das furchtbare Ereignis in seinen schmerzlichen Einzelheiten bekannt wurde [...]* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Kada je vijest o [...] strašnom događaju postala poznata sa svojim bolnim pojedinostima [...])

Taj izraz bola uskoro je zamijenjen izrazom bijesa i ljutnje:

- (2) *Zorn über den verruchten Mörder, rein menschliches Empfinden über das gemeinsame Sterben des Erzherzogs und seiner Gemahlin [...] und die Sorge um die Monarchie; das alles fiel aufs Herz in den Stunden der mühseligen Versuche, über die bloßen Stimmungen hinauszukommen und auch den politischen Verlust mindstens annähernd festzustellen.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Bijes na pokvarenog ubojicu, čisto ljudski osjećaj zbog zajedničkog umiranja nadvojvode i njegove supruge [...] i briga za Monarhiju; sve je to palo na srce u trenucima tegobnih pokušaja da se zatome goli osjećaji i da se makar približno utvrdi i politički gubitak.)

Treba reći da se tematiziranje emocija, tj. referiranje na određene emocije u tom primjeru ne odvija autoreferencijalno (niti to treba očekivati u političkim novinskim komentarima), već da se one tematiziraju generički, tj. tako da se implicira da vrijede za sve. Tako u gornjem primjeru za afekte *Zorn* (*bijes*) i *Sorge* (*briga*) nije konkretno navedeno tko osjeća bijes i brigu, već su oni tematizirani kao općevažeći afekti u danoj situaciji. Takvo je tematiziranje emocija sugestivno jer uključuje (implicitno) i samog čitatelja, a ne samo autora teksta ili nekog trećeg.

U gornjem primjeru autor se generički referira i na emociju brige koja je usmjerena prema Monarhiji, ali koju dalje ne elaborira, tako da se može samo nagađati da je ta briga usmjerena na budućnost Monarhije s obzirom na to da je car Franjo Josip star, a njegov nasljednik ubijen.

Emocije su tematizirane i u opisima reakcija lokalnog stanovništva, koje su na metarazini komentirane kao destruktivne, ali i razumljive:

Nicht nur Sarajevo, sondern [...] auch Mostar und Provinz stehen am zweiten Tage nach dem Attentate im Zeichen der Rache und Empörung entfesselter Leidenschaft. Kein Mensch kann gutheissen, was an dem für immerwährende Zeiten denkwürdigen Peter und Paulstage des Jahres 1914 alles geschehen ist, soweit es die Folgen betrifft. Verstehen aber kann man es, dass die Wut über den einem ganzen Volke dem Lande angetanen Schimp, in ihrer Feselfreiheit nach dem Ausweg sucht [...] ST, br. 147, 30 lipnja 1914.

(Ne samo Sarajevo već [...] i Mostar i provincija drugog dana nakon atentata u znaku su osvete i bijesa razbuktalih strasti. Nijedan čovjek ne može odobriti, što se tiče posljedica, sve ono što se dogodilo na Petrovo i Pavlovo godine 1914, koje će ostati u pamćenju za sva vremena. Može se, međutim, razumjeti da bijes zbog uvrede koja je nanesena čitavom narodu u svojoj razuzdanosti traži izlaz koji u ideji ni izbliza nije bio tako opsežno promišljen koliko je u posljedici prevršio svaku mjeru.)

U sljedećem primjeru također se tematizira emocija mržnje, ali ne kao afekt onih koji su pogođeni atentatom, već kao političko sredstvo manipulacije. Referiranjem na mržnju autor ne izražava vlastitu emociju, već daje svoju interpretaciju motiva za atentat, predstavljajući ga činom mržnje i manipulacije. Konceptualizirajući atentat kao posljedicu manipulacije mržnjom, autor izražava svoj prezir prema tajnim pokretačima atentata i tako signalizira negativan stav:

(3) *Solches Gezücht entsteht immer wenn **der Hass** gegen einen Staat absichtlich genährt [...]* wird. NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Prijevod vidi gore.)

Konačno, emocija bijesa tematizirana je u sljedećem primjeru u kojem se tvrdi da emocije, poglavito negativne poput ljutnje, neće utjecati na politiku Monarhije, čime se iznova tvrdi da je ta politika racionalna i objektivna. Tematiziranje emocija nije toliko izraz emocije autora, već je dio strategije emocionaliziranja čitatelja kod kojeg se na taj način treba

izazvati osjećaj respekta i divljenja Monarhiji i njezinim predstavnicima koji i u najtežim trenucima ne gube sabranost i ostaju racionalni:

(4) *Eine Politik **des Zornes** wird nicht gemacht werden, weil das oberste Staatsinteresse fordert, sich darüber Klarheit zu schaffen, wer die Urheber und die Gönner und die Geldspender innerhalb und außerhalb Bosniens bei diesem Morde waren.*

(Neće se voditi politika srdžbe jer najviši državni interes zahtijeva da se stekne jasna slika o tome tko je pokretač, pokrovitelj i mecena ovog ubojstva u Bosni i izvan nje.)

3.1.2 Rečenična razina

Kao što smo već istaknuli, na rečeničnoj razini izraz nekog afekta omogućava tzv. emocionalna modalnost, tj. emocionalni stav emitenta prema propoziciji iskaza. Tako se u sljedećem primjeru afekt žaljenja spram propozicije koja opisuje tijek događaja neposredno prije atentata izražava prilogom²⁵⁹ *leider* (nažalost):

(1) *Er begab sich ins Rathaus, und nach dem Empfange wollte er den verwundeten Offizier im Spital besuchen und befahl **leider** den Behörden, besondere Vorkehrungen zu vermeiden und das Programm gänzlich einzuhalten.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Krenuo je u Vijećnicu i nakon prijema htio je u bolnici obići ranjenog oficira i naredio je, nažalost, upravnim tijelima da izbjegnu posebne mjere opreza i da se u potpunosti pridržavaju programa.)

²⁵⁹Wolf (2009) u ovom slučaju *leider* klasificira kao modalnu riječ.

U sljedećem je primjeru emocionalna modalnost izražena konjunktivnim modusom glagola, međutim emitent ne izražava svoje žaljenje spram činjeničnog stanja izraženog u propoziciji, već ljutnju.²⁶⁰

(2) *Aber nach zwei Bombenattentaten durften die Behörden von Sarajevo um keinen Preis zulassen, daß der Wagen durch die früher bestimmten Straßen fahre. Sie **hätten** aus ihren eigenen Verantwortlichkeitsgefühle, gegen den Kaiser und die Monarchie heraus sich nicht darum kümmern **sollen**, dass der Thronfolger mit seiner vornehmen Geste die Räumung der Straßen verboten hatte.* NFP, br. 17904, 30. lipnja 1914.

(Ali nakon dva bombaška atentata upravna tijela u Sarajevu ni u kojem slučaju nisu smjela dopustiti da vozilo vozi prije određenim ulicama. Trebala su iz svog vlastitog osjećaja odgovornosti, protivno caru i Monarhiji, zanemariti to što je prijestolonasljednik svojom uglađenom gestom zabranio raščišćavanje ulica.)

Isti način modaliziranja rečenične propozicije uz izraz afekta žaljenja pokazuje sljedeći primjer:

Erzherzog Franz Ferdinand wäre der Führer der Armee in dem Verteidigungskriege geworden, den die Monarchie gegen ihre Feinde im Südosten und Nordosten wird führen müssen, ein Feldherr, zu dem die gesamte Wehrmacht mit vollstem Vertrauen emporblickte. ST, br. 148, 1. srpnja 1914.

(Nadvojvoda Franjo Ferdinand bio bi vojskovođa u obrambenom ratu koji će Monarhija morati voditi protiv svojih neprijatelja na jugoistoku i sjeveroistoku, vojskovođa prema kojem su čitave oružane snage gledale s punim povjerenjem.)

U sljedećem primjeru emocionalna involviranost emitenta, tj. njegova ljutnja spram propozicije iskaza izražena je uskličnom rečenicom:

(3) *Wie sie ihn verfolgt haben, dieses Mörderpack!* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

²⁶⁰Usp. s navodima Fries (2004).

(Kako su ga samo slijedili, taj ubilački ološ!)

3.1.3 Tekstna razina

3.1.3.1 Stilska sredstva izražavanja afekta

Kao i u diskursu o ankesiji i u diskursu o Sarajevskom atentatu afekti su izraženi i stilskim sredstvima. Kako je već u analizi prethodnog diskursa istaknuto, stilske figure nemaju značenje u užem smislu te riječi, što znači da jedna te ista figura može izražavati različite afekte, ovisno o kontekstu u kojem se rabi i o njezinoj verbalnoj konkretizaciji.

U sljedećem je primjeru figurom poredbe izražen afekt pogođenosti, izloženosti, bespomoćnosti i strahajer se atentat iznova²⁶¹ konceptualizira kao razorna viša sila koja je pogodila Monarhiju:

- (1) *Als die Nachricht über den Schicksalsschlag, der das Kaiserhaus getroffen hat, sich in Wien verbreitete und das furchtbare Ereignis in seinen schmerzlichen Einzelheiten bekannt wurde, war es, als würde ein Sturm durch die Monarchie fegen [...]*NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Kada se u Beču proširila vijest o udarcu sudbine koji je pogodio carsku kuću i strašni događaj postao poznat u svojim bolnim pojedinostima, bilo je kao da oluja šiba Monarhijom [...])

Figura poredbe uz amplifikaciju rabi se i u sljedećem primjeru u kojem se emocionalni naboj mržnje prazni tako što se atentat uspoređuje odnosno poistovjećuje s ubojstvima u balkanskim ratovima, koji se u primjeru predstavljaju kao surovi, divljački i stoga sramotni za čovječanstvo:

- (2) *Nein, ein Balkanmord war es, der heute in Sarajevo verübt wurde, eine Tat des Blutdurstes, gleich jenen wüsten Metzeleien, durch die auf dem verhängnisvollen*

²⁶¹Prvi put nominacijom *Schicksalsschlag* (udarac sudbine).

*Boden, wo die Menschheit seit zwei Jahren fortwährend geschändet wird, Tausende erbarmungslos verröcheln mussten [...]*NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Ne, ono što je danas počinjeno u Sarajevu bilo je balkansko ubojstvo , krvožedan čin poput onih strašnih krvoprolića zbog kojih su na ovom kobnom tlu, na kojem se čovječanstvo već dvije godine neprekidno sramoti, tisuće morale nemilosrdno hropćući umrijeti.)

Već je rečeno da se naziv Balkan rabio u pejorativnom značenju koje evocira stereotip Balkana kao nečega divljačkog, primitivnog, nečeg što izaziva zgražanje. Takva konceptualizacija Balkana, uz izraz i buđenje emocija koje taj stereotip izaziva postignuta je u sljedećem primjeru metonimijom *Balkan* koja je dodatno personificirana:

(3) *Der Balkan hat sich bei uns gemeldet, derselbe Balkan, der den König Georg von Griechenland in Saloniki hinschlachtete und sich jetzt wieder ein so hohes Ziel für seine Mordsucht steckte.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Balkan nam se javio, isti onaj Balkan koji je u Solunu masakrirao kralja Đuru od Grčke i koji je sad opet sebi zadao tako visok cilj za svoju ubitačnu maniju.)

Nezadovoljstvo i srdžba zbog „negostoljubivog Sarajeva“ u diskursu su izraženi figurom ironije i sarkazma, dok se figurom ponavljanja (anaforom priloga *hier* i epiforom zamjenice *wir*) u lakonski formuliranom odgovoru izraz odlučnosti dodatno intenzivira.

(4) *[...] wenn diese Schüsse aus dem Hinterhalt mitteilen sollen, daß unsere Herrscher und deren Thronfolger als Gastfreunde von Sarajevo immer solche Grüße empfangen werden, dann ist die einzige Antwort: Hier sind wir und hier bleiben wir.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Ako ovi pucnji iz zasjede treba da priopće da će naši vladari i njihovi prijestolonasljednici kao prijatelji u gostima u Sarajevu uvijek primati ovakve pozdrave, onda je jedini odgovor: Ovdje smo i ovdje ostajemo.)

Izraz ljutnje i bijesa i u sljedećem je primjeru postignut uporabom sarkazma i ironije kojima senavodni patriotizam i herojstvo „razotkrivaju“ kao maska iza koje se „kriju“ manipulacija, zločin i nemoral:

(5) *Solches Gezücht entsteht immer, wenn der Hass gegen einen Staat absichtlich genährt wird, dem frevelhaften Mord ein nationales Mäntelchen umgehängt wird, blutiges*

Verbrechen wie Vaterlandsliebe erscheint und sittlich kranke Menschen zu diesem Heldentum verführt werden. NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Takav ološ nastaje uvijek kada se namjerno potiče mržnja protiv neke države, sramotno ubojstvo ogrne nacionalnim kaputićem, krvavi zločin izgleda kao domoljublje, a moralno bolesni ljudi bivaju zavedeni da počine takvo herojstvo.)

Kako bi izrazio svoju ljutnju i prezir prema gradskoj policiji koja po njegovu mišljenju nije dovoljno osigurala ulice kojima je prolazio prijestolonasljednik, emitent u sljedećem primjeru rabi kombinaciju sarkazma i figure poredbe:

(6) *Wie unzulänglich müssen die Einrichtungen der Polizei in einer Stadt sein, wo die Bomben nur so herumfliegen wie die Federbälle auf einem Spielplatze für Kinder.*

(Kako manjkave moraju biti policijske ustanove u jednom gradu gdje bombe samo tako lete naokolo kao loptice za badminton na dječjem igralištu.)

Funkciju što detaljnijeg predočavanja važnosti Franje Ferdinanda kao prijestolonasljednika za Monarhiju i njezinu budućnost ima amplifikacija u obliku descriptio²⁶². Naime, nabranje detalja o njegovoj ličnosti ima funkciju evidencije o tome kakva je važna i istaknuta ličnost prijestolonasljednik bio. Tijekom nabranja atribucija koje se referiraju na prijestolonasljednikaprekida predikacija *wurde plötzlich durch die Hand eines*.

(7) *Der Gedanke, daß die starke Persönlichkeit des Erzherzogs, der nicht bloß Zukunft, sondern auch Gegenwart gewesen ist, und dessen Einfluss, gehoben von seinem festen Willen, in den wichtigsten Entscheidungen in den Krisen der letzten Jahre gewiß zu spüren war, plötzlich durch die Hand eines meuchlerischen Buben, eines Serben aus Bosnien herausgegriffen wurde aus dem Leben, das für ihn erst später beginnen sollte;* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Pomisao da je jaka ličnost nadvojvode, koji nije bio samo budućnost, već i sadašnjost i čiji se utjecaj, pojačan njegovom čvrstom voljom, svakako mogao osjetiti u najvažnijim odlukama tijekom kriza zadnjih godina, rukom mučkog nitkova iznenada istrgnuta iz života koji je za njega tek trebao započeti;)

²⁶²Vidi Plett (2001: 63).

Negativan afekt spram atentata i počinitelja dodatno je intenziviran figurom kontrasta kojom se “jaka ličnost” prijestolonasljednika stavlja u kontrast s niskošću i kukavičlukom počinitelja koji se naziva „mučki ubojica“. Ta figura kontrasta produbljuje i osjećaj ljutnje i bijesa jer ističe nečasnost čitavog čina za koji se sugerira da je počinjen iz zasjede, što opet implicira podmuklost i kukavičluk.

Konceptualizacija atentata kao događaja koji nije izazvao samo političke posljedice, već i emocionalne manifestira se između ostalog u metafori kojom autor verbalizira posljedice atentata kao emocionalni doživljaj:

(8) *Zorn über den verruchten Mörder, rein menschliches Empfinden über das gemeinsame Streben des Erzherzogs und seiner Gemahlin [...] und die Sorge um die Monarchie; das alles **fiel aufs Herz** in den Stunden der mühseligen Versuche, über die bloßen Stimmungen hinauszukommen und auch den politischen Verlust mindestens annähernd festzustellen.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Prijevod vidi gore.)

Ista strategija isticanja emocionalne strane događaja u sljedećem je primjeru postignuta uporabom metonimije *Herzen* (srca) uz predikaciju *sind erschüttert* (su potresena):

(9) *Der Donner der Geschütze und dumpfe Glockentöne durchzittern die Luft mit ihrem Klange und rufen einen bangen Wiederhall in den Herzen hervor, die noch heute erschüttert sind von dem Ereignisse, dessen Schauplatz gestern unsere Stadt für immer mit dem Fluche herostratischer Berühmtheit belastet hat.* ST, br. 147, 30. lipnja 1914.

(Topovska grmljavina i mukla zvonjava zvona od čijeg zvuka drhti zrak tjeskobno odjekuju u srcima koja su još i danas potresena događajem čije je poprište zauvijek opteretilo naš grad Herostratovom slavom.)

Isticanje emocionalne strane atentata i njegovih posljedica postignuto je i kombinacijom figure amplifikacije, metonimije *nasse Augen* (vlažne oči) te generičkog tematiziranja emocionalnog doživljaja, čime autor osjećaj težine, gubitka i straha za budućnost ne predstavlja kao vlastiti, već kao kolektivni:

Schwer lastet die Wucht des entsetzlichen Ereignisses auf der Stadt und ihrer Bevölkerung, noch fragt sich jeder einzelne, ob es denn möglich ist das unfassbare und so jäh über uns hereingebrochene Unglück und noch sieht man nasse Augen, die die Tränen nicht unterdrücken können. ST, br. 146, 29. lipnja 1914.

(10)

(Teško tišti grad i njegove stanovnike silina stravičnog događaja, još se svaki pojedinac pita je li moguća tako nepojmljiva nesreća koja nas je tako naglo pogodila i još se vide vlažne oči koje ne mogu suspregnuti suze.)

Figura amplifikacije u sljedećem primjeru nema toliko funkciju izražavanja afekta koliko funkciju buđenja afekata kod čitatelja jer se iscrpnim navođenjem detalja u opisu događaja on oživljava pred očima čitatelja s ciljem da im se ureže u pamćenje. Plastično predočavanje događaja omogućava i uporaba prezenta umjesto prošlih glagolskih vremena:

(11) *Aber die Bilder, wie sie von den Schilderungen der Fahrt durch die Straßen von Sarajevo gezeichnet werden, lassen uns nicht los, und wir sehen, wie die Bombe auf den Wagen des Erzherzogs geschleudert wird und wie sie aufzischt und die Sprengstücke den Flügeladjutanten, den Oberleutnant Merizzi verwunden.*NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Međutim, slike iscertane opisima vožnje kroz ulice Sarajeva ne puštaju nas i vidimo kako se bomba baca na nadvojvodinovo vozilo i kako zviždi i kako geleri ranjavaju krilnog pobočnika, natporučnika Merizzija.)

Amplificirani opis umiranja, ispunjen patosom koji ga čini gotovo poetičnim nalazi se i u sljedećem primjeru:

(12) *Der letzte Atem, den sie aushauchten, überströmte den einen wie den anderen, und die letzten Seufzer haben ihre Schicksale noch einmal verbunden, und auch der Tod hat sie nicht getrennt, diese beiden Opfer der Bluthochzeit von Sarajevo.* NFP, br. 17903, 29. lipnja 1914.

(Posljednji dah koji su ispuštali preplavio je i jedno i drugo, posljednji uzdasi spojili su još jednom njihove sudbine, i ni smrt ih nije rastavila, te dvije žrtve krvavog sarajevskog vjenčanja.)

Isti učinak buđenja afekata, ali i pražnjenja vlastitog emocionalnog naboja amplifikacijom manifestira se i u sljedećem primjeru u kojem se u funkciji pojačavanja iskaza i evidencije nabrajaju atribucije koje se pripisuju Beogradu kao izvoru zavjere:

- (13) *Wir haben es versäumt, die Belgrader Gifthöhle rechtzeitig auszuräuchern, diese Stätte, wo die Ermordung des eigenen Herrschers als legales politisches Kampfmittel angesehen wird, wo der Versuch zur Ermordung des stammverwandten montenegrinischen Fürsten organisiert wurde, von wo aus jetzt seit Jahren der Südosten unserer Monarchie vergiftet wird, indem der Feldzug gegen die Monarchie durch Ausbildung unserer nach Belgrad gelockten Serben zu Emissären, Spionen und Meuchelmördern eingeleitet wird.* ST, br. 148, 1. srpnja 1914.

(Propustili smo da beogradsku otrovnu pećinu pravovremeno uništimo dimom, to mjesto gdje se ubojstvo vlastitog vladara smatra legalnim političkim sredstvom borbe, gdje je organiziran pokušaj ubojstva crnogorskog kneza iz srodnog plemena, odakle se sad već godinama truje jugoistok naše Monarhije tako što se pokreće vojni pohod na nju obukom naših Srba namamljenih u Beograd, u tajne izaslanike, špijune i mučke ubojice.)

Isticanje tragičnosti cjelokupnog događaja i pojačavanje emocionalne involviranosti čitatelja u sljedećem primjeru postignuto je hiperbolom u kombinaciji s amplifikacijom. Tako se pretjerivanje kao figura rabi u prikazivanju Monarhije kao velikodušnog i brižnog okupatora koji i pretjeruje u svojoj velikodušnosti:

- (14) *Bosnien, das Land, dem unser erhabener Kaiser und unser Herrscherhaus **alles gegeben, dem alle Fürsorge in einem Masse angedeihen lassen wurde, das sogar in manchem Teile der Monarchie mit einem gelinden Neidgefühl verfolgt wurde, ist geschändet für alle Zeiten [...]**.* ST, br. 146, 29. lipnja 1914.

(Bosna, zemlja kojoj su naš uzvišeni car i naša vladarska dinastija sve dali, kojoj je sva briga bila pružena u toj mjeri da je to čak u ponekom dijelu Monarhije izazivalo blag osjećaj zavisti osramoćena je za sva vremena [...])

Figurom hiperbole, kojom je konstruirana slika o bezrezervnoj podršci i oduševljenju naroda prijestolonasljednikom, izražava se divljenje Franji Fedinandu:

(15) *Dem Manne, in welchem **ein ganzes Volk** noch bis vor wenigen Stunden mit Jubel den künftigen Herrscher des Reiches begrüsst hat, die Frau, deren liebenswürdige Leutseligkeit **alle Herzen** entzückt hatte [...]*ST, br. 146, 29. lipnja 1914.

(Čovjeku u kojem je čitav narod još do prije nekoliko sati klicanjem pozdravljao budućeg vladara carstva, ženi čija je ljupka druželjubivost očarala sva srca [...])

Konačno, hiperbola se rabi i u prikazu prijestolonasljednikove obitelji, prema kojoj je također izražen afekt divljenja i blagonaklonosti:

(16) *[...] ein Familienleben [...], wie es sonniger und beispielgebender nicht **übertroffen werden kann**.* ST, br. 146, 29. lipnja 1914.

([...] obiteljski život, od kojeg se vedriji i uzorniji ne može naći.)

Izraz potresenosti u sljedećem je primjeru postignut figurom kontrasta kojom se turobna slika pogrebne povorkekontrastira s vitalnošću i radošću prijestolonasljedničkog para:

(17) *Sie läuten dem Trauerzuge das Gefolge, der sich von der Stätte, die für die beiden Opfer des gestrigen Verbrechens die letzte wurde, zum Bahnhof bewegt, von wo aus sie dorthin geführt werden, wo sie vor wenigen Tagen erst mit zuversichtlichem Hoffen eines freudigen Empfanges, frisch und gesund weggefahren sind.* ST, br. 147, 30. lipnja 1914.

(Zvone pratnju pogrebnoj povorci koja se kreće od mjesta koje je za te dvije žrtve jučerašnjeg zločina postalo posljednje prebivalište do željezničke stanice odakle će ih odvesti tamo odakle su, svježiji i zdravi, prije tek nekoliko dana, krenuli s optimističnom nadom u radostan doček.)

Konačno, u diskursu se nalaze i konceptualne metafore koje na izrazito plastičan način otkrivaju afekte prema objektima izvanjezične stvarnosti o kojima je riječ. Tako su u sljedećem

primjeru konceptualnom metaforom ATENTATORI SU KOROV izraženi mržnja i gnušanje prema atentatorima, koji se konceptualiziraju kao štetočine koje treba istrijebiti i uništiti:

- (18) *Aber die Fanatiker, welche Verschwörungen anzetteln und aus Belgrad ihre Bomben beziehen oder eine Gesinnung haben, die zu solchen Verbrechen treibt, müssen gefasst werden und mit der Wurzel aus der Erde von Bosnien herausgegriffen werden.* NFP, br. 17904, 30. lipnja 1914.

(Međutim, fanatici koji kuju zavjere i dobivaju bombe iz Beograda ili imaju uvjerenje koje ih navodi na takve zločine moraju biti uhvaćeni i iz korijena iščupani iz bosanske zemlje.)

I u sljedećem primjeru se atentatori konceptualiziraju kao štetočine koje treba uništiti, ali se ovaj put ne referira izravno na njih, već na mjesto odakle su navodno došli:

- (1) *Wir haben es versäumt, die Belgrader Gifhöhle rechtzeitig auszuräuchern, diese Stätte, wo die Ermordung des eigenen Herrschers als legales politisches Kampfmittel angesehen wird, wo der Versuch zur Ermordung des stammverwandten montenegrinischen Fürsten organisiert wurde, von wo aus jetzt seit Jahren der Südosten unserer Monarchie vergiftet wird, indem der Feldzug gegen die Monarchie durch Ausbildung unserer nach Belgrad gelockten Serben zu Emissären, Spionen und Meuchelmördern eingeleitet wird.* ST, br. 148, 1. srpanj 1914.

(Propustili smo da beogradsku otrovnu pećinu pravovremeno uništimo dimom, to mjesto gdje se ubojstvo vlastitog vladara smatra legalnim političkim sredstvom borbe, gdje je organiziran pokušaj ubojstva crnogorskog kneza srodnog plemena, odakle se sad već godinama truje jugoistok naše Monarhije tako što se pokreće vojni pohod na Monarhiju putem obuke naših Srba, namamljenih u Beograd, u tajne izaslanike, špijune i mučke ubojice.)

I u sljedećem se primjeru mjesto iz kojeg atentatori dolaze konceptualizira kao jazbina, uz konkretizaciju da se radi o zmijskoj jazbini:

- (2) *Der Kaiser wird morgen in Wien eintreffen, und kaum genesen muß er die schwere Reise machen und die Frage prüfen, ob dieser Mord in einer Natternhöhle außerhalb der Monarchie vorbereitet wurde [...]* NFP, br. 17903, 29. lipanj 1914.

(Car će sutra stići u Beč, i jedva što je ozdravio, morat će krenuti na teško putovanje i ispitati da li je ovo ubojstvo bilo pripremano u nekoj zmijskoj jazbini izvan Monarhije [...])

Konačno, konceptualnom metaforom ATENTAT JE BOLEST atentat se konceptualizira kao bolest kojoj se mora stati u kraj kako se dalje ne bi širila. Afekt koji se time izražava i prenosi na čitatelja jest gađenje i strah:

(3) *Die Fürsten und die Staatsoberhäupter, die den Mord aus der Politik ausschalten wollen, müssen zum ehrlichen Frieden zurückkehren, dürfen die Balkanpest nicht weiter verschleppen lassen [...] Auch die Verbrechen habne ihre Ansteckung und sind leicht übertragbar und wandern durch die Länder.* NFP, br. 17903, Morgenblatt, 29. lipanj 1914.

(Kneževi i poglavari država koji žele isključiti ubojstvo iz politike i vratiti se iskrenom miru, ne smiju dalje širiti balkansku kugu [...] I zločini su zarazni i lako se prenose i šire kroz druge zemlje.)

4. Zaključak

U zaključnom dijelu rada najprije ćemo se osvrnuti na rezultate istraživanja s obzirom na polazišna pitanja. Nakon toga slijedi osvrt na primijenjenu metodu istraživanja i empirijske izazove koje analiza emocionalne dimenzije jezika postavlja pred istraživača te, konačno, evaluacija znanstvenog doprinosa ovog istraživanja i upućivanje na neka otvorena pitanja koja su važna za daljnja istraživanja na ovom području.

Cilj rada bio je istražiti manifestacije emocionalnosti u političko-medijskoj komunikaciji, utvrditi jezične oblike u kojima se javljaju i utvrditi njihovu funkciju. Polazište je ovog istraživanja shvaćanje emocija prema kojem one nisu samo individualni, unutarnji fenomeni koji su u suprotnosti s racionalnom stranom čovjekova bića, već su društveni fenomeni koji u društvenoj interakciji imaju određene komunikacijske funkcije. Te funkcije počivaju na spoznaji kognitivnih znanosti da su emocije evaluacijski fenomeni i da su kao takve konstitutivne komponente kognitivnih stanja i procesa.

Drugo je polazište rada poimanje jezika i medija koje sve više dominira u znanostio medijima i medijskoj komunikaciji, a prema kojem mediji nisu replika stvarnosti u cilju informiranja šire javnosti o događajima koji su izvan našeg izravnog iskustva i spoznaje, već, štoviše, imaju aktivnu ulogu u kreiranju te stvarnosti, što se poglavito odnosi na političke kontekste u kojima se tumačenje i interpretacije stanja stvari nadmeću jedni s drugima.

Na temelju tih polazišnih pretpostavki postavljena je glavna hipoteza rada da su verbalne manifestacije emocionalnosti u političko-medijskoj komunikaciji i tekstnoj vrsti politički komentar odnosno urednički članak inherentno obilježje te komunikacije i da su time njezin konstitutivni dio. U skladu s tom glavnom hipotezom postavljena je i podhipoteza rada da verbalne manifestacije emocionalnosti u određenom diskursu mogu dati iskaz o njegovoj epistemološkoj strukturi, tj. o dominantnom znanju jednog vremena i prostora koje se odražava, ali i konstruira u medijskim diskursima.

Za istraživanje tih hipoteza odabrana su dva političko-medijska diskursa koja tematiziraju dva politički i povijesno kontroverzna događaja za koja postoji više mogućih „istina“ i interpretacija – aneksiju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije i Sarajevski atentat. U slučaju istraženih tekstova taj model stvarnosti kreirali su novinari Monarhiji odanih listova *Sarajevoer Tagblatt*, *Unabhängige Zeitung zur Wahrung der Reichsinteressen*, *Bosnische Post* te *Neue Freie*

Presse. Činjenica da su ti listovi bili među glavnim medijima koji su zastupali i širili habsburšku ideologiju te da su u vrijeme tematiziranih diskursnih događaja imali najveću nakladu i čitateljstvo, i u Bosni i Hercegovini i u Austro-Ugarskoj, čini ih reprezentativnim za istraživanje komunikacijskih strategija, a time i jezičnih strategija izražavanja afektivnosti, u prikazivanju vlastite slike stvarnosti. Druga, veoma bitna činjenica u vezi s istraživačkim korpusom ovog rada jest da su ti listovi odnosno odabrani urednički članci tematizirali te događaje kao njihovi suvremenici, što ih čini reprezentativnim za istraživanje mentaliteta tog vremena i prostora, koji se prema Hermannsovu (1995a) shvaćanju odražavaju upravo u jezičnoj uporabi određenih diskursa.

Polazeći od pretpostavke o konstitutivnosti emocija u političko-medijskoj komunikaciji, istraživanje je pokazalo da je polazišna hipoteza u danom korpusu potvrđena i da su se emocije manifestirale, odnosno izražavale u danom korpusu. U skladu s poimanjem emocija kao evaluacijskih fenomena istraživanje je pokazalo da te manifestacije emocionalnosti predstavljaju verbalne afektivne evaluacije koje se manifestiraju na različitim jezičnim razinama i da su dio strateškog jezičnog djelovanja u tekstnoj vrsti politički urednički članak, a time i u medijsko-političkoj komunikaciji. Naime, pokazalo se da je izražavanje emocija u danim tekstovima u korelaciji sa svojstvima i ciljevima političke komunikacije, tj. da se njezini komunikacijski ciljevi ne ostvaruju samo argumentiranjem, već i posredstvom emocija. Tako se pokazalo da glavna svojstva političke komunikacije poput usmjerenosti prema određenoj skupini, tj. pozitivnog vrednovanja onoga što je u skladu s uvjerenjima vlastite skupine i negativnog vrednovanja svega onoga što je povezano s političkim protivnikom, usmjerenosti prema disenciji te utjecaja na adresata u pravcu odobravanja političkih odluka i poteza u velikoj mjeri počivaju na jezičnim strategijama izražavanja afektivnosti. U diskursu o aneksiji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, koja je bila politički i pravno sporan događaj koji je izazvao burne reakcije ne samo u Kraljevini Srbiji i Osmanskom Carstvu nego i velikih sila poput Rusije i Velike Britanije, komunikacijski su zadaci medija osim informiranja javnosti o događaju bili i opravdanje tog poteza te pridobivanje podrške javnosti. Pokazalo se da su se opravdavanje aneksije, odnosno prikazivanje aneksije u pozitivnom svjetlu s jedne strane i diskreditacija njezinih protivnika s druge strane odvijali izražavanjem emocija, koje su istodobno trebale i emocionalizirati adresate. Tako se prema suverenitetu koji je sultan imao nad Bosnom i Hercegovinom i koji je bio glavna prepreka aneksiji izražavalo podcjenjivanje i prezir kako bi se umanjilo njegovo značenje i

ublažila činjenica da se aneksijom vrši povreda tuđeg prava i Berlinskog ugovora. Istovremeno su se prema Turskoj kao oštećenoj strani izražavale pozitivne emocije srdačnosti i simpatije, što je također bio strateški potez prikrivanja činjenice da se aneksija odvijala bez suglasnosti Osmanskog Carstva i da je stoga izazvala ozbiljnu krizu u međusobnim odnosima. Isticanjem srdačnosti prema Turskoj istovremeno se konstruirala slika Monarhije kao dobrog susjeda i korektnog subjekta međunarodne politike te negirao debalans koji je prouzročila. Konačno, diskreditacija protivnika aneksije, u prvom redu Kraljevine Srbije, odvijala se tako što su se prema protivniku izražavali negativni afekti, prije svega prezir, mržnja i gnušanje, i što su se i čitatelji emocionalizirali u tom smislu.

U diskursu o atentatu na prijestolonasljednika i njegovu suprugu uloga emocija također se pokazala ključnom u rješavanju komunikacijskih zadataka koje su mediji u tom trenutku imali. Naime, uz informiranje javnosti o tragičnom događaju mediji su u skladu s tadašnjim političkim ciljem oružanog sukoba sa Srbijom imali zadatak usmjeravanja prema disenciji i pridobivanja podrške javnosti za oružani obračun sa Srbijom.

Budući da je u trenutku objavljivanja analiziranih članaka istraga o atentatu bila tek na početku i još nisu bili dostupni nikakvi dokazi pravim motivima te počiniteljima i pokretačima atentata, navedeni su ciljevi ponajprije mogli biti ostvareni na emocionalnom planu. Tako je analiza pokazala da su se u tekstovima rabile razne strategije izražavanja afektivnosti kako bi se što više istakla tragičnost atentata, iako su prema historiografskim podacima reakcije u Beču bile podijeljene, pa čak i pozitivne. Tako se atentat prikazao kao događaj koji nije bio samo atak na život prijestolonasljedničkog para, već i na samu Monarhiju, te su lojalni listovi taj događaj na emocionalnoj razini predstavili izražavajući negativne emocije poput zgroženosti, gnušanja, mržnje i sl. Kad je riječ o opisu događaja i žrtava, izražavali su se afekti tuge i bijesa, dok su se prema počiniteljima izražavali afekti mržnje, bijesa, prezira i gnušanja. Pri tome su se prema lokalnom srpskom stanovništvu izražavali pozitivni afekti, dok je prema Kraljevini Srbiji, u prvom redu prema njezinim političarima, izražavan prezir, gnušanje, podcjenjivanje i mržnja. Ta razlika koja se pravila između srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini s jedne i u Kraljevini Srbiji s druge strane može se objasniti upravo funkcijom medijsko-političke komunikacije da se u danom trenutku kreira disencija kako bi se ostvario krajnji politički cilj, tj. obračun sa Srbijom, iako su počinitelji pripadali lokalnoj organizaciji Mlada Bosna.

Time se potvrdila pretpostavka ovog rada da se emocije u navedenim diskursima rabe strateški i da time, suprotno općem uvjerenju, imaju svoju racionalnost jer predstavljaju jezične strategije koje su u funkciji postizanja ciljeva medijsko-političke komunikacije. Iz toga proizlazi da određivanje funkcije emocija kao evaluacijske funkcije u političko-medijskoj komunikaciji nije dostatno. Naime, primarna funkcija emocija kao vrednujućih fenomena tek je prvi korak u određivanju njihovih funkcijau tom tipu komunikacije. Rezultati analize, naime, upućuju na to da emocionalna evaluacija nije sama sebi svrha, već da je u funkciji prije navedenih ciljeva političke komunikacije, tj. izražavanjem emocija može se kreirati disencija, jačati integritet unutar vlastite skupine, diskreditirati protivnika i sl., a svime zajedno može se utjecati na stavove i (u najboljem slučaju) ponašanje adresata. Naime, ako se u političkom diskursu za neku osobu tvrdi (i adresat se uvjeri u to) da je zavjerenik, onda će se ona promatrati i tretirati i s njome će se pregovarati (ili neće) na sasvim drugačiji način nego kada se nazove borcem za neovisnost.

Što se tiče jezičnih sredstava izražavanja afektivnosti, analiza je pokazala da manifestacije emocionalnosti mogu imati različite oblike – emocije mogu biti tematizirane leksemima koji ih imenuju, i to eksplicitno ili implicitno, kao dio značenja nekog vrednujućeg leksema, neke konceptualne metafore, ili uporabom stilskih figura. Analiza je pokazala i to da je dominantan oblik izražavanja afekata onaj neizravni, tj. da se emocije primarno ne izražavaju u obliku autoreferencijalnih iskaza u kojima se određena emocija eksplicitno imenuje i pripisuje subjektu iskaza, već se najčešće izražavaju implicitno, kao dio značenja jezičnih sredstava, i stoga se moraju inferirati. To pomanjkanje eksplicitnog izražavanja emocija s analitičke je točke gledišta glavna teškoća kada je riječ o izdvajanju emocionalnih fenomena u tekstu. Primjerice, ako se na protivnikove stavove referira kao na šovinizam, onda takav iskaz nije samo izraz neke emocije, već kompleks sastavljen od različitih sastavnica koje imaju svoje i denotativno, i deontičko i afektivno značenje. Takav je iskaz zbir, cjelina koja se mora na umjetan način „razbiti“ kako bi se destilirao njegov afektivni aspekt. U tom je kontekstu teškoću predstavljala i činjenica da je afektivna strana značenja jezičnih jedinica u leksikografiji prilično zanemarena jer se u rječnicima tek sporadično navode afektivne komponente leksema i njihovo je određivanje uglavnom prepušteno intuiciji i jezičnom osjećaju istraživača. S druge strane, ako se analiza reducira samo na eksplicitne izraze emocija u nekom tekstu, većinski dio njegova emocionalnog potencijala ostaje neobuhvaćen. Stoga se u vezi s primijenjenom metodom istraživanja afektivnosti u danim diskursima može reći da su se odabrane kategorije analize pokazale

adekvatnima jer su omogućile da se njima obuhvate i suptilnije, tj. implicitne manifestacije afektivnosti, ali se pri tome ne smije izgubiti iz vida da te kategorije predstavljaju komplekse mišljenja, htijenja i osjećaja u kojima je emocija samo jedan od tih aspekata značenja. To poglavito vrijedi za kategorije poput nominacija i konceptualnih metafora, dok je u slučaju tzv. ekspresivnih rečenica implicitnost emocije drugačije prirode jer se o izraženoj emociji ne može zaključiti iz rečenične propozicije, već na temelju konteksta, što je u empiriji manji problem, ali ukazuje i na važnost konteksta u analizi afektivnih manifestacija u jeziku. U vezi s nominacijama kao kategorijom analize bitno je napomenuti da je Girnthov (2002) prijedlog podjele nominacija u sektore koristan, ali da je svrsishodnije početi od samog korpusa jer se neki isječci stvarnosti koji su se u analizi pokazali bitnima nisu mogli uklopiti u Girnthovu tipologiju sektora, pa je trebalo tipologiju prilagoditi korpusu. U diskursu o aneksiji to je bio sektor pravnog statusa, dok se u diskursu o atentatu morao dodati sektor motivacije za atentat.

Kad je riječ o podhipotezi rada o epistemološkoj funkciji emocionalnosti u danim diskursima, analiza je pokazala da je izražavanje emocija u danim diskursima sukreiralo konceptualizaciju i prezentaciju stanja stvari i da su emocije sastavni dio te konceptualizacije. Naime, polazeći od postavke diskursne lingvistike da diskursi konstruiraju stvarnost, tj. kreiraju model stvarnosti koji može postati dijelom kolektivnog znanja jednog društva, u radu je postavljena teza da emocije kao jedan oblik vrednovanja sudjeluju u konstrukciji određenih konceptualizacija izvanjezične stvarnosti. U skladu s Hermannssovom tezom o mentalitetu analiza je pokazala da te konceptualizacije ne počivaju samo na kogniciji, tj. da uporaba jezika u diskursu ne odražava samo ono što ljudi misle, već i ono što osjećaju (i žele). Tako u diskursu o aneksiji Bosne i Hercegovine slika Monarhije kao kulturno naprednijeg, miroljubivog i požrtvovnog okupatora, koji je čak i velikodušan prema Turskoj kojoj oduzima suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, počiva upravo na emocionalnim vrednovanjima, a ne na suhim činjenicama o aneksiji kakve bi primjerice bile prikazane u pravnom diskursu o aneksiji Bosne i Hercegovine. S druge strane, emocionalnim vrednovanjima kojima se omalovažavala važnost sultanova suvereniteta aneksija je prikazana kao potez koji ne krši međunarodno pravo, već uvodi red u zamršene odnose. Konačno, slika Srbije kao jednog od najvećih protivnika aneksije nabijena je negativnim emocionalnim vrednovanjima poput megalomanije, iracionalnosti, lažnog junaštva, spletkarenja i licemjerja. Analiza je pokazala da se ta emocionalna vrednovanja ne manifestiraju samo u jednom tekstu, već u više njih, kreirajući na taj način obrasce konceptualizacije tih izvanjezičnih isječaka

stvarnosti. S obzirom na to da se radi o medijskim diskursima, te konceptualizacije u skladu s Hermannsovom tezom možemo promatrati dvojako – i kao konstruiranje onoga što se kolektivno u to vrijeme mislilo, osjećalo i htjelo, ali i kao odraz svega toga. Što se tiče metodološkog instrumentarija, u cilju analize afektivnog dijela mentaliteta pokazalo se da su predložene kategorije analize uporabljive da afektivnu dimenziju mentaliteta učine vidljivom, ali i da je ona, kako je već ustanovljeno, pretežito implicitne prirode i da se stoga samo analitički može inferirati iz jezičnih iskaza koji sadrže mnogo više značenja. U tom bi smislu u kontekstu medijsko-političke komunikacije bilo interesantno osim afektivnog analizirati i deontičko značenje odabranih kategorija analize, jer se osim referencije i afekata spram određenih objekata istovremeno signalizira i intencija spram njih, i to također na implicitan način. Primjerice ako su atentatori u ovom korpusu konceptualizirani kao korov, onda je deontički dio značenja taj da ih treba iščupati, odnosno odstraniti iz zemlje, i to bez eksplicitnog iskaza o toj potrebi. Takva implicitna deontička značenja bitna su komponenta persuazivne komunikacije u politici i medijima.

Na kraju ovog zaključka ostaje konstatirati da istraživanje afektivne dimenzije jezika u medijsko-političkim diskursima može dati višestruke iskaze o njihovu funkcioniranju, koji nadilaze konstatacije o pojačavanju ekspresivnosti komunikacije. Naime, prikazivanje stanja stvari posredstvom jezika ne može se svesti samo na referenciju, već se usporedo s njom izražavaju i emocionalna vrednovanja koja poglavito u političkim i medijskim kontekstima mogu biti instrumentalizirana. Uzmemo li u obzir diskursnu razinu, postoji vjerojatnost da ta vrednovanja prijeđu u obrasce koji mogu postati dio kolektivnog znanja ili mentaliteta i učvrstiti mentalne reprezentacije nekog objekta u smislu stereotipiziranja. Zbog spoznaje medijskih znanosti da mediji znatno utječu na to kako vidimo taj svijet, smatramo da je bitno osvijestiti na kojim afektivnim evaluacijama počiva ta slika svijeta i preispitati njihovu valjanost. Ta je potreba utoliko veća uzmemo li u obzir spoznaje kognitivnih znanosti da su emocije isprepletene s kognitivnim stanjima i procesima i da time neminovno uteču na donošenje odluka i djelovanje u politici, koje bi po shvaćanju mnogih trebalo biti racionalno.

Budući da su u radu analizirani povijesni diskursi stari više od 100 godina, zanimljivo bi bilo istražiti manifestacije afektivnosti u recentnijim medijsko-političkim diskursima i ispitati na kojim jezičnim sredstvima počivaju. Povrh toga, kako je već natuknuto, leksikografija također može profitirati od istraživanja afektivnih aspekata značenja, što je posebno značajno u kontekstu

učenja stranih jezika, gdje učenicima stranog jezika za razliku od onih kojima je neki jezik materinski, često izmiču afektivni slojevi značenja, što može imati značajne posljedice u komunikaciji.

Na kraju treba reći da su postavljene hipoteze, doduše, dokazane u korpusu ovog rada, ali da ovo istraživanje ni izbliza nije dostatno da bi se zaključci o konstitutivnosti afekata u tekstnoj vrsti politički komentar te u političko-medijskoj komunikaciji uopće mogli generalizirati. Stoga ostaje potreba da se dodatnim empirijskim istraživanjima ispita prisutnost afektivne dimenzije u toj vrsti komunikacije.

5. Literatura

- Arntzen, Helmut (2001): Medienkritik und sprachkritische Ethik. Ein Prolegomenon, u: *Mediensprache Medienkritik*, ur. Breuer, Ulrich i Jarmo Korhonen, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Bonengel, Timo (2012): Ideologie und Emotionen. Zur Propagierung nationalsozialistischer Ideen in Hanns Johsts „Maske und Gesicht“ (1935), u: *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Bračić, Stojan (2012): Syntaktische Ausdrucksmittel der Emotionalität, u: *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Breuer, Ulrich (2001): Parasitenfragen. Medienkritische Argumente in Peter Handkes Serbienreise, u: *Mediensprache Medienkritik*, ur. Breuer, Ulrich i Jarmo Korhonen, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Brinker, Klaus (2005): *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- Bühler, Karl (1982): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Stuttgart – New York, Gustav Fischer Verlag.
- Burger, Harald (2005): *Mediensprache. Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien*, Berlin, de Gruyter.
- Busse, Dietrich; Teubert, Wolfgang (1994): Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik, u: *Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik*, ur. Busse, Dietrich i Wolfgang Teubert, Opladen, Westdeutscher Verlag, str. 10-28.
- Čulinović, Ferdo (1956): *Državopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, Zagreb, Školska knjiga.
- de Beaugrande, Robert-Alain; Dressler, Wolfgang Ulrich (1981): *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen. Max Niemeyer Verlag.
- Dieckmann, Walter (2005): Deutsch: politisch. Politische Sprache im Gefüge des Deutschen. u: *Sprache und Politik. Deutsch im demokratischen Staat*, ur. Kilian, J., Mannheim, 11-30.
- Diekmannshenke, Hajo (2012): Emotion und politische Kommunikation, u: *Sprache und*

- Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Džaja, Srećko M. (2002): *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878-1918): inteligencija između tradicije i ideologije*, Mostar, Ziral.
- Eggler, Marcel (2006): *Argumentationsanalyse textlinguistisch. Argumentative Figuren für und wider den Golfkrieg von 1991*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Ehrenpreis, Petronilla (2006): Die reichsweite Presse der Habsburgermonarchie 1848-1914, u: *Die Habsburgermonarchie*, sv. IX: *Politische Öffentlichkeit*, ur. Rumpler, Helmut i Peter Urbanitsch, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, str. 1715-1818.
- Elitz, Ernst (2000): Sprache in den Medien – die Wortverdrehen GmbH, u: *Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall?*, ur. Wermke, Matthias (Dudenredaktion), Rudolf Hoberg (Gesellschaft für deutsche Sprache) i Karin Eichhoff-Cyrus, Mannheim, Dudenverlag.
- Fandrych, Christian; Thurmair, Maria (2011): *Textsorten im Deutschen. Linguistische Analysen aus sprachdidaktischer Sicht*, Tübingen, Stauffenburg Verlag.
- Feilke, Helmuth; Knobloch, C.; Völzing, P.L. (2007): Was ist linguistische Aufklärung? Sprachauffassungen zwischen Systemvertrauen und Benutzerfürsorge, u: *Was heißt linguistische Aufklärung*, ur. *ibid.*, Heidelberg, Synchron Wissenschaftsverlag der Autoren.
- Fiehler, Reinhard (1990): *Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Fiehler, Reinhard (1993): Grenzfälle des Argumentierens. Emotionalität statt Argumentation oder emotionales Argumentieren?, u: *Stilistik*, sv. III: *Argumentationsstile*, ur. Sandig, Barbara i Ulrich Püschel, Hildesheim – New York, Georg Olms Verlag.
- Fiehler, Reinhard (2011): Wie kann man über Gefühle sprechen? Sprachliche Mittel zur Thematisierung von Erleben und Emotionen, u: *Emotionale Grenzgänge. Konzeptualisierungen von Liebe, Trauer und Angst in Sprache und Literatur*, ur. Ebert, Lisanne, Carola Gruber *et al.*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
- Fix, Ulla (1999): Textsorte – Textmuster – Textmuster Mischung. Konzept und

- Analysebeispiele, u: *Textlinguistik: An- und Aussichten, Cahiers d'études Germaniques*, Lyon, 11-26.
- Fleischer, Holm (2001): *Wandlungen im Sprachgebrauch. Referenz und Pragmatik der Pronomen in ostdeutschen Zeitungskommentaren*, Mannheim, Institut für deutsche Sprache.
- Foolen, Ad (1997): The expressive function of language: Towards a cognitive semantic approach, u: *The Language of Emotions*, ur. Niemeier, Susanne iRené Dirven, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 15-33.
- Fries (2004): Gefühle, Emotionen, Angst, Furcht, Wut und Zorn, u: *Emotion und Kognition im Fremdsprachenunterricht*, ur. Börner, Wolfgang i Klaus Vogel, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Gallmann, Peter (1996): Interpunktion (Syngropheme), u: *Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung. 2 Halbbände*, ur. Günther, Hartmut iOtto Ludwig, Berlin, de Gruyter (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft [HSK], 11.1 und 11.2), 1456–1467.
- Gansel, Christina; Jürgens, Frank (2007): *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gardt, Andreas (2007): Diskursanalyse – Aktueller theoretischer Ort und methodische Möglichkeiten, u: *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*, ur. Warnke, Ingo H., Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Girnth, Heiko (1993): *Einstellung und Einstellungsbekundung in der politischen Rede. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung der Rede Philipp Jennings vom 10. November 1988*, Frankfurt am Main, Verlag Peter Lang GmbH.
- Girnth, Heiko (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*, Tübingen, Niemeyer.
- Goldschmidt, Werner (1999): Politik, u: *Enzyklopädie Philosophie*, sv. 2, Hamburg, H.J. Sandkühler.
- Grimm, H.; Engelkamp, J. (1981): *Sprachpsychologie Handbuch und Lexikon der Psycholinguistik*, Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- Hausendorf, Heiko; Kesselheim, Wolfgang (2008): *Textlinguistik fürs Examen*, Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht.
- Heinemann, Wolfgang; Viehweger, Dieter (1991): *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, Niemeyer.
- Heinemann, Wolfgang (2000): Textsorte – Textmuster – Texttyp, u: *Text- und*

- Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, HSK 16.1, ur. Brinker, Klaus, Gerd Antos, Wolfgang Heinemann i Sven F. Sager, Berlin – New York, 507-523.
- Heinemann, Wolfgang (2008): Textpragmatische und kommunikative Ansätze, u: *Textlinguistik*, ur. Janich, Nina, Tübingen.
- Hermanns, Fritz (1995): Kognition, Emotion, Intention. Dimensionen lexikalischer Semantik, u: *Die Ordnung der Wörter. Kognitive und lexikalische Strukturen*, ur. Harras, G., Berlin – New York, 138-178.
- Hermanns, Fritz (1995a): Sprachgeschichte als Mentalitätsgeschichte. Überlegungen zu Sinn und Form und Gegenstand historischer Semantik, u: *Sprachgeschichte des Neuhochdeutschen. Gegenstände, Methoden, Theorien*, ur. Gradt, Andreas, Klaus J. Mattheier i Oskar Reichmann, Tübingen, Niemeyer.
- Hermanns, Fritz (2002): Attitude, Einstellung, Haltung. Empfehlung eines psychologischen Begriffs zu linguistischer Verwendung, u: *Neue deutsche Sprachgeschichte. Mentalitäts-, kultur- und sozialgeschichtliche Zusammenhänge*, ur. Cherubin, Dieter, Jakob Karlheinz i Angelika Linke, Berlin, Walter de Gruyter.
- Hermanns, Fritz (2007): Diskurshermeneutik, u: *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*, ur. Warnke, Ingo, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- von Hötzendorf, Franz Conrad (1921): *Aus meiner Dienstzeit*, Wien – Berlin – Leipzig – München, Rikola Verlag.
- Jahr, Silke (2000): *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten*, Berlin, Walter de Gruyter.
- Jäger, Siegfried (2009): *Kritische Diskursanalyse*, Münster, UNRAST-Verlag.
- Kalverkämper, Hartwig (2000): Vorläufer der Textlinguistik: die Rhetorik, u: *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, ur. Brinker, Klaus, Gerd Antos i dr., Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Klein, Josef (1989): *Politische Semantik. Beiträge zur politischen Sprachverwendung*, Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Klein, Josef (2002): Politische Kommunikation als Sprachstrategie, u: *Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. Ein Handbuch mit Lexikonteil*, ur. Jarren, Otfried, Ulrich Sarcinelli i Ulrich Saxer, Opladen – Wiesbaden, Westdeutscher Verlag.
- Köller, Wilhelm (2004): *Perspektivität und Sprache. Zur Struktur von Objektivierungsformen in Bildern, im Denken und in der Sprache*, Berlin – New York, Walter de Gruyter.

- Kronenbitter, Günther (2003): *Krieg im Frieden. Die Führung der k.u.u. Armee und die Großmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906-1914*, München, R. Oldenbourg Verlag.
- Kruševac, Todor (1960): *Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1978 -1918*, Sarajevo, Izdanje Muzeja grada Sarajeva.
- Kruševac, Todor(1978): *Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku*, Sarajevo, Veselin Masleša.
- Kunczik, Michael; Zipfel, Astrid (2006): *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, Zagreb, Zaklada Friedrich Ebert.
- Labouvie, Eva (2004): Leiblichkeit und Emotionalität, u: *Handbuch der Kulturwissenschaften*, ur. Jäger, Friedrich, Burkhard Liebsch iJörn Rüsen, Stuttgart, Metzlerverlag.
- Lakoff, George; Johnson, Mark (2003): *Metaphors we live by*, Chicago – London, The University of Chicago Press.
- Lexikon Kommunikations- und Medienwissenschaft*(2013), ur.Bentele, Günter *et al.*, Wiesbaden, Springer VS.
- Liebsch, Burkhard (2014): In Worte(n) gefasst(?) Zum Verhältnis von Sprache und Trauer, u: *Sprache der Trauer. Verbalisierungen einer Emotion in historischer Perspektive*, ur. Plotke, Seraina iAlexander Ziem, Heidelberg, Universitätsverlag Winter.
- Liphardt, Elizaveta (2005): *Aporien der Gerechtigkeit*, Tübingen. Max Niemeyer Verlag.
- Lüger, Heinz-Helmut (1995): *Pressesprache*, Tübingen, Niemeyer.
- Lüger, Heinz-Helmut (2001): Akzeptanzwerbung in Pressekommentaren, u: *Mediensprache Medienkritik*, ur. Breuer, Ulrich iJarmo Korhonen, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- McQuail, Denis (2010): *Mass Communication Theory*, London, SAGE Publications Ltd.
- Meibauer, Jörg (2007): Syngrapheme als pragmatische Indikatoren: Anführung und Auslassung, u: *Von der Pragmatik zur Grammatik*, ur. Döring, Sandra i Jochen Geilfuß-Wolfgang, Leipzig, Universitätsverlag, 21-37.
- Miller, Paul (2015): Forgetting Franz Ferdinand: The Archduke in Austrian Memory,u: *Austrian History Yearbook*, 46, ur. Louthan, Howard, Center for Austrian Studies, University of Minnesota,228-260.
- Olechowski, Thomas (2006): Das Pressrecht in der Habsburgermonarchie, u: *Die*

- Habsburgermonarchie*, sv. IX: *Politische Öffentlichkeit*, ur. Rumpler, Helmut i Peter Urbanitsch, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, str. 1493-1533.
- Oppermann, Reinhard (1976): *Einstellung und Verhaltensabsicht: eine Studie zur schulischen Weiterbildung*, Darmstadt, Dr. Dietrich Steinkopff Verlag.
- Otto, Schilly (2000): Sprache und Politik, u: *Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall?*, ur. Wermke, Matthias (Dudenredaktion), Rudolf Hoberg (Gesellschaft für deutsche Sprache) i Karin Eichhoff-Cyrus, Mannheim, Dudenverlag.
- Pejanović, Đorđe (1961): *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850-1941*, Sarajevo, Izdavačko preduzeće "Veselin Masleša".
- Petraškaitė-Pabst, Sandra (2006): *Metapherngebrauch im politischen Diskurs*, Tübingen, Stauffenburg.
- Pflug, Günther (2000): Mediensprache zwischen Neugier und Moral, u: *Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall?*, ur. Wermke, Matthias (Dudenredaktion), Rudolf Hoberg (Gesellschaft für deutsche Sprache) i Karin Eichhoff-Cyrus, Mannheim, Dudenverlag.
- Plett, Heinrich F. (2001): *Einführung in die rhetorische Textanalyse*, Hamburg, Helmut Buske Verlag.
- Plotke, Seraina; Ziem, Alexander (2014): Sprache der trauer im interdisziplinären Kontext: Einführende Bemerkungen, u: *Sprache der Trauer. Verbalisierungen einer Emotion in historischer Perspektive*, ur. Plotke, Seraina i Alexander Ziem, Heidelberg, Universitätsverlag Winter.
- Pohl, Inge (2012): Emotionen im Widerstreit – öffentlicher Diskurs zur Sterbehilfe, u: *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Pörksen, Bernhard (2001): Gegensprache. Muster der Wirklichkeitskonstruktion in neonazistischen Medien, u: *Mediensprache und Medienlinguistik*, ur. Möhn, Dieter, Dieter Roß i Marita Tjarks-Sobhani, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Püschel, Ulrich (2001): Berichten in aufgeregter Zeit. Zu den Anfängen des Meinungsjournalismus 1848, u: *Mediensprache Medienkritik*, ur. Breuer, Ulrich i Jarmo Korhonen, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Ramge, Hans; Schuster, Britt-Marie (1999): Kommunikative Funktionen des

- Zeitungskommentars, u: *Medienwissenschaft. Ein Handbuch zur Entwicklung der Medien und Kommunikationsformen*, ur. Leonhard, Joachim-Felix *et al.*, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Römer, Christine (2012): Emotive vs. wertende Wörter – dargestellt am Beispiel der Verben, u: *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Rothenhöfer, Andreas (2011): Sprachliche Einstellungsindikation in Umbruchssituationen. Zur Konzeptualisierung kollektiver Emotionen und Sprechereinstellungen, u: *Emotionale Grenzgänge. Konzeptualisierungen von Liebe, Trauer und Angst in Sprache und Literatur*, ur. Ebert, Lisanne, Carola Gruber *et al.*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
- Sager, Sven F. (2001): Medienvielfalt und die Reichweite eines linguistischen Kommunikationsbegriffs, u: *Mediensprache und Medienlinguistik*, ur. Möhn, Dieter, Dieter Roß i Marita Tjarks-Sobhani, Frankfurt am Main. Peter Lang.
- Sandig, Barbara (2006): *Textstilistik des Deutschen*, Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Scherke, Katharina (2009): *Emotionen als Forschungsgegenstand der deutschsprachigen Soziologie*, Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schütte, Christian (2011): Angst und Trauer in Todesdarstellungen von Boulevardzeitungen, u: *Emotionale Grenzgänge. Konzeptualisierungen von Liebe, Trauer und Angst in Sprache und Literatur*, ur. Ebert, Lisanne, Carola Gruber *et al.*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
- Schönherr, Monika (2010): Modalität und Modalitätsausdrücke in althochdeutschen Bibeltexten. Eine korpusgestützte Analyse. Würzburg: WespA, [file:///C:/Documents%20and%20Settings/MM/My%20Documents/Downloads/MonikaSchoenherrDissWespa7%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/MM/My%20Documents/Downloads/MonikaSchoenherrDissWespa7%20(2).pdf), pristupljeno 12. kolovoza 2015.
- Schröter, Melanie; Carus Björn (2009): *Vom politischen Gebrauch der Sprache. Wort. Text. Diskurs. Eine Einführung*, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Schwarz-Friesel, Monika (2007): *Sprache und Emotion*, Tübingen, Narr Francke Attempto.
- Schwarz-Friesel, Monika; Marx, Konstanze; Damisch, Sally (2012): Persuasive Strategien der affektiven Verunsicherung im aktuellen Diskurs: Ironisieren, Kritisieren und Beleidigen in öffentlichen Gesprächen, u: *Sprache und Emotion in*

- öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Schwarz-Friesel, Monika; Reinhartz, Jehuda (2013): *Die Sprache der Judenfeindschaft im 21. Jahrhundert*, Berlin, de Gruyter.
- Siebert, Fred S.; Peterson, Theodore; Schramm, Wilbur (1963): *Four Theories of the Press*, Illinois, Illini Books edition.
- Skirl, Helge (2011): Zur Verbalisierung extremer Angst und Trauer: Metaphern in der Holocaustliteratur, u: *Emotionale Grenzgänge. Konzeptualisierungen von Liebe, Trauer und Angst in Sprache und Literatur*, ur. Ebert, Lisanne, Carola Gruber *et al.*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
- Skirl, Helge (2012): Zum Emotionspotenzial perspektivierender Darstellung, u: *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Spieß, Constanze (2011): *Diskurshandlungen. Theorie und Methode linguistischer Diskursanalyse am Beispiel der Bioethikdebatte*, Berlin – Boston, Walter de Gruyter.
- Spitzmüller, Jürgen; Warnke, Ingo H. (2011): *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*, Berlin – Boston, Walter de Gruyter.
- Stein, Stephan (2012): Zum Ausdruck von Emotionen in Todes- und Traueranzeigen – Textsorten- und kulturhistorische Überlegungen, u: *Sprache und Emotion in öffentlicher Kommunikation*, ur. Pohl, Inge i Horst Erhardt, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Steinmetz, Willibald (2007): Neue Wege einer historischen Semantik des Politischen, u: *Politik. Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit*, ur. Steinmetz, Willibald, Frankfurt – New York, Campus Verlag.
- Straßner, Erich (1987): *Ideologie – Sprache – Politik*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Straßner, Erich (2001): Von der Korrespondenz zum Hypertext. Zeitungssprache im Wandel, u: *Mediensprache Medienkritik*, ur. Breuer, Ulrich i Jarmo Korhonen, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Toulmin, Stephen (1996): *Der Gebrauch von Argumenten*, Weinheim, Beltz Althenäum Verlag.
- Trepp, Anne-Charlott (2002): Gefühl oder kulturelle Konstruktion? Überlegungen zur

- Geschichte der Emotionen. u: *Kulturen der Gefühle in Mittelalter und Früher Neuzeit*, ur. Kasten, Ingrid i Zimmermann, Magarete, http://www.zefg.fu-berlin.de/media/pdf/querelles_jahrbuchaufsatz4.pdf, pristupljeno 12. siječnja 2013.
- Vološinov, V.N. (1980): *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd, Nolit.
- Warnke, Ingo H. (2007): Diskurslinguistik nach Foucault – Dimensionen einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen, u: *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*, ur. Warnke, Ingo H., Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Warnke, Ingo H.; Spitzmüller, Jürgen (2008): Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik – Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen, u: *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*, ur. Warnke, Ingo H. i Jürgen Spitzmüller, Berlin, Walter de Gruyter.
- Weber, Christopher;/ Probala, Satoshi (2013): *Die Einstellungsforschung im Kontext der Dissonanz- und Selbstwahrnehmungstheorie: Untersuchungen zur Einstellungsbildung und –änderung*, Hamburg, Diplomica Verlag.
- Wengeler, Martin (2008): Ausländer dürfen nicht Sündenböcke sein – Diskurslinguistische Methodik, präsentiert am Beispiel zweier Zeitungstexte, u: *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*, ur. Warnke, Ingo i Jürgen Spitzmüller, Berlin, Walter de Gruyter.
- Wengeler, Martin: „Erklärung der Rubrik “Argumentationsmuster“ bzw. „Topoi“. <http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/germ1/migration/toposdef.html>, pristupljeno 5. studenoga 2010.
- Wolf, Norbert Richard (2009): Modalität als Ausdruck des sprechenden Menschen, u: *Germanistische Linguistik und die neuen Herausforderungen in Forschung und Lehre in Tschechien*, ur. Spáčilová, Libuše i Lenka Vaňková, Brno, 25-33.

ŽIVOTOPIS

Alma Čović-Filipović rođena je 3. listopada 1978. godine u Sarajevu, Bosna i Hercegovina. Osnovnu školu pohađala je u Sarajevu, a gimnaziju u Münchenu (SR Njemačka) i Sarajevu. Akademske godine 1997/1998. upisuje studij njemačkog jezika i književnosti na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu koji završava u travnju 2004. godine, stekavši zvanje profesora njemačkog jezika i književnosti. Tijekom studija jedan semestar pohađa na Sveučilištu u Mannheimu gdje boravi kao stipendist. Nakon završetka studija zapošljava se na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu kao predavač njemačkog jezika za pravnike, a u prosincu upisuje Poslijediplomski studij lingvistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od travnja 2008. zaposlena je na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu kao viša asistentica za oblast suvremeni njemački jezik. Poslijediplomski studij završava s odličnim uspjehom i 2012. stječe akademski stupanj magistre znanosti. U prosincu 2012. godine na Sveučilištu u Zagrebu upisuje Poslijediplomski doktorski studij lingvistike na kojem trenutno studira. Član je MGV Mitteleuropäischer Germanistenverband i Društva za primenjenu lingvistiku Srbije.

Objavljeni radovi:

1. Čović-Filipović, Alma (2013): Metodološki instrumentarij u istraživanju propagandne dimenzije jezika u štampi, *Primenjena lingvistika* 14, 14-28.
2. Čović-Filipović, Alma (2013): Kulturna percepcija kao dio kulturne kompetencije, u: *Applying Intercultural Competence to Foreign Language Teaching and Learning*, ur. Akbarov, Azamat i Diane Larsen-Freeman, Sarajevo, International Burch University Publications, 100-118.
3. Čović-Filipović, Alma *et al.* (2009): *Mit Deutsch studieren, arbeiten, leben. Ein Lehrwerk für den Studienbegleitenden Deutschunterricht an Universitäten und Hochschulen*, Milano: Arcipelagoedizioni, Goethe Institut, Robert Bosch Stiftung.
4. Alma Čović-Filipović *et al.* (2007): *Rahmencurriculum für Deutsch als Fremdsprache im studienbegleitenden Fremdsprachenunterricht an den Universitäten und Hochschulen in Kroatien*, Osijek: Prehrambeno-tehnološki fakultet, Goethe-Institut Kroatien.
5. Alma Čović-Filipović (2004): Modifikation der Phraseologismen in der deutschen Gegenwartssprache, *Pismo. Časopis za jezik i književnost* II/1, 119-149.

